

ANONIM (secolul al XIX-lea):
Nicolae Bălcescu, ulei pe pân-
ză din colecția Institutului de
istorie și teorie literară „G.
Călinescu”.

**Coperta și prezentarea grafică
VICTOR MAȘEK**

Pagina e albă
Ca un suflet pur,
Și cerneala, neagră,
Ca un gând obscur;

Și de scriu acumă,
Strofele ce scriu [,]
E ca să s-arate
Albu[l] mult mai viu!

AL. MACEDONSKI

(Pe albumul Maricăi Sion)

Firește că cea mai interesantă împrejurare de care îmi amin-
tesc în legătură cu Ion Barbu privește pe poet. Este într-adevăr,
aproape de neînțeles cum un poet, atât de dotat cum era Ion Barbu,
a putut să renunțe la poezie. Rețin de la el mărturisirea
că a ajuns la sentimentul, prin poezie, de a se izbi de limita
peste care nu mai putea trece. Or matematicile, tot după decla-
rația lui, îi oferea o mai mare lărgime. Se părea că este mult
mai liber și că limitele acestei discipline sînt mult mai cuprinză-
toare decît ale poeziei. Aceasta era părerea lui și am crezut în
ea [...]

(Vladimir STREINU: În amintirea lui Ion BARBU)

Odinioară, un vodă al țării sta îngrijat în pervazul ferestrei,
sorbînd din cafea și trăgînd din ciubuc. În depărtare[,] se
auzea o zarvă care creștea pe ulița capitalei.

Zarva se prefăcu în urlete.

Prostimea se apropia.

Primul sfetnic intră repede și vesel. Vodă zbirci din nas.

— Ei, arhon cutare, ce e de făcut?

— Nimic, măriă[-]jta, sunt niște proști!

— Proști, dar mulți! răspuse vodă < Dacă ar fi fost
dăștepți, dar puțini, s-ar fi găsit furci și ștreanguri de ajuns pentru
fiecare cap priceput. Nu, nu, arhon, proști, dar mulți, prea mulți
ca să încapă în Văcărești > .

(DELAVRANCEA, Buletin către alergători [I])

MANUSCRIPTUM

2/1973 • (11) ANUL IV

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR
AL. OPREA

REDACȚIA
CONSTANDINA BREZU, DIANA CRISTEV,
NICOLAE FLORESCU, CORIN GROSU,
ROMULUS VULPESCU

SECRETARIAT
COLEA PIROTICI

P/7631

24

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefoanele 50.32.90 – 50.23.10

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA ȘCINTEII”

SUMAR

1848—1973

Mihnea GHEORGHIU

- 5 Acel timp de sinceră exaltare și de superb dramatism

Nicolae BĂLCESCU

- 6—10 Note pentru continuarea istoriei *Românii sub Mihai Voevod Viteazul (Nicolae LIU)*
10—15 «...timpul priincios de a ieși la iveală patrioticele pagini scrise de peana lui...»

C. A. ROSETTI — Ion GHICA

- 16—30 Un singur subiect: patria noastră — II (Antologie de texte și rezumate introductive de *Cornelia BODEA*)

C. D. ARICESCU

- 31—33 Martor al Revoluției din 1848 (*Dan SIMONESCU*)
34—37 Memoriile mele. Exilul meu la Snagov (1848—1851), XVII: «...în anul acela, tronurile cădeau la suflarea libertății...»

A. G. GOLESCU

- 38 către Tell și Eliade (*Diana CRISTEV*)
39—42 «...să arătăm lucrurile în adevărul lor...»

C. NEGRI

- 43 Epistolograf (*Paul PĂLTĂNEA*)
44 «...cele două țări au pus în practică dorința Unirii.» — scrisoare către Alexandrina Ghica

Poezie, proză, critică

Panait CERNA

- 45—46 Versuri (prezentate de *Eliza ISPĂȘOIU*)
47—49 [Pe Piscul Cinelui...]; [Și fulger după fulger izbucnește...]; [Cînd ți-e inima de pară...]; [Cum arde sufletul în mine...]

Panait ISTRATI

- 50—73 Căutătorii de credință. În docurile Brăilei — II (Povestire tradusă și prezentată de *Alexandru TALEX*)

SUMAR

Pompiliu CONSTANTINESCU	
Student al lui Mihail Dragomirescu (<i>Ovidiu PAPADIMA</i>)	74—77
Analiza poeziei <i>Epigonii</i> de M. Eminescu	78—83
<i>Destăinuiri</i>	
Șerban CIOCULESCU, Al. DIMA, Edgar PAPU, Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA evocându-l pe Tudor VIANU: «Acesta era omul, de o nesfârșită delicatețe sufletească...»	84—96
<i>Jurnal</i>	
Liviu REBREANU	
Din popasurile europene ale romancierului (<i>Nicolae LIU</i>)	97—98
Însemnări zilnice: Centenarul Ibsen	99—110
<i>Per aspera...</i>	
Gib. I. MIHĂESCU	
Mitul femeii ideale și laboratorul artistic al prozatorului (<i>Al. OPREA</i>)	111—119
<i>...Ad astra</i>	
Otilia CAZIMIR	
Referent teatral (<i>Petru COMARNESCU</i>)	120—122
[<i>Patima de sub ulmi</i> de Eugen O'Neill]	122—128
<i>Post scriptum</i> (<i>Constantin CUBLEȘAN</i>)	128
<i>Epistolar</i>	
Ilarie CHENDI	
Șapte scrisori din tinerețe (comentate de <i>Vasile NETEA</i>)	129—145
<i>Dosar</i>	
Nicolae IORGA	
«Instigator» în 1907 (<i>Dan SIMONESCU</i>)	146—150
<i>File de album</i>	
Eugen IONESCU	
sau teribilismele unui sentimental timid (comentariu de <i>Nicolae FLORESCU</i>)	151—156

SUMAR

Scriitori români în arhive străine

Vasile ALECSANDRI

157—158 la „British Museum” (Correspondență din Londra de la *Eric TAPPE*)

Scriitori străini în arhive românești

Thomas MANN

159—161 într-o colecție brașoveană (*Heinz STĂNESCU*)

Restituiri

Henrietta EMINOVICI

162—163 «...Aveți bunătațe a mi-l aduce pe Mihai...» (Scrisoare către Cornelia EMILIAN, prezentată de G. G. URSU)

Titu MAIORESCU

164—166 «...Nu se publicau, dacă nu erai d[umnea]ta secretar.» (Scrisoare către Ioan SLAVICI, adnotată de *Radu A. STERESCU*)

Cronica edițiilor

Mircea ZACIU

167—169 Surprizele unui «dosar»: prima ediție critică a *Pădurii spînzuraților*

Document în replică

Antim IVIREANUL

170—173 Un manuscris din 1814 al *Predicilor* (*Paul și Zamfira MIHAIL*)

Arhiva sentimentală

Lucia DEMETRIUS

174—176 «...prezența scînteietoare a lui Mihail SEBASTIAN»

Dumitru MICU

177—182 «...îmi urmez calea între muncă și suferință...» (scrisori de la Emil ISAC)

183—191 *Fișier bibliografic • Iconografie • Creșterea colecțiilor*

Dragoș Vrânceanu a citit pentru dumneavoastră

192—195 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

1848

1973

ÎN SCRISOAREA LUI TUDOR CĂTRE BOIERI, DIN PRIMĂVARA lui 1821, el explica presupușilor patrioți temeiul politicii sale, de cap al marii răscoale: «eu nu caut ceva pentru mine, ci ȧara și caută drepturile cele robite».

Continuator declarat al său, Nicolae Bălcescu marchează începuturile epocii române moderne, — deschise, pe plan politic, prin revoluȧia lui Vladimirescu, — cu sigiliul romantismului revoluȧionar al pașoptiștilor, satisfăcând cerinȧele spirituale ale societăȧii românești, cu opere încercate de suflul patriotic al mișcărilor renașterii sociale și naȧionale ale Europei aceluia timp de sinceră exaltare și de superb dramatism și, încununând construcȧiile unor eugete de cercetători și creatori, cu o aură știinȧifică strălucită.

Caracteristicile anului 1848 românesc se precizează astăzi mai bine decît au putut-o face lucrările de istorie și literatură de-un veac încoace, pentru că ele situează această epocă într-un progres ideologic, serios și neconținut, al gîndirii noastre social-politice și sînt de acord cu profesorul Giurescu care a putut de curînd sublinia cu deplină claritate ideea că ele au însemnat manifestarea, în coordonatele realităȧilor istorice românești, a celor două mari idei motrice ale istoriei europene a secolului al XIX-lea: înnoirea democratică a vieȧii politico-sociale și formarea statelor naȧionale.

În această ordine de idei și-n această scurtă perioadă din urmă, — plină de avînt și semnificaȧii mai adînci decît pot apărea cuiva la prima vedere, — am stăruit și e necesar să stăruim și pe mai departe cu mai multă atenȧie și responsabilitate culturală, asupra celor două evenimente știinȧifice comemorate, evenimente ale cărȧii române de civilizaȧie naȧională și europeană: cartea lui Neagoe Basarab și cartea lui Dimitrie Cantemir, figurile de proba ale gîndului și slovei românești din veacul dimineȧii noastre intelectuale, fraȧi gemeni cu timpul dintre Thomas Morus și Leibniz și înalȧi ca și ei.

Dar ea s-o spună din nou, să-i dăm cuvîntul iarăși lui Bălcescu, cuvîntul de trecere fiind unul și același: continuitate. El scrie din Paris, la 4 martie 1850, lui Al. C. Goleșcu: «revoluȧia din iunie n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de voi, nici de domnul Eliade, nici de vreun alt revoluȧionar. Ea nu-i decît dezvoltarea acelei mișcări continui și providenȧiale începută chiar de la origină, atît în societatea noastră, cît și în toate celelalte societăȧi».

Noi n-avem trebuinȧă să căutăm vreun argument pentru 1848 în viziunea de azi. Revoluȧia noastră a crescut mare și puternică dintr-o familie de spirite, veche și sănătoasă și cu falnic vîltor.

Și să punem documentele pe masă, fără ură și prejudecată. Adevărul, atît: «UN POPOR CU O ASEMENEA ISTORIE GLORIOASĂ — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu — VA FI ÎNTOTDEAUNA ANIMAT DE DORINȧA DE A TRĂI LIBER, INDEPENDENT, STĂPÎN PE DESTINELE SALE, DE A AVEA RELAȧII FRĂȧEȘTI, DE PRIETENIE ȘI COLABORARE CU VECINII SĂI, CU TOATE NAȧIUNILE LUMII».

Mihnea GHEORGHIU
Președintele Academiei de Știinȧe
Sociale și Politice

«...timpul priincios
de a ieși la iveală
patrioticele pagini
scrise de peana lui...»

I848
I973

Note
pentru
continuarea
istoriei

ROMÂNII
SUPT

MIHAI VOEVOD VITEAZUL

nu sînt scump cumpărate»¹. Ideea era reluată și în monografia neterminată închinată lui Mihai Viteazul, lucrare axată în întregime pe intercondiționarea necesară dintre realizarea celor două fundamentale deziderate naționale, și ea justifica, așa cum reiese și din Precuvîntarea lui A. I. Odobescu, apariția primei ediții integrale a capodoperei marelui vizionar, într-o vreme cînd urmașii luptătorilor de la Călugăreni se acopereau de glorie la Grivița și Plevna. «Cincisprezece ani — seria Odobescu la 16 noiembrie 1877 — am păstrat cu sfințenie la mine manuscrisurile lui, cercîndu-mă, de cîte ori mi-a stat în putere, a da publicității cel puțin o parte din ele². Dar spre rușinea noastră de pînă acum, a trecut un pîtrar de secol, de la moartea Bălcescului, mai

S-A SUBLINIAT ÎN REPETATE RÎNDURI, pe drept cuvînt, că Românii supț Mihai Voevod Viteazul reprezintă o pledoarie fierbîntă și documentată pentru unitatea națională, într-un moment în care chiar și unirea Munteniei cu Moldova părea doar un vis.

Nu trebuie uitat, însă, că dacă a patra carte a ultimei lucrări a lui Nicolae Bălcescu purta titlul Unitatea națională, cea dintîi se intitula Libertatea națională. Faptul e cu atît mai revelator, cu cît încă din 1847, în încheierea relatării Campaniei românilor contra turcilor la anul 1595, studiu preliminar publicat în „Magazin istoric pentru Dacia”, marele scriitor și istoric patriot subliniase că «românii jertfiseră mult pentru desrobirea independenței și a libertății, dar acestea sînt bunuri atît de mari, încît cu nici o jertfă

¹ N. Bălcescu, *Opere*, tom I, partea I-a, ediție critică adnotată, cu o introducere de G. Zane. București, 1940, p. 249.

² De fapt, A. I. Odobescu primise de la Costache Bălcescu, fratele istoricului, încă din 1861, spre publicare, manuscrisele lui N. Bălcescu, puse apoi la dispoziția lui Ion Ghica, legatarul testamentar, spre a fi donate Societății Academice Române. Din ele editate în „*Revista română*” (1862—1863), *Introducere*, cărțile I, II și parțial cartea a III-a din monografia despre Mihai Viteazul, într-o vreme cînd inițiază ca ministru al Instrucțiunii publice, cu sprijinul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, cercetările de la Palermo, menite «să ridice de pe țărîmul străin și să aducă în patrie, oasele aceluia bărbat cu care națiunea română se poate mindri». (cf. Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, București, 1878 passim.)

înainte ca să poată fi pus sub ochii națiunii române, tot ceea ce dinsul lucrase într-o cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfârșit în vinele tuturor românilor, pentru ca să aște timpul prielnic de a ieși la iveală patrioticele pagini scrise de peana lui, muiate și oțelite în singele atîtor eroi din trecut!»³

Dar dacă patriotul Bălcescu glorifica în opera sa faptele de arme ale românilor care, sub conducerea «brațului de fier al lui Mihai», izbutiseră pentru prima dată realizarea ambelor deziderate fundamentale pentru viitorul națiunii, democrat-revoluționarul pașoptist nu uită să explice caracterul temporar, imposibilitatea conservării acestor cuceriri, atîta vreme cît regimul se bazează din punct de vedere social pe «robirea țăranului», iar din punct de vedere politic pe alianța cu împăratul perfid de la Viena.

La începutul unui din volumele constituite din manuscrisele amintite de Al. I. Odobescu în 1877, păstrate azi la Biblioteca Academiei R. S. România, se află consemnat de mîna lui Bălcescu următorul plan general pentru Româniî supt Mihai Voevod Viteazul, cu mențiunea datei și locului elaborării făcută de autor pe măsura redactării:

«TABLA TOMULUI ÎNȚIU.

Precuvîntare...

CARTEA ÎNȚIIĂ.

Libertatea națională — 1594—1595 aprilie...

(scrisă la Paris, iarna anului 1851.)

ian[uarie] și fev[ruiar].

CARTEA DO[U]Ă.

Călăgărenii — aprilie 1595 — dechembrie 1595...

(Paris 1851, martie și aprilie.)

CARTE A TREEA.

Robirea țăranului — dechembrie 1595—aprilie 1599.

(Ville d'Avray, 1851 mai-august.)

Acte adaose.

³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. VIII.

TABLA TOMULUI AL DOILEA.

CARTEA A PATRA.

Unitatea națională — aprilie 1599 — <august> iulie 1600.

(Hyères, 1852, martie și aprilie.)

CARTEA A CINCEA.

Miriso — august 1600 — ianuarie 1601.

(Constantinopol, 1852.)

CARTEA A ȘASEA.

Goroslo — ianuarie 1601 — septembrie 1601.

Acte adaose.

Lista izvoarelor acestei istorii »⁴.

După cum se știe, redactarea monografiei lui Bălcescu se oprește la însemnarea numărului celui de al XXXIII-lea capitol al cărții a cincea, după relatarea înfrîngerii lui Mihai Viteazul, în septembrie 1600, de către foștii săi aliați imperiali care sprijineau acum răscoala nobilimii maghiare împotriva sa.

În capitolele următoare ale cărții a cincea, Bălcescu urma să descrie campania contra lui Zamoiski și a polonilor care invadaseră, în primăvara, Moldova și Țara Românească, înfrîngerile succesive provocate de necesitatea luptei pe mai multe fronturi deodată, odiseea pelerinărilor sale pînă la Viena. Ultima carte trebuia să relateze tratativele duse de voievodul pribeag în cele două capitale ale Sfîntului Imperiu, energia cu care pregătește o nouă armată pentru a înlătura uzurparea întreprinsă de Sigismund Bathory, suferințele familiei domnești, căzînd dintr-o detențiune în alta, în Ardeal, contribuția esențială a marelui domn în victoria de la Gorăslău și uciderea eroului independenței și unității naționale, prin viclenie, pe cîmpia de la Turda.

Am publicat cu altă ocazie proiectul de final care pune față în față faptele de epopee ale tre-

⁴ Ms. rom. 77, f. 2—3.

cutului, cu sarcinile prezentului: «Datoria epocii noastre, a generației noastre, este a sădi această mare idee în inima oricărui român — sublinia Bălcescu. Spre a aduna această mare și nobilă ținută, scris-am această carte»⁴. Cu același prilej arătam că manuscrisele lui Nicolae Bălcescu, deși ajunse într-o formă incompletă până la noi, constituie o mină prețioasă de informații, nu numai pentru partea încheiată a lucrării, dar și pentru cea rămasă sub formă de proiecte, eboșe, însemnări istorice, sau de alt ordin.

Studiind prin diverse biblioteci și arhive în cursul îndelungatelor peregrinări prin străinătate, căutând să-și constituie o bibliotecă documentară personală sau pentru revista sa, „Magazin istoric pentru Dacia”, recurgând la ajutorul prietenilor din țară, la împrumuturi etc., Bălcescu se dovedește în același timp, în măsura în care îi permit posibilitățile de cunoaștere ale vremii, primul istoric român de tip modern.

Dintre lucrările studiate pentru partea neredactată din România supt Mihai Voevod Viteazul, desprindem largile extrase în original sau traducere, scrise de mina lui Bălcescu sau de alte mâini, după cartea venețianului Giorgio Tomasi, secretarul lui Sigismund Bathory, *Delle guerre e rivolgimenti del regno d'Ungharia e delle Transilvania, 1621*, consultată la Biblioteca de la Sf. Sava și la Biblioteca Națională din Paris, dar și după *Historiarum de rebus Hungaricis de N. Istvánffi*, apărută la Colonia în 1622, *Histoire universelle a lui De Thou*, relatînd evenimentele din 1548 pînă în 1607, *Cronologia oder Historische Beschreibung alles Kriegs de Hieronymus Ortelius*, apărută la Nürenberg și aflată în bibliotecă personală a lui Bălcescu, *Chronica Gestorum in Europa singularium de Paul Piasocius*, episcop de Przemyszl, apărută la Cracovia în 1694 și consultată la Biblioteca polonă din Paris, *Historia de rebus Transilvanicis*, în 4 vol. semnată de Wolfgang de Bethlen, apărută la Sibiu în 1783 și a cărei achiziție era solicitată în țară lui E. Winterhalder (Paris, 7 februarie 1851), dar care figurează în Lista scrierilor din ms. rom. 81, B. A. R. S. R., f. 67 v. la nr. 7, cu mențiunea «în Bibl[oteca] Naț[ională] din Paris M. 1195/A și

în B[iblioteca] mea», sau cronica în 37 de volume a lui St. Katona: *Historia critica regnum Hungariae*, Buda, 1779—1806.

Relatarea morții silnice a lui Mihai Viteazul apare reproducută după mai multe izvoare, dintre care cităm «estraturile» din De Thou și Istvánffi, care au atras desigur atenția istoricului român nu numai pentru contemporaneitatea autorilor cu faptele narate. Om politic de anvergură și bibliofil pasionat, Jacques Auguste de Thou (1553—1617) a fost sfetnic apropiat al regilor Henric al III-lea și Henric al IV-lea. Lui i se datorește în bună măsură Edictul din Nantes despre toleranță și prima bibliotecă publică din Franța. Se trăgea dintr-o veche familie aparținînd «nobleței de robă», tatăl său, de la care moștenește gustul istoriei, fiind președinte al parlamentului din Paris, iar unchiul său Nicolas, consilier clerical în parlament și episcop de Chartres, în care calitate îl încoronază pe Henric al IV-lea ca rege al Franței (1594). Fiul mai mare al lui Jacques Auguste de Thou, moștenind titlul de bibliotecar al regelui, consilier în parlament la 19 ani, autorul unor prețuite însemnări de călătorie în Italia și în Orient, va juca unul din primele roluri în complotul lui Cinq-Mars, eroul de mai tîrziu al cunoscutei narațiuni a lui Alfred de Vigny, și va sfîrși, din ordinul cardinalului de Richelieu, pe eșafod. Istoria universală a lui De Thou este considerată drept cel mai important monument francez al genului pe care l-a lăsat secolul al XVI-lea.

Nicolae Bălcescu a consultat traducerea lui Georgeon, Des Fontaines, Lebeau etc., apărută la Londra (Paris), în 1634, în 16 volume în 4°, realizată după prima ediție completă apărută în 1633.

Cît despre Istvánffi Miklos (1538—1615), acesta își făcuse studiile, ca și tatăl său, la Universitatea din Padova. După ce servește în cancelaria ungară a Imperiului habsburgic, este numit vicecancelar, apoi locțiitor de palatin (propalatin). I se încredințează diverse sarcini diplomatice în Polonia și Transilvania. Scrie și versuri, dar meritul său cel mai mare constă în lucrarea sa: *Historiarum de rebus Hungaricis, libri XXXIV*, publicată în 1622 prin grija cardinalului Pásmány și din care o primă traducere maghiară a apărut în 1870, iar ultima în 1962. Nu știm dacă printre legăturile personale stabilite de viitorul istoric cu personalitățile politice ale vremii se numără și acela a lui Mihai Viteazul.

⁴ Nicolae Liu, *Sfîrșitul necunoscut al unei capodopere*, „România supt Mihai Voevod Viteazul” de Nicolae Bălcescu, în „Contemporanul”, 1971, decembrie, 10.

Lista scrierilor pentru akademiile
 istoriei lui Mihail VV. Vitebul.

Tronicele Românesce
 Cronica Mitropolitului Ieronicus Ureche
 la logofet. Miron Kostin și Năstase
 Brevis rerum a Michaeli Moldavine
 alpidandine Valachiae & Pictaviae Michaeli
 Gestaro Descriptio. Auctore Balchazare Ure
 thero. in Perun memorabilium in Pano
 ra sub Turcarum Imperatoribus rece
 te Michaeli Reusnero. Francofurt
 boz in 4to | se afla în Biblioteca Națională
 în din București și în cea de la Paris
 (lung 1718)

4/ Erura la Transilvania à Leyden
 Petrosae Principe anno M. D. XCV
 ytharum narration. Auctore Ioanne
 Jacobus Chelidopolitano in Reusner
 eadem 4to Im Schwandtneri
 5/ Ioannis Büffelii à Societate Ioni
 titatus nostrae Gestorum Eminentia
 Medalla Historica per aliquot
 septuaginta. Amborgae 1779
 Biblioth. Nat. in Paris N° 1718

Dar deoarece i s-au cerut ştiri despre Ţara Românească pentru cancelaria imperială, domnul român, la 17 ianuarie 1601, « făcu să se alcătuiască, după însăşi dictarea lui, strălucita expunere în care-şi înfăţişa pe deplin toată viaţa de străduinţi şi de jertfe »⁶.

⁶ Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1968, p. 382 şi urm. Vezi şi Hurmuzaki

Lui Nicolae Bălcescu îi erau poate ascunse unele dintre amănuntele amintite mai sus, dar cunoştea, fără îndoială, cel puţin în linii mari, personalitatea celor doi istorici şi oameni politici al timpului ca şi ecoul deosebit al lucrărilor acestora, atunci când recurgea pentru unele dintre

zaki *Documente referitoare la Istoria românilor*, v. IV, partea I, Bucureşti, 1882, doc. CXCII şi CXCV.

[F. 79 r°]

ESTRATURI DIN DE THOU

Les deux généraux, qui étaient dans une parfaite intelligence avant le combat, se brouillèrent bientôt après la victoire. Basta voyant que le Vaïvode enflé de ses succès portait trop loin ses espérances et ses projets, l'avertit d'abord de son devoir et résolut enfin de se débarrasser de ce Prince ambitieux qui disait hautement qu'il n'était soumis, ni aux ordres de Basta, ni à ceux de l'Empereur. Basta usa d'abord de dissimulation, et quelque jours après, fit prier le Vaïvode de venir le trouver, pour quelques affaires d'importance. Le Vaïvode ayant refusé d'aller à cette [f. 79 v°] entrevue, Basta envoya deux compagnies Flamandes, et un pareil nombre d'allemands pour l'arrêter comme un traître qui méditait quelque conspiration. À la vue de ces troupes le Vaïvode devint furieux, il eut cependant la présence d'esprit d'appeler ses soldats à son secours. Il mit l'épée à la main et en porta quelques coups à un Allemand qui l'attaquait ; mais Bire, Gouverneur de Torda, étant survenu avec un gros de troupes, il fut facilement investi et percé d'un coup de pique. Tel fut le triste sort de ce Prince, qui, au jugement de ses ennemis mêmes parut aussi grand dans la mauvaise que dans la bonne fortune. Son corps fut exposé tout nu sur le bord de la rivière, avec la dernière indignité ; mais sur le fin du jour, Jean de Schneckenhause, Colonel des troupes Silésiennes, le fut enterrer dans le même endroit. Dès qu'il fut tué, sa tente fut pillée et l'on fit courir le bruit qu'on avait trouvé dans ses papiers le projet d'un traité avec le Turc.

Les Valaques ont peu d'attachement pour leurs Princes. Ils aiment au contraire ces sanglantes révolutions, qui leur donnent souvent de nouveaux maîtres⁸. Ainsi les Impériaux n'appréhendaient pas que ces peuples inconstants voulussent prendre les armes, pour venger Michel. Tout le soins [sic] de la Cour Impériale fût de justifier cette demande auprès des Puissances voisines. En effet, le massacre du cardinal George Martinusi et du cardinal André Bathory avait déjà donné une idée très désavantageuse de la politique des Princes de la maison d'Autriche, et la mort du Vaïvode [de] Valachie pouvait encore croire qu'il [leur] était ordinaire de payer les services les plus signalés par la plus noire ingratitude et de se débarrasser sur toutes sortes de prétextes de ceux qu'ils devaient récompenser.

[F. 70 r°]

ISTVÁNFFI

Nous avons jusqu'ici parlé de Georges Basta, modeste dans ses succès et pas encore abandonné à l'avarice, aux rapines et non encore plongé dans les désordres et dans les meurtres auxquels il s'abandonna peu après, quittant pour le mal la route du bien et de l'hon-

Nicolae Bălcescu

momentele de răscruce din viața eroului său la mărturia lor⁷.

Nicolae LIU

⁷ Atît fragmentul din istoria lui De Thou, cît și cel din aceea a lui Istvánfi fac parte azi din Ms. rom. 80, B. A. R. S. R. Scrise de altă mină, paginile după De Thou au fost verificate de Bălcescu și completate *manu propria*. În schimb, traducerea franceză după lucrarea latină a lui Istvánfi, inclusiv interpolările menite unei

confruntări speciale cu originalul, aparține în întregime istoricului român. Deosebiri, în ce privește interpretarea sau relatarea faptelor, ar fi fost, desigur, scoase în evidență și explicate de Bălcescu în aparatul critic, după procedeul cunoscut din textul publicat al monografiei sale. În ce ne privește, menționăm numai că, dacă, prin funcția pe care o îndeplinea, cronicarul ungar e mai rezervat în aprecierea eroului român, descrierea faptelor, datorită fără îndoială condițiilor superioare de informare, e mai aproape de adevăr.

[F. 79 r°]

Românii sub
Mihai Voieod Viteazul.

Cei doi generali, care se aflau într-o perfectă înțelegere înaintea luptei, se certară curînd după victorie. Basta, văzînd că voievodul, plin de succesele lui, mergea prea departe cu speranțele și proiectele îl avertiză mai întîi asupra datoriei sale și se hotărî în cele din urmă să se descotorosească de acest prinț ambițios, care zicea sus și tare că nu era supus, nici ordinelor lui Basta, nici celor ale împăratului. Basta se folosi la început de prefăcătorie și, cîteva zile după aceea, rugă pe voievod să vină să-l întîlnească pentru oarecare treburi însemnate. Voievodul, refuzînd să meargă la această [f. 79 v°] întrevvedere, Basta trimise două companii flamande, și un număr asemănător de germani, pentru a-l aresta ca pe un trădător care punea la cale o conspirație. La vederea acestor trupe, voievodul deveni furios, avu totuși prezența de spirit să-și cheme ostașii în ajutor. Puse mîna pe sabie și dădu cîteva lovituri cu ea unui german care-l ataca; dar ivindu-se Bire, guvernatorul Turdei, cu grosul trupelor, el fu cu ușurință înconjurat și străpuns de o lovitură de sulită. Astfel de soartă tristă avu acest prinț care, chiar și după judecata dușmanilor săi, se arătă tot atît de mare în nenorocire ca și în vremurile bune. Corpul său fu expus gol-goluț pe malul riului, ca o ultimă ticăloșie; dar spre sfîrșitul zilei, Ioan de Schneckenhause, colonel al trupelor sileziene, puse să fie îngropat în același loc. Îndată ce a fost ucis, cortul lui fu jefuit și se lansă zvonul că s-ar fi găsit printre hîrțile sale proiectul unui tratat cu turcii.

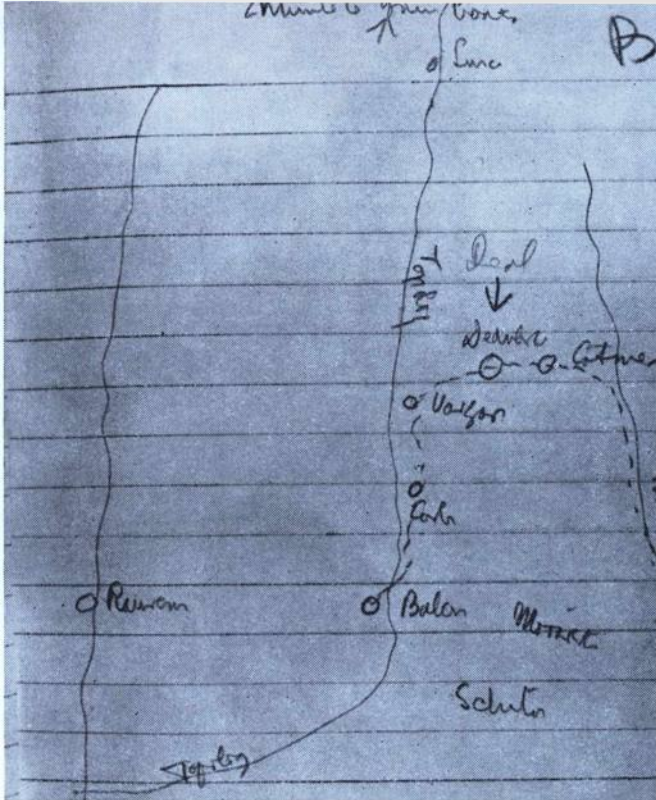
Valahii sint puțin atașați de domnitorii lor. Le plac, dimpotrivă, aceste răzvrătiri singeroase care le aduc adesea stăpîni noi⁸. Astfel, imperialii nu se temură că acest popor inconstant ar fi vrut să ia armele pentru a-l răzbuina pe Mihai. Singura grijă a Cîrții Imperiale fu de a justifica acest pas pe lingă puterile vecine. În fond, masa-crul cardinalului George Martinuzzi și al cardinalului Andrei Báthory, dăduseră de pe atunci o idee foarte dezavantajoasă asupra politicii prinților din Casa de Austria și moartea voievodului Valahiei putea iar să lase să se creadă că le sta în obicei să plătească cele mai însemnate servicii prin cea mai neagră ingratitude și să se descotorosească sub tot felul de pretexte de cei pe care trebuiau să-i recompenseze.

[F. 70 r°]

⁸ Este vorba de fapt de boierime, clasa conducătoare în Principatele române și de tendințele ei centrifuge.

Am vorbit pînă acum de George Basta, modest în succesele lui și care nu se lăsa încă în voia avariției, a jafurilor și nu se cufundase în dezordinile și în omorurile cărora li se abandonă puțin după aceea, părăsind pentru rău drumul binelui și al onestității

nête[té] et violent audacieusement plus qu'on ne pourrait le dire et qu'on ne pouvait le croire, les lois divines et humaines. (Et hactenus loquuti de Georgio Bastasumus nondum rebus secundis luxuriante, nec avaritiae, rapinis et habendi libidini, ac caedibus immerso, quibus paulo post, supra quam dici credique possit, a bonno honestoque in pravam abstractus per omne fas, nefas que vehementer laboravit). [f. 70 v°] On vint ensuite à Claudiopoli, et là se rallumèrent avec beaucoup plus d'animosité qu'auparavant les vieilles haines de Basta et du Transalpin. En effet, Basta croyant que le Transalpin en voulait à son autorité, que par son peu d'obéissance il rendait son pouvoir méprisable, il se plaignait que sans son ordre il entretenait des factions avec les Transylvains proscrits, et qu'il envoyait fréquemment non seulement des lettres, mais encore des envoyés aux turcs; le Transalpin de son côté disait que son autorité il ne l'avait pas achetée à prix d'argent, ni conquise par la force mais qu'elle avait été conférée par César, qui lui avait donné un rang égal à Basta, en somme tous deux pleins d'amour propre ne voulant céder ni l'un ni l'autre, voulaient réunir tous les honneurs sans rival. De cette manière les haines grossirent en secret, et quand on arriva à Thorda, le Transalpin avait envoyé en avant, à l'insu de Basta, une troupe de ses cavaliers valaques mêlés à des Traces, et à des Bulgaires. Ceux-ci étant tombés sur Cornissius et Pancratius qui faits prisonniers par Ciakius et les Transil[pains] à cause de leurs fidélités à César, avait mis en liberté à la nouvelle de la victoire de Goloslo et tuèrent cruellement Cornissius quoiqu'il dit tout haut son nom et qui il était. Pancratius reçut beaucoup de blessures, mais enfin il conserva la vie. Quant aux cavaliers, se répandant dans les villes et campagnes se livrèrent à toutes sortes de rapines. Quoiqu'il fut certain que les Germains, les Italiens et les Vallons qui servèrent dans les troupes et les cohortes particuliers [f. 71 r°], D. Basta ne causassent pas moins de dommages et troubles aux cultivateurs (Quamquam haud minus damni et detrimenti a Germanis et Italis ac Vallonibus, qui in peculiare ipsius alas et cohortes erant descripti, inferri agricolis certum erat, Basta angere et curis aestuare). Basta affecta une inquiétude et une colère extrême de tout cela. Il commença à rouler dans son esprit le projet de faire Michel prisonnier ou de le tuer; enfin écartant tout scrupule, il se décida à courir à la violence. C'est pourquoi ayant appelé deux capitaines de Vallons, il leur donna en secret communication de ce dessein. Ceux-ci prenant les plus vaillants de leurs soldats, le 7 des ides de Septembre, partent pour sa tente et le trouvent[t] causant avec Louis Racocius tribun des fantassins Hongrois. Ils lui dirent que c'est un homme de Basta qu'ils l'arrêtaient et pendant que Michel prête l'oreille pour écouter ce que l'un lui dit, il est frappé par l'autre de la pointe d'une grande halebardo dans la ventre et les flancs au moment où il s'y attendrait le moins et tombe aussitôt. Racocius lui même quoique innocent courut le plus grand

Schița satului Bălești făcută de Camil Petrescu în perioada documentării pentru elaborarea romanului *Un om între oameni*.

Dar unde este Mihai Viteazul
 a carei epocă a războiului aceste pământuri?
 Căci acum nu mai sunt decât morminte
 ale acestor eroi și proșturi.
 Patriotismul ^{unui popor} ~~unui popor~~ ^{unui popor} ~~unui popor~~
 puterile lor sunt oare atât de mare
 încât să îndrăzească să se înalțe
 la înălțimea de care mare este
 a regăzării ^{naționale} și ^{indivizibile} ~~indivizibile~~
 a fi potestăți ale apărării și putere
 de a pune totul în puterea
 lor.
 Datorarea epocii noastre a generației
 noastre, este România - este a lăsa
 să se afle aceste morminte în starea
 în care sunt.
 Spre deosebire de mare și nobilă putere
 scrisă în această carte.

Alte însemnări ale lui N. Bălcescu, din caetele manuscrise.

și violind cu îndrăzneală, mai mult decît s-ar putea spune și s-ar putea crede, legile divine și umane.

[f. 70 v°] Se ajunsese în urmă la Claudio-polis⁹ și acolo s-a reaprins cu mult mai mult animozitate decît înainte vechea ură dintre Basta și Transalpin¹⁰. Într-adevăr, Basta crezînd că Transalpinul vroia să-i uzurpe autoritatea, că prin prea puțina sa supunere făcea să-i fie disprețuită puterea, se plîngea că acesta, fără ordinul lui, înțreținea legături cu transilvănenii proșcriși și că trimitea frecvent nu numai scrisori, dar chiar și soli la turci; Transalpinul, pe de altă parte, zicea că el nu-și cumpăraseră autoritatea pe bani, nici n-o cuceriseră prin forță, dar că ea îi fusese conferită de către Cezar, care îi dăduse un rang egal cu Basta, într-un cuvînt amîndoi, plini de amor propriu, nu vroiau să cedeze nici unul, nici celălalt, fiecare vîind să înfruncească toate onorurile, fără rival. În felul acesta ura se mări pe ascuns și cînd se ajunsese la Turda, Transalpinul trimisese înainte, fără știrea lui Basta, o trupă din călăreții săi valahi, amestecați cu traci¹¹ și cu bulgari. Aceștia se năpustiră asupra lui Cornissius și Pancratius¹², care făcuți prizonieri de Ciakius¹³ și transilvăneni din cauza credinței lor către Cezar fuseseră puși în libertate la știrea victoriei de la Goloslo¹⁴, și omorîră cu cruzime pe Cornissius, cu toate că și-a spus tare de tot numele și cine era. Pancratius primi și el multe răni, dar în cele din urmă rămase în viață. Cît despre călă-

reți, aceștia răspîndindu-se în orașe și cîmpii s-au dedat la tot felul de jafuri. Cu toate că e sigur că germanii, italienii și valonii care serveau în rîndurile oastei și în cohortele particulare [f. 71 r°] ale lui Basta n-au cauzat mai puține pagube și tulburare agricultorilor, Basta afectă o îngrijorare și o minie extremă pentru toate acestea. El începu să frămînte în mintea lui planul de a-l face pe Mihai prizonier sau de a-l ucide; în sfîrșit, părăsind orice scrupule, se decise să recurgă la violență. De aceea, chemînd doi căpitani de valoni, le comunică în secret această dorință. Aceștia, luînd cu ei pe cei mai viteji dintre soldații lor, se duc în ziua de 7 a idelor lui septembrie la cortul lui și îl găsesc stînd de vorbă cu Ludovicus Racocius, tribun al fantasinilor unguri. Ei îi spuseră că cel pe care îl arestează e un om al lui Basta. Și în vreme ce Mihai pleca urechea să asculte ce-i zicea unul, fu lovit de celălalt în pîntece și în coaste cu virful unei mari halebarde, în momentul în care se aștepta mai puțin, și căzu îndată. Racocius însuși, cu toate că era nevinovat, trecu prin cea mai mare primejdie, fiindcă primi de la ferocii valoni patru răni, dintre care una aproape de beregată, enormă și foarte periculoasă. Pe deasupra se dedară la cruzimi nedemne asupra cadavrului lui Mihai, capul său fu separat de trunchi și așezat toată ziua înaintea cortului celui mort, pe cadavrul unui cal alb. Cu toate acestea, Basta permise mai apoi să fie îngropat cu trupul. Dintre principalii săi

⁹ Cluj.

¹⁰ Mihai Viteazul.

¹¹ Denumire dată de cărturarii umaniști popoarelor balcanice.

¹² Kornis I. și Senyey P. nemeși care îl trădaseră pe Mihai.

¹³ Csáki István, fruntaș al acțiunilor de revoltă ale nobilimii ardeleni sub conducerea lui Sigismund Báthory.

¹⁴ Gorâslău.

danger, puisque, il reçut des farouches Vallons quatre blessures dont une au coup près de la gorge enorme et très dangereuse. On se livra en outre sur le cadavre de Michel à d'indignes cruautés (jeux, indigna ludibria), sa tête fut séparée du tronc et placé tout ce jour devant la tente du mort sur le cadavre d'un cheval blanc. Cependant Basta permit ensuite de l'ensevelir avec le corps. Parmi ses principaux ministres, Mihalcea Ban, âgé de plus de 70 ans fut pris, torturé longtemps et enfin on le laissait mourir en prison. Dès tous les autres étonnés par ce [f. 71 v°] forfait, les uns n'eurent ni [le] courage, ni la force, ni les moyens de protester, un petit nombre prirent les armes, mais ils n'osèrent rien. Quand Basta arriva avec ses soldats, tous frappés de frayeur restèrent tranquilles et silencieux. Tout ce que possédaient [sic!] Michel — ses chevaux, ses armes, son argent, ses tentes, ses vêtements, son mobilier de guerre et de camp échut à Basta, les Valaques s'étant dispersés. Quant à lui, le crime une fois accompli (perpetrata caede) il envoya à Cesar des lettres où il excusait son action, inventant et déposant beaucoup des calomnies, pour faire détester le mort, afin qu'on pu dire et juger qu'il avait été mis à mort avec justice. La principale de ses calomnies, était qu'il avait intercepté une lettre de la main de Michel écrite en caractère cyrilliques, adressée à Sinan d'Agria, visir surnomé Sofi, lui demandant de se trouver le 17 du mois d'Août à Lippa ou dans un lieu voisin, qu'il avait à causer avec lui des choses très graves, qu'il devrait rapporter à Byzance, qu'il enverrait jusqu'au devant de lui Aga Leca, le plus fidèle et le plus courageux capitaine de ses cavaliers; que Basta avait craint que s'il ne prevenait pas le plus promptement les desseins et les machinations secrètes et perfides de Michel, ou que si d'abord il demandait à César ce qu'il fallait faire, il se serait écoulé jusqu'à ce qu'il connut son intention et sa volonté un délai très long, très dommageable et plein de périls; que tout remède eussent été alors tardifs et intempestifs. C'est pourquoi il avait pris les devants et il s'était décidé à hâter sa mort. Mais à cela César, trompant de beaucoup l'esperance de Basta, répondit avec beaucoup d'ambarras [f. 72 r°] qu'il ne pouvait louer le forfait, mais comme c'était chose faite et irréparable qu'il ne le désapprouvait pas, que pour l'instant il pensait qu'il fallait se taire là-dessus.

sfetnici, Banul Mihalcea, în vîrstă de peste 70 de ani, fu prins, torturat îndelung și în cele din urmă fu lăsat să moară în închisoare. Dintre toți ceilalți, uluiți [f. 71 v°] de această nelegiuire, unii n-avură nici curajul, nici puterea, nici mijloacele să protesteze; numai un mic număr puse mîna pe arme, dar nu îndrăzniră să facă nimic. Cînd sosi Basta cu soldații lui, toți, cuprinși de spaimă, se potoliră și tăcură. Tot ceea ce posedă Mihai — caii, armele, banii, corturile, veșmintele sale, mobilierul de război și de campanie, căzură în mîinile lui Basta, valahii risipindu-se. Cît despre el, crima o dată înfăptuită, trimise la Cezar scrisori prin care se scuza pentru acțiunea sa, inventînd o mulțime de calomnii și depunînd mărturie despre ele pentru a face detestat mortul, ca să se poată spune și crede că a fost ucis pe bună dreptate. Principala calomnie era că ar fi interceptat o scrisoare scrisă de mîna lui Mihai cu caractere chirilice, adresată lui Sinan din Agria ¹⁵, vizir supranumit Sofi, cerîndu-i să se întîlnească la 17 a lunii august la Lippa, sau într-un loc vecin, fiindcă avea să-i vorbească despre lucruri foarte grave, pe care ar trebui să le raporteze la Bizanț ¹⁶, în care scop va trimite înaintea lui pe Aga Leca, cel mai fidel și mai curajos căpitan dintre călăreții săi; că Basta se temea că dacă el nu preîntîmpina cu cea mai mare promptitudine dorințele și mașinațiile secrete și perfide ale lui Mihai, sau dacă mai întîi întreba pe Cezar ce e de făcut, s-ar fi scurs un interval prea lung, foarte dăunător și plin de pericole, pînă cînd îi cunoștea intenția și voința, că orice remedii ar fi fost atunci tardive și nepotrivite. De aceea i-a luat-o înainte și se hotărî să-i grăbească moartea. Dar la acestea Cezarul, înșelînd cu mult speranțele lui Basta, i-a răspuns foarte incurcat [f. 72 r°] că el nu poate lăuda fărădelegea, însă cum aceasta e un fapt împlinit și ireparabil, nu-l dezaprobă, că pentru moment e de părere c-ar trebui să se păstreze tăcere în legătură cu el.

¹⁵ Egger (Ungaria), pe atunci centru în pașalicul de la Buda.

¹⁶ Istambul, pe atunci capitala imperiului otoman.

C. A. ROSETTI—ION GHICA

un singur subiect:

PATRIA NOASTRĂ (II)

I848
I973

Paris, 10 aprilie 1850

C. A. Rosetti către Ion Ghica: *Scrisoare scrisă de pe poziția criticii prietenești, aspre și sincere. Despre «spiritul revoluționar» și natura «reacționară» a lui Ion Ghica; vederile politice ale acestuia: sprijinul turcesc, puterea armată, votul universal, absolutismul, poziția Marilor Puteri și echilibrul european. Despre «puterile, suflul și condițiile de viață ale unui stat», revoluția și echilibrul european. Dominantele revoluției de la 1848 (sufragiul universal și solidaritatea popoarelor). Influența retrogradă exercitată asupra lui Ghica de mediul tur-*

cesc. Despre corelația între suzeranitatea Porții și o Românie de 9 milioane de români; atragerea celei dintii pentru realizarea scopului cauzei române. Îi cere să fie mai lămurit în a arăta ceea ce urmărește și va fi ascultat. Ion Ghica — omul indispensabil cauzei; cele cinci argumente care pledează în acest sens. Superlative aprecieri pentru A. C. Goleșcu — Albu, misia sa de apostol. Viitoarea revoluție, mai de vreme decît în 1852, și rolul lui Ion Ghica.

B.A.R., corespondență inventariată, 83.609.

[F 1 r°]

44 rue de l'ouest, Aprilie 10 — 1850.

Concetățene *,

Scrisoarea ta de la 24 martie, pe care am primit-o ieri este intîia epistolă scrisoare ce îmi ai scris, și îți mulțumesc răspunzîndu-ți cu cea mai adevărată sinceritate, frăție și prietenie.

Ascultă-mă frate Ioane. Nu-mi place aroganța dar nici modestia cea fățarnică, și de-aceea te aplaud cînd zici c-ai voi ca Rumânia să fie guvernată de oameni ca tine. 5
Urăsc lingușirea, dar urăsc și mai mult menajarea, diplomația în stat ca și în familie. Ai foarte mult duh și destulă capacitate și cunoștință despre tine, ca să nu mă disprețuiești cînd difer în opinii, și să nu mă urăști nici măcar să te sburlești pe mine, cînd 10
ți-oi vorbi limbagiul cel aspru al unui adevărat prietin. Discutînd astfel este de sperat

2 priimito; eri. 3 răspunzînduți. 5 ascultămă. 6 Ruminia. 8 disprețuiești. 10 limbagiul; asfel.

* scrisoare cu litere chirilice.

Casa din Samos a lui Ion Ghica

Ion Ghica — portret

că vom ajunge a avea mai aceleași opinii, precum avem aceleași dorințe; de nu, ne vom combate unul p-altul pentru lucrul public, fără să-ncetăm d-a ne stima și chiar d-a ne iubi.

Un cuvânt încă și sfîrșesc introducția.

- 15 Cred, că dacă bărbatul și femeia s-ar confesa unul altuia cu *curățenie*, și în toate zilele, nu numai că căsătoria nu s-ar mai sparge, nu numai c-ar fi tare și fericită *fam-*
lia, ci omenirea întreagă ar fi liberă și virtuoasă — și cred că în ziua ce vom isbuti ca
cel puțin noi între noi, să ne spunem unul altuia toate grieurile și bănuielele, ceea ce
credem și bănuim unii d-alții, discutînd cu *curățenie* și fără patimi nici pîrtinire faptele
20 și opiniile fiecăruia Rumânia va fi liberă chiar în ziua aceea.

- [F I v°] Ca să-ți dau pildă dar încep, zicîndu-ți că *bănuiesc* că ai un spirit revoluționar
și-o natură reacționară, și de va fi așa, cred că în ziua ce spiritul tău va birui, vei deveni
un geniu, un fel de Danton, și încă un Danton al unei nații *tinere* în anul 1850. Iar în
ziua ce inima-ți va birui mîntea, vei deveni un geniu al răului un fel de Guizot: și cred
25 că pe cit vei fi în această *luptă*, paralizîndu-se puterile vei cădea în mediocritate, și
te vei pierde.

12 unu p-altu; lucru. 14 sfîrșesc. 15 barbatu și femeia. 17 zioa. 18 bănuielele. 20 Rumînia; zioa.
21 bănuiesc. 22 zioa; spiritu. 24 zioa. 25 paralizînduse. 26 perde,

Acum răspund epistolei tale, și în desbatere vei înțelege pe ce baze stă bănuiala mea.

De unde vine c-un om cu o minte ageră și străpunzătoare ca a ta: o minte rebelă, liberă și tare, luminată prin învățătură, teorie și oarecare practică, ca să ridice pământul se urcă și stă cu inima și credința ei p-un cadavru? Este atit de ciudat de ne-nțeles și de necrezut încît sînt silit să-ți copiez rindul acesta astfel cum stă acum 'naintea mea. « Eu cred în politica turcească și aș vrea să mă reazăm pe dînsa, căci avem trebuință de un punct de reazăm. » Înțeleg și primesc rindul de jos. Cînd însă citesc adăugirea de sus, nu mai înțeleg nimic; sau de vrei ca negreșit să te înțeleg, atunci te plîng și pe tine și pe noi, căci în momentele ce te vei apăsa ca să ridici Rumânia, punctul tău de reazim se face țărîină, și tu te pierzi cu dînsul și noi pierdem *un om*.

De ne luptăm vezi izbînda, ș-apoi nici că n-ai văzut și nu vezi nicăiri principiul care să se poată face general și s-ardice toate națiile; cu ce putere dar [*f. 2 r°*] credeai că era să biruim o oștire armată și disciplinată? Vezi că solidaritatea ar fi scăpat națiile, și n-o vezi că este simțită de toată lumea și prin urmare și formată.

Zici că votul universal este bun dar peste cîteva generații, voind mai întîi să prefaci învățăturile și năravurile oamenilor, să-i pregătești, cu sistemul monarhiei, pentru republică.[...]

Zici că cu toată izbînda sa, absolutismul n-are altă nădejde d-a opri ca biruiții să nu se ridice în *curînd* decît puterea baionetelor *rusești* (?) și te mîngii, zicînd că baionetele absolutismului vor fi biruite în ziua ce calmucii vor deschide ochii.

Zici că Englitera și Turcia, deși doresc a vedea *revoluțiile biruite*, împinse însă, una de ambiție și cealaltă de frică, mai curînd sau mai tîrziu, vor deschide resbelul general, carele sfîrșindu-se *bine*, biruind nebiruitele arme ale Rusiei, și dînd Dumnezeu viață lungă Lordului Palmerston, ne va da iarăși *echilibrul european*, tratatele unei a doua Sfinte alianțe, și atunci vom dobîndi și noi *ceva*. (?) Dar cîzînd Palmerston, se vor împăca împărații, și vor ataca Franța, și deși Franța ș-a mîncat credința, *poate* să biruie, și atunci vom birui și noi prin democrație. Uîți numai 1: că omul și nația ce umblă pe 2 [*f. 2 v°*] poteci pierde tot'dauna din ambe părțile; și uîți că dacă democrația va fi biruitoare paguba va fi foarte mare, căci ne mai trebuie cîteva generații încă pînă ce se vor lumina < națiile > populi prin sistemul monarhic.

După ce am citit scrisoarea ta știu ce am zis? « Dă-mi o asemenea epistolă scrisă de un vrăjmaș al meu și pui capul meu de nu-l voi abate pentru eternitate » — a doua gîndire a fost a cerceta cum mintea cea mai ageră este neputincioasă, cînd combate pentru un principiu greșit; și a treia, că omul cel mai primejdios pentru țară vei fi tu, cînd vei apuca un drum rău.

Ca să te combat și s-arăt oamenilor că te înșeli, tu vezi bine că mi-ar trebui să scriu cel puțin 15 sau 20 de coale de hîrtie. Am însă atit de mult respect pentru mintea ta, încît o să te combat în cîteva rînduri, sigur fiind c-o s-ajungem la cea mai desăvîrșită unire.

Care sînt puterile, sufletul, condițiile de viață ale unui stat? Conchetele, numărul cel mare și întinderea lui? Roma și milioanele de Cartagineni strigă că nu. Fortărețele și mulțimea baionetelor? Louis XVI, Charles X, Louis Philippe, Frederik, Ferdinand și chiar Gheorghe Bibescu spun că nu. Și de vrei să merg și mai departe te desfid să-mi arăți o singură luptă un singur răzbel, un singur monarc carele birui *numai* cu mulțimea baionetelor. Cum dar [*f 3 r°*] tu astăzi cutezi să-mi zici că mulțimea baionetelor rusești vor putea susține *cîțiva ani* încă viața octogenarilor tăi?

Arată-mi te rog un singur element de viață — ce zic! un singur punct neputrezit în Turcia pe care să poți sta cîțiva ani încă fără să te cufunzi, sau cel puțin fără ca viermii să-i roază tălpile picioarelor; arată-mi un singur element *de viață* în *monarhia*

29 pămîntu. 31 asfel. 33 priimesc; rîndu; adeogirea. 35 Rumînia; punctu. 36 să; perzi; pierdem. 37 principul. 39 erea. 42 săi; sistemul. 44 absolutismu. 45 să. 46 zioa. 48 ceialtă; resbelu. 49 sfîrșindusă. 50 tractatele; doa. 51 să. 53 birue. 54 perde. 55 trebue. 56 să. 58 capu; doa. 60 trea. 62 înșăli. 66 sufletu; numără. 69 defid. 73 Arată-m. 75 aratăm.

30

35

40

Magheru, minist
de tiner

45

50

55

60

65

70

75

Austriei și a Prusiei și mă supun *echilibrului* tău european, inventat de monarhia prusiană. Chiar monarhia engleză este în primejdie, sau cel puțin pe dinau nu poți conta nicio-dată, căci avînd ambe mîinile pe lada cu bani, n-are ce întinde spre ajutorul celorlalte nații.

Este tare numai cel ce *nu este divizat*, om și imperii este tot una. Și Austria, Prusia și Rusia sînt un compus eterogen de gînte discordante, mai adău-gînd că principiul care le susține pînă acum, *Cre-dința*, fiind mort, chiar și-n Rusia, < pe de altă parte iarăși, mesia cel nou > zilele lor sînt sfîrșite. Puterea cea adevărată a unui stat este, *dreptatea*, omogenitatea, religia și familia, și toate acestea lipsind din echilibru-ți european el nu mai există, este mort, și peste puțin vom proceda cu toții la solemnela sa înmormîntare.

[F 3 v°] Zici că nu vezi nicăiri principiul care ridică-n picioare toți populi. Ce fel? Nu-ți aduci aminte că chiar Sully, carele nu era nici smîntit, nici socialist a zis «le peuple ne se revolté jamais par caprice mais par impatience de souffrir...»* Ce ar fi zis însă el de vedea că în 15 zile, revoluția parțială de la februarie se făcea universală?... Și tu — tu carele văzuși această unire și înțelegere spontană și universală, persisti încă în echilibru-ți european, și te îndoiști încă că există acel principiu universal? Socială sau națională, revoluția pretutindeni deși sînt *felurite haine* este tot *acea*, adică: suspinul suferințelor adunate de veacuri și care se prefac în lave arzînde dar mintuitoare. Căci d-a crea astfel, este o procedare generală a naturii; < d-a crea

Prin > din luptele libertății Greciei cu despotismul persan, ieși genii filosofiei și al artelor, precum din luptele Romei

110 cu Cartaga se răsbindi pe pămînt civilizația, și dintr-ale republicii și ale imperiului ieșiră principiile de dreptate, drepturile și dignitatea omului. Și acum vrei ca din această revoluție să învieze echilibrul european? Nu. < — cei morți nu mai înviază > Omenirea creează, merge 'nainte și niciodată nu stă să desgroape morții ca să populeze orașele. Revoluția [f 4 r°] de la 1848 este acția, dezvoltarea și punerea în lucrare a *dreptății*, a căreia fii sînt libertatea, egalitatea și frăția, care sînt toate cu-
115 prinse în *sufragiul universal*... și ale căreia arme puternice sînt *solidaritatea popoarelor* care este frăția și egalitatea în toată întinderea ei, simțită acum «și proclamată» de toată lumea, proclamată pe baricadele Romei, ale Veneției, ale Vienei și ale Ungariei, și consacrată cu singele martirilor ce se varsă pe toată ziua pentru mintuirea neamului omenesc.

120 Acum trebuie oare să apăr și votul universal? Nu căci ar fi un ofens pentru tine. Fac numai apel la mintea ta, rugînd-o să-ți arate, că tirania, opresia, corupția și sclavia monarhiilor, și a echilibrului european, nu va putea niciodată, ca să deschidă ochii camerelor, să schimbe sistema învățăturilor și să republicaneze năravurile. «Votul universal este unicul mijloc, singura școală ce va pregăti pe oameni pentru votul
125 universal, și cred c-atît este destul nu numai ca să mă înțelegi ci ca să te și convingi.

83 adeogînd. 89 echilibruți. 90 există. 94 erea. 98 să. 101 echilibruți; îndoești; există. 103 pretutindin; acea. 105 să. 106 astfel; naturii. 108 eși; geniu. 109 să, republicii. 110 eșiră. 112 crează. 114 căria. 115 coprinse; căria. 117 Vienii. 118 să; zioa. 120 trebue. 123 camerilor.

* Poporul nu se revoltă niciodată din capriciu, ci din neputința de a mai suferi.

[F 4 v°] Emerson zice, că omul ce va locui Englitera, cităva vreme, se pierde cu totul, afară numai de nu va întrebuința vremea sa, d-a o revoluționa. Nu voiesc să fac o comparație cu locuința ta în Turcia, nici cred că tu o revoluționezi; dar voi să-ți zic că cred fierbinte, că dacă crezi cite mi-ai zis în această epistolă, pricina este șederea ta în locașul morții.

Acum, ceea ce va părea foarte ciudat, cu inamicul tuturilor premiselor tale, primesc cu desăvârșire toate concluziile tale.

Primesc astăzi, suzeranitatea Porții, nu ca firmă, căci firmele nu folosesc întru nimic, și piste puțin < firma noas > ne vom prezenta subț firma *noastră*, ci o primesc în interesul de frăție, de solidaritate a populilor.

Primesc dar, suzeranitatea Porții, cu toate condițiile primite de Suleiman Pașa la 1848... Aș sfătui numai pe Turcia, să binevoiască a se purta mai bine și a alege unul dintre toți Rumânii în care are încredere și cu care să *conspire*: omul acela îi va arăta cită putere va găsi în 9 milioane de Rumâni, în ziua bătăliei — omul acela îi va dovedi încă, că Rumânia este pentru dinsa un ajutor mai adevărat mai sigur și chiar mai puternic decît al Engliterei. Acel om îi va arăta că de nu va *conspira* cu noi, și *îndată*, Rusia va profita [f 5 r°] de poziția ei în țară ca să ia soldați și toate cele trebuincioase pentru îndestularea și fortificarea armelor ei, cînd ar putea nu numai să-i ridice acest mare avantaj, ci încă să-l tragă asupra-i și îndoit mai mare, să se pregătească dar, *asigurîndu-ne* prin omul acela, că va primi constituția de [la] 1848, să ne dea *îndată* banii și toate mijloacele trebuincioase, spre a forma o societate secretă *în țară*, pentru propagandă, căci slăbesc cu totul inimile; să ne dea armele trebuincioase etc., etc., etc. Altfel nici noi, nici populus nu ne putem încrede, și mîine, poate ca va fi prea tîrziu, și pentru dinsa și pentru noi, mai cu seamă de se va face războiul ce prevezi tu.

Primesc și < comitetul > [indescifrabil] și comitetul cel *neales*, mulțămindu-mă nu numai pe 20 după cum zici, ci pe 10 chiar, și-ți *făgăduiesc* că cu programul acesta, sint gata a mă *supune acelu* comitet și a-l sluji cu toată credința, sacrificînd tot ce am. Mai vrei ceva de la mine? Vorbește *deslușit* și nu te vei *căi*.

Dar cine sint acei trei oameni ce cred *într-înșii* și în izbîndă, voiesc și *pot* cîrmui? Cele ce zici de tine sau nu le crezi nici tu singur, sau că te înșeli. [F 5 v°] Tu n-ai avut norocirea sau nenorocirea să fii în guvern și prin urmare nimini nu te poate acuza de necapacitate; cînd noi?...

Aici, mai cu seamă de la alegerea și neisbuitura comitetului din urmă, a intrat un desgust, o demoralizație în inimile tuturilor, astfel încît nu mai *cred* și nu mai vor să facă nimic. Și Ghica! De ce nu vezi sau nu voiești a vedea, că *astăzi* în poziția în care ne aflăm, nimeni nu poate face nimic *fără tine*? 1: Pentru că tu ești omul cel mai ne-compromitat, și prin urmare, cu drept sau nedrept, te cred toți mai capabil decît noi toți. 2-lea. Ai acolo oarecare poziție, și noi n-avem nimic. 3-lea. Ai stare, și poți *foarte bine* să mai sacrifici 2—3 mii de galbeni, poziție ce *ea singură* este destulă să-ți dea *toată* puterea. 3*-lea. Ai cunoștințe la Iași și în Turcia chiar, cunoștințe de la care mai poți stoarce o sumă egală de bani, și prin urmare puterea executivă este în mina ta. 4-lea. Patriotismul și poezia sacrificiului, nu mai sint acum în inimile oamenilor. Inima s-a făcut mult mai *pozitivă*. Tu știi să vorbești totdeauna limbajul ce intră în inimile lor; cînd eu, spre pildă, ori de cite ori voi deschide gura, inspir surisul, de nu disprețul. Vezi, sintem într-o poziție astfel încît nu trebuie să ne-nșelăm. [F 6 r°] Dă-mi poziția ta pentru 6 luni, și voi deveni nu numai Prințul sau dictatorul Rumânilor, ci Dumnezeu lor chiar. Nu se poate să n-o vezi tu aceasta. De n-o vezi, eu mă-nșărcinez să ți-o arăt pipăit, dar pentru aceasta trebuie să vii acolo.

127 voesc. 129 mîai. 131 cea; priimesc. 133 Priimesc. 134 priimesc. 136 Priimesc; priimite. 137 ași; să; unu. 138 Rumîinii. 139 Rumîni; zioa; bătălii. 140 Rumînia. 142 ea. 143 îndestulearea. 144 să. 145 asigurîndune; priimi. 147 armile. 148 alfel; populu. 149 să. 150 Priimesc. 151 dupe; făgăduesc; programu. 154 în trînsii; voesc. 155 înșăli. 159 disgust; astel. 160 voești. 164 ia. 166 executivă. 170 asfel; trebue; dă-m. 171 Prințu; dictatu; Rumînilor. 172 să. 173 trebue.

* inconsecvență în manuscris.

5-lea. Ai acolo un om a căruia misie este *apostolatul*. Înțelegi că vorbesc de Albul.
175 Omul acela iubește — tu știi de mult încă, că eu cred că el iubește mai bine
decît noi toți și nu mi-am schimbat opinia despre dînsul, deși el mă disprețuiește,
crezîndu-mă un om plin de patimi, brouillon la mînt, și fără nici o capacitate. Omul
acela dar insuflă amorul și credința în preajma lui, și fiindcă ai avut fericirea, să fii bine
180 prețuit de dînsul, ții în mîna-ți inimile tuturilor d-acolo. Începe dar a lucra cu adezia
celor d-acolo, și de vei lucra *bine* eu <îți făgăduiesc> răspund pe viața mea, că vei
avea adezia tuturilor, a țării și a omenirii întregi. Nu umbla însă cu semimijloace —
sistemul constituțional este bastard, monstru și pierde pe cel ce-l adoptă, om, rege sau
stat. Trebuie să pui în foc *tot* sau să te lași de *tot*. Credința în tine [*f 6 v°*] jărtfă și per-
severență desăvîrșită ș-ai isbutit. Altfel — ține mînt vorba mea — te vei pierde și
185 pe tine, și planul tău oricare va fi, bun sau rău. Cînd treci p-o punte, de te vei uita în
jos și în laturi, auzind mișcările undelor, te amețești cazi, și te-neci. Cînd însă te uiți
nainte *numai la ținta ta*, ajungi cu sănătate.

Destul — și sfîrșesc zicîndu-ți că vremea este foarte critică. Mă cheazășuiesc pe
onoarea mea, că nu vom merge pînă la 52: cum cred unii. Miine poate Cutremurul
190 va-ncepe, ferice de cel ce va fi pregătit! — Mă cheazășuiesc asemenea, că echilibrul
european nu mai există, și că de vei urma a te sluji de mijloacele constituționale, nu
vei isbuti. Profită de tot ce poți găsi de luat pe lingă tine, îmbracă-ți trupul cum te
vor povățui împrejurările zilei, nu te strînge însă în veșminte vechi, căci ele te difor-
mează; și în ziua ce nu vei fi astfel precum te-a făcut natura în ziua aceea ești mort:
195 de este în natură-ți a fi al Domnului, fii ca Domnul, de ești a fi ca Satana, fii ca Satana,
[*trimite pe marginea foii*] nu crez că cuvîntul Satana îl vei tălmăci în rău, cînd vorbesc
eu de *tine*, căci în orice parte vei fi vei fi *complicat*, și cînd vei voi să fii în amîndouă
vei deveni un monstru, adică slab și neputincios. Al tău frate

ROSETTI.

VII

Constantinopol, 5 mai 1850

Răspunsul lui Ion Ghica pentru scrisoarea din *monarhie; despre scop și mijloace în aspirațiile*
10 aprilie a lui C. A. Rosetti: *Despre educarea românești sau despre România mare și revoluție.*
popoarelor prin votul universal sau sub regim (B.C.S. neinventariate)

[*F 1 r°*]

Constantinopol 5 Mai 1850

Iubite Ruset *,

Nici timpul, nici capul nu mă iartă a răspunde astăzi la scrisoarea ta, sunt grăbit
și bolnav. Voi să-ți zic însă două cuvinte. Nu știi dacă eu m-am exprimat rău, sau dacă
tu nu m-ai înțeles; cea dintîi alternativă este cea mai probabilă, nu am nici brulion **
5 după scrisoarea mea, nici belea nu am cetit-o după ce am scris-o.

Să viu dar la ceea ce voi să-ți zic; rău ai înțeles, sau rău m-am exprimat dacă am
scris că *votul universal nu face educația popoarelor și că trebuie ca acea educație să se*
facă sub sistemul monarhic. Aceasta nu este părerea mea, căci cred că nimic nu des-
voltă gîndirea politică a unui popor ca votul universal. Am putut zice că pînă acum

176 dînsu; disprețuiește. 177 crezîndumă. 178 amoru. 179 dînsu; mînați. 180 făgăduiesc.
181 omenirei. 182 sistema; batard; perde. 183 trebue. 184 alfel; perde. 185 planu. 188 zicîndu-ți;
cheazășuiesc. 190 cheazășuiesc. 191 ezistă. 192 îmbracăți; trupu. 193 va. 194 zioa; asfel; zioa;
acea. 195 naturăți; Domnu.

2 timpu; capu; me; răspunde. 3 două; sciu; esprimat; reu. 5 cetito; scriso. 6 reu; reu; sprimat.
7 educația; trebue. 8 sistem; cici; ci.

* scrisă în alfabet latin.

** pentru brouillon

nu i-am văzut efectele, fiindcă trebuie să treacă, citva timp, poate o generație și două, pînă ce efectul votului universal în Franția să poată avea vreo înfrîurire asupra stării noastre politice. Te întreb dacă scriind tu o broșură bună sau un articol bun asupra Principatelor, l-ar citi majoritatea deputaților carii alcătuiesc camera Franciei? Te aud, îmi răspunzi că nu, și să-ți spui de ce; fiindcă știu că chestiunile politice nu interesează încă pe cometanții lor. Citesc însă cu sete orice scriere asupra birului pe vin și pe rachiu, deși poate această chestiune merită mai puțin a ocupa o gîndire inteligentă; dar orice deputat ar ceti-o cu băgare de seamă însemnîndu-i toate amănuntele, fiindcă se crede silit de opinia cometanților, [f 2 v^c] care se interesează cu drept cuvînt de o asemenea chestiune. De chestiuni politice se ocupă pînă acum în Franția un foarte mic număr de oameni luminați de cuget și de inimă, și mulți ambițioși care se slujesc de dinsele ca să ajungă la putere, sau ca să răstoarne ministerul, sau ca să facă efect. Va fi însă altfel cînd educația politică a poporului Franciei se va forma. Și care nu se poate forma decît după citva timp, și numai prin votul universal.

Astăzi însă noi, în starea de astăzi a lucrurilor nu putem aștepta nimic de la poporul Franciei. Și dovada, camera ce a ales în timp cînd se făcea expedițiunea Romei și altele multe. Putem însă aștepta ceva de la o combinație politică a guvernului Franciei, dacă s-ar hotări la o politică din afară, mai sigură și mai potrivită cu instinctul național.

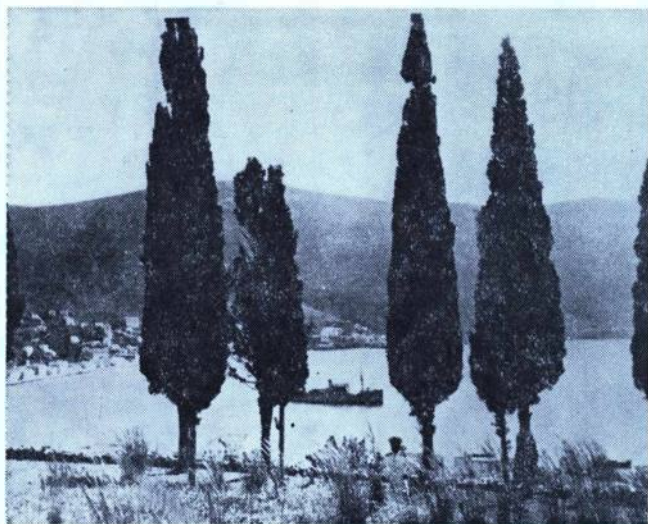
Al doilea, nedomirirea între noi provine dintr-aceasta că tu ai luat *le moyen pour le but* *. Scopul este Rumânia una și indivizibilă, și mijloacele sunt a căuta a ne conserva individualicește fiecare parte cum vom putea. Eu cred că și tine la o sculare a popoarelor, dar nu pot să hotărâsc că va fi peste doi ani, pentru că nu o cred. La 1848 s-a făcut o foarte mare propagandă și negreșit că trebuie să aibă de efect a grăbi acea acțiune a popoarelor de care vorbești tu [...] **

VIII

Paris, 8/22 mai 1850

C. A. Rosetti către Ion Ghica. *Răspuns pe șase puncte la scrisoarea din 5 mai, privind principiile călăuzitoare în domnie spre o Românie, una și indivizibilă. Conjunctura internațională. Dominantele programului lui Ghica: suveranitatea Porții, diplomație față de puterile străine și echilibrul european. Pentru binele Patriei, Rosetti se arată gata să îmbrățișeze vederile lui Ghica, dar voința poporului nu poate fi oprită pe loc. Din nou despre credința sa fermă într-o apropiată revoluție și în triumful democrației. Perspectivele vremelnice victorii a împărățiilor. Despre datoria ceasului de față — a lucra pe amîndouă căile: diplomatică și democratică. Ion Ghica, omul chemat a le combina pe amîndouă, omul trebuincios României. Chemare la acțiune. Despre starea de lipsuri pe care o îndură cu familia sa și intenția de a pleca în Bucovina sau Transilvania. În adaos: C. A. Rosenthal către Ion Ghica — cuvinte de salut.*

B.A.R., corespondență inventariată, 83.610.

10 iam; trebue; si; cită va; două. 11 sf; stîrri. 13 ceti: Francii. 14 respunzi; săți; sciu; cf. 15 cetesc. 17 cetio; însemnîndui; ameruntele. 18 să. 19 Franciea. 22 alfel; Francii. 25 Francii; spedițiunea. 26 Francii. 31 hotărăsc. 32 trebue.

* Mijlocul drept scop.

** Pentru conținutul lipsă, vezi răspunsul lui C. A. Rosetti din 22 Mai.

22
C. A. Rosetti
&
Ion Ghica

15

20

25

30

Pisaj din Samos. (Ilustrația materialului a fost oferită de Allice Magheru).

[F 1 r°]

44 rue de l'ouest, Mai 22, 1850

Fratele meu cel iubit *,

Am primit ieri epistola ta de la 5 mai, și după ce am citit-o cu cea mai mare nerăbdare și atenție am zis, că nimic mai greu decît a vorbi prin scrisori de *cîteva rînduri*, despre o chestie atît de mare, doi oameni ce nu se cunosc încă cu desăvîrșire. Căci
5 uită-te, ne certăm amîndoi de cine mai știe cînd, și în deșert, căci avem aceleași doriri și aceleași opinii. Diferența de va fi, este foarte mică, și cu totul afară din chestia de astăzi.

Acum în sfîrșit cred că te-am înțeles, și mă voi sili să te fac să mă înțelegi.

1. Sint de părerea ta, că votul universal desvoltă mintea și inima unui popul, și-l
10 duce la culmea civilizației.

2. Sint de părerea ta că Franța mai are trebuință de citva timp, ca să se regenereze și să iasă din tina în care a cufundat-o monarhia. Puțin ne pasă de diferim asupra lungimii acestui timp.

3. Sint de părerea ta că *astăzi* nu putem aștepta nimic de la populus Franței.

15 4. Sint de părerea ta că *astăzi* Rusia, ar putea să ne încorporeze imperiului ei, fără să dobîndim alt ajutor de la Franța decît un epitaf mai mult sau mai puțin frumos.

[F 1 v°] 5. Sint de părerea ta, că trebuie să profităm de interesul puterilor celor mari, care constituie echilibrul european, și să le luăm tot ce vom putea.

6. Sint de părerea ta că să facem diplomație și iar diplomație, cit de multă și necon-
20 tenită, și m-aș uni cu tine să oprim d-ar fi cu puțință a nu să revolta nici un popul în parte nici toate chiar împreună, cel puțin pentru 2 ani d-acum înainte. Căci sint de părerea ta, că nu sintem încă în nimic bine pregătiți.

M-ai înțeles acum și pe mine? Și vezi, că deși *poate* d'ocamdată diferim în credința noastră, pentru astăzi sintem cu desăvîrșire uniți, și sint gata a conlucra cu tine, și-a te
25 ajuta la orice ai avea trebuință de mine?

Suzeranitatea Porții, diplomația cu puterile străine, și cu sfîntul echilibru european, primesc totul și sint gata a face tot ce vei voi.

Acum că ne-nțelegem și sintem cu desăvîrșire uniți pentru astăzi, datorita mea < de
rumân și > de omce te iubește și te stimă [f 2 r°] cu desăvîrșire — ce zic?, datorita mea
30 de Român, căci cred că ești una din cele mai mari capacități ale noastre; cred că ești un om, de care Rumânia în toate chipurile are mare trebuință de tine, însă silește a face tot ce poți ca să te luminez despre mine, și să te fac să mă cunoști în bine și în rău, și *între toate cu desăvîrșire*, precum mă cunoștea maica ce m-a făcut.

Că eu fratele meu, cred cu tărie, că pricina căderii noastre, și pricina ticăloșiei noastre
35 de astăzi provine în mare parte din pricină că nu ne cunoaștem și nu [ne] cunoaștem unii p-altii cu desăvîrșire.

< Cred, fratele meu, că nici tu, nici >

Ți-am zis că mă unesc cu tine în toate cîte zici și că trebuie să facem toate cîte zici, căci omul trebuie să facă tot pentru patria lui. Nu-l iert pe omul acela ce nu întrebun-
40 țează toate mijloacele și nu se pregătește pentru toate eventualitățile, cînd patria lui este în primejdie. Dar cred dragul meu, că nici tu nici eu, nu vom isbuti a opri popoli d-a nu se revolta în curînd — cel mult pînă în 12 sau 18 luni, și cred că echilibrul european, are să schimbe cu totul cel mult d-aci în doi ani. [F 2 v°] Starea de astăzi a Franței, a Italiei, a Germaniei și mai cu seamă a Austriei, este atît de anormală,

2 primit; eri; citito. 4 să. 5 uitate; deșert. 6 diferența. 14 populu; Franții. 18 constituie. 23 diferăm. 27 primesc. 30 Român. 31 Ruminia. 32 poci. 33 Țiam; trebuie. 39 trebuie; ert. 40 să. 41 dragu. 42 să. 44 Franții; Germanii; Austrii.

* scrisă cu litere cirilice.

încît de mă vei tăia bucăți bucăți, voi zice ca Galilea «et pourtant elle tourne» * et pourtant nu pot s-o ducă astfel nici chiar doi ani d-acum 'nainte.

Eu cred — care este prizonierul acela ce nu crede că va scăpa de la moarte printr-o minune? — că vor triumfa populi, și că vom fi guvernați de democrație. Dar chiar de vor triumfa vremelnicește împărații, cred că împărțirea aceasta a staturilor se va schimba mult, și cred că în acea prefacere Rusia ne va opri pe seamă sau ne va da Austriei, precum i se va părea ei mai folositor. Căci aci nu este pentru mine alternativă. [...] Se va face ceea ce va voi Rusia a face, căci toate guvernele de astăzi, sînt silite a se-nchina voinței lui Nicolaie și Turcia mai mult decît toate, căci este o putere moartă cu desăvîrșire.

[F 3 r°] Aș dori dar, ca lucrînd diplomaticește, numai și numai spre a ne împlini cu desăvîrșire datoria, să lucrăm neîncetat și democraticește, astfel precum am lucra, sau ar trebui să lucrăm, cînd fiecare din noi ar fi cu desăvîrșire sigur că de astăzi într-un an, revoluția are să izbucnească.

Iată pe scurt, spovedania mea și rezumația asta.

Primește orice lucrare diplomatică, ca o datorie.

Cer toate lucrările democratice ca o datorie, și mai mult ca o credință tare și adevărată.

Cum să le combini zici aceste două contraste? Ei Cine le poate combina mai bine ca cel ce a știut să înșele pe Mad. Mavru, și să-i ia fata de soție? Sfatul ce-mi dai figurat prin luntre este foarte bun fiind foarte adevărat și prin urmare îl primesc cu recunoștință. Dar sînt silit să-ți spui: c-aș dori să te încredințezi că nu m-am ocupat niciodată de popularitate sau de poziție în lucrul public, și de nu m-aș teme să te ofans, și-aș dovedi că aș fi putut să ocup postul cel dintîi în țară, și n-am voit și că cele mici ce am ocupat a fost o silă a prietinelor mei, și singura jărtfă ce am făcut pentru patrie. [F 3 v°] Tu asemenea ai dat mai mult decît oricare dovadă, despre aceasta, în timpul învierii noastre, și prin urmare trebuia să înțelegi că nu ți-am zis să bagi de seamă a nu pierde o poziție și isbinda cauzei. Din nenorocire, dragul meu, avem d'ocamdată, foarte puțini oameni, carii să aibă pe lingă inimă și ceruta capacitate, și știu crez că societatea prin oameni numai se cîrmuiește. Astfel dar cînd te vei pierde tu, pentru mine, libertatea Rumânilor pierde un braț, și prin urmare, cînd zic, că te pierzi pe drumul acela, este ca cum aș zice, că pierzi libertatea.

Și fiindcă sîntem aci, trebuie să sfîrșesc această epistolă, mai repetînd cele ce ți-am zis în cealaltă. Te stim, te iubesc, te cred capabil și prin urmare foarte trebuincios Rumâniei și d-aceea aș dori, să văz în mîină-ți unul cel puțin din firele vieții ei. Starea în care ne aflăm astăzi este foarte tristă, căci nu facem *nimic*. Poziția în care ne aflăm ori din ce față o vei privi-o este foarte critică, și nelucrarea noastră poate fi miine foarte periculoasă. Cercetînd cu amăruntul oamenii emigrației, și caracterul Rumânilor, cred că numai mijlocul propus de tine ar putea să ne puie pe drum, [f 4 r°] și cred că numai tu ești în poziție, să-ncepi lucrarea și să ne silești a ne organiza, a lucra, a fi cu adevărat Rumâni. P-acest temei ți-am zis și o mai repet, că trebuie să jărtfești tot și să-ncepi.

Facă cerul să mă-nțelegi și să mă ascuți. De nu, fie ca cel puțin că crezi că nici taică-to nu ți-a vorbit cu mai multă sinceritate și iubire.

Știi că jumătate din starea mea a mîncat-o, o mîncăc d. general Tell. Și știi că cealaltă jumătate, prin paguba prăvăliei, și șederea mea în Paris, este în agonia morții. Știi dar că cu doi prunci și șăzînd în Paris, n-o mai pot duce. Tu dar care știi multe, nu poți născoci un azil pentru mine? Soția mea a încercat să găsească ceva le[c]ții de en-

45 tăea. 46 asfel. 49 să. 53 să; voinții; Nicolae. 56 asfel. 60 priimesc. 64 ea. 65 priimesc. 67 lucru. 68 ți-ași. 71 țe-am. 72 dragu. 74 cîrmuește; asfel; perde. 75 Rumînilor; perde; perzi. 76 ași; perzi. 77 trebue. 79 Romîniei; d-acea; mîinăți. 81 privio. 82 amăruntu; caracteru Rumînilor. 83 mijlocu; pue. 85 Rumîni; țe-au. 88 taicăto; țe-a. 90 ceilaltă; prăvălii.

* Galileo Galilei: și totuși se învîrtește.

95

glezește, dar aici sînt atît de mulți profesori și așa de puțini ucenici încît nu puterăm găsi nici un amator macar. Dar unde să mă duc? Aș fi dorit să merg în Transilvania sau Bucovina unde traiul este cu mult mai ieftin, și atît dînsa cît și eu am fi putut găsi mai lesne un mijloc de existență. Ma ce să faci Austriei care mă tem că nu mă va lăsa s-o locuiesc [in] provinciile acelea.

100

[F 4 v°] Dacă dar ai vr'un sfat trimite-mi-l și spune dacă p-acolo am putea găsi un cîrd de școlari *interni sau externi*, carii ar dori să-nvețe englezește franțuzește, latinește etc.

105

Ce mai face voinicul tău? este sănătos, și tot samănă mult cu taică-so? Ai mei sînt sănătoși, și vi se-nchină cu fiască dragoste. Dar cine ți-a dat ție voie să te faci nașul dictator al fiului meu? Bine este acum să afli că s-a revoltat și nu primește numele de *Ion*? Pînă una alta însă șade nebotezat, și cine mai știe, poate va mai ședeă mult bietul copil, căci pe cît voi trăi nu-l voi da pe mîini de popă muscal. Fi-vei atît de bun, a înfățișa respectuoasele-mi închinări frumoasei tale jumătăți, și a primi de la a mea, o sărutare... ce zice de prietină, dar eu zic-d-amor căci mi-a zis de multe ori că ești frumos și frumos nu în comparație cu mine, căci atunci n-ai prea cîștiga mult. Primește și de la mine o sărutare de frate și cînd ai timp de pierdut, dă-mi și mie cîte un ceas sau 2, scriindu-ne cîte o epistolă, lungă, și frumoasă.

110

ROSETTI

[Text adăugat pe marginea foii.]

Mes compliments les plus respectueux à Madame. Permettez moi très cher Monsieur que je vous dit deux mots. Je vous embrasse *milles*, milles fois, et je me rejouis d'être arrivée au temps de vous dire combien je suis votre ami

C. Rosenthal *

IX

Boiadji — Kôj, 14 iulie 1850

Răspunsul lui Ion Ghica la scrisoarea lui C. A. Rosetti: *Îi mulțumesc pentru încrederea ce are în capacitatea sa. Răbdarea — condiția esențială a reușitei. Despre starea curentă a lucrurilor și concluziile care se desprind din analiza celor 28 de luni trecute de la primul semnal al revoluției, în Franța. Concepția sa despre mersul și desfășurarea revoluțiilor, și condițiile unei colaborări internaționale. Principiile socialiștilor francezi. Antagonismul dintre libertate și absolu-*

tism, democrație și autocrație, perspective de viitor. Datoria bunului român; greșala din septembrie 1848, din nou catehismul «fiecărui român din cei nouă milioane». Principiile de bază în acțiunea diplomatică. Conjunctura necesară pentru o politică românească; politica de moment e cea de dependență. În cazul intrării Brătenilor în comitetul propus, aprobă ideea lui Rosetti de a pleca în Bucovina. Familiare. (B.C.S. neinventariate).

[F 1 r°]

Boiadgikeui 14 Iulie 1850 **

Îți mulțumesc cu recunoștință frate Ruset pentru opinia bună ce ai despre cu-rățenia sentimentelor mele, și pentru încrederea ta în hărnicia mea; despre una știu ce este, căci o simț, o pipăi, despre capacitate to'deauna m-am defiat de dînsa, și mă tem

95 eftin. 96 ezistență. 97 locuiesc. 98 trimitemil. 99 esterni; franțozește. 101 voinicu, taicăso. 102 te-a; voe; nașu. 103 primește. 105 bietu; mîni. 106 respectoasele-m; priimi. 108 primește. 109 perdut, dămi.

1 mulțumesc; recunoscînță; opinia. 2 curățieniea; simtimentelor; hărniciea; sciu. 3 cîci; me.

* Cele mai respectuoase complimente doamnei. Permiteți-mi, iubitul meu domn, să vă spun două cuvinte. Vă îmbrățișez de o mie, de o mie de ori și mă bucur că am sosit la timp ca să vă spun cît vă sînt de bun prieten. C. Rosenthal.

** scrisă în alfabet latin.

ca nu cumva să nu o vezi și tu cu ochi de prieten. În sfârșit pe cit este, tu știi că am pus-o toată în serviciul cauzei, de nu a fost mai multă nu este vina mea, și nu mă supăr niciodată când un prieten vine de bună credință și-mi arăta o greșală sau o răătăcire. Tot omul este pecabil; dar nu iert nimăru [f 1 v°] să vie să-mi contesteze nici buna voință nici onestitatea; în sentimente nu mă socot mai în jos de nimeni pe lumea aceasta. Discuția ne luminează și ne duce spre unire, calomnia ne întunecească căci ne înrăutățește, și ne duce la divisiune prin zizanie.

Cea d-întîi condiție, ca omul să poată ajunge la un rezultat, la isbîndă, este credința în viitor, speranța, căci speranța este viața; omul încetează îndată ce cade în desna-dejde. Noi toți rumânii avem defectul de a fi cam nerăbdători; aceasta să înțelege, este consecuența suferințelor celor multe și îndelungate. Credința și speranța o avem, trebuie acum să avem și răbdare, și răbdarea este certitudinea isbîndei.

[F 2 r°] Tu nu crezi socot că zicînd să fim răbdători, înțeleg să ne culcăm să dormim, așteptînd evenimentele, aceasta nu este nici în natura mea nici în judecata mea; răbdare, înțeleg să întreprindem o lucrare serioasă, anevoie, îndelungată, a cărei efect să fie a aduce pe rumâni în stare de a putea profita cum doresc de evenimente, cînd se vor înfățișa.

Deși scrisoarea mea ți pare o repetiție de cele ce ți-am zis și ți-am scris adesea, dar nu-mi pasă, îmi place să mă repet; aceasta mă face să studiu mai bine și să mă întăresc în convicțiunile mele.

Pînă a nu începe a lucra pentru ca să ajungem la un rezultat, trebuie mai întîi, mi se pare, să ne facem o idee bine lămurită despre starea de față a lucrurilor, ca să aflăm elementele care ne pot sluji.

[F 2 v°] Sunt acum 28 de luni de cînd la un semnal dat de Francia, toate popoarele au aruncat strigătul lor de suferință, din nenorocire, deși individualicește, fiecare popor era mai mult sau mai puțin copt pentru o transformare internă, pentru o revoluție socială; dar în grămadă, nu erau încă coapte pentru o revoluție națională pentru o revoluție politică. Mișcarea poporului simplă din Francia se complică în Prusia și în Austria de spiritul național al Polonilor di[n] Posen, al Italianilor în Lombardia; și în Ungaria se întuneacă de tot prin drepturile și pretențiunile popoarelor unul asupra altuia; încît cad toate îngenunchiate înaintea nedreptăților lor respective; de atunci trăiesc și mai apăsate, și mai nenorocite sub [f. 3 r°] răsbunarea și frica apăsătorilor.

Astăzi nu este om gînditor care să nu vază lămurit că aceasta stare a Europei nu poate rămînea multă vreme, căci este nedreaptă și falsă, și că trebuie să urmeze o prefacere.

Revoluțiile de la 1848 au fost de două feluri: democratice și sociale în Occident, politice și naționale în Orient. Aci au stat și nu vor putea reîncepe și face opintea de isbîndă, decît numai atunci, cînd toți se vor dumiri și-și vor mîrturisii greșalele, ca în viitor să lucreze într-o unire. Cînd poporul francez care s-a dat în partea reacționară se va face socialist, atunci revoluția socială se va putea opera; cînd Slavi, Germani, Itali, Maghiari și Rumâni se vor înțelege între dînsii, adică cînd vor simți în [f 3 v°] sens ceea ce acum este numai în intelect că interesul fiecăruia este de a fi ceilalți liberi, atunci revoluția națională se va putea opera în Orient.

Trebuie ca în timpul acesta de pauză, oamenii inteligenți ai deosebitelor naționalități să alege ca apostolii oprind pe toți aceia care vorbesc aceeași limbă cu dînsii și zicîndu-le: *tu Rumâne să rămîi Rumân, să nu lași pe nimeni să te facă ceea ce nu ești; dar nici tu să nu cauți a asupri pe Maghiar, pe Sîrb sau pe Polon căci aceia sunt frații*

4 sf; sfârșit; scii; cf. 5 puse; cauzei; me. 6 ș-imi. 7 ert; nimurui; st. 8 onestate; simtimente; me. 9 calomnia; cici. 10 înrătățesc. 11 se. 12 cici. 13 rumâni. 15 trebuie; st. 16 ci; si; si. culcim; si. 17 asceptînd. 18 si; anevoe; cirii; st. 22 si; si; me. 23 convicțiunile. 24 trebue. 25 si; si; si; aflim. 27 Francia. 28 individualicesce. 31 Francia. 32 Austria; Lombardiea. 33 Ungaria; altuea. 34 îngenunchiate; nedreptiților. 35 trăesc. 36 gînditor; si; ci; Europi. 37 rămănea; cici; false; ci; trebue. 39 două. 41 domiri. 42 si. 43 revoluția; st. 44 dînsi. 45 ci; fiecruia. 46 revoluția; să. 47 trebue; ale. 48 naționalități; apostoli; aceea. 49 zicîndule; si; si; si. 50 si; cici; aceea

55 *tăi în Dumnezeu și tu nu poți fi fericit și liber, sigur de existența ta decât atunci când toți ei vor fi fericiți, liberi și siguri de existența lor: trebuie dar să te lupți și să mori 1° pentru a [f. 4 r°] apăra naționalitatea ta 2° pentru a ajuta la desrobirea tuturilor fraților tăi în Dumnezeu. Când toți românii vor fi catihisiți și cu formula aceasta în inimă, și când toți Slavi, Itali, Maghiari, Germani vor fi catihisiți asemenea de ai lor; nici o putere în lume nu se va putea împotrivi la isbinda naționalităților.*

Asta strig, de doi ani, dragul meu, și nimeni nu voiește să mă audă ci numai zic, când că am vindut țeara la Muscali, când la Unguri și acum că o vind la turci.

60 De ce nu luăm pildă de la francesi care au trecut doctori în arta de a face revoluții? ce fac socialiștii de doi ani? propagă socialismul în deosebitele clase [f. 4 v°] luind pe fiecare frances îndeosebi, catihisindu-l, arătându-i că mai bine va fi pentru starea lui materială sub o constituție socialistă decât sub cea d-acum, încă n-au isbutit, dar te-ntreb pe tine nu sunt astăzi mai mulți socialiști în Franția decât ieri? și n-o să fie mai mulți mine? Să nu socotim însă că Francesii făcând propaganda lor socialistă
65 lucrează totodată și pentru noi; socialismul este contrariu naționalismului, și nu trebuie să vie decât la o nație matură și care are trebuință de el; pentru mine de aș fi Frances sau Engles, și de l-aș primi, l-aș primi ca p-un rău trebuincios; dar să nu intrăm într-această discuție ca să nu ne depărtăm de ceea ce ne interesează mai mult de naționalitate și libertate [f. 5 r°] română.

70 Din ziua știrii revoluției Franceiei sosită la Petersburg când împăratul Niculaie se afla într-un bal, s-a întors către ofițeri, zicându-le *allons messieurs il faudra monter à cheval le gant est jeté je vais le ramasser** a zis-o pentru că a simțit că s-a deschis resbelul între libertate și absolutism, între democrație și autocrație, luind
75 una pe Franția drept campion și cealaltă batalioanele disciplinate și baionetele rusești; de atunci resbelul este deschis, până acum armile nu au ajuns în prezență; au făcut numai marșuri și contre-marșuri, scarmușe de avant-guardii; dar bătaia serioasă nu s-a făcut încă. Nu poate tăgădui însă cineva că în preluduri, despotismul, [f. 5 v°] mai bine organizat, mai bine pregătit și armat a câștigat împotriva democrației; astăzi Țarul judecă capii națiilor între dinșii și le poruncește să nu aibă politică prusiană
80 sau politică austriacă ci să urmeze instrucțiile și politicii rusești. Cu toate că Franția se trage înapoi parcă s-ar teme; cu toate că se tirăște la picioarele lui Niculaie implo- rându-i alianța, crezind că poate îi va lăsa cel puțin o formă constituțională, dar acesta o va insulta-o și va umili-o atit, încit de desnădejde va accepta bătaia; și atunci am credință că libertatea va ieși triumfătoare. La 1792 rău organizată și izolată a găsit
85 putere destulă într-însa ca să se lupte [f. 6 r°] glorios, astăzi va avea cel puțin pe Germania auxiliară.

Cu ce ne pregătim noi pentru acea zi solenelă, pentru acea zi de luptă? cu ce armatură și cu ce steag ne vom înfățișa la cîmp? Făcînd abstracție de ambițiile și de miseriile noastre personale, de ideile politice și sociale ale fiecăruia în parte, stăm toți cu minile
90 în sin mulțumindu-ne a ne calomnia unii pe alții poreclindu-ne și clasificîndu-ne în muscali, maghiari turci etc. Eu sunt de părere că patria noastră nu va fi a celui căruia unul sau mai mulți din patrioți o vor vinde-o, ci a celui căruia o vom lăsa-o cînd vom putea, precum am făcut la septembrie 1848; atunci cînd puteam să o disputăm [f. 6 v°] cu armele în mină oricărui străin. Puteam să cădem precum au căzut Polonii în 1831,
95 precum au căzut Maghiarii la 1848 dar rumânismului îi rămîneau drepturi și titluri la

51 tei. 52 trebue; si; si. 53 tei. 54 rumâni. 56 naționalităților. 57 duoi; voesc; si; me. 58 ci; vîndut; ci. 59 lîtm. 60 socialiști; duoi. 61 catihisîndul; arătîndui; ci. 63 eri; si. 64 si; ci: Francesi. 66 trebue; si; ași. 67 l-ași; priimi; l-ași; priimi; reu; si; întrîm. 68 depărtim. 70 zioa; scirei; revoluții; Francii; să. 71 oficeri; zicîndule. 72 ziso; ci; ci. 74 cealaltă; rusesci. 76 bătaea. 77 ci. 78 căscigat; democrației. 79 czarul; poruncesce; si. 80 si; politici; rusesci; ci; Franceia. 81 si; ci; tîrasc; Niculae; implorîndui. 83 insultao; umilio. 84 ci; eși; 1892. 85 si. 86 Germaniea; aucciliarie. 87 solanelă. 89 fiecîruea. 90 mulțumîndune; porocîndune; clacîficîndune. 91 ci; patria; cîruea. 92 vînde; cîruea. 93 si; disputîm. 94 oricîrui; si. 95 rămănea.

* Haideți domnilor pe cai, mînușa a fost aruncată, merg s-o ridic.

recunoștința popoarelor, precum au cîștigat Polonii, și Maghiarii care o să fie organiza-
sați și restabiliți înaintea noastră. Și-apoi cine poate zice desigur că n-am fi isbit? 100
cine poate calcula consecuențele ce ar fi avut o rezistență serioasă din partea rumă-
nilor? tot ce pot zice cu certitudine este că nu am fi căzut mai jos decît astăzi. Acei
care au putut apăra țara și n-au făcut-o, aceia au trădat-o. În punga lor și-acum poate
mai cade cîteodată bani de cutare sau cutare fabrică străină, dar eu n-am luat de la
nimeni nici o lescăie și sunt în [f 7 r°] ostilitate cu toți pentru că zic fiecăruia son fait
și fiindcă adevărul nu place nimăruui.

Numai o acțiune o privește ca serioasă și adevărată aceea de a zice fiecărui rumân
din cei nouă milioane: *fii rumân, nu lăsa pe nimeni să te facă ceea ce nu ești, și tu nu* 105
căduta a asupra pe nici un vecin al tău căci și Slavul și Maghiarul sunt frații tăi în Dum-
nezeu. Și nu poți fi fericit decît atunci cîndși ei vor fi liberi și fericți ca și tine; vei fi
sigur de existența ta cînd și ei vor fi siguri de a lor. Luptă-te și mori: 1° pentru naționali-
tatea ta, 2° pentru desrobirea tuturilor fraților tăi în Dumnezeu. Tot ce om face afară
dintr-aceasta [f. 7 v°] va fi numai niște paleativuri o consolăție individuală mai mult 110
sau mai puțin multumitoare și maximumul isbinzii va fi a nu lăsa să se facă o'recare
rău; dar binele cel mare, binele absolut, nu vine d-acolo. Binele absolut, va veni de
la noi, dacă om șiți a li oameni.

Eu din nenorocire trebuie să mă mulțumesc deocamdată cu aceasta fiindcă nu am
nici încrederea compatrioților mei, nici popularitatea trebuincioasă ca să pot face ca 115
glasul meu să fie puternic și să aibă ecou în inimile Rumânilor; dar cînd apuc pe cîte
unul nu lipsesc a-l dăscăli în sensul acesta. [...]

[F 8 r°] Englitera este singurul antagonist al Țarismului, numai ea îi dispută astăzi
prada în Orient, de aceea caut ideea asupra chestiunii Rumâne, care poate fi mai bine
primită și sprijinită de dînsa; tu o știi ca și mine; deși ar primi ca în privința admini- 120
strativă principatele să fie independente de [f. 8 v°] Turcia, dar în privința politică le
vor strîns legate de Poartă. Diplomaticeste nu putem avea o politică rumânească,
cum zici într-o scrisoare, căci ca să ai o politică a ta, trebuie să ai o putere cu care să-ți
sprijini voința. Canning îmi zicea că am venit la C[onstantino]pol *vous avez raison*
je le vois; mais vous devez savoir qu'il ne suffit pas d'avoir raison, il faut encore pouvoir 125
*avoir raison**. Oricum ne-am întoarce nu putem avea acum decît o politică rusească,
turcească sau englezească. Aceste două sunt identice astăzi și inimice celei d-întîi mă
atîrn de dînsule. Puteam avea o politică rumânească ieri cînd aveam guvernul și ar-
mele în mină; dar timpul acela a trecut, vom putea avea o [f 9 r°] politică rumânească
mine de ne-o va ajuta Dumnezeu, dar astăzi trebuie să suferim și trăim în umilința care 130
ne-am făcut-o noi (force majeure, nécessité). **

La Brusa am căutat a organiza ceva despre o propagandă zicînd că să-i dăm șefi din
toate fratriile de bună credință, (căci suntem frații iar nu partide; partide am fi cînd am
avea fiecare în mină cite o idee puternică). Bălcescu te va fi pus an courent despre cele ce
s-au făcut și lucrat în sensul acesta, piste puțin voi trimite și adresa lui Alecu Golescu 135
Albu într-această chestiune; nu știu de vei fi tu sau [f 9 v°] vreunul din Brătieni în
comitet, dar de nu vei fi locul tău este în Bucovina unde te-ai gîndit foarte bine, socot
că vei găsi mijloace de viață și cu o purtare prudentă și tăcută (de vei putea) vei
avea și multă acțiune asupra rumânilor din Bucovina și Moldova.

96 recunoștința; cîștigat; Poloni; Maghiari; si. 98 consecuențele. 99 cf. 100 făcuto; aceea; trădat-o. 102
lăscăe; fiecîruea. 103 fiindcă; adevîrul; nimurui. 104 fiecîrui. 105 noo. 106 teu; cici; Slavui;
Maghiaru; tei. 108 luptăte. 109 desrobirea; tei. 110 nisce; paliativuri. 111 multumitoare;
isbîndi; si. 112 reu. 114 si; me; mulțumesc; fiindcă. 115 si. 116 si; si; eco. 118 Czarismului.
120 priimită; scii; priimi. 121 si; Turciea. 122 diplomaticesce; rumânească. 123 cici; si; tre-
bue; si; si. 127 două; celi. 128 rumânească; eri. 129 rumânească. 130 trebuie; si. 131 neam;
făcut-o. 132 dim. 133 fatrii; cici; fatrii. 136 sciu. 137 teai; gîndit. 138 ci; viețuire.

* Aveți dreptate, vād; dar trebuie să știți că nu e suficient să ai dreptate, ci să și poți avea
dreptate.

** forță majoră, necesitate.

Dumitru al meu s-a făcut bătaieș, a dășălat alaltăieri cu pumnul un pui de grec de cinci ani. Combină scaunele în fel de fel unul piste altul de se suie pe uși și ferestre. Acum este cu capul spart și cu un ochi legat, ștrecar ce vrei? Înfățișează complicele mele M-me Rosetti, [f 10 r°] felițeas-o din parte-mi pentru însurătoarea frati-so și sărută copilașii tăi de o sută de ori din parte-mi.

Al tău frate

Ion GHICA

X

Paris, 16 septembrie, 1850: C. A. Rosetti către Ion Ghica. Regretă lipsa de mijloace pentru a se putea întâlni și lămuri puținul care a mai rămas divergent în vederile lor. Despre greutatea alegerii

unui comitet sau șef al propagandei dintre exilații de la Paris: sugerează constituirea lui cu elementele de la Brussa. El (Rosetti) e gata de orice sacrificiu. Îi trimite noua sa scriere — Apel la toate partidele — și-i cere frățesca sa apreciere. BAR Corespondența inventariată, 83.611 (a—b).

[F 1 r°]

16 septembrie 1850*

16: septembrie 1850
Îmi place să vorbesc cu tine, îți sunt dator o epistolă, și cu toate acestea nu ți-am scris demult. Aș putea să-ți zic c-am fost foarte ocupat, dar eu unul oricât de mari ar fi ocupațiile unui om, cred că poate găsi timp a scrie r. când am uitat să scriu, și din nenorocire n-avem nici chiar slaba scuză d-a fi foarte ocupați. De ce dar nu ți-am scris? fiindcă mi se pare că-n unele puncturi suntem atât de uniți încât nu mai avem ce vorbi, și-n altele nu este un putință se ne înțelegem prin scrisori. Aș dori să fii cu tine o lună de zile aci, sau acolo. Dar blestemat fie cel ce [a] introdus pe pământ domnia aurului. Ce fericite timpuri erau acelea cind Rumânul putea zice în versuri ai carte ai parte și cit de dulci o să fie acelea cind va putea zice în proză ai inimă ai parte. Acum să mai citesc o dată epistola-ți de la 14 iulie și să vedem de am să-ți răspund la ceva. [F 1 v°] Cit o iubesc scrisoarea ta, mai cu seamă introducerea, o vei vedea în mica scriere ce ți-am trimis astăzi prin poștă, unde vei vedea pipăit c-am profitat de cuvintele — aș dori însă să le scrii singur — aș dori să dai Rumânilor într-un volum de 8—9 coale o parte din inima și din ideile tale.

140 bătaieș; alaltăieri; pumnul. 141 și; sue. 142 capu. 143 felițeas-o; partemi. 144 fratiso; copilași; tei; partemi.

1 se. 3 ași; se. 10 puncturi. 15 pimint. 16 ereau. 18 o se. 20 se. 21 se; se; răspund. 27 ași; se. 28 ași; se. 29 volium.

* scrisă în alfabet latin.

Trebuie să vorbești dragul meu, să vorbești dragul meu zi și noapte, căci, afară din
popul, cea mai mare parte din noi trebuie s-o scapi din prăpastie, *fără voia ei*.

Nu știu de mă-nțelegi bine, dar știi că ți-am zis și ți-o mai repet, trebuie să vorbești
și să lucrezi neîncetat, și să faci pe oameni să te iubească, să te stime și să te crează,
nu pentru egoismul ci pentru fericirea lor. Încă o dată nu vorbesc de popul, ci numai 35
d-o clasă de oameni.

[F 2 r°] Zici c-a repeta este bine. Te ascult și-ți mai zic spre complectarea celor ce
zisei mai sus. Primesc mai toate cîte zici dar nu crez că vei isbuti să faci un comitet
sau un șef al propagandei cu noi cei d-aici — mai toți sunt în felul acesta demoralizați.
Cei d-acolo, cu toate greșale[le] lor îmi par mai buni pentru aceasta. Pune-i dar să-și 40
aleagă ei *între dinșii* un om sau 3, și să-nceapă a lucra așa ca cum ar fi aleși de România
întreagă. Ori că sunt cu deplinătate imbecil sau mă prinț, că de va lucra bine, piste
3—4 luni va dobîndi aprobația și concursul tuturilor. Al meu îl ai de mult. Cere, zi, și
voi lucra ca un soldat devuat, bun și supus.

[F 2 v°] Nu trebuie nici să ne lingușim, nici să fim modești. Așa precum suntem, 45
din nenorocire astăzi suntem cei mai buni, și tu ai, după părerea mea, mai multă stare,
mai multă capacitate și mai bună poziție decît noi toți, și cred c-ai putea face mult
d-ai voi să te-nhami cu toată inima. Nu poci astăzi, și nici cred că este trebuință să
vorbesc mai mult și mai deslășit. De nu mă-nțelegi mă vei tălmăci.

Ceea ce mai zic este să crezi, că te iubesc, că n-am cea mai mică ambiție <personal> 50
(în rău) sau invidie, și că sunt gata a face *orice sacrificii* va cere trebuința. Spune-mi
frățește tot ce crezi d-această scriere ce ți-am trimis astăzi căci nu mai astfel (cum zici
tu) putem să [f 3 r°] ne facem mai buni. Trimite și celor de la Brusa, și una lui Bolliac.

Copii mei sunt sănătoși. Binevoiește a arăta soției tale închinările mele și a primi 55
2 îmbrățișări *calde* de la mine, una pentru tine și-alta pentru fiul tău.

ROSETTI

pentru tine și-alta pentru
fiul tău.
Rosetti

31 trebuie; se; vorbești; se; vorbești; cici. 32 trebuie; prepastie; firă; voea. 33 știu; mă-nțelegi; știu;
trebuie; se; vorbești. 34 se; se; se; se. 35 primesc; se. 40 se-și. 41 se-nceapă. 42 deplinătate;
me. 43 dobîndi. 45 trebuie; se; se. 46 dupe. 48 se; te-nhami; se. 49 me. 50 cea ce; se. 51 spu-
nem. 52 cici; astfel. 53 se; Bolleac. 54 binevoiesce; închinările; priimi. 55 îmbrățișări; tiu.

«...în anul acela
tronurile cădeau
la suflarea libertății...»

I848
I973

COSTACHE
D. ARICESCU
MARTOR
AL REVOLUȚIEI
DIN
1848

SE CUNOAȘTE PEA PUTIN DIN RODNICA
activitate a militanului pentru democrație, publicist, istoric și scriitor, Const. D. Aricescu, născut în Cimpulung-Muscel la 18 martie 1823, decedat la 18 februarie 1886 și înmormintat tot la Cimpulung, pe dealul Flămînda, poetic evocat în opera lui¹. Bogata bibliografie a operelor lui tipărite², dar mai ales manuscrisele inedite rămase după moartea scriitorului³ îndeamnă la un studiu îndelung și greu de realizat, la care totuși m-am înhămat, avînd co-

laborator pe tinărul cercetător Petre Costinescu.

Au trecut peste 20 de ani de cînd prietenul G. Franga, pe atunci, ca și azi, harnicul director al Muzeului teatrului național „I. I. Caragiale” din București, mi-a încredințat să studiez manuscrisul lui C. D. Aricescu intitulat *Memoriile mele*, semnat și datat «C. D. Aricescu, 1/13 Noi[i]embrie 1865, Cimpulung». Manuscrisul începe cu o Introducere. — «Mi-am propus a scrie aceste memorii pentru folosul copiilor mei, ca profitînd de experiența părinților lor, să devie mai demni de afecțiunea și stima semenilor lor, singura ambițiune la care au aspirat născătorii lor...». Manuscrisul continuă în stil memorialistic expunerea evenimentelor caracterizînd plastic mediul în care au trăit la Cimpulung părinții și în care autorul și-a petrecut copilăria. Cu lux de amănunte, el povestește apoi despre diversele profesii pe care le-a practicat, fără să omită deseori cîocniri cu superiori săi ierarhici. *Memoriile mele* se termină brusc cu relatarea alegerilor electorale de deputați, decembrie 1858—ianuarie 1859, oprindu-se la actul Unirii (24 ianuarie 1859)⁴.

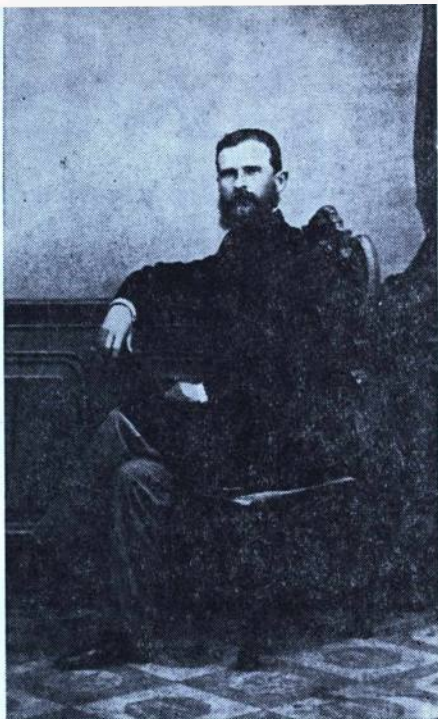
¹ După 1944 s-a încercat reconsiderarea științifică a profilului de revoluționar al lui Aricescu.

Cel mai complet studiu este al lui Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, București, 1957 (53 p.). Au mai scris: G. Călinescu, *Un jurnalist al poporului*, articol publicat de mai multe ori, ultima dată în *Studii și cercetări de istorie literară*, București, Editura Tineretului, 1966, pp. 85—101. Petre Costinescu, *C. D. Aricescu, 145 de ani de la nașterea sa*, în „*Revista Bibliotecilor*”, XXI, 1968, nr. 3, pp. 169—171. Maria Platon, *C. D. Aricescu*, în *Istoria literaturii române II*, Ed. Acad. R. S. R. București, 1968, pp. 593—596.

² Claudia Mihăilescu, *Opera lui C. D. Aricescu*, în „*Revista Arhivelor*”, V, 2, București, 1943, pp. 469—472 (bibliografie signalctică).

³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Constantin D. Aricescu. 18 martie 1823—18 februarie 1886*, în „*Revista Arhivelor*”, V, 2, București, 1943, pp. 297—302. Același autor, *Ineditele lui Aricescu*, ibidem, p. 462. Ion Gh. Fănuică, *Din manuscrisele lui Aricescu*, ibidem, pp. 460—462.

⁴ Începute în 1850, ultimele pagini ale *Memoriilor mele* sînt scrise după 1870, pentru că, înfierînd trădarea principiilor revoluționare pașop-

În Memoriile mele, amintirile despre revoluția din 1848 sînt dispersate, fiind alăturate altor fapte anterioare sau posterioare. Totuși, în fragmentul pe care îl publicăm mai jos, aceste amintiri se încheagă într-o viziune unitară. Cu el începe Partea [a] IV [-a]. Exilul meu la Snagov, 1848—1851. [Capitolul] XVII. Rolul meu în timpul Revoluției. Capitolul precedent, ultimul din Partea [a] III [-a], are numărul XVI și titlul metaforic *Păsărea în colivie*, iar următorul, cu nr. XVIII, intitulat *După Soare* (= cele „94 de zile” [în care a respirat n. n.] aerul pur și salutar al divinei libertăți), întineric. Nu este cazul să parafrăzăm conținutul viu al capitolului al XVII-lea; preferăm să lăsăm pe cititor să savureze singur sinceritatea, spontaneitatea amintirilor lui Aricescu. Este necesar, însă, să explicăm

tiste de către Ion Ghica, Aricescu trimite pe cititor la broșura lui, *Politica Domnului Ioan Ghica, ex-bey de Samos*, tipărită în 1870.

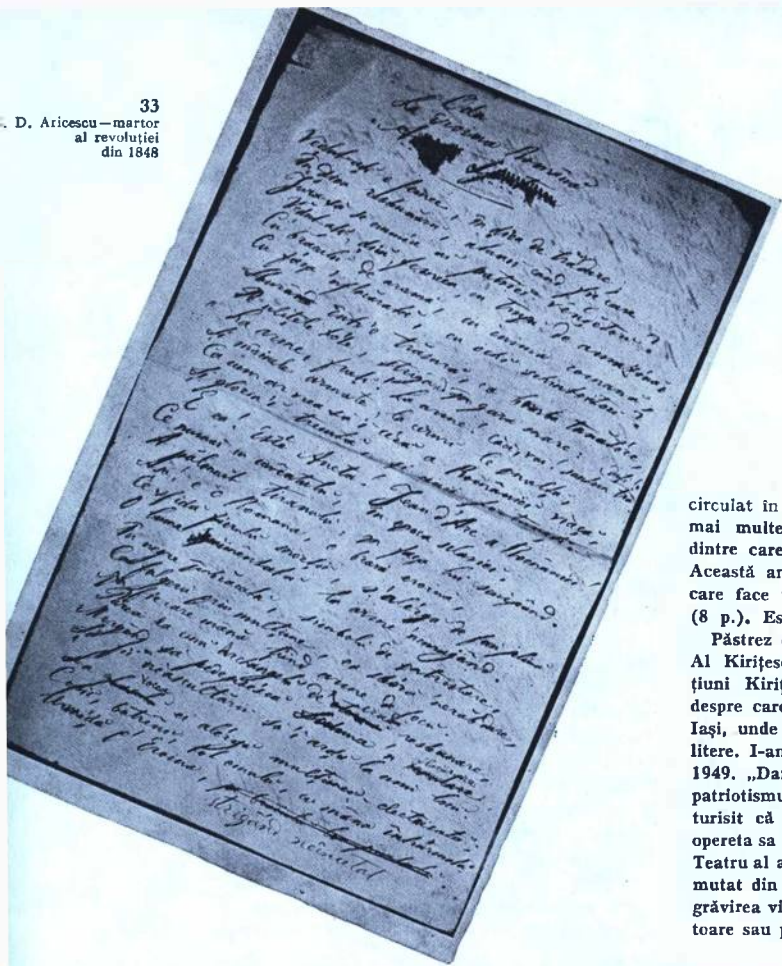
cititorilor titlul general dat de el părții a IV-a, Exilul meu la Snagov.

Capitolul XVII are, în mică măsură, puncte comune în conținut, uneori chiar în stilul memorialistic, cu broșura lui C. D. Aricescu *Procesul și exilul meu la Snagov* (București, 1859, 104 p.). În întregime, această broșură ar fi trebuit să fie integrată în capitolele XIX, XX, XXI și XXII ale *Memoriilor mele*, după cum rezultă din indicația autorului însuși: «Aici vine locul operei publicată la 1859 sub titlul *Procesul și exilul meu la Snagov*». Deci partea a IV-a din *Memoriile mele* este consacrată în întregime evenimentelor din 1848 și celor care au urmat, pînă la anul 1850, cu zbuciumatele luni aprilie 1849—ianuarie 1850 (durata procesului pentru poezia *Blăstemul României*) și ianuarie—6 decembrie 1850 (arestul la mănăstirea Snagov).

Aricescu n-a fost chiar în focul mișcării revoluționare, dar a simțit-o, a trăit-o ca un adevărat romantic. A scris poeziile *Libertatea României*, *Marșul libertății*, *Odă la Ioan Eliade*, pe care le-a publicat în primele numere din „*Pruncul Român*”, organul Comitetului revoluționar. În Cîmpulung, unde se retrăsese la casa părintească, a făcut propagandă revoluționară și a întîmpinat călare, cu ovațiuni patriotice și fluturînd steagul libertății, pe capii mișcării care se întorceau de la Rucăr spre București. Fruntașii revoluției i-au apreciat sentimentele lui patriotice, democratice, curajul, suferințele provocate de literatura lui incendiară; i-au acordat, mai tirziu, încrederea, atît cei rămași în țară, credincioși principiilor revoluționare, cît și emigranții de la Constantinopol, Brussa și cei de la Paris. I-au adresat scrisori interesante, i-au pus la dispoziție corespondența secretă schimbată între capii mișcării. În posesia unui vast material arhivistice, Aricescu devine un cercetător neobosit și pasionat al mișcării, fiind chiar primul ei istoric, care se folosește de documente contemporane autentice, emise de participanții direcți. Timp de peste 25 de ani, începînd cu anul 1850, Aricescu a adunat, ordonat și studiat materiale de arhivă, legi, presa contemporană română și străină referitoare la revoluție și la consecințele ei. Convinș pînă la venerație și exaltare de concepția istorică a lui N. Bălcescu, de lucrările lui istorice, de metoda lui de documentare științifică, Aricescu publică în 1874 o bibliografie exhaustivă a tot ce se scrisese în țară și străinătate privind mișcarea din 1848⁵.

Rolul cercetărilor lui se vede în mai multe lucrări istorice, publicații de documente și corespondență secretă din timpul revoluției, tipărite între anii 1862

⁵ Lista de operele și ziarele române și streine ce pot servi la istoria revoluției române de la 1848, la administrația de la Balta Liman și la chestiunea Unirii Principatelor Aunărene (publicată în *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluției române de la 1848...*, București, 1874, broșura III, pp. 128—136).

circulat în public, manuscrise și anonime (118 p.) mai multe opere satirice (pamflete) ocazionale, dintre care unele se referă la revoluția din 1848. Această antologie începe cu un eseu critic-literar care face teoria anonimatului pamfletelor politice (8 p.). Este ultima lui lucrare aută!

Păstrez o telegramă de la cunoscutul dramaturg Al Kirișescu: «Aduceți jurnalul Aricescu. Afecțiuni Kirișescu». Este vorba de Memoriile mele despre care îi vorbisem și trebuia să-l aduc de la Iași, unde mă aflam ca profesor la Facultatea de litere. I-am împrumutat «Jurnalul» în lunile verii 1949. „Dându” Kirișescu a rămas entuziasmat de patriotismul amintirilor lui Aricescu și mi-a mărturisit că s-a inspirat în parte din «Jurnal» în opereta sa Tarsița și roșiorul, care s-a jucat la fostul Teatru al armatei din Calea 13 Septembrie. A împrumutat din «Jurnal» justa prezentare a epocii, zugrăvirea vie, colorată a eroilor, o descriere înveselitoare sau patetică a atmosferei în care ei se mișcă.

Dan SIMONESCU

și 1875⁶. Până târziu, evenimentele mișcării revoluționare de la 1848, cu toate aspectele ei complexe au obsadat pe Aricescu. Ca literat, în 1884, el a adunat într-un volumuș cu titlul *Satire politice* care au

⁶ A publicat în broșura *Chestiunea proprietății, dezbătută de proprietari și plugari la 1848* (București, 1862, 120 p.) materiale ale Comisiei proprietății care, alcătuită din deputați țărani și boieri, pregătea emanciparea și improprietărea țăranilor dependenți. O altă broșură (48 p.), apărută tot în 1862, are titlul *România sub prințul Bibescu, 1842—1848*. Cea mai importantă lucrare a lui în tema 1848 este *Capii Revoluției române de la 1848 judecați prin propriile lor acte* (1866, 96 p.). «Judecata» este aspră; acuză pe toți, afară de N. Bălcescu. Este o lucrare de interpretare, care, anunță autorul la p. 96 (nenumărată), avea să fie urmată de alte cinci broșuri cu acte referitoare la «capii» mișcării pașoptiste și, în continuare, până la «Revoluția de la 11 febr. [uarie] [18]66». Aceste broșuri însă n-au mai apărut. În schimb, Aricescu, ajutat de Grigorie G. Tocilescu, «junele nostru

istoric», publică trei volume de *Correspondență secretă și acte inedite ale capilor revoluției române de la 1848* (1873, I, 96, p.; 1874, II, 118 p.; 1874, dar cu prefață datată 1875 mai 15, a treia broșură). Sînt în aceste scrisori și acte, relatări care apăsau pentru prima dată în opinia publică cu privire la Eliade, pictorul Negulici, N. Pleșoianu, frații Golești, D. Cristofi, I. Ghica, I. I. Filipescu, C. A. Rosetti, Petre Cernătescu, ș.a. Importante sînt și listele cu numele, domiciliul și profesiunea celor arestați după înăbușirea revoluției, ca și lista celor «trecuți peste graniță» (broșura II, p. 102—117). Broșura III cuprinde și acte «ale administrației de la Balta Liman».

Suflet sensibil, prieten devotat pînă la sacrificiu, Aricescu termină broșura III din *Correspondență secretă...*, reproducînd epitafele lui Iscovescu, Atanasie Luzin și Ion Negulici, «citești trei acești martiri ai libertății repausă sub același monument funebru în cimitirul ortodox din Stambul, făcut cu banii rămași de la Iscovescu și executat de d. Al. Christofi și d. Gg. Magheru, după cum asigură cel dintîi.»

MEMORIILE MELE

PARTEA [A] IV[-A]

EXILUL MEU LA SNAGOV.

1848 — 1851

XVII

Rolul meu în timpul revoluțiunii.

În fine, soarele libertății răsări și pentru Români, în anul mîntuirii 1848, anul revoluțiunelor generale, revoluțiunea fiind atunci în aer ca și holera, ce bîntuia multe părți ale Europei; în anul acela, tronurile cădeau la suflarea libertății, ca indivizii la suflarea holerei.

Pe cine doboră holera? Pe cei fricoși, necumpătați, imprudinți. Pe cine îneca suflarea libertății? Pe despoții, mari și mici.

Într-adevăr, 'mi aduc aminte cu mirare de puterea ideii asupra materiei; înainte de 11 iunie 48, luam toate măsurile de pază contra flagelului ce secera cu furie și cu grămada oameni de toate etățile și condițiunile; după 11 iunie, bucuria triumfului libertății, ocupînd toate facultățile sufletului, mă făcu cu totul indiferent la suflarea mortală a holerei. Mîncam tot felul de fructe și legume, beam apă rece în timpul transpirațiunei, sudoarea se răcea pe corpul meu, umblam toată ziua prin locurile cele mai bîntuite de holeră, frecantam oameni atacați de holeră, respiram aerul infectat al acestora, făceam în fine toate abuzurile care, în timpi normali, ar fi făcut pe om victima celui flagel. Mulțumită revoluțiunii, holera se retrase înaintea acestui mesager ceresc și românii setoși de dreptate, putură în fine respira, în curs de 94 de zile, aerul pur și salutar al divinei libertăți.

Cine va putea descrie entuziasmul poporului; mai cu seamă al junimei, în primele zile ale revoluțiunei noastre din 48? Era într-adevăr o sărbătoare, sărbătoarea Paștilor, pentru rumâni. Joi, între 5—6 ore după amiază, la 10 iunie, eșiam din casă, spre a mă distra puțin, fiindcă măsurile riguroase ale poliției cu arestarea capilor revoluțiunei și nereușirea celor trei juri ce încercaseră a ucide pe Bibescu, mă discourageaseră cu totul; astfel că suferința morală, influențînd asupra corpului, mă simteam foarte greu ammalat; cînd, în capul stradei ce da în Calea Mogoșoaii, în fața caselor lui Flip, văz lumea alergînd, care pe jos, care călare, care în trăsură și unii cu steaguri și eșarfe tricolore, strigînd toți, beți de fericire:

— Urra!!! A iscălit Vodă Constituția!

Și poporul răspundea c-o voce ce-nflăcăra aerul:

— Urra! Trăească libertatea!

Aceste cuvinte electrizară sufletul meu într-atît, că mă simții ca în primii ani ai juniei mele, în etatea de 18 sau 20 de ani. O! Divină libertate! cîtă putere, cît farmec ai avut, ai și vei avea tu asupra sufletului meu, născut a fi liber, ca pasărea!

Toată noaptea aceia, Joi spre Vineri, 10 spre 11 Iunie 48, nu putui închide ochii. Mi se părea un vis ceea ce se petrecuse ziua aceia în Capitală. Ce fericire pentru mine a vedea realizîndu-se în patria mea, după doi ani de la [î]eșirea mea din Colegiu, ideile marilor reformatori, cari au plătit cu viața lor acele idei de regenerare a omenirii!

Lumea ideală, lumea lui Hrist și a lui Rousseau, lua locul lumii reale, o lume de corupțiune și de nedreptate; întunerecul și tirania cedau tronul lor luminei și libertății, care, în puțini ani, aveau a schimba cu totul fața României! Ce visuri de aur nu făcui pentru patria mea, toată noaptea aceea, contemplând bolta cerului, presărată de sori, care în acea noapte dideau o lumină mult mai dulce și frumoasă! Nicu o pană, fie chiar a lui Hugo, nu poate descrie senzațiunile mele din acea noapte, de eternă memorie pentru sufletul meu impresionabil.

Sub aceste impresiuni inspirindu-mă am scris poezia *Libertatea României*, dedicată capilor mișcării și publicată în numărul [2] din „*Pruncul Român*”. Motul de la acea poezie îl luai dintr-o altă poezie a mea, *Căderea Vișului* făcută la 1846, contra tiranului Bibescu; în acea poezie era o strofă în care ziceam că sufletul meu are o sacră presimțire că curind tiranul va cădea și acea moarte politică pe care o anunțam românilor la 1846, o voi cînta tot eu.

Am fost fericit a vedea realizându-se presimțirea mea profetică, a vedea adică căderea *Vișului coronat*, a putea cînta eu, peste doi ani, acea fulgerică cădere, prin urmare triumful libertății. Căci nimeni, ca noi scriitorii, n-a suferit sub guvernul despotice al celui despot, care n-avea scuza frate-său Știrbei, ce domni 6 ani prin baienele austro-turco-ruse. Cîte lupte cu cenzura! Cîte șicane! Cîte suferințe! Cîte pagube! Bietele noastre opere, literare sau istorice, cît erau ele de mutilate de foarfeca infamei cenzuri! Locurile însemnate cu puncturi, paginile albe, erau locuri unde figurau idei patriotice, idei de dreptate și de libertate ce desvăluiau abuzurile și acte infame etc. Cenzura înăbușea vocea tribunului care îneca în peptul său suspinile sale arzătoare.

La 11 iunie respirară în fine și soldații inteligenții, profeții României, tribunii poporului; asemenea acelor păsări cîntărețe care scapă din colivie, după o lungă și severă închisoare, poezii, scriitorii, Românii inteligenți salutară în foile publice și în broșure ziua regenerării patriei lor, luminînd pe confracții lor despre adevăratele lor interese și despre binefacerile *dreptății și frăției*, deviza poporului în acele trei luni de libertate absolută.

Dar cîți oare din agenții și amicii revoluțiunii fură de bună credință? Răsfoiți foile publice din timpul acela și vedeți cîți din cei suscriși în acei articoli sau în acele poezii, ce respirau libertatea, onoarea și patria, au rămas credincioși principiilor sacre ale revoluțiunii din 48? Cei mai mulți scriau ca să se recomande guvernului popular, sau ca să repareze un trecut compromis, sau de fanfaronadă etc. Dovadă conduita lor după 13 septembrie.

Cît pentru mine, refuzînd posturile ce mi se oferi, de guvernul de la 48, rămăsei tot în postul de copist la Ministerul de Finanțe, cîntînd, ca pasărea după o noapte furtunoasă, libertatea pe toate tonurile; probă, poeziile publicate în „*Pruncul Român*” și anume:

Libertatea României, în № de la 11 iunie

Marșul Libertății, la 12 iunie

Ruga Libertății, la 15 iunie

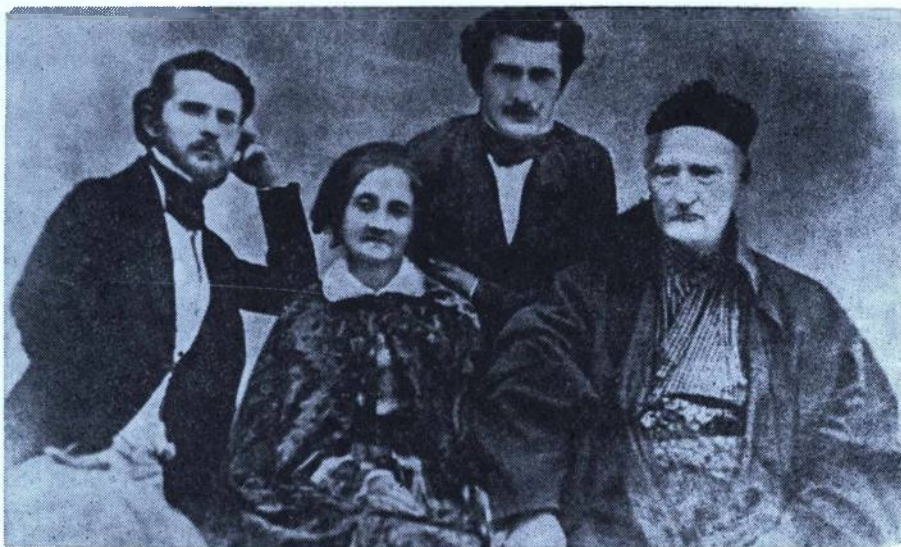
Odă la Ioan Eliade, la 17 iunie

Să vorbim puțin de 19 iunie¹: cită durere mi-a cauzat reacțiunea din acea zi, din cauza intrigilor ambițioșilor, pe care d. Eliade, Tell și Bălcescu (Nicolae) îi stigmatizaseră cu drept cuvînt; faptele lor posteriore au confirmat pe deplin intrigile lor criminale de la 19 și 29 iunie 48.

Într-o operă adhoc vom vorbi despre conduita capilor mișcării noastre de la 48, dînd fiecăruia ce i se cuvine.

Pe la 25 iulie plecai din Capitală ca să-mi văd părinții și locul natal. Entuziasmul în țeară era încă așa de mare, încît, în tot lungul călătoriei noastre (frate-meu mă însoția) de la București la Cîmpulung, stindarde tricolore filfiau pe la ferestrele caselor pe unde treceam.

¹ Mai toate poeziile din timpul acela sînt suscrise *Cetățeanul Aricescu*; dovadă că ne credem în plină republică, ca Francezii la 1793; (n. a.)

C. D. Aricescu cu părinții. (Ilustrația acestui material ne-a fost pusă la dispoziție de C. Ștefănescu)

Sosind la Cîmpulung, aflăm pe Jianu, primul meu profesoare de românește, prefect în Muscel. Ca elev al lui Jianu, m-am bucurat din suflet; dar ca român, nu; fiindcă Jianul era născut a fi profesoare, iar nu prefect și mai ales în acei timp, cînd se cerea de la un cap de district multă energie, multă activitate, o neobosită priveghere; acestea lipsiau pacinicului și flecmaticului Jianu, care se și retrase în fine după 30 iunie, recunoscînd singur că nu era făcut pentru treaba aceasta.

Împlîntai stindardul tricolor pe fuișorul caselor noastre și începui propaganda revoluționară pe la cazinuri și prin piețe. Pentru marea mea mirare și durere, unii din amicii mei de școală, nu împărțeau entuziasmul general, nici principiile revoluționare; cauza era liberarea Țiganilor, pe care ei, ca egoiști și materialști, n-o puteau înțelege; rămîneau fără servitori, ce le serviau gratis și se deprinseseră a-i trata ca pe niște animale; cauza era și împrăștierea sătenilor, ce o promitea programa revoluționară; cauza mai era și frica de muscali, ce le-o insuflaseră boierii cei mari, din cari unii trecuseră prin Cîmpulung la Brașov, de frica holerei, și alții se opriseră în Cîmpulung, ca-ntr-un oraș de munte al căruia aer sănătos i feria de holeră; în fine, Cîmpulung ca multe capitale de districte, devenise un cuib de reacționari, ce împrăștia frica și spaima între cei creduli și descurajarea printre cei slabi de îngeri.

Cu ocasiunea aceasta, voi zice două cuvinte și despre un cîine favorit, anume Leul, product al unei belle cățele, proprietatea doamnei Zoe R... prima mea muză poetică, și care cîine mi-a fost mai mult decît un amic în timp de durere.

Născut chiar în ziua memorabilă de 11/23 iunie el era numai de două săptămîni, cînd am sosit în Cîmpulung, la 26 iunie; astfel că l-am crescut eu însumi cu lapte dulce, fiindu-mi drag atît pentru că era o suvenir de la femeia ce-mi inspirase pe *Florica*, cum și pentru simțirea și inteligența sa. Acest animal fidel mă iubea atît de mult! Bietul Leul! După moartea mamei, el m-a consolat atît de mult! La 15 iulie 1859, cu cîteva zile înaintea strămutării mele la București, i-am scos portretul dinpreună cu al Mariței... Peste cîteva luni de la plecarea mea, un amic din Cîmpulung, dl. Petre Aninoșeanu, însărcinat cu expedierea bagajului la București, îmi anunță moartea acestui fidel cîine; noaptea s-a culcat în căruța cu bagajul, ș-a doua zi îl

aflară mort, pe salteaua stăpînului și amicului său! Știrea aceasta mi-a scos lacrimi ca pentru pierderea unui amic intim¹.

Viu la cestiune.

Căderea revoluțiunii, la 29 iunie, fu o lovitură de trăznet pentru sufletul meu, setos de libertate; începui a vărsa sînge! Biata mamă, îngrijată de viața mea, mă caută cu toată tinerețea și ardoarea sa proverbială. Fără îngrijirea ei, poate azi eram țărînă!

Pe cînd zăceam în așternut, noaptea pe la 12 ore, oarecine bate în fereastră.

— Cine este? întrebă mama, care veghea la capul meu.

— Nu te speria, doamna mea; sunt eu, Pandelescu Rucăreanu. Vin să spu-i lui Costache o veste frumoasă, care-l va face sănătos.

Eram deștept. Alergai la fereastră.

— Ce veste, amice?

— Căimăcămia a căzut și Constituția a înviat.

— Nu glumești?!!

— Eată dovada.

Deschisei ușa și mă încredințai de adevăr: eram sănătos!

Îmbrățișai pe liberatorul meu, pe amicul meu de școală, care, ca Crist pe Lazăr, mă ridică din mormînt c-o singură vorbă. Suvenirea aceasta este neștersă din memoria mea! De atunci iubesc cu mai multă afecțiune și stimă pe acest amic de copilărie.

Peste cîteva zile, la 5 iulie, parte din membrii Guvernului, între cari Tell, Maghieru, Rosetti, N. Bălcescu etc. se înturnau în Capitală, trecînd de la Rucăr prin Cîmpulung, fiind invitați de populus triumfător din Capitală prin mesageri trimiși într-adiins. Încălecai iute, și cu steagul în stînga, îi întîmpinai la Valea Mare, drumul jumătate între Cîmpulung și schitul Nămăești. Eram însoțit de mai mulți concetățeni, de principiile mele. Îmi aduc aminte că C. Rosetti zise, după ce-i salutai:

— Astfel întîmpinai pe apostoli primii creștini!

— Vivat Libertatea! strigarăm toți.

Capii mișcării fură aduși în triumf în Capitala Muscel, prima reședință a României.

Și acei reacționari, cari, cu 2 zile înainte, strigau în piață ca să sară toți orășenii să lege pe *hoții de zaverghii*, arestați la Vama din Rucăr, în ziua aceea veniră toți, închinși cu eșarfe, s-aducă omagele lor de recunoștință și de venerațiune liberatorilor poporului român. Eaca Ciocoiul! Discipol fidel al Fanariotului, el linge mîna pe care n-o poate mușca.

Cu ocaziunea aceasta, am improvisat oda dedicată lui Maghieru, generalul armatei neregulate din timpul revoluțiunii.

Plecînd din București, îmi cerusem voe d-o lună de la ministrul de Finanțe; oste-neala și emoțiunile acelor timpuri îmi cauzară niște friguri rele care mă siliră a prelungi concediul încă p-o lună însoțind voea și d-un act medical; voea mi se acordă prin ordinul d[omnului] ministru de Finanțe Nr. 3051 de la 30 iulie².

În fine, pe la finitul lui August, mă întorsei în Capitală, unde totul anunța cădere-revoluțiunii, care la 13 septembrie fu și îngropată de baionetele turcești și rusești.

Pompierii protestară prin bravura lor în Dealul Spirii, omorînd sute sau mii de turci, și astfel arătară Europei civilizate că în vinele românului curge tot sîngele stră-moșilor lor iluștri. Istoria a păstrat numele celor răniți cu acea ocaziune și căroră statu le-a făcut o pensiu-n mensuală. Reproducem la anexe numele celor 90 pompieri răniți rămași în viață și căroră la 1875 li s-a mărit pensiu-n³.

¹ Vezi colecția de poezii *Flori de la Tușnad*, poezia intitulată *La cîinele meu Leul*. (n. a.)

² Vezi în piesele justificative Nr. 35 bis. (n. a.)

³ Vezi actul justificativ Nr. 36 bis partea a IV-a (n. a.)

«...să arătăm
lucrurile
în adevărul lor...»

I848
I973

A. G. GOLESCU CĂTRE TELL ȘI ELIADE

FRECVENȚA ȘI BOGĂȚIA SCHIMBULUI
epistolar dintre emigranții pașoptiști, mijloc necesar
de comunicare și informare reciprocă asupra demer-
surilor pe care le întreprindeau pe lângă marile
puteri, constituie un adevărat Jurnal, oferindu-ne
posibilitatea să refacem câteva momente din zbu-
cumatele zile ale exilului.

Scrisorile lui A. G. Golescu — adresate lui Eli-
ade și Tell de la Paris, la 5 și 8 martie 1849 —
surprind popasul londonez al celor doi membri ai
Comitetului român al emigrației, întinerar ales cu
intenția de a face diligențele necesare pe lângă
Camera deputaților din Anglia și a iniția o vastă
propagandă în favoarea României, cu sprijinul
unor oameni politici ca lordul Palmerston sau Dudley
Coots Stuart.

Prezența lor la Londra era cu atât mai binevenită,
cu cât — în același timp — «Dumitru Brătianu dă
în Londra, în numele Locotenenței, o broșură în care
atacă Poarta [...]». [Atunci] am hotărât, Tell și eu, să
cheltuim și cei din urmă bani ce mai aveam și să
plecăm la Londra, a dregi ce ar fi putut strica broșura
Brătianului, a înfățișa fara înaintea parlamentului
și cabinetului Engletterei și a căta să arădăm lucruri
în adevărul lor acolo de unde se sprijină astăzi
mai cu energie Turcia, și prin urmare și noi...»

(din scrisoarea lui I. Eliade Rădulescu
și Chr. Tell către Gh. Magheru,
datată : 3/15 mart[ie] 1849, [Londra]).

Scrisorile reflectă lupta de opinii din-
tre cele două mari grupări ale emigra-
ției : grupul aflat la Paris, sub con-
ducerea lui Chr. Tell, Eliade și Nicolae
Golescu, și grupul de la Brussa, care căuta
sprijinul Angliei și cărora li se alătură și D.
Brătianu. Eliade și Tell, printr-o susținută campanie
de presă pentru cauza Țării, desfășurată la Lon-
dra, reușesc să împiedice orice inițiativă diplomatică
și publicistică a lui Brătianu, dată în numele fostei
locotenențe. De altfel, însuși Brătianu încearcă
mai târziu o retractare orală către Mehmet Pașa și
către Lordul Palmerston, referitor la broșura pusă în
circulație.

Eliade și Tell părăsesc Anglia la 16 martie 1849,
după cum reiese din scrisoarea lui Eliade către
Maria I. Eliade Rădulescu, datată : «2/14 aprilie
1849, Constantinopol», «la 18 mart sau 1 aprilie
m-am imbarcat la Marsilia. 12 zile am făcut pe mare
pînă la Constantinopol...», unde trebuia să susțină
interesele țării.

În acest timp, protestațiile, redactate de Comitetul
emigrației de la Paris, urmau să ajungă la cabi-
netele Prusiei și Austriei.

Regăsim și în aceste scrisori leit-motivul corpu-
sului epistolar al emigrației : permanența lipsă de
fonduri, neajunsurile surghiunului, așteptarea sub-
sidior. Preocupările și proiectele politice se împle-
tesc cu interese particulare (ca obținerea unei redin-
gote sau procurarea unui «pupăru de voiaj»).

Surprindem și nota de modestie a lui A. G. Golescu
în ce privește rolul lui în estimarea tribulațiilor și
activității lor, sub care se poate percepe o viziune
lucidă privind șansele de rezolvare optimă a dezi-
ratelor autohtone în jocul tratativelor diplomatice
dintre marile puteri și a accentuării divergențelor
dintre emigranți.

Diana CRISTEV

Dreptate
Frăție

Paris 5 martie 1849

[F. 1 r°]

Fraților Tell și Eliad.

De ce nu ne scriți mai des? Se vede că nu faceți treabă mare și n-aveți ce să ne spuneți. Iată că n-o să plecați nici cu vaporul din 6 martie; nu vă ziceam eu? Să vedeți că o să mai treacă și 16 martie și tot o să mai găsim să facem câte ceva numai ca să nu plecăm la Constantinopol pînă se vor cheltui și acei puțini bani ce mai aveți și apoi o să căscăm gura așteptînd la bani. Magheru a plecat la Viena și vine și la Paris; Ne plimbăm pentru trebuința Țării, asta au făcut-o toți de cînd s-au pornit din locurile noastre încoace; strică Țara dacă nu scapă, noi ne plimbăm pentru dînsa și ce putem face mai mult? Adevărat noi înțelegem că Turcii pentru folosul nostru ne cheamă la Constantinopol, numai pînă să ne determinăm a pleca, cestiunea noastră poate ajunge la termenul său sau cel puțin negociațiile pot înainta atît de mult încît să găsim pe Turci cu mîinile legate fără a mai putea schimba ceva în dispozițiile atingătoare de noi; atunci prezența noastră la Constantinopol va fi bună numai ca să plîngem <vreamea> timpul pierdut în plimbări (ba să mă iertați, în lucrări de înfățișare către *Cabineturile Europii*) [f. 1 v°] Dar simt că aceste vorbe n-a să vă placă și de aceea trec la alt subiect. Protestul nostru către Ministrul de aici s-a dat; acel către președintele Camerii s-a dat asemenea și Monitorul Oficial cuprinde aceste linii. D[omni]i membrii guvernului provizoriu al Valachiei au <trimis> remis Preșidentului Camerii o protestație pe care acesta s-a grăbit a o da comitetului treburilor din afară. D[omnu]l Qui-
net carele face parte din acel comitet ne-a zis că este însărcinat a face un raport asupra acelei protestații ce se considerează ca o cerere oarecare din partea noastră, concluzia raportului va fi *trimiterrea protestului la Ministrul din afară*, asta este urmarea formelor și noi știam bine că din comunicația ce o facem Camerii alta nu putea ieși decît vorbă să se facă despre noi; să vedem acuma Ministrul cum va privi lucrul. Protesturile către Cabinetele din Frankfurt, Berlin și Viena încă nu s-au trimis deși se zice în cele date la Paris și la Londra că totodată se comunică și la acele cabi[ne]turi. N-avem bani, n-avem cu cine să le trimitem. Eu încă nu m-am înțeles cu D[omnu]l Poujade pentru planul ce am făcut pentru plecarea mea dar nici bani nu sunt ca să pot pleca de cumva m-oi putea înțelege după dorințele mele. D[omnu]l Poujade încă n-a determinat ziua plecării și eu pre cît văd mi se pare că acea zi se tot amîină ca cînd tot n-ar fi sigur de rolul [f. 2 r°] ce va trebui să joace. Ce facem dar cu protesturile? Să le dăm ambasadiorilor austriac și prusian de aici? Mi se pare că ar fi o greșeală căci nu știm de ni se vor primi sau, primindu-ni-se, de se vor trimite. Veniți dar mai curînd să plecați cu ele și cu cîte broșuri avem de împărțit la Frankfurt, Berlin și Viena. Am vorbit cu Nicolake * să-mi dea o scrisoare către fostul domn Ghika ca cu dînsa să pot găsi ceva bani la Viena spre a-mi urma călătoria după planul ce vi l-am spus și așa m-aș fi dus eu însumi la Frankfurt, Berlin și Viena; dar Nicolake nu este de loc sigur că Ghika îi va da bani căci el îi scrie că deocamdată n-are și nu e lucru dovedit că piste două săptămîni să aibă mai mult, așa dar, încă o dată grăbiți și veniți ca să plecați <prin> la Constantinopol prin Frankfurt, Berlin și Viena. Eu atunci numai voi pleca cînd voi avea vreo sută de galbeni în buzunar.

3 Eta; ve. 5 pucini. 6 appoi; Vienna. 7 Țerii. 8 Țerra. 9 intiellegemu. 11 seu; pucinu; negotiațiile; găssimu. 12 attingătore. 13 attunci. 14 me. 15 ve. 17 official. 19 affară. 20 rapport; assupra. 22 raportului; affară. 23 sciam; comunicatia; eși. 25 Francfort. 26 comunică. 27 intiellessu. 29 intiellege; melle. 30 dioa; vedu; di. 32 ambasadiorilor; prussianu; greșellă; scim. 33 priimindunise. 34 elle; brosiure. 36 găssi; ami; călătoria. 37 asié; Francfort; Vienna. 38 ellu. 39 doă. asié dar. 40 Francfort; Vienna; attunci. 41 budienariu.
* Nicolae Golescu.

Cu Brătianul ce ați mai făcut? Aproposito cereți de la dînsul 30 # ai mei; C. Bălcescu ** i-a numărat lui 30 # ca să mi-i dea mie; acei bani erau pentru Maiorescu *** și fiindcă Bălcescu mi-a scris că i-a luat Brătianul ca să mi-i numere la Londra eu i-am numărat din punga mea lui Maiorescu la [f. 2 v°] Frankfurt. Cred că Brătianu nu va cheltui bani ce nu sunt pentru ai lui și pe care eu i-am numărat din punga mea numai pe temeiul că îi voi găsi la Londra; vă împuternicesc dar prin această scrisoare a-i cere de la Brătianu.

Totodată aveți bunătatea de luați de la dînsul o redingotă nouă a mea ce a luat-o el de la croitorul meu ca să o aducă la Londra unde eram să o găsesc venind de-a dreptul din Frankfurt. Vă aștept dar la Paris cu bani și cu redingota.

Broșurile ce mi-ați cerut n-au plecat în ziua în care v-am scris căci Ștefan aflînd că prin poștă o să plătiți mult a lăsat pentru a doua zi ca să vi le trimită cu diligența. Acum le veți fi primit. Scriți-ne ce mai faceți cu trebile noastre. Cred că scrisoarea și protestul adresat către președinții parlamentului și camerei lorzilor le veți fi tradus alăturat și în englezește căci altminteri cam degeaba le dați.

Adio Salutare și frăție

II

M. L. R. 16,416

[ANTET FILIGRANAT]

Paris 8 martie 1849

*Dreptate
Frăție*

[F. 1 r°]

Fraților Tell și Eliad.

V-am înștiințat despre mutarea noastră și despre cauzele ce au adus-o; acum trebuie să vă scriu și despre mijloacele cu care am putut să ne mutăm. După cearta ce avuserăm cu stăpîna casei și cu C. Bălcescu nu mai era cu puțință a mai da cu ochii de dînsii; așadar ne-am silit să găsim banii de care mai aveam trebuință ca să ne mutăm. Eu, aducîndu-mi aminte că îmi propuseserăți să-mi dați 30 # ca să vin și eu la Londra, am judecat că puteți economisi acea sumă ca să ne scăpați de *beleaua* în care căzuserăm, și pe acel temei, m-am dus și am cerut de la Pleșoianu 30 # pe care i-am și primit de la dînsul promițîndu-i să vă scriu D[omniilor] voastre ca să puneți la păstrare acea sumă de 30 # și să i-o întoarceți în toată integritatea ei. Veți zice că am făcut rău: fie, dar nu trebuie să mă lăsați să cad și în alt păcat, adică de a nu mă putea ține de parola dată. Eu vă aștept dar cu banii și cred că veți grăbi plecarea voastră ca să [f. 1 v°] nu mai rămîneți și de departul din 16 martie.

43 ia. 44 iam. 45 Francfort. 46 iam. 47 găsi; ai. 49 oredingotă. 51 Francofort; ve. 52 brosiurile; dioa. 53 lăssatu; doa di; dilligentia. 54 priimitu. 56 allăturatu; englezesce; de giaba.

2 însciintiatu; addus'o. 3 midiloele. 4 avusserămu. 5 asiedar. 6 adducndu'mi. 7 summa. 8 cădiuserămu 9 iamu. 10 dice. 11 reu; me.

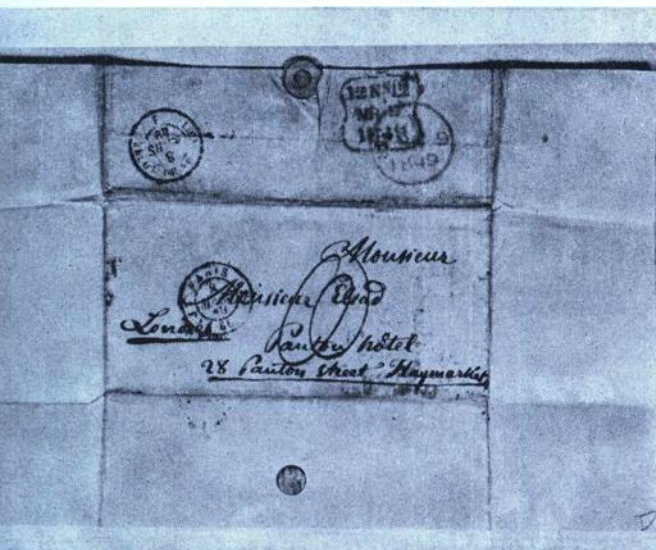
** Costache Bălcescu.

*** Ion Maiorescu.

- 15 Socotiți-vă bine că aveți să mai ședeți pe aici cel puțin 4 sau 5 zile și apoi socotiți-vă și la cheltuiala ce o faceți acolo, cheltuială ce poate să periculeze integritatea celor 30 # ce aștept de la voi și prin urmare și reputația mea de om de parolă!

Cu banii ce v-am zis să luați de la Brătianul ce ați făcut? Vedeți să nu uitați și redingota mea ce se află la dînsul.

- 20 Ne cereți părerea noastră despre ceea ce a rămas de făcut cu D[omnul] Brătianul. Eu gîndesc că după retractarea lui prin publicitate, și după desavuarea orală către Mehmet Pașa și către Lord Palmerston nu ne mai rămîne nimic să facem prin publicitate. Ar fi bine să plece Brătianul din Londra, bine și pentru cauză bine și pentru

dînsul. Mă mir cum nu simte el însuși poziția lui cea falsă; dar fiindcă el persistă a rămîne la Londra nu văd ce mijloc am putea avea ca să-l depărtăm de acolo; destul să-i faceți o hîrtie din partea comitetului emigrației ca să-l invitați în numele < onestității > (honêteté) să nu mai facă [f. 2 r°] nici o demarș și să nu publice nimic ca *plenipotent al fostei locotenențe*, plenipotență ce n-a avut niciodată, nici ca agent al emigrației, caracter ce nu mai are pentru viitor ci numai ca simplu particular adăugînd numai atît, de va voi, *fostul însărcinat al fostei locotenențe pentru a lumina cabineturile Europei asupra interesurilor Țării*.

Atît numai ar fi în drept să puie lîngă numele lui și vai de noi că i-a rămas și acea mică resursă de a ne face rău.

Eu aseară am acuzat în adunarea noastră pe Rosetti și pe Brătianul de înșelătorie cu împrejurarea publicării memorandului lui D. Brătianu am dat de față tot ce știam în privința aceasta. Rosetti mi-a răspuns numai atît, că mi-am pierdut memoria de cînd am fost bolnav și că de aceea pretind eu că el mi-ar fi ascuns că Brătianul lucra un memorandum cînd eu l-am întrebat

- despre aceasta etc. etc. După serioasa ceartă de aseară mi-e silă să mai vorbesc despre aceasta vom mai vorbi și aici. [f. 2 v°] Acum am să vă rog să-mi mai faceți un serviciu; mai întîi să luați de la Brătianul un pachet (un pupitru mi se pare) ce l-a însărcinat Crezulescu ca să cumpere și să-i dați un galben pentru aceasta; galben ce vă voi
55 număra eu aici. Nota bene că știu mult ca să veniți cu acel pachet și prin urmare ca să plătiți galbenul acolo.

- Apoi a doua rugăminte, și aceasta se adresează către Tell, căci el are bani mai mulți și de la dînsul aștept acest present. Să-mi cumpere și mie un pupitru care să se
60 închidă, ca să am o cutie portativă de voiaj care să cuprindă toate necesitățile unui *bureau*. Briceagul și foarfecile să mi le cumpere deosebit ca să fie mai bună calitate a lor. Lux nu voi deloc dar comoditate cît de multă; loc de hîrtie, de briceag, de foarfece, de pecete, port crayon etc. etc. Astea toate se pot cumpăra cu 15 șilingi[,] auzi D[omnule]

14 ve; sîedeti; dille. 15 ve; cheltuella. 17 disu. 18 rindegota; affla. 19 remas. 23 me; simpte. 25 remănea; midilocu. 27 chartie. 34 viitoriu. 37 asupra; interesurilor. 38 Țierrei. 40 ia; remasu. 42 accu satu. 43 înșelătorie. 45 facie. 46 sciamu; respunsu. 49 ellu; miar. 53 anteiu. 54 ve. 55 numera; casă. appoi; adoa; ellu. 59 necesitățile. 61 chartie. 62 audi.

Tell? Lucru de 15 șilingi aștept: nu cumva [f. 3 r°] **** să te calicești, căci am mare trebuință de un asemenea portfolio și pupitru portativ. Scrisorile să le adresați tot la Stefan Golea *Hôtel national* (unde ați șezut) *rue Notre dame des Victoire*, căci tot n-am găsit odaie ieftină precum caut și dorm nu acasă la mine ci, pînă voi găsi odaie, la N. Golea.

65

Dar mai bine decît să mai răspundeți la această scrisoare, mai bine ați face să veniți înșivă să dați răspuns. Grăbiți cît veți putea să vă întoarceți și numai de veți mai avea vreo gravă trebuință de a prelungi șederea D[omniilor] voastre acolo numai așa mai întirzați iar de nu veniți cît mai curînd

70

Salutare și frăție

63 calicesci. 65 sedutu. 66 a casă; găssi. 68 raspundeți. 70 siederea. 71 asie; întărdiați.

**** Scrisoarea este împăturită în formă de plic, după modul de expediere al corespondenței în epocă. Pe ea figurează ștampila de expediere: « 12 nr. 12; nr. 9; 1849; 8 Mars » și destinatarul:

« Monsieur

Monsieur Eliad

Panton hôtel

28 Panton street Haymarket Londres ».

«...cele două țări
au pus în practică
dorința Unirii.»

I848
I973

C. NEGRI EPISTOLOGRAF

Correspondenței lui Costache Negri cu Ion Ghica, mărturie a unei îndelungate prietenii, i se adaugă 11 scrisori adresate Alexandrinei I. Ghica, în răstimpul 5 martie 1856 — 23 august / 5 septembrie 1860, neincluse în ultima ediție a « scrierilor » lui Negri¹, deși ele figurează în fondul Bibliotecii Academiei R.S.R. din 1903.

Scrișul liniștit, mult prea ceremonios, aduce încă o dată în lumină « nobila abnegație » a lui Costache Negri, despre care vorbea N. Iorga în 1912, la Galați. Dornic să-și ajute prietenul, aflat în 1856 într-un greu impas (turcii nu-i aprobau lui Ghica demisia din funcția de guvernator al insulei Samos)², Negri nu precupește nici un efort pentru a face tot felul de intervenții. Grijă pe care o arată Alexandrinei Ghica, în noianul de greutăți și cancanuri pe care le întâlnia la tot pasul în Constantinopol, completează seria exemplurilor de prietenie dezinteresată, pe care el a dovedit-o în întreaga-i viață.

Totodată aceste epistole dezvăluie relațiile de amicitie și prețuirea deosebită manifestată de Negri pentru Ghica pînă în ceasul cînd acesta trece în tabăra dușmanilor nedrepti ai domnitorului Cuza. Pentru Negri « prietenia » avea semnificații mult mai adînci, neîntîlnite la majoritatea contemporanilor săi. A arătat-o prin tot ceea ce i-a dăruit și jertfit lui Alexandru I. Cuza sau lui Alecsandri. În ziua cînd nu i-a mai putut scrie lui Ghica va fi fost tot atât de îndurerat ca în acele clipe triste cînd sărăcia îl obliga să se despartă de colecția lui de obiecte de artă, ca să rămînă ceea ce fusese toată viața, un om cinstit.

Publicăm mai jos o scrisoare din acest epistolar de mare însemnătate pentru cunoașterea lui Costache Negri, personalitate marcantă a generației pașoptiste, aflat acum în postura activității sale diplomatice, într-un moment crucial pentru destinele celor două Principate.

Scrisoarea consemnează împlinirea idealului unionist, cel mai de seamă deziderat al revoluției de la 1848.

Paul PĂLTĂNEA

¹ Costache Negri, *Scrieri*. Text ales, stabilit, note și studiu introductiv de Emil Boldan, București, 1966, I, LXXXI + 269 p., II, 512 p.

² Ion Ghica a fost numit de turci, în primăvara anului 1854, guvernator al insulei Samos. La 20 martie/8 aprilie 1854, îi comunică soției primele impresii din Vathy (E. Lovinescu, *Ion Ghica în Samos, după corespondența inedită*, în „*Convorbiri literare*“, XLVI, 1912, pp. 49—52). La 31 ianuarie 1855 o anunța că Sultanul l-a numit prinț de Samos (Ibidem, p. 60), dar iradeaua i-a fost citită de-abia la 18 februarie 1856 (Ibidem, p. 166; D. Păcurariu, *Ion Ghica*, București, 1965, p. 176). Cauze pe care nu le cunoaștem încă îl îndeamnă pe Ghica, în toamna anului 1856, să-și dea demisia și să părăsească insula. Mărturisește această intenție lui C. Negri, la 14 octombrie 1856. Îl împiedicau însă unele greutăți financiare (Biblioteca Academiei R.S.R., S 22(7)/LXV)

Parmi tant d'autres guignons qui s'acharnent après moi, il faut bien que j'en note un bien considérable aussi et c'est celui de ne pouvoir vous rencontrer, vous voir, depuis bientôt onze ans¹. Cette fois-ci je suis encore cloué pour un mois à Constantinople à attendre la décision de la nouvelle Conférence de Paris² sur la demande d'investiture du prince de Moldavie que je suis venu demander ici. Autrement j'aurais été vous faire une visite à Samos absolument pour vous revoir, vous serrer les deux mains et connaître vos enfants.

J'ai laissé Ghyka bien-portant à Bucarest où j'ai appris par les journaux qu'il y était devenu ministre³.

Vous n'êtes certainement pas sans savoir qu'en on a élu le même prince qu'en Moldavie, en sorte que par cette double nomination d'un même individu, les deux pays ont mis en pratique le voeu de l'Union. Qu'en résultera-t-il je l'ignore tant est-il que les deux pays se sont encore une fois prononcés.

La démission de Ghyka n-a pas été acceptée.

J'en parlai précisément aujourd'hui à un grand personnage turc qui ne pouvait se l'expliquer, et lui disais que si le prince de Samos avait donné sa démission, ce n'était point pour une autre raison que celle de rendre ses enfants à leur véritable patrie, là où ils ont leur patrimoine et où ils sont destinés à vivre. Jusqu'à présent on s'obstine cependant à ne pas la lui accorder. Mais Ghyka se doit à son pays et pour mon compte je vous avouerai que je forme bien ardemment le voeu de l'y voir rester avec toute sa famille comme celui de vous pouvoir au plutôt présenter Princesse personnellement mes très humbles hommages.

C. NEGRI

Printre atâtea alte neplăceri care se țin după mine, trebuie să notez și una foarte însemnată: este aceea de a nu putea să vă întâlnesc, să vă văd, de aproape unsprezece ani. De data aceasta sînt tot ținuit pentru o lună la Constantinopol așteptînd hotărîrea noii conferințe de la Paris la cererea de investitură a prințului din Moldova pe care am venit s-o cer aici. Altfel, sigur v-aș fi făcut o vizită la Samos ca să vă revăd, să vă string minile și să cunosc copiii Dumneavoastră.

Am lăsat pe Ghica, bine sănătos, la București, unde am aflat prin jurnale că devenise ministru.

Desigur, știți că în Muntenia s-a ales același prinț ca și în Moldova, astfel că prin această dublă numire a aceleiași persoane, cele două țări au pus în practică dorința Unirii. Ce va rezulta nu știu, atît că cele două țări s-au pronunțat încă o dată.

Demisia lui Ghica nu a fost acceptată. Vorbeam chiar azi unui mare personaj turc, care nu putea să și-o explice, și îi spuneam că dacă prințul de Samos își dăduse demisia, nu era din altă cauză decît aceea de a înapoia copiilor săi adevărata lor patrie, acolo unde își au averea părintească și unde ei sînt destinați să trăiască.

Pînă în prezent se încăpățînează să nu i-o acorde. Dar Ghica este al țării sale și despre mine v-aș mărturisi că doresc din suflet să-l văd rămînînd în ea cu toată familia sa și să pot să vă prezint personal, Principesă, omagiile mele cele mai umile.

C. NEGRI

Alexandrina Ghica

¹ I. Ghica s-a căsătorit în ianuarie-februarie 1847 cu Alexandrina (Sașa), fiica lui Nicolae Mavros, numit de Kiseleff inspector general al carantinelor de pe linia Dunării. Negri, aflat atunci la Paris, îi trimite o caldă scrisoare de felicitare (C. Negri, *Scrisori*, II, pp. 30—31).

² C. Negri a revenit la Constantinopol pentru a anunța alegerea lui Alexandru Cuza ca domn al Moldovei și a obține recunoașterea Porții. Plecase din Iași la 12 ianuarie 1859 (Pericle Martinescu, *Costache Negri*, București, 1966, p. 186). Conferința de la Paris s-a deschis la 4 aprilie 1859, la cererea Turciei, indignată de dubla alegere a lui Alexandru I. Cuza.

³ I. Ghica a fost numit, la 6 martie 1859, în locul lui Vasile Sturdza demisionat, Ministru secretar de stat la Departamentul Trebilor din Lăuntru și Președintele Consiliului.

Panait CERNA

poezie

Versuri

Pentru Panait Cerna, anii de studii în Germania (noiembrie 1907—aprilie 1913) au fost anii cei mai grei — ani de luptă între datorie și creație, ani de regret și neîmplinire artistică. « Să scap de colbul Bibliotecilor — să intru iarăși în viața care îmi dă viață mie — să fiu întreg al meu și al poeziei... iată gândul care îmi dă puterea să rezist la ispita de a începe vreo poezie nouă sau de a isprăvi pe cele de mult începute. Va veni și vremea aceea!» scrie Cerna unei prietene, la 6 martie 1911¹.

Avea intenția să abandoneze doctoratul și să se reîntoarcă în țară; regreta obligația pe care și-o luase față de T. Maiorescu în această privință.

Dar, deși acaparat de cursuri și studii de filozofie, totuși nu-i poate refuza poeziei câteva clipe de dăruire. Scrie și publică (în revistele din țară) poeziile: Floarea Oltului, Poporul, Primăvara, Lui Leo Tolstoi, Nocturnă, Romanță, Mamă, Cîntec, Virful cu dor ș. a.

După moartea lui P. Cerna, printre caietele de note, luatela cursurile de la Universitatea din Berlin și din Leipzig, s-au găsit câteva caiete manuscrise, corespondență, acte și alte documente. Toate au fost încredințate prietenului său I. Rădulescu-Pogoneanu, cel care s-a îngrijit, apoi, de edițiile următoare ale operei poetului, publicînd și o serie de studii, închinată memoriei lui Cerna. I. Rădulescu-Pogoneanu intenționa² să ordoneze și să facă cunoscute aceste prețioase dovezi de strădanie poetică, dar, în afară de câteva apariții în revistele literare, n-a ajuns și la realizarea proiectului. O parte din aceste documente se află azi la Muzeul literaturii române.

Caietele manuscrise cuprind procesul de elaborare al unor poezii — unele publicate, altele inedite — idei și proiecte (expuse în proză) pentru viitoare poezii, încercări de versificare pe anumite teme, proiecte de teatru, studii literare etc.

Dacă ne punem întrebarea — cînd și cum a lucrat Cerna? — răspunsul îl aflăm de la cel mai apropiat coleg al său — Romulus Cîndea — aflat și el la studii în Leipzig, singurul care-i cunoștea frământările și proiectele. Într-o scrisoare adresată lui I. Rădulescu-Pogoneanu, la 22 mai 1913, spune: «...În anul trecut școlar, astă vară, [i]și dădea mai des frîu liber fanteziei sale, îl chema mai des poezia cu toată vraja ei. Și nu-i mirare, doctoratul era mai departe, literatura mai aproape: se ocupa chiar cu Schiller atunci, și începînd cu poezia germană în desele

¹ Scrisoare publicată în „Convorbiri literare“, XLVIII, nr. 9, septembrie 1914.

² Notele sale existente încă pe manuscrisele și corespondența poetului, dovedesc interesul în acest sens.

proză

critică

noastre povestiri, ajungem la poezia română și de aici la poezia lui Cerna, care o cunoștea încă numai el și o auzisem eu pentru prima oară între Români. Ce păcat că nu și le scria! [...]

După doctorat, simțindu-se iar liber, începu iar a se gândi la poezie. Și zilnic făcea versuri; de câte ori mă duceam la el după masă din cauza corecturii³ îmi spunea unele versuri. Planuri avea mari și frumoase...»⁴.

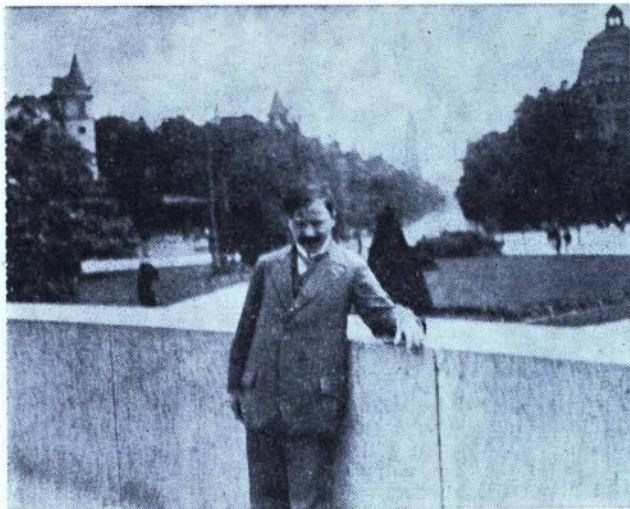
Afirmațiile lui Romulus Cândea referitoare la planurile de creație ale lui Cerna se confirmă în momentele în care sînt cercetate manuscrisele. Avîndu-le pentru prima oară în mînă, cercetătorul constată că sînt foarte puține poezii inedite într-o transcriere finală. Panait Cerna obișnuia să-și noteze pe scurt, în proză, subiectele viitoarelor poezii, versificarea fiind a doua etapă.

O caracteristică a creației sale este grija pentru forma versului: sînt nenumărate variante ale strofelor, cu reveniri asupra expresiilor, a cuvintelor, a rimelor, cu schimbări multe chiar în topică. Unele strofe pot fi regăsite în zece-douăsprezece variante.

Acolo unde procesul de elaborare este mai îndelung, cu mai multe variante la strofe și versuri, Cerna se oprește asupra acelor care redau întocmai ideea sa poetică, avînd și forma dorită. Notează în dreptul lor fie o acoladă, fie una sau două linii verticale și uneori o numerotare ce indică ordinea strofelor, atunci cînd acestea nu sînt în ordinea firească a paginilor.

Printre proiectele de creație ale poetului se numără și ciclul *Virful cu dor*, din care a publicat doar poezia cu același titlu, cu cîteva luni înaintea morții⁵. Referitor la acest ciclu de poezii, Romulus Cândea îi scrie lui I. Rădulescu-Pogoneanu, la 22 V. 1913: «...în timpul din urmă, cîteva luni înainte de examen, firește nu mai avea timp de loc pentru poezie. În anul trecut, astă primăvară însă îl urmărea mai mult muza. Și apoi, cînd mergeam seara la plimbare prin Iohanna sau Albertpark, îmi spunea fragmente din poezii și poezii întregi. Așa cunosc eu poezia *Virful cu dor*, publicată în unul din numerele din urmă ale „Convorbirilor” din anul trecut, mă tot întreba că n-aș ști eu să-i găsesc alt cuvînt pentru „gelos” («gelos de maiestatea lui»)! *Virful cu dor* era titlul unui ciclu de vreo 5—6 poezii. Aproape toate erau gata, și cînd ne

întîlneam și mai lăsam filozofia pe mina lui Windelband, îmi recita versuri întregi, și cu cită dulceață. Uita și el că-l așteaptă acasă Prolegomena lui Kant, uitam și eu că mă așteaptă acasă istoria, și mergeam de braț pe aleele [sic!] luminate de lumina blîndă a lunii ceasuri întregi. Atunci îl fura poezia, atunci

Panait Cerna
la Leipzig

uita de toate năcazurile lumii, și doctorat și toate, și plutea măiestos în împărăția Geniului avînd lîngă sine un Ardelean iubitor de literatură, fericit de distinsa prietenie, de care era „părtaş”.

Din acest ciclu, *Virful cu dor*, fac parte și primele două poezii cuprinse în grupajul de față, ultimele două înscrîindu-se în aria liricii erotice. Desigur, dacă poetul le-ar fi publicat, unele din aceste poezii ar mai fi suferit alte corecturi și modificări. Noi le transcriem așa cum le-a lăsat, într-o fază intermediară, fiindcă, deși nu au o valoare artistică deosebită, ele dau o imagine elocventă asupra procesului de creație al lui Panait Cerna.

Eliza ISPĂȘOIU

³ Îi ajuta lui Cerna la corectarea tezei de doctorat.

⁴ M.L.R. nr. inv. 7726.

⁵ *Convorbiri literare*, XLVII, nr. 1, ianuarie

Din ciclul VÎRFUL CU DOR

[pe piscul cîinelui...]⁷

* Primele versuri scrise datează de prin 1910—1911, probabil în amintirea unei frumoase vacanțe petrecute la Sinaia. Ceea ce ne determină să facem această afirmație sînt scrisorile adresate unei prietene (publicate în „Convorbiri literare”, XLVIII, nr. 9, septembrie 1914), în care-și exprimă impresii și sentimente ce vor fi versificate apoi: «Și mie mi-e dor de Sinaia! De cîte ori nu-mi vin în minte munții ei ne-asemănați cari parcă s-au prins de mînă să încingă o horă uriașă în jurul ei...! Decît toți mai drag îmi este Vîrful cu dor!» (Fragment din scrisoarea datată: «Leipzig, 29 dec[embrie] 1910 »).

Credem că o imediată ilustrare a sentimentelor mărturisite în epistolă sînt versurile intitulate *Sinaia* (din caietul manuscris 7260, p. 5):

Și munții tăi, voinici frumoși
S-au prins de mîini și stau să-ncingă
O horă uriașe stau să-ncingă
În jurul trupului tău mîndru, zînă!

Strofa are și o altă variantă, mai puțin izbutită:

Și munții tăi, voinici din basme
S-au prins de mîini și stau să-ncingă
O horă uriașă
În jurul ruupului frumos al tău.

Ca apoi, în paginile următoare ale aceluiași manuscris, cît și în caietul manuscris 7256, să continue elaborarea unor poezii inspirate de munții și împrejurimile Sinaiei.

Ultimele pagini ale ms. 7256 (pp. 16—29) conțin etapele de elaborare ale poeziei *Vîrful cu dor* ce se încheie cu forma finală (p. 30), publicată.

⁷ Spre deosebire de alte poezii create în perioada studiilor pentru doctorat — fie publicate, fie nepublicate — poezia nu are un proces de elaborare: sînt trei transcrieri cu cîteva corecturi nesemnificative, fiecare din ele aflîndu-se pe cîte o pagină separată (ms. 7260, p. 10; ms. 7263, p. 1; ms. 7263, p. 2). Putem presupune existența altui caiet-laborator ce s-ar fi pierdut.

⁸ Vers scris pe marginea din stînga a foii.

*Pe Piscul Cîinelui stăteam întins —
Cu mîinile-ngropate-n iarbă
Cu sufletul plutînd în necuprins...
Și mă gîndeam la tine!
În față-mi stăpîneau Bucegii.
Un vis de nor, sburdalnic, alb
Se agăța de stînci, cădea la vale
Și repede se înălța din nou!⁸
Părea că vîntul s-ar juca cu el
Ca un bunic cu nepoțelul lui...
Suindu-l pe genunchi, pe umeri —
Pînă-n tavan — să crească mare...
Pînă-n tavanul cerului topit în soare...
Eu urmăream ca-n vis jocul naturii
Și mă gîndeam la tine!
Iar Prahova cu dorul meu vorbea —
Adînc, nepriceput vorbea —
Îmi descînta, pe semne, de iubire
Stîngînd al soarelui cărbune-aprins
În apa ei clocotitoare.*

[și fulger după fulger izbucnește...]

Și fulger după fulger izbucnește
Și din al nopții haos desvălește
Cînd Piscul Cîinelui cînd Piatra
arsă —

În ropot rece ploaia se tot varsă
Și-un freamăt lung, un vaet năbușit,
Înfioarează codrul nesfîrșit.

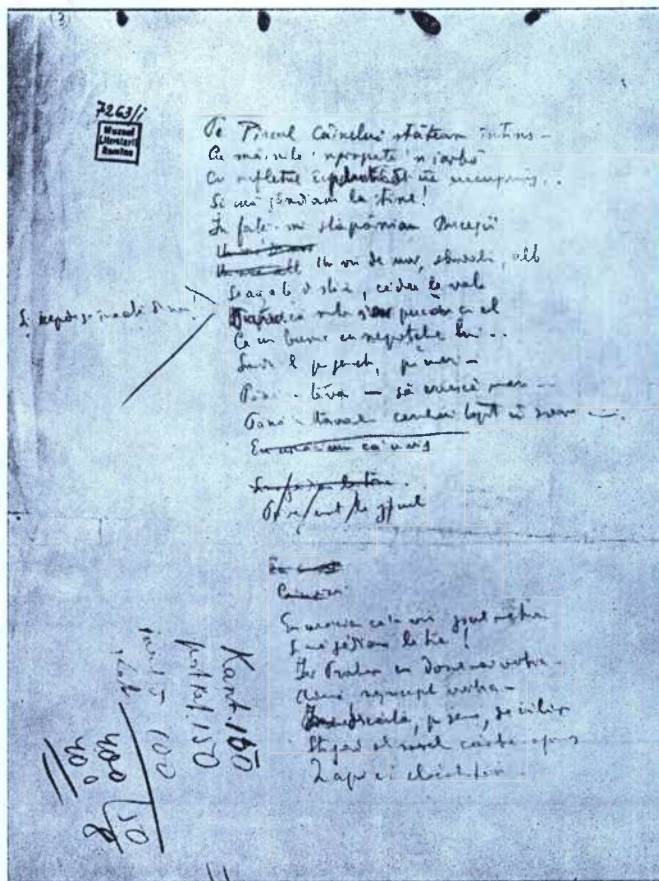
Ai crede că natura care moare
Să spue-ar vrea durerea ei cea mare,
Dar în zadar se luptă și se sbate —
Căci dorm în nouri tunetele toate
Și-abia de-ngaimă uriașul mut
Un murmur lung, adînc, nepriceput...

În întunerecul stăpîn sub slavă
E-o războire mută și grozavă
Isbind învăpăiața lor aripă
Vii fulgere s-aprind și mor în pripă —
Un sbor de îngeri alungați din cer,
Ce, cum dau de pămînt, se sting
și pier ¹⁰.

* Poezia se află în ms. 7257 (pp. 6—16) cu întregul proces de elaborare, cu formele finale ale strofelor indicate de autor. În același caiet manuscris (pp. 29, 31—48), se află întregul proces de elaborare al poeziei *După furtună*, apropiată ca inspirație.

¹⁰ Ultimul vers are o variantă — *Ce cum presimț pămînt se sting și pier* — păstrată de autor chiar în forma considerată definitivă.

Într-o scrisoare către o prietenă, din 4/7 noiembrie 1911, (publicată în „Convorbiri literare” nr. 9, 1914), poetul vorbește de o altă poezie sau un episod, ce s-ar fi intitulat *Cîntecul iuceferilor*. Poate o urmare a celei pe care o publicăm aici.

*[cum arde
sufletul
în mine...]*¹²

*[...cînd ți-e ini-
ma de pară...]*¹¹

*Ah, cînd ți-e inima de pară,
Nu pune inimii zăgaz,
Ca mîine rău să nu-ți mai pară
De sborul clipelor de azi...*

*Stins fi-va zîmbetul luminii
Și sufletele n-or cînta —
Și veșteji fi-vor mîine crinii
Cu care-ncîng azi fruntea ta...*

*Cu norii cari își pierd cununa
Și visul meu s-a irosit
Mi-i sufletul cu jalea una :*

*Un cuib de toamnă părăsit
Pe care-l leagănă furtuna
Pe-un ram golaș și chinuit.*

*Cum arde sufletul în mine
Să te mai văd în calea mea
Să mai alunece o stea
Cereștile-i lumine*

*Să mai alunge-atîta jale
Ce m-a gonit din loc în loc —
Să am o umbră de noroc
Tăvarăș bun în cale*

*Să-mi spună bunul meu tovarăș
De chinul meu cel trecător —
De cerul larg și fără nor —
De-un vis ce vine iarăși*¹³

*Să te urmez prin larga lume
Ca umbra ta de credincios
Ca un suspin din suflet scos
Ca dorul fără nume.*

¹¹ Sonetul se află în ms. 7257, pp. 21—26; 33.

¹² Poezie cu numeroase variante (ms. 7262, pp. 7—8).

¹³ Pentru strofa a treia, poetul mai indică o variantă: *Să-mi spună veselul tovarăș | De chinul nostru pieritor — | De ceruri largi și fără nor | De-o stea ce-apare iarăși.*

pro zř

critică

poezie

Les premières heures par lesquelles nous débûtons dans un établissement sont toujours gênantes, et parfois insupportables. S'il y a des visages présents, comme il y en a habituellement, ils ne sont pas ce que vous pensez ou ils le sont trop. Les objets mêmes, outils ou meubles, ne sont presque pas ce qu'ils se montrent à votre arrivée. Car il y a une âme et une intimité dans tout ce qui existe. Chaque être, chaque chose, toujours obscures au prime abord, exigent de nous quelque approvisionnement, avant de devenir tolérables, convenants ou sympathiques.

Cela est vrai pour tout le monde, même pour les moins timides, mais surtout pour celui qui débarque dans une place où il a à gagner son pain. Il lui faut alors beaucoup de calme intérieur, pour qu'il s'y retrouve. Et du calme intérieur, seuls les millionnaires en ont. L'ouvrier ne peut pas en avoir. Désiré même, appelé à bras ouverts, et encore il lui faut de l'humanité pour qu'il parvienne à mettre son cœur, sa tête et ses mains en ordre.

A cette règle, les brutes et les fous en font exception. Il en reste les sages, lesquels s'arrangent à ne jamais avoir besoin de personne.

Je n'étais pas un novice de la besogne, le jour de mon entrée aux Docks. J'avais déjà servi, pendant deux ans, d'abord comme garçon de restaurant, puis, d'épicerie. Et même entre-temps, j'avais roulé ma bosse par monts et vaux, à la recherche de mon propre cœur. Aussi, je possédais tout de même quelque expérience de la vie.

CĂUTĂTORII DE CREDINȚĂ

PANA ÎN ISTRATI DOCURILE BRĂILEI [II]

Primele ore într-o întreprindere sînt totdeauna stingheritoare și adesea nesuferite. Dacă dai peste chipuri de oameni, cum se întîmplă de obicei, acestea fie că nu sînt ceea ce gîndeai, fie că întrec mult așteptările. Chiar lucrurile, unelte sau mobilier, nu prea sînt ceea ce-ți arată în clipa sosirii tale. Deoarece se află un suflet și o intimitate în tot ce există. Fiece ființă, fiecă lucr, totdeauna necunoscute la început, cer de la noi oarecare deprindere, înainte de-a deveni suportabile, convenabile sau simpatice.

Faptul este valabil pentru toată lumea, chiar pentru cei mai puțin timizi, dar mai ales pentru cel care poposește într-un loc spre a-și agonisi o pîine. Pentru asta îi trebuie multă liniște sufletească ca să se regăsească. Ori liniște sufletească numai milionarii au. Muncitorul, nu. Chiar cînd e dorit, chemat cu brațele deschise, el tot are nevoie de omenie, pentru a putea să-și pună ordine în inimă, în cap, în mîini.

Brutele și nebunii fac excepție de la această regulă. Mai rămîn înțelepții, cei care se aranjează în așa fel ca să n-aibă nevoie de nimeni.

În ziua intrării în Docuri, nu eram nefamiliarizat cu munca. Slujisem, timp de doi ani, mai întîi ca băiat de prăvălie și apoi la o băcănie. Între timp, am cutreierat peste munți și văi, în căutarea propriei mele inimi. De asemenea cîștigasem și puțină experiență de viață.

Ce dont j'étais surtout le mieux armé, c'était la capacité de défi au mauvais sort qui guette le déshérité. Je tiens cela de ma mère. La souffrance ne me fait pas peur, quoique je ne fasse rien pour l'appeler, mais rien non plus pour l'éviter, si ce rien doit me coûter plus cher que les journées sans pain.

C'est pourquoi, — toute recrue que je fusse et mal à mon aise dans ces ateliers qui se remplissaient de meisters arrogants, — je considérais avec pitié mes camarades d'apprentissage, si humiliés par leur condition, si résignés à l'insulte et prêts à se plier devant un regard dur, comme des chiens terrorisés.

Ah, ma pauvre mère, me disais-je, tu n'es pas si près de me voir devenir mécanicien ! Mais bandit, oh, oui, plutôt !

Ce bruit infernal ; cette atmosphère puant l'huile et le rat ; ces machines dont le rythme affreusement régulier cloue le soleil au zénith ; l'ensemble de ces meisters fâchés sur leur destin et se déchargeant sur les plus faibles qu'eux ; enfin, mes propres camarades, déjà rusés à quinze ans, cassés et fourbes, matés et hypocrites, — n'était-ce pas là l'image de mon avenir ?

Et on affirmait, du matin au soir, dans les journaux et dans les conversations que c'était là l'avenir du monde : dans le fer, dans le tapage, dans la puanteur, ou, si vous voulez, dans cette mécanique qui nous arrivait comme un pet à la table de noce.

Ma mère me rapporta un jour le cri de son vieux père, quand ils virent le premier train passer à l'orée du village :

— Nous n'aurons plus de cigognes !

Un citadin, qui s'y trouvait présent, avait objecté :

— Nous aurons l'abondance, dit-on.

— L'abondance, répliqua le paysan, est dans le ciel : quand la pluie ne viendra pas d'en haut, elle y tombera de vos chemins de fer autant que de mon bonnet.

Mais ce n'est pas l'abondance qui m'avait préoccupé dans ma vie, c'est la cigogne, n'en déplaise à la vermine humaine soucieuse de fromage. Le Roumain a une admirable parole pour distinguer l'homme-ventre de l'homme-âme. Se référant au ménage des deux : du premier, avec une femme riche mais laide ; du second, avec une pauvrete mais belle, — il voit les deux couples à table et dit :

« Que de tremper mon pain dans du beurre et regarder à mes pieds, j'aime mieux le tremper dans du sel et regarder le soleil »³.

Il veut prendre ses repas avec un « soleil » à table ! Et je suis un mauvais traducteur : il ne dit pas ce qu'il « trempe », du pain ou de la mamaliga ? C'est le « soleil » qui l'importe.

Certes, le matérialisme humain fournit autant de côtés à notre définition, mais, tout compte fait, je crois que l'homme naît idéaliste. Où l'ignominie l'emporte, c'est quand toutes les forces du « progrès » social s'appliquent à tuer dans l'œuf ce ressort fragile qui est notre élan vers le sublime, au lieu d'aider à son développement.

*

Nous étions un lundi matin, quand tout atelier, surtout en Orient et en ce temps-là, avait le droit de « traîner » un peu. C'était admis. Il ne fallait pas exaspérer la bête. Elle avait bu la veille. On devait lui permettre de se réveiller, de s'étirer, puis, elle s'atellera d'elle-même.

Forgerons, électriciens, monteurs, tourneurs, ajusteurs et leurs aides ; une vingtaine en tout, déambulaient de ci de là, à changer de vêtements, à fouiller dans leurs poches, à finir un article de journal, le nez contre le mur, à tâter les outils, à bâiller, pendant que les transmissions tournaient à vide. Les quatre apprentis, eux, faisaient les occupés, dieu savait pour les yeux de qui. Comme je ne pouvais pas en faire autant, je m'approchai de l'un d'eux et lui demandai conseil ; il m'instruisit :

— Prends quelques burins de ce tas-là, installe-toi à la grosse meule et fais semblant de les affiler. Salue, surtout, tout le monde qui passe près de toi. Ainsi on ne te dira rien.

³ „Decit să înting în unt și să mă uit în pământ, mai bine să înting în sare și să mă uit la soare”.

Eram mai ales, strașnic înarmat cu puterea de a sfida soarta grea, care paște pe dezmoșteniți. O datoram mamei. Nu aveam teamă de suferință, deși nu făceam nimic ca să-mi cadă plocon și nici să fug de ea, chiar dacă acest nimic trebuia să mă coste mai scump decât zilele fără o bucată de piine.

Iată de ce, deși începător și stingher în aceste ateliere pline cu maiștri aroganți, mă uitam cu milă la tovarășii de ucenicie, atit de umiliți în situația lor, resemnați în fața ocărilor, gata să se încovoie dinaintea unei priviri aspre, ca niște ciini hăituiți.

Îmi spuneam: „Ah, biata mea mamă, cât ești de departe spre a mă vedea devenind mecanic! Mai degrabă, da! un bandit!“.

Acest zgomot infernal, această atmosferă duhnind a ulei și a șobolani, aceste mașini al căror țăcănit regulat pironneau soarele în înaltul cerului, mulțimea de maiștri, necăjiți pe propria lor soartă și care-și vărsau năduful pe cei mai slabi decât ei, și în sfârșit, tovarășii mei de muncă, deveniți la cincisprezece ani vicleni, îmbătrâniți și perfiți, slugarnici și prefăcuți, — nu alcătuiau la un loc imaginea viitorului meu?

De dimineața pînă seara, în ziare ca și în discuții, se susținea că acesta era viitorul omenirii: în fier, în hărmălaie, în duhoare sau dacă vreți în această *mecanică* ce ne cădea ca un pirțit la o masă de nuntă.

Mama mi-a povestit, într-o zi, cum bătrînul său tată a strigat la vederea primului tren, trecînd pe la marginea satului:

— N-o să mai avem deloc berze!

Un orășan, care se afla de față, i-a replicat:

— Dar se spune că o să avem belșug.

— Belșugul, îi întoarse vorba țăranul, ne vine de sus: dacă n-o să plouă, apoi din drumul vostru de fier o să ne cadă atita belșug cît din căciula mea.

Dar nu belșugul m-a preocupat în viață, ci barza, în ciuda puiței omenesti, grijulie după brînză. Românul are o vorbă minunată, pentru a deosebi omul-burtă de omul-suflet. Referindu-se la două căsnicii, — a unuia cu o femeie bogată, dar slută și a altuia cu o sărăntoacă frumoasă, — el vede cele două perechi la masă și zice:

„*Decît să înting în unt și să mă uit în pămînt, mai bine să înting în sare și să mă uit la soare*“.

Românul vrea să mănince cu „soarele“ la masă! El nu spune *ce* să întingă, pline sau mămăligă! Numai „soarele“ îl interesează.

Desigur, materialismul omenesc ne furnizează felurite explicații, dar orice s-ar spune, eu cred că omul se naște idealist. El e înghițit de mirșăvie, atunci cînd toate forțele „progresului“ social își dau silința să omoare în fașă acest resort fragil care este avîntul nostru spre sublim, în loc să ajute la dezvoltarea lui.

*

Ne aflam într-o luni dimineața, cînd în orice atelier, mai ales în Orient și în vremea aceea, aveai dreptul să „tragi“ puțin de timp. Era îngăduit. Nu trebuia îndirjită vita de muncă. În ajun, chefuse. Trebuia să-i dai voie ca să se trezească, să se întindă, apoi se va inhăma singură.

Fierari, electricieni, montori, turnători, ajustori, ajutoare — în total douăzeci — se vinturau de colo pînă colo, schimbîndu-și îmbrăcămîntea, scotocindu-se, prin buzunare, sfîrșind un articol de ziar cu nasul la perete, pipăindu-și uneltele, căscînd, în timp ce roțile de transmisiune se învîrteau în gol. Cei patru ucenici făceau pe ocupații, Dumnezeu știe pentru cine. Incapabil de-o asemenea prefăcătorie, mă apropiiai de unul din ei și-i cerui sfatul. El mă dăscăli:

— Ia cîteva dălți din grămada de colo, așează-le la tocila mare și fă-te că le ascuți. Și mai ales, salută-i pe toți care trec pe lingă tine. În felul ăsta n-o să-ți spună nimeni nimic.

— C'est comme cela que vous faites chaque jour ?
 — Presque ; ou bien nous faisons du vouchirai.
 — Qu'est ce ?
 — Tout ce qu'on fait en cachette : une pince, une tenaille, un marteau, une serrure, — pour la maison ou pour les vendre.
 — On ne vous voit pas quand vous les fabriquez ?
 — C'est surtout les chefs qui ne doivent pas te surprendre. Les meisters en ferment les yeux, car ils en font bien plus : des pièces coûteuses, qui demandent du temps et du matériel cher, comme l'acier, le cuivre, l'aluminium.
 — Et pour les emporter ? car la sortie des Docks est strictement surveillée.
 — Pas toujours. On s'arrange. Tu verras comment. — Va maintenant à la meule : on nous regarde.

Il avait le dos tourné aux deux ateliers, se livrant au graissage méthodique d'une perceuse, et il ne voyait pas moins qu'on nous regardait. Je donnai un coup d'œil à la ronde. Mes yeux tombèrent sur la fixité placide du regard de notre chef d'atelier, qui me fit signe avec un doigt de m'y approcher. J'obéis et le saluai.

— C'est vous Adrien Zografli ?

— Oui, monsieur.

Il s'appuya le dos contre son établi, croisa les bras et me soumit à un long interrogatoire, poli mais assez embêtant, d'autant plus que tout l'atelier nous écoutait. Quelques meisters flémards vinrent même se mêler à la conversation, quand le chef me demanda, soudain :

— A propos : tu es parent de monsieur Nicolau ?

— Mais non, monsieur ! fis-je, hors de moi. Ne m'ennuyez pas, vous aussi, avec cette histoire.

— Oôô... qu'il est désagréable ce garçon ! s'écria le chef, levant les bras. Avez-vous entendu ça ? nous l'ennuions !

J'allais faire mes excuses, pour le mot qui venait de m'échapper, mais à l'instant je surpris le maître forgeron clignant de l'œil au chef. Il y eut un silence, puis, voilà le maître forgeron qui me dit :

— Eh bien, pour commencer, tu vas me rendre, à moi, le premier service. — Vois-tu cette porte-là, à l'aile droite des « bâtiments à nettoyeuses » ? — Bon. — Monte au troisième, demande du meister Kiriak, — (c'est un homme « grand avec des jambes courtes »), — et prie-le de ma part de te donner « un peu d'huile à graisser les pinces à feu ». — Dis-moi, maintenant, ce que tu as compris.

Je lui répétais correctement. Autour de moi, meisters, aides et apprentis se tordaient de rire. J'allai faire la commission, tout en me rendant bien compte qu'on me jouait une farse. Un homme « grand avec des jambes courtes » devait me donner de l'« huile à graisser les pinces à feu ». Or, les pinces à feu ne se graissent jamais, pour la bonne raison qu'elles s'emploient uniquement à retirer le fer rouge du feu, donc, qu'a-t-elle, la graisse, à chercher là-dedans ?

À l'étage indiqué, le bourdonnement des nettoyeuses et des « bandes » rendaient toute conversation impossible. La poussière formait de vrais nuages. Des ouvriers-fantômes se glissaient parmi des appareils dangereux, la salopette sévèrement ajustée au corps et une éponge humide fixée sous les narines. Partout, des avertissements : Attention aux bandes ! C'est de ces « bandes » qu'on avait retiré des travailleurs aplatis comme une semelle.

Et en effet, je vis une espèce de girafe humaine, drôlement anormale, le buste étant d'une longueur telle que les jambes paraissaient vraiment trop courtes. D'ailleurs, le reste de sa personne était à l'avenant, avec ses oreilles d'âne, son nez comme un bec de marabout et ses yeux de rat. Il me prit à part, dans une cabine, où je pus lui expliquer ce que je voulais. Il m'écouta gravement, me toisa de la tête aux pieds, puis s'en alla et revint accompagné d'un ouvrier qui tenait à la main une bande de caoutchouc. En un clin d'œil, je me trouvai suspendu sur le dos de la girafe, qui m'immobilisa les bras, laissant mes fesses à la disposition de l'autre, qui leur appliqua une dizaine de coups de courroie sans nulle plaisanterie.

- Așa procedați voi, zilnic?
- Aproape. Sau mai degrabă facem *fașera*.
- Ce-i asta?
- Tot ce faci pe ascuns: o dălțiță, un clește, un ciocan, o broască, pentru acasă sau de vânzare.
- Și nu vă vede nimeni cînd le lucrați?
- Fii atent să nu dea șefii peste tine. Maistrii închid ochii, deoarece ei o fac cu virf și îndesat: piese scumpe, care cer timp și material costisitor, ca de pildă oțelul, arama, aluminiul.
- Și cum le scot? Ieșirea din Docuri e doar păzită strașnic.
- Nu întotdeauna. Cad la invoială. O să vezi cum. Acum, du-te la tociță. Sintem priviți.

Ucenicul se afla cu spatele întors spre cele două ateliere, ungînd tacticos o mașină de găurit. N-avea cum să știe că cineva ne privește. Îmi rotii ochii. Căzui pe uitătura țepăună și flegmatică a șefului de atelier, care îmi făcu semn cu degetul, să mă apropii. Supus, îl salutai:

- Tu ești Adrian Zografi?
- Da, domnule.

Se sprijini cu spatele de bancul său, încrucișă brațele și mă supuse unui lung interogatoriu, politicos, dar neplăcut pentru mine, fiindcă întreg atelierul ciulise urechile. Cîțiva maistri leneși veniră chiar să se amestece în vorbă, cînd șeful mă întrebă deodată:

- Apropo, tu ești rudă cu domnul Nicolau?
- Categorie, nu, domnule! îi răspunsei, ieșit din sărite. Nu mă plictisi și dumneata cu povestea asta.
- O-o-o! ce neuferit e băiatul ăsta! strigă șeful, ridicîndu-și brațele. Ați auzit? Cică îl „plictisim“!

Îmi cerui iertare pentru cuvîntul scăpat fără voie. Dar îndată surprinsei pe maistrul fierar făcînd cu ochiul la șef. Urmă o clipă de tăcere. Apoi iată-l pe maistrul fierar spunîndu-mi:

- Ei bine, pentru început, du-te să-mi faci primul serviciu. Vezi ușa de colo, în aripa dreaptă a clădirilor cu instalații de curățat? Bun. Urcă-te la al treilea și întreabă de maistrul Chiriac — e un bărbat „înalt cu picioare scurte“ — și roagă-l, din partea mea, să-ți dea puțin „ulei“ ca să ung cleștiile de la cuptor“. Repetă-mi acum ce ai înțeles.

Îi repetai întocmai. În jur, maistri, ajutoare și ucenici se prăpădeau de ris. Plecai să îndeplinesc comisionul, convins că mi se juca o festă. Un bărbat „înalt și cu picioare scurte“ trebuia să-mi dea „ulei ca să ungă clești de la cuptor“. Or clești de la cuptor nu se ungeau niciodată, pe simplul motiv că se foloseau numai la scosul fierului înroșit din foc. Deci ce avea să caute unsoarea în chestia asta?

La etajul indicat, zbirnițul mașinilor de curățat și „curelele“ făceau orice conversație imposibilă. Praful forma adevărați nori. Muncitori-fantome se strecurau printre mașinile periculoase, cu salopeta lipită de corp și un burete umed sub nas. Pretutindeni, avertismente: „Atenție la curele!“ Dintre aceste curele au fost scoși muncitori striviți ca o sămînță.

Într-adevăr, văzui un fel de girafă cu chip de om, caraghios de anapoda, cu bustul alungit atît de mult încît picioarele îi păreau într-adevăr foarte scurte. De altfel întreg restul ființei sale se afla în bună tovărășie: urechi, ca de măgar; nasul ca un plisc de cocostîrc și ochi de șobolan. Mă trase de-o parte într-o cabină, unde fui în stare să-i explic ce voiam. Mă ascultă serios, măsurîndu-mă din cap pînă în picioare, apoi plecă și se înapoie, întovărășit de un muncitor, care ținea o curea de cauciuc, în mină. Cît ai clipi din ochi, mă trezii atîrnat pe spatele girafei, care-mi imobiliză brațele, lăsîndu-mi buclele la cheremul celuiilalt, care îmi arse fără glumă o duzină de curele.

C'était cela l'« huile pour les pinces à feu », destiné à tout apprenti débutant. Je rentrai bredouille, accueilli par une générale cordialité et je me dirigeai vers mes burins, les genoux flageolants.

Peu nombreux sont les aspects de la vie terrestre que notre intelligence parvient à saisir avec justesse. C'est parce que, la plupart du temps, notre compréhension est commandée tantôt par l'amour, et tantôt par la haine, rarement par le calme. La nature intime de tout ce qui existe ne peut sûrement être pénétrée que par le regard de l'indifférence, mais alors pourquoi vivre ? Mieux vaut donc se tromper, et participer avec son cœur et sa rage à tout ce qui remplit une existence.

Je vécus mes heures d'apprentissage selon cette philosophie terre à terre, sans m'en rendre compte. Chaque jour je maudissais. Chaque jour je bénissais. Cela dépendait en grande partie du nombre des blessures que je me faisais à mes mains et qui ne guérissaient jamais complètement. Cela dépendait encore d'un tas de choses, mais surtout de l'humeur de nos meisters : selon qu'ils avaient bu ou non, la veille ; selon que leurs femmes les avaient engueulés ou embrassés, un matin ; selon la réussite ou la non réussite de la pièce qu'il devaient sortir du feu, du tour, ou de l'ajustage à la lime.

Il y avait des jours où les chants de nos meisters couvraient le bruit des machines. On ne nous appelait alors que par des diminutifs variés à l'infini et parfois grotesques :

— Hé ! Anghélaké ! Anghéloutsa ! Anghéloush !

— Hé ! Doumitrika ! Trika ! Trikoutsa !

Comme il n'y avait pas de femmes, dans nos ateliers, on nous appelait, souvent : Hé, Poutsika !, ce qui était un peu obscène.

Ah, que nous bénissions la vie, alors ! (naturellement, sans rien dire, car ceux qui mènent une vie dure n'ont pas l'habitude de déclamer). Ces jours-là, tout nous semblait beau : le ronron des moteurs, le grincement des limes, le concert des marteaux, l'affreuse musique des ventilateurs, l'épouvantable fracas des grues et du « Titan », — enfin, quoi, nous aurions embrassés nos meisters dans le derrière, s'ils nous l'avaient demandé.

Mais voici les jours de terreur. Dès le matin, plus moyen de s'entendre. Rien ne va plus. Les méches, les « couteaux » des tours, les burins, cassent comme du verre. On nous les jette à la tête : « mauvaise trempe ! » (comme si c'était nous, les apprentis, qui en opérons la trempe). Le maître forgeron brûle coup sur coup ses pièces d'acier, puis, il n'est pas content de la façon dont nous frappons avec la masse. Comme nos têtes sont à la portée de son marteau, il a vite fait de nous les couvrir de bosses. — Et le répertoire des jurons comme celui-ci :

— Va-t-en dans le cul de ta mère !

Par comble de malheur, c'est inmanquablement en des journées comme celle-ci que l'ingénieur en chef des Docks vient nous inspecter. Il tombe toujours à l'improviste. D'habitude, nous parons à toutes ces surprises désagréables, en donnant à temps l'alarme, car nous en avons la charge, mais comment y penser, maintenant, que nous ne faisons que tâter nos bosses ? Et puis, avec monsieur Wolff, cela ne va pas. Il sait s'y prendre.

C'est une haute compétence technique et l'un des rares Allemands qui n'aient pas été remplacés par les Roumains sinécristes, comme c'est le cas depuis qu'on a cru pouvoir se passer des Allemands. On s'en est passé, mais les résultats en sont lamentables. Partout c'est la gabegie, le pillage, l'incapacité. On a dit : « Par nous-même ! ». Et ce fut le vol et la ruine de la technique « par nous-même », — tandis qu'avec les Allemands, ça bardait.

D'abord, en sus de leur compétence, on les dit honnêtes, scrupuleux. « Quand un Allemand serrait une vis, c'était serré, alors que nous l'enfonçons à coup de marteau », disent les ouvriers. — Puis, c'est une nation qui ne fait que ça. Voilà pourquoi dans nos campagnes, encore aujourd'hui, lorsqu'un paysan voit un mécanicien qui fait promptement une réparation difficile, s'écrie :

— Le diable d'Allemand ! — sans s'occuper si c'est vraiment un Allemand.

Asta era „unsoarea pentru cleștii de la cuptor“, hărăzită oricărui ucenic începător. Mă înapoi ai plouat, întimpinat de o veselie generală. Mă îndreptai spre dăluțele mele, cu genunchii tremurându-mi.

Puține sînt înțelesurile vieții pămîntene pe care mintea noastră nu le poate cuprinde. Asta se datorește faptului că la baza puterii noastre de înțelegere se află cînd dragostea, cînd ura, rareori liniștea lăuntrică. Firea intimă a tot ce ne înconjoară nu poate fi pătrunsă decît cu ochiul indiferenței. Dar, atunci, la ce bun să trăim? E mult mai bine să te amăgești, dar să participi cu toată inima și cu toată furia la tot ceea ce umple o viață.

Mi-am trăit ceasurile de ucenicie după această filozofie banală fără să-mi dau seama. În fiecare zi, blestemam. În fiecare zi, blagosloveam. Depindea, în mare măsură, de numărul rănilor făcute cu mina mea și care nu se vindeau niciodată în întregime. Depindea încă și de-o sumedenie de alte lucruri, dar mai ales de dispoziția maistrilor noștri. Dacă chefuiseră sau nu în ajun, dacă nevestele îi ocăriseră sau îi îmbrățișaseră în dimineața aceea, de reușita sau nereușita piesei scoase din cuptor, din strung sau din ajustarea cu pila.

Erau zile cînd cîntecele maistrilor acopereau zgomotul mașinilor. Atunci, ne strigau cu diminutive, în fel și chip, adesea caraghioase:

— Hei, Anghelache! Angheluță! Angheluș!

— Hei, Dumitrică! Trică! Tricuță!

Cum în ateliere, nu se aflau femeii, ne strigau adesea: Hei, Puțică! — ceea ce era cam deșucheat.

Ah, cit de mult binecuvîntam atunci viața! Desigur, fără s-o spunem, fiindcă cei care trudes n-au obiceiul de-a vorbi cu glas tare. În acele zile, totul ni se părea frumos: bătaia motoarelor, scrișnetul pilelor, concertul ciocanelor, zumzetul înfiorător al ventilatoarelor, zornăitul înspăimîntător al macaralelor și al „Titanului“, — în sfîrșit, i-am fi sărutat pe maștri într-un loc dacă ne-ar fi cerut-o.

Dar, iată și zilele de spaimă. Încă de dimineață, nici chip de-a te înțelege cu cineva. Nimic care să meargă. Sfredelele, cuțitele strungurilor, dălțile se sparg de parcă ar fi de sticlă. Ni le aruncă în cap: „căleală proastă“ (ca și cînd, noi, ucenicii, le-am fi călit). Meșterul fierar arde una după alta piesele de oțel, apoi nu-i mulțumit de felul cum lovim cu ciocanele. Cum capetele noastre se află în bătaia ciocanului său, ni le acoperă repede cu cucuie. Și pe deasupra, șiragul de înjurături, ca aceasta:

— Du-te în aia mă-tii!

Colac peste pupăză, în asemenea zile, mai vine și inginerul șef în inspecție. Totdeauna cade pe neașteptate. De obicei, preîntîpinăm asemenea surprize neplăcute, dînd din timp alarma, deoarece aveam sarcina asta. Dar cum să te mai gîndești la așa ceva cînd îți pipăi cucuiele? Și apoi, cu domnul Wolff, asta nu merge. Știe să-și ia măsuri.

Inginerul șef este o înaltă competență tehnică, unul din puținii germani care nu au putut fi înlocuiți cu români sinecuriști, așa cum a fost cazul cînd s-a crezut că se pot lipsi de ei. S-a întîmplat acest lucru, dar rezultatele au fost jalnice. Peste tot — matrapazlicuri, jaf, incapacitate. S-a spus: „Prin noi înșine!“. Și a urmat hoția și dezastrul tehnicii „prin noi înșine“, în timp ce cu germanii totul mergea pe roate.

Mai întîi, pe lingă pricepere, se spune că sînt cinstiți, scrupuloși. „Cînd un neamț ți-o strînge un șurub, apoi e strîns cum trebuie, în timp ce noi îl batem cu ciocanul“, zic muncitorii. De asemenea, că aparțin unei națiuni care n-a învățat să facă decît asta. De aceea pe holdele noastre, cînd un țaran vede că un mecanic face prompt o reparație grea, spune chiar și astăzi:

— Al dracului neamț! — fără să se intereseze dacă-i intradevăăr un neamț sau nu.

Monsieur Wolff est un grand rouquin qui a toujours l'air fâché, mais il n'est pas violent, il n'est pas sévère. Nos ateliers, il ne fait que les traverser, les mains derrière, sans s'arrêter à questionner les meisters et à fourrer le nez dans leur ouvrage, comme font ses sous-chefs roumains, que nous trompons quand-même, alors que monsieur Wolff a tout vu en courant.

On ne l'estimait pas moins, tout en l'appelant « Neamtsou » (l'Allemand).

*

Nous avions aussi des jours lorsqu'on s'ennuyait à devenir fou. Je ne sais plus comment cela arrivait, mais, soudain, plus de travail pendant toute une semaine. Le grand tour gisait béant. Le foyer du forgeron s'endormait. Plus une pièce entre les mâchoires des étaux. Enclumes, marteaux, limes : au repos. Perceuses, raboteuses : muettes. Seul le tric-trac des courroies des transmissions, tournant à vide, battait sa cadence.

Pour donner le signal du vouchiraï, le chef d'atelier s'écriait, alors :

— Eh bien, puisque rien ne rentre, nous allons revoir et compléter notre petit outillage.

A la bonheur ! Chacun alignait le sien : marteaux, pinces, tenailles, mèches, burins, compas, équerres et jusqu'aux chasse-goupilles. Puis, c'était simple : une pièce en chantier et son double dans le tiroir. Et allez-y. Si quelque nez indiscret passait par là, point de mal : on « complétait » l'outillage de l'atelier, mais ce faisant, on en forgeait pour soi, et en y employant rien que du matériel de premier ordre.

Ainsi, il n'y avait pas de chef, pas de meister, pas d'aide, qui n'eût pas son petit atelier à la maison. On en faisait jusqu'à des étaux et de petites enclumes, et on parlait d'un ancien chef d'atelier qui s'était fait même un tour, à peu près complet. — Vive l'Etat !

Cet Etat ne méritait pas un meilleur sort, car, d'abord, il donnait l'exemple de la malhonnêteté : il n'y avait presque point de grosse légume administrative qui ne se fût pas fait construire « en sous main », par les ateliers des Docks, tout ce que leurs immeubles attendaient de la métallurgie, depuis la tonnelle de rigueur, jusqu'à la grille de la sépulture familiale.

Puis, même sans cela, les petits avaient une excuse que le gros n'en avaient pas : ils crevaient de misère, tout en trinquant. Or, dit notre proverbe : « Là où il aboie, le chien doit se nourrir ».

J'avais sous mes yeux des excellants artisans, avec cinq, dix et quinze années de service à leur actif, plus les quatre années d'apprentissage : leur salaire variait entre quatre-vingt et cent-trente francs par mois. Il est vrai que ce pain-là était à l'abri du chômage, mais ils devraient le partager entre cinq, six, sept et même dix bouches, car chez nous l'homme naît marié et devient onaniste au bout de trois jours de privation sexuelle, à ce point il s'empresse de se vider de sa semence.

Je les voyais, là, vieillir à trente-cinq ans, courbaturés sous la peine du jour et la joie de la nuit. Le larcin à part, rien ne les intéresse, si non l'heure de sortie et le calcul des jours qui les séparent de la misérable paye. Le larcin. De quoi est-il fait ? — De mesquineries, de bribes, de tout ce qui tombent de la table de leurs maîtres : un morceau de cuivre, de plomb ou d'étain ; une poignée de boulons, de vis ou de rivets ; une lime ; un outil fait en cachette ; quelques mètres de câble de bronze ; un bout de tôle de laiton, pas plus gros qu'un mouchoir ; une parcelle de forte courroie de transmission, idéale pour le ressemelage. Ou bien, au hasard d'une réparation dans les entrepôts, lorsqu'on rappelle au chef gardien certains services rendus, on en revient avec une livre de riz ou de sucre, un cornet d'amandes, un colier de figues, ou la poche remplie de raisin sec, de caroubes, de marrons, quelques oranges, quelques citrons, un peu de café ou de thé si possible, si non une poignée de poivre, de cannelle ou de clous de girofle.

Voilà ce qui les préoccupe au plus haut point : chaparder de tout cela autant que possible ; à la fin du mois, ça compte, ne serait-ce que pour en tirer l'équivalent de ce qu'on a laissé au bistrot, le même mois.

Mais regardez leur visage : la peur d'y être surpris et mis à la porte, leur a enlevé toute trace de dignité humaine, tout signe de tranquillité, de conscience, toute paix. Ils ne sont

Domnul Wolff era un roșcovan înalt, cu aerul veșnic supărat. Fără a fi violent, și nici aspru. Trecea prin ateliere, cu minile la spate, fără a-i întreba pe maiștri sau să-și vire nasul în munca lor, cum fac subșefii români, pe care îi duceam de nas. Domnul Wolff vedea totul, în treacăt.

Nu-l prețuiau cituși de puțin, numindu-l „Neamțul“.

*

Aveam și zile cînd plictiseala ne înnebunea. Nu știu cum se întîmpla, dar deodată, nimic de lucru, timp de o săptămînă. Marele strung zăcea deschis. Lăcașul fierarului ațipea. Nici o piesă între fălcile menghinelor. Nicovale, ciocane, dălți — la odihnă. Doar lipăitul curelelor de transmisiune, învîrtîndu-se în gol, băteau cadența.

Ca să dea semnalul *fașeraiului*, șeful atelierului striga:

— Fiindcă nu ne intră nimic, să ne revizuiți și să ne completăm micul nostru utilaj.

Fericire! Fiecare își rînduia ale sale ciocane, cîrlige, clești, burghie, dălți, compase, echere, pînă la uneltele de scos splinturile din lăcaș. Și apoi era simplu: o piesă pe șantier, iar dublura în sertar. Și dă-i drumul. Dacă vreun nas indiscret trecea pe acolo, nici o pagubă: se „completează“ utilajul atelierului, dar, făcînd asta, se forja pentru sine, folosind numai material de prima calitate.

Așa că nu exista șef, maistru sau ajutor care să nu-și aibe micul atelier, acasă. Își făceau pînă și menghine și mici nicovale, pomenindu-se de un fost șef de atelier care-și construisese un strung, aproape în întregime. Trăiască Statul!

Statul ăsta nu merita o soartă mai bună. Mai întîi, el dădea exemplul necinstei: nu exista aproape nici o mai mare beșleagă administrativă, care să nu-și fi construit „pe sub mină“, în atelierele Docurilor, tot ce avea nevoie acasă, ca fierărie, de la chioșcul de rigoare pînă la grățiile de la cavoul familiei.

Apoi, și fără asta, cei mici aveau o scuză pe care cei mari n-o puteau invoca: crăpau de mizerie, tot dînd pe brînci. Ori, un proverb de-al nostru spune: „Ciinele unde latră, acolo mîncîncă“.

Aveam în față meseriași foarte buni, cu cinci, zece și cincisprezece ani de muncă, plus alți patru de ucenicie, a căror leafă varia între 80—130 lei pe lună. Desigur, plînea asta era ferită de șomaj, dar trebuia s-o împartă la cinci, șase, șapte și chiar zece guri, deoarece la noi omul se naște înșurat și devine onanist dacă trebuie să rabde trei zile, într-atît îi de grăbit să se golească de sămință.

Îi vedeam, acolo, îmbătrîniți la treizeci și cinci de ani, cocoșați de munca zilei și bucuria nopții. În afară de furtișaguri, nu-i interesa nimic, în afară poate de ora plecării de la serviciu și socotirea zilelor rămase pînă la plata lefii de mizerie. Furtișagul. Din ce se încheagă? Din meschinării, din resturi de la masa stăpînilor: o bucată de aramă, de plumb sau cositor; un pumn de buloane, șuruburi sau nituri; o pilă; o unealtă făcută pe ascuns; cîțiva metri de cablu de aramă; o bucată de alamă, nu mai mare decît o batistă; o bucățică de curea de transmisiune, tare, tocmai bună la pingelit. Sau cu prilejul unei reparații întîmplătoare la Antrepozite, dacă reamintea paznicului-șef anumite servicii aduse, se întorceau acasă o jumătate kilogram de orez sau zahăr, un cornet cu migdale, un șir de smochine sau cu buzunarul plin cu stafide, roșcove, castane, cîteva portocale și lămii, cît de puțină cafea sau ceai, sau măcar un pumn de piper, scortîșoară sau cuișoare.

Iată ce îi preocupa în chip deosebit: să șterpelească din toate, cît era cu putință. La sfîrșitul lunii conta, măcar pentru a compensa ce dădeau pe git la circumă.

Dar priviți-le fața: teama de-a fi prinși și dați afară le-a distrus orice urmă de demnitate omenească, de liniște sufletească, de pace deplină. Nu sînt niște oa-

pas méchants. Ils sont bêtes. La gravité de leur vie, ainsi que tout ce qui est manifestation intelligente autour d'eux, leur échappent constamment, mais ils s'emparent de toutes les niaiseries qui surgissent pendant la journée.

D'un bout à l'autre des immenses Docks, rarement je tombais dans un secteur quelconque sans que je me trouve en présence de tel ou tel spectacle puéril, auquel se livraient des meisters et des fonctionnaires dont la plupart étaient des pères de famille nombreuses et se laissaient pousser toutes sortes de barbes, pour paraître plus graves, pour imposer à leurs inférieurs.

Ici, deux gros hommes à favoris se lancent à la tête le même rat à moitié assommé et rient aux larmes. Je ne vois pas de quoi il y a à rire, mais de quoi vomir oui, car le rat traîne ses boyaux dehors et ne peut pas crever. Tout autour, sur le béton, nombre de rats carbonisés : les deux « respectables » ont passé l'après midi à faire la chasse aux rats, en ont attrapé, aspergé de pétrole et mis une allumette.

— Ça a été une partie des plus amusantes ! qu'ils disent au meister que j'accompagne.

Ailleurs : on joue au « pile ou face », pendant que des tas d'affaires sont à expédier, dont certaines me regardent. Je suis venu pour cela. Je m'en plains doucement, puis, je réclame un peu plus fort. On m'empoigne, on m'arrache la culotte et on m'empâte le devant et le derrière avec de la « valvoline », horrible graisse minérale. — Cela les amuse.

Plus loin, tout un groupe de gaillards, aux moustaches jusqu'aux oreilles, ont attrapé chez eux un malheureux bulgare, vendeur ambulant de cette boisson rafraîchissante que nous appelons braga. Non contents de le voler, ils se mettent à le « rendre célibataire », plaisanterie stupide qui consiste à prendre l'homme par les pieds et les épaules et à le balancer, le heurtant chaque fois les fesses contre un mur, jusqu'à l'étourdissement. Un jour, qu'on appliquait cette « correction » à un vieux juif que je savais malade de ventre, je parvins à arrêter le jeu, mais j'y payai sur le champ à la place du vieux, ce qui me valut une journée d'affreux malaises.

Un chien ou un rat qui a le malheur de tomber dans les mains de ces hommes-là, n'en échappe que la « casserole » attachée à la queue, pour le premier, le derrière brûlé par quelque essence, pour le second.

*

Je sais : la monotonie de leur existence dépourvue de toute beauté, c'est le principal coupable de ces grossiers divertissements. Entre un ménage puant les déjections de ses gosses et un atelier différemment infect, qui vous éclipse le soleil, le docker n'a pour lui que le trajet qui sépare son gîte de sa galère, — un trajet boueux, poussiéreux ou insipide, qu'il connaît depuis son enfance et qu'il couvre quatre fois par jour, en courant.

Mais, précisément, n'y a-t-il pas là une certaine gravité qui devrait donner à réfléchir ? Je me le demande, en songeant à notre paysan, si préoccupé, si méditatif. A celui-ci, rien n'échappe, alors même qu'on le trompe ou qu'on le vole. Il pense jour et nuit au lot qui lui est échu et qu'il doit transmettre à sa progéniture, n'y peut rien et croit que personne n'y peut, — mais au moins il est pénétré de l'ignominie de son destin. On voit cela dans son visage, qui devrait imposer le respect à tous les hommes, s'il y avait des hommes sur la terre. C'est pourquoi il a le rire douloureux, la plaisanterie sobre, la réponse économe et la joie difficile, — tout en s'enivrant comme chacun et en paraissant n'être rien de tout cela.

Je suis né de ces paysans-là et j'ai passé mon enfance au milieu d'eux, voilà d'où vient que je n'aime pas la légèreté de l'ouvrier des villes. Celui qui est né sans ciel et a grandi sans espace, à moins d'avoir de l'hérédité, ne peut pas approfondir l'abîme de l'existence. Un mur ce n'est qu'un mur, deux murs font une rue et une rue n'aboutit généralement qu'à d'autres murs, voilà l'espace que connaît l'ouvrier et qu'il méprise, avec raison. L'été, il n'a jamais couché dehors, la nuit. Il ne sait donc pas ce que c'est que le ciel. Or, c'est, jusque là, la moitié de la vie. — L'autre moitié est prise par le travail et se passe le jour. Pour le paysan, si ignoble que soit son destin, — sa peine et sa journée ne manquent

meni răi. Doar îndobitociți. Importanța vieții le scapă, de regulă, ca și orice semn de înțelepciune din jur. În schimb se dau în vînt după toate neghiobiile de peste zi.

De la un capăt la altul al Docurilor, oricît de rar mă duceam într-un sector, era imposibil să nu fiu martorul cutărui spectacol pueril și la care maeștrii și funcționarii se pretau, deși mulți dintre ei erau capi de familie numeroasă. Se lăsau atrași în tot felul de năzbîtii, numai ca să pară mai gravi, să impună respect inferiorilor.

În fața mea, doi bărbați în toată firea, cu favoriți, își aruncă în cap un șoarece pe jumătate mort și rid cu lacrimi. Nu văd ce-i de ris, ci mai degrabă să-ți vină să veși, deoarece șoarecelui îi atîrnă mâțele afară și nu poate crăpa. Jur-împrejur, pe ciment, șoareci arși. Cei doi „respectabili” și-au petrecut toată după-amiaza vinînd șoareci, i-au prins, i-au stropit cu gaz și le-au dat foc.

— A fost o distracție dintre cele mai vesele! spun ei maeștrului pe care-l însoțesc.

Într-alt loc, se joacă rișca, în vreme ce atîtea lucruri așteaptă să fie terminate. Pentru asta am și venit. Mă plîng ușor, apoi li-o cer puțin mai tare. Mă înghiontesc, îmi dau jos pantalonii și mă ung în față și în spate cu valvolină, o unsoare minerală, groaznică. Asta-i înveselește.

Mai încolo, un întreg grup de haidamaci, cu mustați pînă la urechi, înșfăcaseră un biet bragagiu ambulant. După ce îi șterpeleră gologanii, se apucaseră să-l boșoroagească. Joacă timpită: apucaseră omul de picioare și subsori, izbindu-l de fiecă dată cu bucle de zid, pînă la năucire. Într-o zi, pe cînd aplicau această „pedeapsă” unui bătrîn ovrei, bolnav de stomac, reușii să opresc jocul, dar plății pe dată în locul bătrînului, alegîndu-mă cu o zi de dureri îngrozitoare.

Un ciine sau un șobolan, dacă au nenorocirea să le cadă în mină, — primul nu scapă decît cu „tinicheaua de coadă”, iar al doilea cu dindărătul ars de terebentină.

•

Îmi dau seama: viața lor monotonă, despuiată de orice frumusețe, este principalul vinovat de aceste distracții grosolane. Între o căsnicie puînd de rahatul copiilor și un atelier într-altfel puturos, care îți întunecă lumina soarelui, docherului nu-i rămîne pentru sine decît drumul care-i desparte culcușul de ocnă. Un drum noroios, prăfuit și searbăd, pe care îl cunoaște din copilărie, străbătut în goană de patru ori pe zi.

Oare nu se află aici tocmai acel lucru serios care ar trebui să ne îndemne la reflecție? Mă întreb, gîndindu-mă la țăranul nostru, atît de grijuliu, de îngîndurat. Lui nu-i scapă nimic, chiar cînd cineva îl jecmănește sau îl înșeală. Zi și noapte, se gîndește la palma de pămînt moștenită și pe care trebuie s-o lase copiilor. Nu are nici o putere și crede că nimeni nu-l poate ajuta. Dar, cel puțin, este pătruns de ticăloșia soartei sale. O vezi pe fața lui, care ar trebui să impună respect tuturor oamenilor, dacă ar exista așa ceva pe pămînt. Iată de ce țăranul are risul dureros, gluma cu măsură, econom la vorbă și greoi la veselie, — tot ameteîndu-se ca fiecare și nepărînd a fi nimic din toate astea.

Mă trag din acești țărani și mi-am petrecut copilăria în mijlocul lor. Iată cum se explică de ce nu-mi place ușurința muncitorului de la oraș. Cine nu s-a născut, și nu a crescut în aer liber, cu nemărginirea cerului deasupra, acela nu poate pătrunde adîncimea și misterul existenței, afară numai dacă n-a moștenit această putere. Un zid nu-i decît un zid, două ziduri fac o stradă, și o stradă nu duce, deobicei, decît la alte ziduri. Iată spațiul în care se învîrte muncitorul și pe care, pe bună dreptate, îl disprețuiește. Vara, el n-a dormit niciodată, noaptea, afară. Habar nu are ce-i cerul. A pierdut cu asta jumătate din viață. Cealaltă jumătate i-o înghite munca, și așa îi trec zilele. Pentru țăran — oricît de păcătos i-ar fi destinul — truda și ziua

pas de grandeur, car il est aux prises avec des éléments, — alors que l'ouvrier tourne autour d'une machine, la machine autour d'elle-même et les deux ensemble, avec la terre, dit-on, autour du soleil, diable sait pourquoi, du reste, car ça reviendrait au même s'ils se tenaient tous trois tranquilles.

Il en résulte un sanglant préjudice pour ceux qui peinent. Le paysan fait le blé et l'apporte à la ville, qui le lui dévore, sans lui laisser dans les mains de quoi s'acheter une chemise. Or, la ville, c'est l'ouvrier. C'est donc lui qui doit être le responsable, la conscience qui régularise la vie de tout le pays. Plus que le villageois, il a sous les yeux la fourberie quotidienne de ses maîtres, la rapidité des moyens pour s'en instruire et la possibilité d'agir promptement, car la ville est une cocotte qu'on déshabille en lui soufflant dessus.

Voilà ce que je pensais, en venant de la campagne à la ville, et après trois mois d'apprentissage aux Docks, dont les ouvriers ne me plaisaient guère. Je savais que le paysan ne tenait dans ses mains qu'une pauvre faux, au moyen de laquelle il lui était arrivé parfois d'abattre quelque insatiable seigneur, avant de tomber lui-même abattu, tandis que l'ouvrier, je le voyais détenteur de tant de leviers de commande qu'il eut suffi d'en déplacer un pour qu'une moitié de la ville se fût jetée sur l'autre moitié, — pas pour lui faire du mal, mais pour lui demander la raison qui faisait aux uns produire le blé et aux autres le manger, sans qu'il en reste au producteur de quoi s'acheter une chemise.

Je me suis éveillé à la vie avec cette question-là sur le bout de mes lèvres. Et le monde et Christ lui-même auraient beau m'éblouir avec tout ce qu'il y a de plus brillant ici bas et dans le ciel, j'en reviendrai toujours à l'homme qui fait le pain et n'en mange pas, comme c'est le cas de nos villages, où il vous serait difficile de découvrir une famille sur cent qui eût, de sa vie, connu le goût du pain, plus d'une fois par semaine.

Oui, il ne s'agit que de pain. Nous sommes encore là. Pour le reste, on veut bien laisser pisser le mérinos.

Est-ce l'approche d'un événement, qui fait naître son désir, ou c'est le désir qui provoque l'événement? Je ne sais. Il se peut aussi que ce ne soit ni l'une ni l'autre, mais tout simplement des faits qui se produisent dans la vie des hommes comme les nuages dans le ciel.

Toujours est-il que Braïla fut la première ville dans l'histoire moderne de la Roumanie, qui connût ce déplaisant sursaut dont notre estomac est victime lorsqu'il nous arrive d'avaler des morceaux indigestes. Et Braïla ouvrière venait justement d'avaler quelques morceaux comme elle n'en avait jamais vu, depuis qu'elle existe.

Pour mieux nous entendre, je dois dire que depuis qu'elle existe, Braïla a toujours fait un peu comme ma mère : elle s'est servie de ses beaux bras de paysanne, pour toutes ses besognes, dont la principale était l'arrivée périodique de ces milliers et milliers de chars pleins de grains, que la campagne lui envoyait joyeusement. Elle les accueillait avec autant de joie, en prenant le contenu sur ses épaules et le jetait dans le ventre des centaines de navires qui venaient lui faire la cour, car ma Braïla était fameuse pour sa générosité.

Ce fut ainsi jusqu'aux jours de mon enfance, et ce n'était pas mal du tout, cela pouvait très bien continuer. Six mille débardeurs, lesquels, avec leurs familles, constituaient les quatre cinquièmes de la population de la ville, gagnaient de quoi vivre presque dans l'abondance. L'autre cinquième, faite de marchands, en gagnait bien plus. Donc, tout le monde était content.

Mais quand tout le monde est content, le diable ne l'est pas. Et le diable de nos jours n'est autre que le Progrès, ou ce qu'on nomme ainsi. Il s'en mêle alors de toutes façons, pour arriver à la fin à nous rendre la vie dure.

Voici comment il s'y était pris chez nous, en Roumanie :

Il mit le pied sur notre sol, vers le 1866, sous les allures d'un jeune prince allemand. Ce furent nos boyards qui l'appelèrent, et aussitôt on lui couronna le front et on « dota » cette couronne de douze des plus beaux domaines qu'existaient dans le pays, lesquels prirent le nom de « Domaines de la Couronne ». (J'avoue qu'encore aujourd'hui je

lui nu sînt lipsite de măreție, deoarece el se ia la trîntă cu natura, în timp ce muncitorul se învîrte în jurul unei mașini, mașina în jurul ei însăși și amîndoi, împreună cu pămîntul, se spune, în jurul soarelui, dracu' știe pentru ce, fiindcă tot una ar fi dacă tustrei ar sta liniștiți.

Toți cei care trudesec se aleg cu o pagubă singeroasă. Țăranul produce griul și-l aduce la oraș, care i-l mănîncă, fără să-i lase în palmă nici cu ce să-și cumpere o cămașă. Ori, orașul înseamnă muncitorul. El este, deci, cel care trebuie să fie responsabilul, conștiința care pune ordine în viața întregii țări. Mai mult decît țăranul, el își poate da seamă de hoțiile stăpînilor, are posibilitatea de-a se instrui repede și de a acționa cu promptitudine, deoarece orașul este ca o paceaură ale cărei veșminte cad la prima suflare.

Iată ce gîndeam, venit de la țară la oraș și după trei luni de ucenicie în Docuri, ai căror muncitori nu-mi plăceau de loc. Țăranul nu ținea în mîni decît o biată coasă, cu ajutorul căreia i se întîmpla uneori să doboare vreun boier nesătul, înainte de-a fi el însuși doborît. În timp ce pe muncitor îl vedeam deținînd atîtea pirghii de comandă, încît ar fi fost suficient să miște una din loc, pentru ca jumătate din oraș să fie aruncată asupra celeilalte. Și asta, nu cu gînd rău, ci numai pentru a i se explica rațiunea, potrivit căreia unii produc griul și alții îl mănîncă, fără ca producătorului să-i rămîna măcar cu ce să-și cumpere o cămașă.

M-am trezit la viață cu această întrebare pe virful buzelor. Și dacă lumea sau Christos însuși m-ar orbi cu tot ceea ce este mai strălucitor pe pămînt și în cer — eu mă voi întoarce întotdeauna lingă omul care face pîinea și nu o mănîncă, așa cum se întîmplă în satele noastre, unde ar fi greu să găsești o familie dintr-o sută, care să fi cunoscut gustul pîinii, în viață, mai mult decît o singură dată pe săptămînă.

Da, nu este vorba decît de pîine. Ne aflăm, încă, aici. Pentru rest, sînt de părere să nu ne grăbim.

Apropierea unui eveniment naște dorința sau însăși dorința provoacă evenimentul? Nu știu. Se prea poate să nu fie nici una, nici alta. Ci pur și simplu, fapte care se produc în viața oamenilor, precum norii pe cer.

Întotdeauna, Brăila a fost primul oraș din istoria modernă a României, care a cunoscut acea tresărire supărătoare, asemănătoare cu a stomacului cînd i se întîmplă să înghită bucăți greu de mistuit. Ori, Brăila muncitorească tocmai înghițea cîteva bucăți, nemaipomenite în viața ei.

Ca să fiu înțeles mai bine, trebuie să spun că, de cînd există, Brăila s-a comportat cam ca mama: s-a slujit de frumoasele-i brațe de țărăncă pentru toate treburile. Cea mai importantă dintre ele era sosirea periodică a miilor și miilor de care, înțesate cu grîne și pe care holdele i le trimiteau, voioase. Orașul le primea cu multă bucurie, purta poverile pe umeri și le arunca în pîntecul sutelor de vapoare, ce-i făceau curte, Brăila mea fiind vestită pentru dărnicia ei.

Așa s-au petrecut lucrurile pînă în zilele copilăriei mele. Și nu era rău, deloc. Putea foarte bine continua. Șase mii de hamali, care împreună cu familiile lor alcătuiau patru cincimi din populația orașului, ciștigau cu ce să trăiască aproape în belșug. Cealaltă cincime, negustorii, ciștiga și mai bine. Deci, toată lumea mulțumită.

Dar, cînd toată lumea este mulțumită, dracul își viră coada. Și dracul din zilele noastre nu-i altul decît Progresul sau ceea ce poartă acest nume. El se amestecă în fel și chip, făcîndu-ne pînă la urmă viața grea.

Iată cum și-a virat coada la noi, în România:

Pe la 1866, a pus piciorul pe pămîntul nostru sub înfățișarea unui tînăr prinț german. Fusese chemat de boierii noștri, care îndată i-au încoronat fruntea, „înzestrînd“ această coroană cu douăsprezece din cele mai frumoase moșii din țară, care primăra numele de „Domeniile Coroanei“. (Mărturisesc că nici azi nu pricep cum au procedat

ne comprends pas comment ont fait ces boyards pour trouver et donner douze vastes domaines, avec la facilité dont on trouve et on donne douze noix). Mais le prince ainsi enrichi déclara que nous étions en arrière avec le Progrès et que le « pays » avait d'abord besoin de chemin de fer. (Le pays, le vrai, n'avait alors besoin que d'une douzaine de bonnes cordes pour pendre ceux qui se faisaient venir un prince et le dotaient de douze domaines qui ne leur appartenaient pas).

Les chemins de fer vinrent, d'Allemagne, naturellement, et ce fut une excellente affaire pour les boyards, pour leur prince et pour l'Allemagne, c'est à dire pour le Progrès. Quant au pays, il voyage encore de notre temps comme il a toujours voyagé avec cette différence qu'aujourd'hui il voit ce que c'est que le Progrès, en supporte les frais et se fait écraser sous ses roues à tous les passages à niveau.

Ce n'était qu'un commencement.

La suite immédiate en furent les Docks. On se demanda ce que pouvait bien être ça : dock ! On en obtint l'élogieuse explication : nos beaux grains sont sales, ce qui les déprécie sur le marché ; les docks et leurs silos, ça nettoie tout en un clin d'œil et ça conserve, puis, grâce au bassin qu'on y creusera, des navires bien plus gros que ceux que nous avons connus jusqu'ici viendront jeter l'ancre le long des quais, à l'abri des vagues du Danube, y chargeront rapidement nos grains propres et les paieront plus cher. Cela mettra du beurre dans les épinards de chacun.

Cela ne mit du beurre que là où il y en avait déjà. En échange, Braila connut sa première hécatombe de broyés et d'infirmités, puis, une seconde, qui la toucha bien plus : les Docks étaient munis de deux élévateurs sur rail dont chacun arrachait le pain de la bouche de quelques centaines de manœuvres, ce que les voyant faire, le jour de leur inauguration, les débardeurs faillirent les jeter dans le bassin. Longtemps on a dû les protéger, bâtonnette au canon.

Mais tout s'oublie et on s'y fait à tout. Je m'en rendais compte, en comparant le récit de cette première bagarre sociale, que je n'avais pas vu, avec l'indifférence dont les mêmes hommes passaient maintenant à côté de ces machines qui plongeaient leurs chaînes à coupes dans les silos et en absorbaient des centaines de wagons de céréales par jour, sous la direction de quelques mécaniciens. Le débardeur apprit ainsi que les Docks et leurs élévateurs sont ses ennemis mortels, crut s'en tenir quitte avec ce seul dommage, dont il n'en garda pas moins l'arrière-goût, et alla gagner son pain le long des quais boueux du Danube, se disant :

— Ici, les élévateurs ne viendront pas !

Ils y vinrent.

*

Un jour de ce début d'automne, — au moment des grands arrivages de céréales qui constituent l'espoir de toute la population laborieuse, — une terrible nouvelle traversa la ville, avec la rapidité d'un éclair :

— Deux élévateurs flottants sont arrivés devant le débarcadère de Galatz !

En moins d'une heure, les banlieues se vidèrent de tout ce qu'elles contenaient comme âmes. De chiens, de chats et de pourceaux même, n'ayant jamais vu un tel exode, avaient suivi leurs maîtres, aboyant, miaulant, grognant. La place du port, devant le débarcadère, n'était plus qu'un océan humain multicolore, hurlant, jurant, maudissant, pleurant. Les femmes s'arrachaient les cheveux. Les hommes faisaient la navette entre les bistrotts et les quais, le couteau à la main et ivre de rage plus que d'eau-de-vie.

Immédiatement, toutes les équipes de débardeurs qui travaillaient sur le Danube, plièrent le sac jusqu'au dernier homme, et se joignirent à la foule vociférante.

J'y accourus, au sifflet de midi, et je reçus une de ces impressions qui décident de la vie d'un être humain : voilà, voilà, ce que j'aimais ! Ça, c'étaient des hommes, une masse agissante. Il y avait là de quoi faire trembler un royaume.

acești boieri, ca să găsească și să dea douăsprezece domenii întinse, cu ușurința cu care găsești și dai douăsprezece nuci.) Dar prințul, astfel îmbogățit, declară că noi sintem înapoiți față de Progres și că „țara“ avea nevoie mai întâi de căi ferate. (În realitate, țara avea nevoie de vreo douăsprezece fringhii trainice, ca să-i spînzure pe cei ce aduseseră un prinț, înzestrîndu-l cu douăsprezece domenii, care nu erau ale lor.)

Căile ferate sosiră, natural, din Germania. A fost o afacere minunată pentru boieri, pentru prințul lor și pentru Germania. Adică pentru Progres. Cît despre țară, ea călătorește și astăzi ca și în trecut, cu singura deosebire că acum simte cei Progresul, suportînd cheltuielile, strivită sub roțile lui la toate barierele.

N-a fost decît începutul.

Urmarea imediată: Docurile. Toți se întrebau, ce putea să însemne asta: *doc* ! Primiră o explicație elogioasă: minunatele noastre cereale sînt murdare, ceea ce le scade prețul pe piață. În docuri și silozuri, ele sînt curățate, cît ai clipi din ochi, fiind apoi păstrate în bună stare. Grație bazinului ce se va săpa acolo, vor veni vapoare cu tonaj mult mai mare decît cel cunoscut pînă acum, ancorînd de-a lungul cheiurilor, ferite de valurile Dunării; vor încărca repede cerealele noastre, ferchezuite, plătindu-le mai scump. Asta va sălta afacerile fiecăruia.

S-a băgat seu în carne grasă. În schimb Brăila își avu prima jertfă de mîini strivite și schilozi. Apoi, o a doua, care o costă ceva mai mult: înzestrarea Docurilor cu două elevatoare pe șine, fiecare dintre ele smulgînd pîinea de la gura citorva sute de hamali. Dîndu-și seama de asta, hamalii fură cît pe-acî să le arunce în apă, în ziua inaugurării. Multă vreme a fost nevoie să fie apărute cu baioneta la armă.

Dar totul se uită, devine obișnuință. Mi-am dat seama de asta, comparînd povestea primei ciocniri sociale — pe care nu am văzut-o — cu nepăsarea aceluiași oameni care treceau acum pe lîngă elevatoarele ce-și afundau cupele cu lanțuri în silozuri, sorbind zilnic sute de vagoane cu cereale, minuite doar de cițiva mecanici. În felul acesta, hamalul află că Docurile și elevatoarele sînt dușmanii lui de moarte. El crezu că s-a ales numai cu această pacoste, a cărei amărăciune nu i-a stăruit prea mult în gură. Și porni să-și cîștige pîinea, dealungul cheiurilor noroioase ale Dunării, spunîndu-și:

— Aici, elevatoarele nu vor veni!

Veniră și acolo.

*

Într-una din zilele acestui început de toamnă, — în sezonul marilor sosiri de cereale, ce făceau speranța întregii populații muncitoare — o veste grozavă străbătu orașul, cu iuțea fulgerului:

— Două elevatoare plutitoare au sosit în fața debarcaderului de Galați!

În mai puțin de-o oră, mahalalele se goliră de orice suflare. Cîini, pisici și chiar porci, nemaivăzînd așa ceva, își urmară stăpînii — lătrînd, mieunînd, grohăind. Un exod nemaipomenit. Piața portului, din fața debarcaderului, părea un ocean omenesc, multicolor, care urla, înjura, blestema, plîngea. Femeile își smulgeau părul. Bărbații făceau naveta între circiumi și cheiuri, cu cuțitul în mînă, beți mai mult de furie decît de țuică.

Îndată, toate echipele de hamali, care munceau pe Dunăre, își împăturiră sacii, pînă la ultimul om, și se alăturară mulțimii care țipa.

Alergai într-acolo la șuieratul sirenei de prînz. Avui una din acele impresii care hotărîsc viața unui om. Iată ceva care mi-era drag! Se aflau acolo bărbați, o mulțime puternică. Există acolo ceva de care să tremure un regel.

Près de moi, un malheureux pope villageois, à cheval sur une rosse, se signait :
— Seigneur ! pourquoi nous envois-tu de telles machines, qui vont jeter nos enfants sur le pavé !

— Ce n'est pas le Seigneur qui nous les envoie, lui répondit-on, ce sont les Allemands !

— Mais, cette fois, c'est fini : nous les noyerons dans le Danube.

— Non : on va les incendier, la nuit !

Une femme se lamentait de voir son mari soûl :

— Lui, que je n'ai jamais vu ivre, en vingt années depuis que nous sommes ensemble. Le mari en question allait et venait, les yeux hors de la tête et mugissant :

— Qui dois-je éventrer ? qui ? — et il regardait son énorme couteau.

— C'est le préfet de la ville qu'il faudra éventrer, opina quelqu'un.

— Le préfet ? ! Et pourquoi justement lui ? demanda le mari, fort étonné.

— C'est vrai, compléta un autre homme soûl : le préfet n'y est pour rien. Il va falloir apprendre qui est le propriétaire de ces élévateurs.

— Il n'y a pas de propriétaire : c'est une compagnie, la Compagnie des élévateurs.

— Qu'est ce qu'une compagnie d'élévateurs ?

— Un tas de propriétaires.

Tout le groupe se tourna pour examiner mieux les deux machines qui avaient « un tas de propriétaires ». Elles étaient là, peintes en gris cuirassé, avec leurs silhouettes de moulins à vent sans ailes, se profilant surnoisement sur le fond des saules de l'autre rive.

Soudain, une rumeur houleuse passa par dessus la masse de têtes. Nous regardâmes dans la direction de la ville, vers la quelle se dirigeaient tous les yeux, et vîmes une vraie armée en train de descendre la rue Dobroudja, droit sur nous. Les hurlements reprirent, pareils à un rugissement de la terre elle-même. J'eus le dos glacé.

— S'ils tirent, nous mettrons la ville à sac !

Aussitôt, comme s'il y avait eu commandement, la foule se baissa, un instant, gratta le sol, et chacun se redressa, un galet à la main, ces galets que je croyais impossible d'arracher au pavé, à moins d'y employer la pioche. On les avait arraché avec les ongles.

Maintenant, les soldats s'étaient arrêtés, à cent pas de nous. En face, un escadron de cavalerie, flanqué, à droite et à gauche, d'une compagnie de fantassins qui étaient encore de cavalistes, mais à pied, car la ville ne possédait pas de régiment d'infanterie. Trois trompettistes à cheval se tenaient là, moroses, l'instrument appuyé sur la cuisse, et tout près d'eux, le phaéton de la préfecture chargé d'officiels comme un panier de cuisinière au retour du marché. Ces messieurs-là étaient tous livides. Une voix leur cria, à leur barbe :

— Sortez encore le 3-ème d'artillerie, pendant que vous y êtes !

Il se fit tout de même un peu de calme, chacun voulant entendre ce que disaient « les boyards », dont le moindre mot volait de bouche en bouche, passablement ridiculisé. On aperçut le procureur, debout dans la voiture, embrassant d'un coup d'œil la masse :

— Que voulez-vous faire ? s'écria-t-il, haussant les épaules. Il y a au moins quinze mille, dont les deux tiers, femmes et enfants.

Le colonel du 11-ème cavalerie se hissa à son tour, avec des mouvements de héros :

— On va les balayer !

Préfet, procureur et colonel, eurent un bref conciliabule, puis, dans le soleil qui dardait, nous vîmes les trois trompettes décrire un grand geste circulaire : d'un même flot, l'espace et nos coeurs vibrèrent puissamment de cette longue plainte métallique qu'est une sommation.

La première ! Que va-t-il se passer ?

Pour le moment, rien. Silence émouvant. Tous les yeux étaient fixés sur le préfet qui, debout sur le siège du cocher, regardait, la face blanche.

Alors chacun put voir une commère qui se jucha au dessus de la foule, montée sur des dos d'hommes courbés, pas bien loin des dignitaires de la ville, qui la regardaient, comme tout le monde. Elle était à quelque pas de moi, grande, grosse, le visage comique.

Aproape de mine, un biet popă de țară, călare pe o gloabă, se închina:

— Doamne! de ce ne trimiți asemenea mașinării, care ne aruncă copiii pe drumuri!

I se răspunse:

— Nu Dumnezeu ni le trimite, ci nemții!

— Dar de data asta s-a zis: le vom îneca în Dunăre.

— Ba nu! O să le dăm foc la noapte!

O femeie se văicărea, văzându-și bărbatul beat:

— Tocmai el, pe care nu l-am văzut niciodată beat, înăști douăzeci de ani de cînd ne-am luat!

Bărbatul cu pricina se vinzolea încoace și încolo, cu ochii scoși din orbite, urlînd:

— Pe cine trebuie să spintec? Pe cine?

Și se uita mereu la cuțit.

— Apăi prefectul orașului ar trebui spintecat! îi răspunse cineva.

— Prefectul?! Și de ce neapărat pe el? întrebă cel înșurat, tare mirat.

— E adevărat! completă un alt bărbat beat. Prefectul nu are nici o vină. Trebuie aflat cine-i proprietarul acestor elevatoare.

— Nu-i nici un proprietar. E o societate — Societatea elevatoarelor.

— Ce-i aia o societate a elevatoarelor?

— O grămadă de proprietari.

Întreg grupul se întoarse ca să cerceteze mai îndeaproape cele două mașini care aveau o „grămadă de proprietari“. Străjuiau acolo, vopsite în gri închis, cu siluetele lor de mori de vînt văduvite de aripi, profilîndu-se perfid pe fondul sălcilor de pe malul celălalt.

Deodată o rumoare vijelioasă trecu pe deasupra capetelor noastre. Ne uitarăm spre oraș, toate privirile fiind ațintite într-acolo. O adevărată armată cobora strada Dobrogea, drept spre noi. Urletele reîncepură, de parcă mugea întreg pămîntul. Îmi îngheță spinarea.

— Dacă trag, nimicim orașul!

Îndată, ca la un semnal, mulțimea se aplecă o clipă, scormoni pămîntul. Apoi fiecare se ridică cu un bolovan în mînă, unul din acei bolovani pe care-i credeam imposibil de smuls din caldarîm, fără ajutorul casmalei. I-au smuls cu unghiile.

Soldații se opriseră, acum, la o sută de pași de noi. În față, un escadron de cavalerie, flancat în dreapta și în stînga, de o companie de infanteriști, aparținînd tot cavaleriei, deoarece în oraș nu se afla un regiment de infanterie. Trei gornști, călare, se opriseră locului, morocănoși, cu trompeta sprijinită de șold. Foarte aproape de ei, se afla docarul prefecturii, înțesat cu oficiali, ca o coșniță de gospodină la înapoierea de la piață. Toți domni de-acolo erau pămîntli la față. Li se strigă în obraz:

— Scoateți și-al treilea regiment de artilerie, cit mai sinteți acolo!

Totuși, se făcu puțină liniște, fiecare fiind curios să audă ce spuneau „boierii“. Pînă în cuvința de-al lor zbură din gură în gură, bătîndu-și joc de el. Fu zărit procurorul, în picioare în trăsură, cuprinzînd mulțimea dintr-o privire:

— Ce vreți să faceți? strigă, dînd din umeri. Sînt pe puțin cincisprezece mii, dintre care două treimi femei și copii.

Colonelul de la „11 cavalerie“ se proțăpi, la rîndul său, cu aere de erou:

— O să-i măturăm!

Prefect, procuror și colonel se consătuiră, scurt. Apoi, în bătaia soarelui, văzurăm pe cei trei gornști cum își rotiră larg goarneau în aer, ducîndu-le apoi la gură: aerul și inimile noastre fremătară puternic la lungul vaiet metalic al somației, care ne izbi ca un val.

Prima. Ce se va întîmpla?

Deocamdată, nimic. Tăcere impresionantă. Toți ochii ațintiți asupra prefectului, care, în picioare pe capra birjei, se uita la noi, cu fața albă ca varul. Atunci văzurăm o cumătră cocoțîndu-se deasupra mulțimii. Se urcase pe spinările bărbaților, nu departe de demnitarul orașului, care se uitau la ea, ca noi toți dealtfel. Era la cîtiva pași

Après avoir tourné sa tête en tous les sens, elle se mit à crier, d'une voix plaisante, comme à la banlieue :

— Monsieur le préfet ! Monsieur le préfet !

On n'en fit pas attention, tout de suite, et nous nous demandions ce que cela pouvait signifier : n'y avait-il pas assez de mâles, pour aller parlementer ? Elle cria de nouveau, en appuyant fort :

— Monsieur le préfet-é-é-et !

Voilà que le préfet la regarde, lève la main et dit, sèchement :

— Parle, femme !

La femme débita alors, d'un trait, cette chose inattendue, et qui resta mémorable :

— Eh bien, monsieur le préfet : embrassez-moi dans le cul, voilà ici !

Elle leva sa jupe et montra où.

Une vague de rire partit, bondissant par saccades, jusqu'aux confins de l'immense attroupement humain.

*

On n'en fit plus d'autres sommations, car cette femme avait à sa façon fait comprendre aux autorités que le désespoir de ces gens-là ne connaissait plus de limites. Le phaéton s'en alla. Les soldats furent éparpillés en tirailleurs, face à la foule, le dos à la ville. Tels qu'ils étaient, en admettant qu'on leur eût donné l'ordre de tirer dans la masse, — combien auraient-ils pu tuer : mille ? deux mille ? — Le fait certain, dont personne ne doutait, c'est qu'à la suite d'un tel geste, soldats et autorités eussent été massacrés à coup de pierres, et la ville incendiée. Nulle force n'aurait pu arrêter le tourbillon dévastateur.

Car chacun sentait instinctivement qu'une époque de misère constante allait s'abattre sur ce port dont on avait tant dit qu'il nourrissait « quiconque voulait baisser la main vers le sol ». Déjà depuis l'entrée en fonction des deux premiers élévateurs, il n'y avait plus de pain pour tout le monde. Il fallait se le disputer, le couteau à la main. On connaissait même des centaines de familles dont le chef, homme sans crâne et sans force, ne trouvait de l'embauche que seulement pendant les mois des grandes arrivages, ce qui faisait que ces familles-là crevaient de faim la plupart du temps.

Les Docks perdus, pour ce qui tenait au cœur du débardeur, on leur rendait cette justice qu'ils avaient occupé par ailleurs un tas d'autres manœuvres, et l'on se consolait en se disant que le fleuve reste libre pour les grains arrivant par les péniches ou par les wagons. Or, voilà que les péniches à leur tour allaient se faire décharger au moyen des élévateurs.

— Et nous ? et nous ? hurlaient les hommes, montrant le poing à la ville. — Et nos femmes ? et nos gosses ? — Nous ne devons plus vivre ?

J'aimais bien ces hommes-là. Pauvres ou gagnant aisément leur vie, — et même parvenu à certaine richesse, grâce uniquement à de mariages à forte dot, — ils ne se déclassaient jamais : foyer, vêtements, table, paroles, manières, restaient ce que notre peuple a de mieux : le bon sens. Dans nos campagnes, on peut découvrir le grotesque. Le ridicule, bien difficilement. Et c'est ce qui arrive à l'homme d'en bas, quand il change de condition sociale : il veut changer aussi de peau.

Ainsi tous ces fonctionnaires de la mairie, de la préfecture, du tribunal, de la gare et des Docks. Salaires de famine, instruction nulle, intelligence sous-médiocre, mais, pour ce qui était de leur « nez », il fallait une perche à celui qui voulait y atteindre. En échange, il eut suffi d'un regard bienveillant de la part de leurs maîtres, pour qu'ils devins des paricides.

Ces hommes-là fourmillent dans la classe ouvrière. Ils font le nombre partout où il y a une place « en vue » à occuper. Ils sont la honte de toutes les classes.

Dans les Docks, ils étaient ces petits messieurs à la démarche de paons et au cou raidi dans un faux-col sale, qui accouraient à pas de fripons, dès qu'ils apercevaient un supérieur, pour le rattraper et lui dire, sans à propos, en souriant bêtement :

— J'ai l'honneur de vous saluer, estimé monsieur Capitanescu ! hi ! hi ! hi !

de mine, mătăhăloasă, grasă, cu fața caraghioasă. După ce și-a rotit capul în toate direcțiile, se porni să strige, cu un glas de mucalit, ca la mahala:

— Dom'le prefect! Dom'le prefect!

Nu i se dădu nici o atenție, imediat. Toți ne întrebam ce o fi cu ea. Nu se aflau destui bărbați care să parlamenteze cu autoritățile? Ea strigă din nou, apăsind cu putere cuvintele:

— Dom'le pre-fe-e-e-ct!

Iată că prefectul se uită la ea, face un semn cu mina și spune sec:

— Vorbește femeiei!

Atunci femeia rosti pe nerăsuflăte, aceste cuvinte neașteptate, rămase de pomină:

— Ei bine, dom'le prefect: pupă-mă în c... Uite aici!

Și-și ridică fusta, arătându-i locul.

Un val de risete porni, săltind în hohote, pină la marginea furnicarului omenesc.

*

Nu au mai dat alte somații. În felul ei, femeia făcuse pe autorități să înțeleagă că disperarea oamenilor nu cunoștea margini. Docarul plecă. Soldații se risipiră, în trăgători, cu fața spre mulțime și spatele spre oraș. Așa cum stăteau, admițând că le-ar fi dat ordin să tragă în gloată, ciți ar fi putut omori? O mie, două? Nimeni nu se îndoaia că, în urma unui asemenea ordin, soldați și autorități ar fi fost masacrați cu pietre, iar orașul incendiat. Nici o forță n-ar fi putut stăvili virtutea pustiitor.

Instinctiv, fiecare își da seama că de-acum avea să se abată o perioadă lungă de mizerie asupra portului care hrănea pe „oricine voia să-și aplece palma spre pământ”. De la intrarea în funcțiune a celor două elevatoare nu se mai găsea piine pentru toată lumea. Trebuia să te lupți pentru ea, cu cuțitul în mină. Erau sute de familii al căror șef — om nedescurcăt și fără curaj — nu găsea de lucru decit în sezonul marilor descărcări de cereale în port. Acum aceste familii crăpau de foame, cea mai mare parte din an.

Docurile, care altădată dăduseră piine atitor hamali, erau acum pierdute. Oamenii se mîngiau cu gîndul că fluviul va rămîne liber pentru cerealele aduse cu șlepurile sau cu trenurile de marfă. Dar iată că și șlepurile sînt descărcate tot cu ajutorul elevatoarelor.

— Și noi? Și noi? urlau bărbații, amenințînd orașul cu pumnul. Femeile noastre? Copiii noștri? Noi nu avem dreptul la viață?

Cît de dragi imi erau acești oameni. Săraci sau agonisindu-și binișor plinea — unii dintre ei ajunși la oarecare stare, datorită înșurătorii cu zestre bună — nu decădeau niciodată: cămin, îmbrăcăminte, masă, vorbă, obiceiuri, oglindeau bunul simț, însușire de căpetenie a poporului nostru. În satele noastre, poți întîlni grotescul și mai greu ridicolul. Omul de jos, cînd își schimbă starea socială, vrea să devină cu totul altul.

Funcționari la primărie, la prefectură, la tribunal, la gară, la Docuri, — lefuri de mizerie, nici pic de învățătură, inteligență submediocră. Dar, cînd era vorba să le ajungi la „nas”, îți trebuia o prăjină. În schimb era deajuns o simplă privire binevoitoare a stăpînilor ca să-și omoare părinții.

Asemenea oameni mișună în clasa muncitoare. Sînt în majoritate, oriunde-i „un loc” de ocupat. Ei sînt rușinea tuturor claselor.

În Docuri, ei erau acei domnișori, cu mers de păun și git țeapăn într-un guler murdar, care veneau în fuga mare și cu aer de șmecheri, îndată ce zăreau un superior, pentru a-l ajunge din urmă și a-i spune, fără apropo, zîmbindu-i prostește:

— Am onoarea să vă salut, stimate domnule Căpitănescul Hi! Hi! Hi!

L'après-midi de ce terrible choc entre la carcasse vieillie de l'homme et l'avenir de la machine victorieuse, ces cabots galeux rôdaient par tous les secteurs pour repérer et moucharder les parents ou les amis des grévistes, qui manifestaient tant soit peu contre les éleveurs. Or, justement, dans nos ateliers, un petit mouvement d'opinion sympathique aux débardeurs s'y dessinait. A sa tête se trouvaient deux meisters importants, le forgeron et le premier monteur, ouvriers âgés. On n'osait pas dire grande chose, mais on plaignait amèrement la masse que nous venions de laisser sur la place du port, en train de déjeuner d'un morceau de pain et un poisson frit, ou de quelque autre plat de ce genre.

J'étais avide de justice et j'aurais volontiers donné la moitié de ma vie, non pas pour détruire les éleveurs, mais pour qu'on les mit au service de tout le monde. Cet élan, qui a toujours brûlé ma poitrine, ne venait pas de ce que j'appartenais à la classe misérable ou que j'aurais tant connu la souffrance. Non. Cela, généralement, n'est vrai que jusqu'à un point car la justice, la commisération, la générosité ne sont le monopole d'aucune classe. Comparée aux enfance que j'avais sous les yeux, je pourrais même dire que la mienne avait été gâtée : le pain, la tasse de lait, le lit propre et la parole tendre ne m'ont jamais manqué.

Mais je crois que l'ère de justice terrestre sera arrivée le jour où la majorité des hommes s'intéressera au sort de celui qui souffre. Et moi, je me sentais de l'infime minorité qui s'y intéressait déjà, voilà tout.

Aussi, je faisais des vœux dans mon cœur pour que ces leviers de commande que nos meisters tenaient dans leurs mains, se rangeassent du côté des débardeurs. Mes camarades d'apprentissage souhaitaient la même chose, car les apprentis sont toujours pour la grève, puis, l'adolescence aime bien le chambardement. Il y avait surtout Vasili, un diable de poulain villageois, qui nous disait, frémissant :

— Si les boyards écrasent les nôtres, quand je serai de nuit je mettrai feu au « bâtiment des nettoyeuses ! ».

Nous étions « de nuit », chacun à son tour, pendant une semaine, pour aider au tourneur qui ne travaillait que la nuit. Cette semaine-là, puante, meurtrière, comme on verra plus loin, ne faisait pas moins la joie de nos âmes assoiffées d'espiègleries, car le tourneur de nuit était bon « comme le pain chaud » et nous laissait libres de faire à notre tête, — naturellement, pas pour incendier les Docks.

La première nuit descendit sur les grévistes sans trop raréfier leurs rangs. On n'en avait jamais vu cela à Braïla : tant de peuple coucher en masse à la belle étoile, sur une place publique.

A vrai dire, ils ne couchaient pas, ils veillaient, mais à quoi, personne n'aurait su le dire. S'attaquer aux éleveurs, il ne fallait pas y songer : des patrouilleurs de l'Armée de la Marine de Galatz les avaient cerné, pour ne plus parler de l'armée de terre qui était toujours là.

On ne voyait pas la police. L'après-midi, elle avait subi une belle honte, à la suite d'une gaffe qu'elle avait faite. Quelques agents en civil étaient venus se donner pour des « amis », dans l'intention d'amadouer les plus « forts en gueule », en les soûlant, puis, de les détacher de la masse et de les arrêter. On les laissa payer litre sur litre, on but sec et à la fin, les débardeurs les livrèrent aux mains de leurs commères, qui les battirent avec la savate et leur pissèrent sur la tête, à la barbe des soldats, qui riaient.

Maintenant, c'était après le dîner. Nuit profonde, éclairé ça et là par quelques grandes lampes à arc. Comme nous nous trouvions dans la pleine saison des pastèques, chaque ménage, après avoir vidé la sienne et percé de trous, en avait fait une lanterne à bougie. Ainsi, de loin, on ne distinguait qu'un vaste champ parsemé de vers luisants, d'où venait un bourdonnement confus.

În după-amiaza grozavei încețări dintre bătrîna hîrcă a omului și viitorul mașinii victorioase, javrele rîioase dădeau tîrcoale în toate sectoarele, pentru a identifica și denunța pe părinții sau prietenii greviștilor, care erau cit de cit împotriva elevatoarelor. Pe drept, în atelierele noastre se înfiripa un început de simpatie față de hamali. În frunte, se aflau doi maiștri importanți: fierarul și primul montor, muncitori în vîrstă. Nu îndrăzneau să zică mare lucru, dar compătîneau cu amărăciune mulțimea pe care o lăsasem în fața portului, pe cale să-și ia masa: o bucată de pline cu un pește prăjit sau ceva asemănător.

Eram însetat după dreptate și mi-aș fi dat bucuros jumătate de viață, nu pentru distrugerea elevatoarelor, ci pentru a fi puse în slujba întregii omeniri. Acest elan, care mi-a ars totdeauna pieptul, nu se datora faptului că aparțineam clasei săracilor sau că aș fi îndurat atîta suferință. Nu. În general, acest lucru poate fi valabil numai pînă la un punct. Justiția, compătîmirea, generozitatea nu sînt monopolul niciunei clase. În comparație cu altele, pe care le vedeam, mi-aș putea socoti copilăria chiar răsfațată: nu mi-au lipsit niciodată piinea, cana cu lapte, patul curat și vorba drăgăstoasă.

Sînt convins că ceasul dreptății va sosi pe pămînt, în ziua în care majoritatea oamenilor se va interesa de soarta celui în suferință. Eu mă și socoteam aparținînd neînsemnatei minorități, care dovedea acest interes. Asta-i totul.

De asemenea, doream din toată inima ca pirghiile de comandă, pe care maiștrii noștri le țineau în miini, să treacă de partea hamalilor. Tovarășii mei de ucenicie doreau același lucru. Ucenicii sînt totdeauna pentru grevă, deoarece tinerilor le place mult harababura. Era, mai ales, un drac de minz de la țară, Vasile, care ne spunea, fremătînd:

— Dacă boierii ți strivesc pe-ai noștri, o să dau foc „clădirii curățătorilor“, cînd o să fiu de noapte.

Eram de „noapte“ fiecare la rînd, timp de-o săptămînă, ca ajutoare ale strungarului ce lucra noaptea. Acea săptămînă, puturoasă, ucigătoare, — cum se va vedea mai departe, — nu era cîtuși de puțin pe placul firilor noastre însetate după zburdălnicii. Strungarul de noapte, — un om bun „ca piinea caldă“, — ne lăsa să ne facem de cap, desigur, nu pentru a da foc Docurilor.

Prima noapte se cobori asupra greviștilor, fără a le rări prea mult rîndurile. Așa ceva nu se mai văzuse, la Brăila: atîta popor să doarmă sub cerul liber, într-o piață publică.

La drept vorbind, nu dormeau. Ședeau de veghe. De ce? Nimeni nu o putea spune. Nici gînd să atace elevatoarele. Patrule ale Arsenalului marinei din Galați le înconjurase, ca să nu mai vorbesc de armata de uscat, care se afla încă acolo.

Poliția intrase în pămînt. După-amiază, suferise coșcogeamite rușine, din cauza unei prostii făcute. Cîțiva agenți în civil veniseră, dîndu-se drept „prieteni“, cu intenția de a potoli pe cei „răi de gură“, îmbătîndu-i, apoi să-i rupă de gloată și să-i aresteze. Au fost lăsați să le plătească sticlă după sticlă, au băut zdravăn și la urmă hamalii li dădură pe mîna cumetrelor, care li bătură cu papucul și se pișară pe capul lor, în nasul soldaților care făceau haz.

Ne aflam după cină. Noapte adîncă, luminată ici-colo de cîteva lămpi cu arc voltaic. Plin sezon al pepenilor. Fiecare gospodărie, după ce își golise pepenele de miez, îi creștase coaja cu găuri, făcînd un felinar, cu o luminare înăuntru. Așa că, din depărtare, nu zăreai decît o mare presărată cu licurici, dinspre care răzbătea un zvon nedușit.

Mais de près c'était bien plus émouvant. D'abord, on avait la même impression que produit le Danube lorsqu'on s'y approche par une nuit de tempête. Le grondement des flots uni aux sifflements variés de la forêt de saules, crée un ensemble où l'on pourrait facilement entendre toutes les voix humaines de la terre, — jeunes, vieilles, enfantines, mûres, harmonieuses, stridentes, — et c'était justement ce que nous avions devant nous, jusqu'aux remous des milliers de dos, de têtes, de bras, de nippes, qui déferlaient comme des vagues, trimbalant d'une place à l'autre pour se nicher à la fin quelque part. Des enfants qui pleuraient. Des femmes qui engueulaient, on ne savait pas qui et pourquoi. D'autres, parlaient fort ou riaient comme des histériques. Quant aux hommes, ils dominaient tout avec leurs voix tonnantes, leurs colères, leurs jurons, naturellement, en vidant bouteilles. Un grand groupe s'était même adjoint un tzigane qui râclait du violon en chantant dans un ton de circonstance :

Car si j'avais eu de la chance dans le monde,
Je ne me serais pas marié avec toi!

Puis, au fur et à mesure, que je pénétrais au milieu de cette littière humaine, un sentiment de solitude me saisissait de toutes parts. Je perdais de mon aplomb, de mon poids. On eut dit que je rapetissais. — De loin, je me sentais moi : avec mon corps, mes idées, mon indépendance ; cette masse n'avait aucune emprise sur moi. Maintenant j'étais bu par elle ; je m'y enfonçais ; elle me rendait nul.

Car, quoique n'ayant encore que mes quatorze ans, je me baignais déjà avec pas mal de sentir dans « Le Monde comme volonté et représentation » et « Afforismes » de Schopenhauer, ainsi que dans notre Eminesco, d'où je sortais passablement convaincu de la solitude de l'homme, dont la meilleure image je l'avais dans l'humble personne de ma mère. Néanmoins, ma nature, trop peu faite pour l'étude livresque, me poussait avec force vers la connaissance de l'homme tel que je le voyais dans la rue : il aimait et souffrait comme moi ; c'est à lui que je dois aller ; il est le A et le Z de la vie. Puis, que je le veuille ou non, nous avions le même sort.

Pourquoi alors m'annulait-il tout ce qu'il y avait de meilleur en moi et de plus utile pour sa cause : ma personnalité, mon moi, cette distinction qui est à l'homme ce que le parfum est à la fleur ?

Depuis midi, une seule vision m'obsédait : la commière qui avait montré son derrière au préfet, en lui lançant une affreuse grossièreté. J'étais convaincu, comme tout le monde, du reste, que si nous n'avions pas des centaines de morts à déplorer, c'était à cette ordurière-là et à son geste, que nous le devons. Oui : anonyme, nulle, inexistante, elle fut, pendant une minute, le génie de son troupeau, qu'elle a sauvé de massacre.

Que fallait-il donc de plus à la masse ? Je dirai même mieux : que fallait-il de plus au préfet ? Un sage ? Un érudit ? Un saint ? — Non : une grosse injure et deux grosses fesses à nu.

Et moi, qui n'était rien de tout cela, que venais-je faire au milieu de cette masse, dominée par l'image géante de celle qui avait fait son salut ?

Au moment de m'enfuir, je me heurte à des connaissances du quartier, une jeune bru et sa belle-mère. Elles se tenaient enlacées, les yeux hagars vers les silhouettes éclairées des éleveurs, pendant que l'homme dormait à leurs genoux. La jeune femme me saisit une main :

— Dis, Adrien, toi qui lis les journaux : crois-tu que les éleveurs travailleront tout de suite ?

— C'est pour cela qu'on les a fait venir...

— Alors, nous... Nous devons mourir !

— Non. Du tout.

— Et quoi faire ?

— Ce que vous faites déjà en ce moment, mais mieux. Beaucoup mieux. Et sans coucher sur des pierres.

De aproape, priveliștea era și mai impresionantă. Aveai întâi aceeași impresie produsă de Dunăre, cînd te apropii de ea pe o noapte de furtună. Vuietul valurilor, unit cu șuieratul pădurii de sălcii, alcătuiau un tot în care ai fi putut desluși cu ușurință toate glasurile de pe pămînt — tinere, bătrîne, copilărești, bărbătești, armonioase, stridente. Aceași priveliște ni se înfățișa și acum dinaintea ochilor: involburarea miilor de spinări, de capete, de brațe și bulendre, care se frămîntau ca niște valuri, trambalindu-se de colo pînă colo, ostoiindu-se în cele din urmă undeva. Copii care plîngeau. Femei care se certau nu se știe cu cine și pentru ce. Altele care vorbeau tare și rideau ca niște apucate. Cit despre bărbați, dominau totul, cu glas tunător, minios, cu înjurături, tot golind sticlele. Un grup mare făcuse rost de un țigan, care scîrîia la vioară o melodie cu subînțeles:

*Dac-aș fi avut noroc pe lume,
Nu mă cununam cu tine!*

Pe măsură ce pătrundeam în mijlocul acestui desîș omenesc, mă cuprinsese un sentiment de singurătate, din toate părțile. Îmi pierdui curajul, încrederea de sine. S-ar fi zis că devenisem mai mic. De departe, mă simțeam eu, cu trupul, cu ideile și independența mea. Mulțimea nu avea nici o înrîurire asupra mea. Acum, însă, mă înghițise; mă afundam întrinsa, care mă reda mie-insumi, lipsit de valoare.

Deși nu împlinisem încă patrusprezece ani, îmi desfătam destul de bine sufletul cu „Lumea ca voință și reprezentare” și „Aforisme” lui Schopenhauer, ca și cu opera lui Eminescu. Lecturi, de pe urma cărora ieșeam destul de convins de singurătatea omului și a cărei cea mai bună întrupare era umila făptură a biete mele mame. Totuși, firea mea, prea puțin înclinată pentru studiul cărților, mă împingea nestăvilit spre cunoașterea omului, așa cum îl vedeam în stradă. Iubea și suferea ca și mine. Spre el trebuia să-mi îndrept pașii. El era începutul și sfîrșitul vieții. Și apoi, cu sau fără voia mea, pe amîndoi ne păștea aceeași soartă.

Atunci, de ce distrugea tot ce se afla mai bun în mine, mai folositor cauzei sale, — personalitatea mea, eul meu, această distincție care e la om ceea ce-i parfumul la o floare?

Încă de la prînz, mă chinuia o singură imagine: cumătra care își arătase dîndărătul, prefectului, aruncîndu-i măscări înfiorătoare. Eram convins, ca toată lumea de altfel, că dacă n-o să avem de jelit sute de morți, apoi o datoram scribei aștia, gestului ei. Necunoscută, fără valoare, inexistentă pînă atunci, ea se dovedise, în răstimpul unei clipe, îngerul păzitor al turmei, pe care o salvase de la măcel.

Ce i-ar mai fi trebuit în plus gloatei? Voi spune, chiar: ce-i mai trebuia în plus prefectului? Un înțelept? Un sfînt? Nu: o înjurătură zdravănă și două buci mari, dezgolite.

Și eu, care nu eram nimic din toate astea, ce rost aveam în mijlocul acestei mulțimi, dominate de imaginea uriașă a celei care o salvase?

În clipa de-a o lua la goană, mă ciocnii cu cunoștințe din mahala: o tină ră noră și soacră-sa. Se țineau îmbrățișate, cu privirea buimacă spre elevatoare, în timp ce bărbatul dorinea la picioarele lor. Tină ră femeie mă apucă de mină:

— la spune-mi, Adriene, tu care citești gazetele: crezi că elevatoarele o să lucreze îndată?

— Pentru asta le-au și adus.

— Atunci, noi... Trebuie să murim!

— Nu. Nicidecum.

— Și ce să facem?

— Ceea ce ați început în clipa de față, dar mai bine. Mult mai bine. Și fără să dormiți pe caldarim.

(Aici se intrerupe manuscrisul)

În românește de Alexandru TALEX

critică

poezie

proză

Pompiliu CONSTANTINESCU student al lui Mihail DRAGOMIRESCU

ONORÎND PROMISIUNEA FĂCUTĂ ÎN NUMĂRUL 2 DIN 1972 AL revistei „*Manuscriptum*” și uzînd de aceeași amabilitate a redacției dau la lumină lucrările de seminar la catedra de Literatură română și estetică literară, a lui Mihail Dragomirescu, semnate de Pompiliu Constantinescu, ca student al Facultății de filozofie și litere din București. Din păcate, nu am putut păstra decît două caiete de lucrări: cel din anul I, datat 7 noiembrie 1921, și cel din anul IV, datat 11 octombrie 1923. În anul I, deci, Pompiliu Constantinescu avea 20 de ani — împrejurările primului război mondial nedeterminînd o întîrziere marcată în cursul anilor săi de învățătură. Caietul acestui an este mai laborios — era anul debutului în studenție — iar tonul lucrărilor din el oscilează între afirmarea peremptorie a gândirii proprii și respectul față de învățăturile profesorului. Mihail Dragomirescu cerea foarte puțin studenților din seminarul său: o scurtă analiză literară a unui text din literatura română sau din cea universală, indiferent de dimensiunile lui și genul în care se încadra: o poezie lirică, un roman, o dramă, o nuvelă, un volum de poezii sau de povestiri etc. Lucrările erau citite de cineva dintre numeroșii săi asistenți, care semna un foarte scurt referat de apreciere, chiar pe una dintre paginile lor de început. Referatul la prima analiză din caiet — Epigonii, de Eminescu — e foarte laconic: «Foarte bună lucrarea. Păcat că-i lipsește studiul literar» — și e semnat C. M. Inițialele sînt ale Constanței Marinescu, doctor în filozofie și litere, titlu acordat cu generozitate de M. Dragomirescu colaboratorilor săi de la catedră și de la Institutul de literatură, care-și desfășura activitatea în paralelă cu catedra, dar ocupîndu-se numai de aparițiile la zi, de cea mai strictă actualitate, și numai în literatura română. Avîndu-și, precum se știe, sistemul său minuțios de stabilire a ierarhiilor de valoare — capodoperă, operă de talent și operă de virtuozitate — precum și de precizare a numeroaselor atribute ale fiecărei opere, Mihail Dragomirescu dorea, firește, să fie avut în vedere de studenții săi, dar bunătatea lui aproape infinită îl împiedica să fie drastic în pretinderea acestei supunerii. Asistenții săi nu erau nici ei excesiv de exigenți în această privință, totuși se simțeau datori să constate eludarea aplicării categoriilor multiple ale sistemului — și formula era aceasta: studiul asupra operei nu e complet sau lipsește cu totul. Referîndu-se la altă lucrare a lui Pompiliu Constantinescu — tot sub semnătura C. M. — tînărul student era apreciat foarte elogios:

« Autorul studiului are calități remarcabile, un stil foarte plăcut, cursivitate, bogăție intelectuală mai ales, observații interesante și juste, curajul opiniei ».

Rememorând acești buni auguri sub care își începea studenția Pompiliu Constantinescu, să vedem ce ne spune textul însuși al acestei lucrări din anul I, despre ceea ce era el atunci, în raport cu ceea ce va fi, mai târziu, cunoscutul critic.

Începutul lucrării — ceea ce Pompiliu Constantinescu numește analiza « primului moment al poeziei » — este onest și școlăresc, trecind în revistă modul cum Eminescu își caracterizează predecesorii, clogiind « neîntinutul entuziasm al poetului », dar și observînd că acest entuziasm este « de multe ori exagerat ». Trecînd la « momentul al doilea » — început prin faimoasa întrebare: « Iară noi? noi epigonii? » — observăm un fenomen interesant. Citind abundant șiruri întregi de versuri, studentul Pompiliu Constantinescu renunță la analiza propriuzisă și — furat de atmosfera incinsă a poeziei — se identifică cu însuși tînărul Eminescu, făcînd legătura dintre citate prin simple parafrazări la persoana întîia plural, într-un ton patetic, liric aproape, mimînd însuși dialogul poetului cu înaintașii lui: « Înțelepciunea vă lumina calea ca o candelă divină, drumul vieții vi se părea semănat cu roze, inima vă tresărea ca o liră, iar lumea era pentru voi un mîndru palat de icoane ». E aproape o surpriză să constatăm veleități și ispite de poet la acela care mai tîrziu avea să fie criticul atît de sobru, de reținut în expresie.

Încheierea — care e deosebit de amplă — ne relevă de astă dată un dialog nemărturisit, dar respectuos, cu profesorul Mihail Dragomirescu. De la început, studentul Pompiliu Constantinescu îi face o concesie subtil dozată, vorbind despre « ideea care se desprinde din Epigonii », — pe cînd profesorul căuta să identifice oriunde « ideea generatoare ». Afirmînd că « ideea » din Epigonii este « nimicnicia tuturor speranțelor, tuturor idealurilor umane », — Pompiliu Constantinescu se înscrie împotriva părerii « general răspîdită și lăaturalnică adevărului sufletesc ce se degajă din această poemă », și anume că Epigonii ar înfățișa contrastul dintre cele două generații: a înaintașilor și a contemporanilor lui Eminescu. După Pompiliu Constantinescu, aceasta « este o părere greșită ». Anti-teza e un « procedeu » doar, « numai motivul pe care se grefează ideea » enunțată de Pompiliu Constantinescu de la început: « gîndul dureros al zădărniceii existenței omenești, cu toate frîmintările și aspirațiile ei spre ideal ». Argumentîndu-și această opinie, Pompiliu Constantinescu de fapt

așază temeiurile concluziei că Epigonii «este o creațiune genială», adică o capodoperă, în înțelesul pe care acest termen îl avea în sistemul lui M. Dragomirescu. În această demonstrație întâlnim elemente specifice ale vastului și complicatului sistem construit de profesor. Ideea poemei este «expresiunea unui adevăr sufletelesc universal uman», denotînd o atitudine «contemplativ filozofică». Neputînd nega intensitatea «sentimentului de sinceră admirație» față de înaintași — care l-ar fi dus pe Eminescu la «falsele judecăți asupra scriitorilor» evocați în primul moment al poemei — Pompiliu Constantinescu evită impresia că s-ar contrazice în argumentare, prin afirmația că «universalitatea» acestui sentiment — desprins de contingențele istorice — ar crea un climat «al obiectivității și impersonalității». Ideea «impersonalității» ca factor decisiv în geneza capodoperei fusese moștenită de Mihail Dragomirescu de la profesorul său, Titu Maiorescu, și studentul Pompiliu Constantinescu o adoptă la rîndul lui. Argumentul său este acela că Eminescu a ajuns la impersonalitate ridicîndu-se deasupra sentimentului de admirație față de predecesori — ceea ce l-ar fi dus la o falsă diferențiere de valori literare între ei și contemporani — pînă la conturarea contrastului «de atitudine sufletească» în fața vieții și, de aici, la meditația asupra zădărniceii zbuciumului omenească. Concluzia întregii demonstrații este tot dragomiresciană: «fiind un adevărat caz de cauzalitate sintetică», poezia aceasta este «o creațiune genială». Firește — prins de logica demonstrației — Pompiliu Constantinescu nu a avut răgazul să se întrebe dacă astfel contradicțiile ei erau cu totul eliminate. Căci dacă «atitudinea sufletească» a lui Eminescu în Epigonii ar fi evoluat de la «zorii scepticismului» la «cel mai sumbru pesimism» și pînă la «desnădejdea nihilismului intelectual, negator al oricărei valori reale și eterne» — cum afirmă în această lucrare tînărul Pompiliu Constantinescu — «starea luminoasă de admirație» față de cei evocați la începutul Epigonilor apare cu totul paradoxală. În analiza acestei poezii — în Critica științifică și Eminescu — Mihail Dragomirescu rezolvase altfel dilema. Consecvent principiului său că «personalitatea omenească» și «personalitatea artistică» a unui creator sînt realități diferite, care pot ajunge a fi chiar contradictorii, M. Dragomirescu nu putea include în demonstrația sa «atitudinea sufletească». Recunoscînd că acele caracterizări entuziaste ale predecesorilor nu erau judecăți de valoare în cadrul esteticii, M. Dragomirescu afirma că «fondul Epigonilor» coincidea cu fondul personalității artistice a poetului. O trăsătură a

acestei personalități era «disprețul amar pentru spiritul analitic, critic, al timpului», care îi «tulbură sufletul», răpindu-i «farmecul eresurilor, ce-i încintase copilăria», luîndu-i locul «gîndirea lui, natural filozofică». Pentru a reliefa «acest sentiment», Eminescu l-a pus în contrast «cu ingenuitatea» scriitorilor «naivi și primitivi ai renașterii noastre». În același timp — prin citate din articolele lui Eminescu — profesorul demonstra că opiniile critice ale poetului despre acești scriitori erau foarte severe, chiar cînd era vorba de Alecsandri. Este evident deci că studentul Pompiliu Constantinescu relua demonstrația profesorului, dar pe alt plan, — eludînd diferențierea făcută de acesta între «personalitatea omenească», afirmată în articole, și «personalitatea artistică» a lui Eminescu. Pe Mihail Dragomirescu îl interesează în consecință numai modul cum își realizează artistic Eminescu poezia Epigonii și elimina din analiza întreprinsă aici orice considerații referitoare la concluziile ei filozofice.

În ultima parte a lucrării sale, Pompiliu Constantinescu se îndepărtează și mai mult de metoda profesorului, — cu toate că îi respectă diferențierea dintre «fond» și «formă», fără însă a apela la principiul unificator al «armoniei», element fundamental în estetica lui M. Dragomirescu: «Deși genială din punct de vedere al concepției ce întrupează, din punct de vedere al formei, poema Epigonii are unele greșeli care, departe de a-i întuneca adîncimea fondului, totuși îi diminuează superioritatea față de alte producțiuni...» Pentru a-și justifica această afirmație, Pompiliu Constantinescu mai întîi citează «greșelile de vocabular» — cuvîntul filomelă care «astăzi și-a pierdut prestigiul poetic» și selbelor, incriminat ca «barbarism» — considerîndu-le ca «împrumutate de la mediul istoric». Astfel vine în contradicție cu învățătura maestrului, care nega utilitatea oricărui detaliu istoric în explicarea capodoperelor. Trecînd la «greșelile de morfologie și sintaxă», Pompiliu Constantinescu însemnează minuțios o sumă de abateri de la regulile gramaticii și ale prozodiei românești. Procedînd astfel, studentul Pompiliu Constantinescu se înscria în linia acelor critici din pragul celor două secole, XIX și XX, care îi reproșau lui Eminescu tocmai aceste așa zise «greșeli», ignorînd enormă și totuși lucida frămîntare a atelierului poetic al tînărului Eminescu, care se străduia să scoată efecte de maximă expresivitate chiar dacă îl duceau uneori la violentarea gramaticii și a prozodiei școlare. Era linia lui Aron Densușianu, care în 1894, în a doua ediție din Istoria limbii și literaturii române, alcătuiuse un scurt

catalog de forme ale cuvintelor, prin care poetul ar fi «nesocotit reguli gramaticale din cele mai elementare», ca și regulile ale «intonării», în ritm și în rimă. Era linia lui Pompiliu Eliade, în 1901, și chiar a lui Ovid Densusăianu, în 1908, acesta din urmă explicând pozitivist aceste abateri printr-un defect de structură al urechii lui Eminescu. Pompiliu Constantinescu avea să depășească curînd acest punct de vedere. În 1926 — scriind despre

Pompiliu Constantinescu în mijlocul elevilor liceului Aurel Vlaicu.

Destinul operei lui Eminescu — se va ridica împotriva interpretării poetului «prin manualele de școală sau prin îngusta prismă didactică a seminarilor de literatură». În 1930, va semna articolul D. G. Ibrăileanu — eminescolog, în care — într-un ton de extremă violență — îl va acuza pe criticul ieșan că și-a pornit interpretările «de la normele învechite ale poeziei de curs secundar». În fine, în 1940 — punînd în contrast, iarăși violent, edițiile Perpessicius și C. Botez, după ce condamnase la G. Ibrăileanu «ideea unificării anumitor forme eminesciene» în editarea operei poetului — abundă în elogii pentru munca autorului monumentalei ediții — «care ne dezvăluia un întreg atelier de

lucru al poetului și ne punea în contact cu spiritul care-l prezida».

Stăruind pînă la sfîrșit asupra falselor «greșeli» ale lui Eminescu, era oarecum firesc ca asistenta Constanța Marinescu să însemneze cu creionul — la capătul lucrării studentului Pompiliu Constantinescu — întrebarea: «Dar studiul literar?»

În lucrarea sa din anul IV — alegîndu-și ca subiect volumul Sonete de Alexandrina Scurtu — Pompiliu Constantinescu e mult mai expeditiv. Lucrarea se extinde doar pe cîteva pagini și e scrisă grăbit. Alături de formulări concise și pregnante — care îl anunță pe criticul de mai tîrziu — înțîlnim și ticuri școlărești, ca: «În literatura română avem sonetele lui Eminescu [...] Alex. Scurtu are multe sonete parnasiane» (subl. ns.). În consecință, și referentul — R., probabil Raul Teodorescu — înseamnă și mai lapidar, calificativul pe coperta caietului: «binișor». Explicația credem că se află în faptul că Mihail Dragomirescu îl remarcase și — precum se știe — profesorul era plin de îngăduințe față de studenții pe care îi aprecia. Nu se poate presupune de pe atunci o distanțare a lui Pompiliu Constantinescu de învățătura profesorului.

Surprinde astăzi durul atac din final, împotriva lui E. Lovinescu și a cenaclului său. Dar am văzut („Manuscriptum“, nr. 2/1972) că și în teza de licență a lui Pompiliu Constantinescu (1924) atitudinea față de mentorul „Sburătorului“ e aproape aceeași. Să fie un reflex al ostilităților de atunci, dintre Dragomirescu și Lovinescu? În 1925 Pompiliu Constantinescu colabora la „Ritmul Vremii“, revista lui Mihail Dragomirescu; iar în 1926 — în Adaosul la interviul acordat lui F. Aderca — profesorul menționa «critica incisivă și fără teamă a d-lui Pompiliu Constantinescu», vorbind de colaboratorii săi la Institutul de literatură. Iar F. Aderca — în Adaosul său la Adaosul lui M. Dragomirescu — îl situa pe Pompiliu Constantinescu ca o personalitate «necunoscută nouă». Ceea ce este cert, e că, în lucrarea sa, Pompiliu Constantinescu se războia mai ales cu «modernismul excesiv» al „Sburătorului“, ajungînd în focul polemicii la aprecieri cu totul nedrepte față de poeți remarcabili, ca Mihail Celarianu și Camil Baltazar. Despre amîndoi se va pronunța cu meritate elogii, în cronicele sale de mai tîrziu.

Analiza poeziei

EPIGONII de Mihai EMINESCU*

7/XI/1921

Pompiliu Constantinescu

Un cadru propriu zis, în care să se desfășoare sentimentul din *Epigonii*, nu există; îl putem însă ușor închipui: poetul, într-o clipă de reculegere sufletească, într-una din acele seri în care liniștea îndeamnă gândul la meditație, are viziunea retrospectivă a trecutului nostru literar. Ca printr-un caleidoscop i se perindă în fața « ochilor minții » întreg cortegiul de scriitori care au încălzit simțirea generațiilor anterioare poetului. Lui Eminescu trecutul nostru literar îi apare ca-ntr-o apoteoză de vis:

*Cînd privesc zilele de-aur a scripturilor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine,
Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri,
Sau văd nopți ce-nînd deasupra-mi oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare-ale gândirii și cu riuri de cîntări.*

Apoi fiecare scriitor e luat în parte și caracterizat, fie numai cu un epitet scilicet, fie mai pe larg, în cîteva versuri.

Cichindeal e numit « gură de aur »; P. Momuleanu e un « glas de durere »; Pralea, bizarul traducător al *Psaltirei*, e numit cu « firea întoarsă » — și-astfel, dintre scriitorii mai vechi, enumeră pe Văcărescu, pe D. Cantemir, pe Alecu Beldiman, și mai aproape de vremea poetului pe Sihleanu, « liră de argint », pe Donici, « cuib de-nțelepciune », iar pe Anton Pann, mucalitul povestitor al năzdrăvăniilor lui Nastratin Hogeia, îl caracterizează atît de sugestiv — « isteț ca un proverb ». Eliade îi apare lui Eminescu ca un apocaliptic profet, cu proporții gigantice; mai departe amintește pe Boliac, pe Cârlova și pe Gr. Alexandrescu pe care-l compară — evident exagerat — cu Byron! Urmează Bolintineanu, cîntărețul « palidei virgine » (e vorba de elegia acestuia *O fată tînără pe patul de moarte*) — Mureșianu, care, ca un al doilea Orfeu, învie pietrele cu lira lui! Termină cu C. Negruzzi care-și « moaie pana în culoarea unor vremi de mult trecute » să ne zugrăvească crunte episoade din istoria noastră națională — și-n sfîrșit V. Alecsandri pe care-l numește, cu expresia ajunsă celebră, « rege-al poeziei, vecinic tînăr și fericit ».

Acesta este primul moment al poeziei, în care se străvede neîntinutul entuziasm al poetului — entuziasm de multe ori exagerat — pentru înaintașii literaturii noastre; dar brusc trece la generația sa și se întreabă:

* Toate citatele din acest text n-au fost îndreptate după edițiile poeziilor lui M. Eminescu, ci s-au păstrat așa cum le-a înscris, din memorie, Pompiliu Constantinescu, în teza sa de student; (n. red.).

Iară noi? noi epigonii?

Pe cînd voi aveai un ideal în care credeai și pentru care ai luptat,
noi, urmașii voștri, ce suntem?

Simțiri reci, harfe zdrobite.

*Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urite,
Măști rîzînde puse bine pe-un caracter inimic;
Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază,
În noi totul e spoială, tot e lustru fără bază;
Voi credeai în scrisul vostru, noi nu credem în nimic.*

Vorba voastră era scoasă din adîncul sufletului vostru entuziast, pe cînd noi
... în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Pe cînd simțirea noastră nu se-ncălzește la flacăra nici unui ideal, voi, figuri
sublime,

convorbeai cu idealuri,

*Noi cîrpiam cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri,
Căci al nostru-i sur și rece, marea noastră-i de îngheț.*

Înțelepciunea vă lumina calea ca o candelă divină, drumul vieții vi se părea
semănat cu roze, inima vă tresărea ca o liră, iar lumea era pentru voi un mîndru
palat de icoane.

Și cu mai multă energie, poetul revine asupra generației sale, continuînd: privirea
noastră scrutează totul; suntem niște palizi epigoni raționaliști — nu aruncăm, ca voi,
peste realitatea goală și tristă, vălul de visuri care s-o transfigureze în fața propriilor
noștri ochi; nu suntem ca voi «vizionari»!

*Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.*

Umbra scepticismului începe să se aștearnă pe sufletul poetului. În lumea asta
nimic nu e sfînt, nimic nu e etern; și treptat-treptat mintea poetului se ridică, de la
acest punct de vedere particular, la un punct de vedere universal.

O convenție e totul; ce e azi mîine-i minciună —

și împăcat pare-că de fatalitatea zădărniceii speranței umane, poetul exclamă cu
resignată durere:

*Ați luptat luptă deșartă, ați vînat fîntă nebună,
Ați visat zile de aur pe astă lume de amar.*

Aci se sfîrșește al doilea moment sufletesc al evoluției sentimentului din poezie;
însă gîndul îndoiei, întovărășit de obsesia zădărniceii acestei lumi, s-a înfipt ca un
ghimpe în sufletul poetului. De la adîncă admirație pe care a arătat-o acestor «vizio-
nari», de la scepticismul generației sale, el merge mai departe; minat de sentimentul
îndoiei și zădărniceii se-ntreabă asupra rostului întregii noastre existențe; senti-
mentul dezvoltîndu-se, ciștigă-n amploare și profunzime:

*Moartea succede vieții, viața succede la moarte,
Alt sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte;*

Adevărul nud, dureros acesta este! Oamenii se-nșeală conștient asupra sensului
acestei vieți, care de fapt n-are nici un sens.

*Oamenii din toate cele fac icoană și simbol,
Numesc sfînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase
Și pun haine de imagini peste adevărul gol.*

Cugetarea însăși nu poate să-ți dezvăluiească sensul, misterul vieții; ea nu este decît

Combinarea măiestrită

*Unor lucruri n-existente, carte tristă și-nălcită,
Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.*

Poezia nu există în viață; e numai transfigurarea înșelătoare a ei, e un:

*Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țărîna cea grea,*

Aceasta este realitatea; aceasta este credința noastră, a epigonilor: tristă, dizolvantă omoritoare de orice avînt înșelător și zadarnic:

Noi reducem tot la praful azi în noi, mine-n ruină;

Dacă acesta e crezul nostru,

*Rămîneți dară cu bine, sfinte firi vizionare,
Ce făceați valul să cînte, ce puneți steaua să sboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi;*

Nimic nu poate să ne înșele asupra tristului adevăr:

Lumca-i cum este, și ca dînsa suntem noi,

căci la ce bun, cînd totul pe această lume,

*Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praful!...*

Toate speranțele, toate idealurile umane sunt zadarnice, căci toate se prăbușesc în neant! Gîndul zădărnicii existenței a pus definitiv stăpînire pe sufletul poetului; acesta este și momentul final al evoluției sentimentului din întreaga poezie.

Ideea care se desprinde din *Epigonii* este: *nimicnicia tuturor speranțelor, tuturor idealurilor umane.*

Este o părere greșită, general răspîdită și lăaturalnică adevărului sufletesc ce se degajă din această poemă, aceea că Eminescu, în *Epigonii*, pune-n contrast generațiile anterioare de poeți cu generația sa numai ca să arate lipsa de ideal a celei din urmă. Poezia este bazată pe acest procedeu antitetic, însă nu însăși antiteza este *ideea* ei! Ultimele trei strofe dau esența ideativă din întreaga poemă, care astfel se ridică la expresiunea unui adevăr sufletesc *universal-uman*, și nu rămîne o simplă producțiune locală. Dacă ar fi lipsit partea finală a poeziei, în afară că evoluția sentimentului ar fi fost brusc frîntă, întreaga bucată ar fi pierdut mult din valoare, rămînînd abia o *caracterizare* — și aceea exagerată-n mare parte — și nu o poemă contemplativ filosofică, precum și este-n realitate.

Contrastul între cele două generații de scriitori e numai *motivul* pe care se greșează ideea, nu ideea însăși, căci ceea ce face frumusețea și adîncul adevăr sufletesc al acestei poezii este — o repetăm — gîndul dureros al zădărnicii existenței omenești, cu toate frămîntările și aspirațiile ei spre ideal!

Falșele judecăți asupra scriitorilor enumerați de poet sunt scuzabile numai prin *sentimentul* de sinceră admirație din care au izvorît fără a ne interesa de valoarea lor *critică* — lucru pe cît de inutil, pe atît de dăunător înțelegerii obiective a poeziei care, prin aceste considerații exterioare, ar suferi o sensibilă întunecare în contemplarea universalității sentimentului ei cuprinde.

De altminteri, chiar din poezie reiese atît de limpede, că însuși poetul evidențiază — prin contrast — fundamentala deosebire de *atitudine sufletească*-n fața vieții între cele două generații, și nicidecum superioritatea celei dintîi, care ar avea *creatori* mai mari decît cealaltă!

Privită deci din acest punct de vedere al obiectivității și impersonalității, și simțind cum toate momentele sentimentului fundamental al poeziei concură-n mod organic la stabilirea unei impresii unitare, fiind un adevărat caz de *cauzalitate sintetică*, putem conchide că, *Epigonii* este o creațiune genială.

Sentimentul întrupat în *Epigonii* este un sentiment adînc-omenesc și de o însemnătate universală; deși are ca motiv un element prea circumscris — antiteza dintre generațiile anterioare de scriitori români și generația sa — totuși poetul trece pe neștiute și-n mod firesc la o concepție universală, la credința vanității *tuturor* eforturilor spre ideal ale umanității, *Epigonii* este astfel înălțată la nivelul marilor opere lirice universale, atît prin fondul general-omenesc ce cuprinde, cit și prin seriozitatea tragică a ideii ce întrupează. Sentimentul fundamental al poemei e reliefat cu toată amplexarea, profunzimea și varietatea stărilor sufletești, zăgrăvite-n tot cursul evoluției lui. De la starea luminoasă de admirație trece la zorile mijinde ale scepticismului, ca apoi, printr-o gradăție din ce în ce ascendentă, ridicîndu-se la cel mai sumbru pesimism, să se statornicească în deznădejdea nihilismului intelectual, negator al oricărei valori reale și eterne.

Această mișcare ondulatorie a sentimentului e prezentată aci în imagini clare, a întate de suflul admirației:

Voi, pierduți în gînduri sfinte, convorbeați cu idealuri,

sau:

*Voi urmați cu repejune cugetărilor regine,
Cînd plutind pe aripi sfinte printre stelele senine,
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți,*

aci în imagini stinse de gîndul întunecat al celor din generația poetului, care, cu suflul gol la orice viziune măreață, nu mai au nici un ideal căruia să se închine.

*Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minți, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.*

Sau mai departe — ca un moment de tranziție la ultima fază a evoluției sentimentului — aspectul de liniștită resignare ce pare că pune stăpînire definitivă pe sufletul îndurerat al poetului:

*Ați luptat luptă deșartă, ați vînat pîntă nebună,
Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar,*

ca apoi să se precipiteze cu o nouă vigoare de intensitate în momentul copleșitor ce oglindește conștiința dureroasă a înșelătoarei iluzionări asupra sensului tot al acestei sarbede vieți:

*Oamenii din toate cele fac icoană și simbol,
Numesc sfînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărtășc a lor gîndire pe sisteme numeroase
Și pînă haine de imagini peste adevărul gol,*

pină la momentul final al] negației integrale pe care o înfrustează cu luciditatea unui tragic adevăr — rece, dizolvant:

*Noi reducem tot la praful azi în noi, miine-n ruină;
Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praful!...*

Deși genială din punct de vedere al concepției ce întrupează, din punct de vedere al formei, poema *Epigonii* are unele greșeli care, departe de a-i întuneca adîncimea fondului, totuși îi diminuează superioritatea față de alte producțiuni, fie ale aceluiași

Analiza poeziei „Epigonii”

de M. Eminescu.

Un cadru propriu-zis, în care să se desfășoare sentimentul din „Epigonii”, nu există; îl putem însă uor închipui: poetul, într-o clipă de reculegere sufletească, într-o mlaștină din acele țări în care liniștea îndeamnă gândul la meditație, are oiziunea retrospectivă a trecutului nostru literar. Ca printr-un calidoscop i se poartă în față „ochilor minții” întreaga cotă a scriitorilor cari au încălzit simțirea generațiilor anterioare poetului.

Și Eminescu trecutul nostru literar îi apare ca 'ntr-o apoteoză de via.

Când privesc zilele de-aur a scriitorilor români,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine,
Și în jur par 'că-mi colindă dulci și mândre primăveri,
Șau văd nopți ce 'ntind deasupra-mi oceanul de stele,
Zile cu tui soi în frunte, nori dumbrăvi cu filomole,
Cu izvoare - ale gândirii și cu râuri de cântări.

Apoi fiecare scriitor e luat în parte și caracterizat, fie numai cu un epitet scilicet, fie mai pe larg, în cântecul nou.

Cichindeal e numit „gura de aur”; G. Monileanu e un „glas de dulce”; Gulea, bizantul traducător al „Psaltirii”, e numit cu „foca întorsă” - și ast-

poet, fie din literatura universală. Începem prin a evidenția greșelile de vocabular, de morfologie și sintaxă. Dintre cuvintele întrebuițate în *Epigonii* găsim două împrumutate de la mediul istoric — cuvîntul « filomele » în loc de « privighetori », cuvînt care astăzi și-a pierdut prestigiul poetic ; « selbelor » în loc de « pădurilor », un italianism-barbarism care n-a devenit niciodată expresiune literară-n limba noastră.

Greșelile de morfologie sunt mult mai numeroase: astfel găsim forme ca: « lunge » (« Urechile ce-s prea lunge ») în loc de *lungi* ; « pătrunsă » (« sfînx pătrunsă de-nțeleș ») pentru *pătruns* ; întrebuițarea dativului pentru genitiv: « Preot deșteptării noastre » și « semnelor vremii profet » în loc de: « preot *al* deșteptării noastre » și « *al* semnelor vremii profet » ; elidarea articolului postpozitiv: « de pe cronică bătrîne » în loc de: « *de pe cronicile bătrîne* », « adînce » (« apelor adînce ») în loc de *adînci* ; găsim o sin-copă făcută de necesitatea versificației, care e propriu zis un fenomen fonetic: « cei » (« cei străbune ») în loc de *celei* ; greșeli de topică cerute tot de versificație: « ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat » în loc de: « *ochiul vostru vedea-n lume un palat* de icoane » ; pluralul « pahară » în loc de *pahare* ; în sfîrșit găsim de mai multe ori lipsa de acord între articolul prepozitiv și substantivul determinat — greșeală comună la toți Moldovenii, deci mai mult o particularitate dialectologică ; de ex.: « a scripturilor » în loc de *ale scripturilor* etc. ; elidarea pronumelui, forma scurtă, la dativ: « brazilor destinul spune » în loc de: *brazilor le spune destinul*.

În privința stilului găsim cîteva versuri obscure, ca de ex.:

Noi suntem iarăș trecutul fără inimi, trist și rece ;

sau:

S-a întors mașina lumii: cu voi viitorul trece ;

Expresia:

Privirea...

Ce tablourile minte...

este de asemenea lipsită de claritate. Cîteva imagini sunt exagerate, nenaturale: « Zile cu trei sori în frunte » ; sau: « Și în jur par-că-mi colindă dulci și mîndre primăveri », care este o imagine silită, artificială.

Trecînd la versificație observăm o incorectitudine de accent tonic al cuvîntului, în versul:

Și astfel Bolintineanu-și începu cîntecul său.

Cuvîntul « *astfel* » primește o intonare nenaturală.

Greșelile de rimă abundă ; române rimează cu *senine*, *primăveri* cu *cîntări* ; *murindă* cu *blîndă* ; *trecute* cu *posomorîte* ; *rază* cu *luminoasă* ; *sărobite* cu *urîte* ; *bătrîni* cu *străin* ; *visionari* cu *amar* ; *însemnează* cu *numeroase* ; *descifra* cu *grea* — toate asonanțe neîngăduite. Numai două exemple le putem considera ca asonanțe permise: « durerii » care rimează cu « sperării » și « îngheț » cu « mergeți ».

Aceste greșeli de formă, departe de a micșora valoarea fondului, influențează totuși, în mod sensibil, asupra *ierarhizării Epigonilor* printre marile creații lirice.

În sfîrșit, o altă considerație care evidențiază genialitatea *Epigonilor* este *armonia* particulară ce se degajă din unitatea indisolubilă a fondului cu forma. Din întreaga poezie transpiră un parfum de duioșie, de tristețe învăluită într-o atmosferă de dulceață pătrunzătoare — atmosferă pe care o găsim în toată opera lui Eminescu.

Acest suflu cald al frumuseții lirice face ca *Epigonii* să fie pus alături cu marile inspirații asemănătoare, care oglindesc un fond adînc-omenesc, de o puternică originalitate de concepție.

[Pompiliu CONSTANTINESCU]

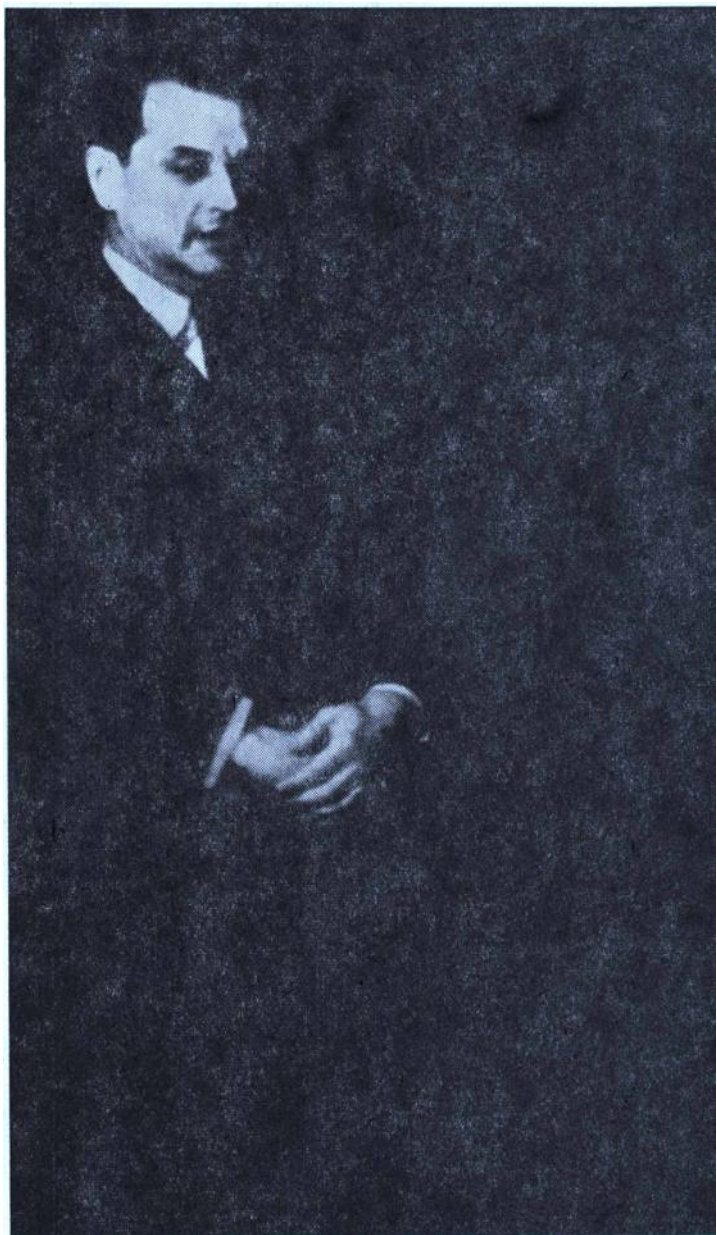
DESTĂINUIRI: «Acesta era omul, de

ROTONDA 13

13 noiembrie 1972. Seară de evocări literare a Muzeului literaturii române, dedicată memoriei eminentului cărturar și scriitor Tudor Vianu.

Sub prezidența profesorului Șerban Cioculescu, au depănat amintiri schițând portretul uman și intelectual al exemplarului magister, câțiva dintre cei mai apropiați și mai prețuiți colaboratori și discipoli ai săi: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Al. Dima și Edgar Papu. Căutînd să redăm ceva din atmosfera emoționantă a acelei seri omagiale și, în același timp, să comunicăm o seamă de detalii biografice puțin cunoscute, transcriem întocmai, de pe banda de magnetofon, mărturiile semnificative ale prestigioșilor invitați ai *Rotondei 13*.

N. R.

o nesfârșită delicatețe sufletească...»

Tudor Vianu

evocat de:

ȘERBAN CIOCULESCU

AL. DIMA

EDGAR PAPU

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Ș. CIOCULESCU: Onorat auditoriu, încep cu observația că numărul mare al asistenței, depășind toate așteptările, este un semn al prezenței lui Tudor Vianu în mijlocul nostru, deși au trecut mai bine de opt ani de la pretimpuria sa sfârșire din viață.

Este foarte greu să aduci un public, pe sfert cit al domniilor voastre, pentru a fi onorată memoria unei personalități fără rezonanță. Tudor Vianu a făcut parte din categoria fericită a personalităților cu rezonanță. După cum sint actori foarte buni, care trăiesc intens personajul, dar, cum s-ar spune, nu trec dincolo de rampă, se zbu- ciumă în interior, se frământă, însă publicul nu receptează această frământare, tot așa sint intelectuali de marcă, profesori sau nu, care nu au audiență publică. Tudor Vianu avea audiență publică atît ca publicist și scriitor, cit și ca profesor. De la primele sale studii și articole, de la vîrsta de 20, 21 de ani, cititorii au simțit caracterul magistral al scrisului său, pecetea personalității sale, stilul său propriu făcut din demnitate personală, dar și din demnitate a ideii, nivelul înalt al expunerii, arta desăvîrșită de a da ideilor generale, abstracțiilor, un farmec, ceea ce puțini intelectuali reușesc; majoritatea, atît în scris cit și în grai, sint arizi și nu suscită interes.

Ca profesor, este foarte greu să redăm în cuvinte farmecul pe care îl aveau expunerile sale. Vechi auditori imi spuneau că atunci cînd era tînăr conferențiar avea o expunere ușor teatrală. Expunea, cu glasul forte și cu gesturi, ideile pe care voia să le facă ascultate și să le imprime în conștiința auditoriului, și pînă la urmă reușea. Pe urmă și-a revizuit acest stil, vorbirea sa a fost mai firească, mai caldă, mai puțin teatrală, reușind totodată să captiveze pe auditori și să-i instruiască. Au fost alți străluciți profesori, vorbesc la obiectele înrudite, ca Mihai Ralea, G. Călinescu: cu același talent, cu aceeași știință nu reușeau să instruiască, nu aveau talentul expozitiv, nu aveau calitatea pedagogică la un nivel foarte înalt. În definitiv, un profesor de la care studenții nu capătă cunoștințe clare și precise poate fi un profesor foarte strălucit, poate fi și un profesor genial, dar învățămîntul său nu dă roade. Tudor Vianu a fost dintre acei rari profesori, și foarte învățați, și foarte talentați, și în același timp pedagogi buni la nivelul înalt al acestei noțiuni; pentru că nu trebuie să deprecîem pedagogia—fără pedagogie ideile se risipesc în vînt ca fulgii de păpădie și nu pot fructifica, nu pot cădea în pămînt bun. Dar nu vreau să fac o conferință; am o sarcină foarte plăcută în această seară, sarcina de a da cuvîntul unui mînunchi de eminenți foști studenți ai lui Tudor Vianu, care vă vor spune mai bine decît mine ce a fost pentru dinșii învățătura lui Tudor Vianu, ce fecundare a inteligenței, ce răsruce norocoasă în viața lor. Într-adevăr, un mare profesor, un profesor hotărîtor în cariera studenților, a celor mai strălu-ciți dintre studenți, este un noroc pentru aceștia.

Eu n-aș putea depăna decât o singură amintire care arată noblețea sufletească a lui Tudor Vianu. Eu mi-am dat foarte târziu doctoratul, și nu mi l-aș fi dat niciodată pentru următorul motiv (vă fac o confesiune publică): atît eu, cît și bunul meu prieten Vladimir Streinu constatasem la Eugen Lovinescu, care avea un doctorat la Sorbona încă de la vîrsta de 28 de ani, un fapt sufletesc întristător mai ales pentru noi care-l iubeam. Faptul că nu ajunsese profesor universitar îl înăcrise. În scrisul său el tăgăduia acest lucru, afecta o impasibilitate, o seninătate olimpiană, dar în realitate a suferit, a devenit într-un fel mizantrop, și, ca profesor secundar, nu era apropiat de elevi și nici de profesorii din cancelarie: într-un cuvînt, era înăcrît. Și atunci, și Streinu și eu ne-am luat un angajament: nu ne-am luat doctoratul ca să nu devenim și noi niște înăcrîți. A trebuit ca, venind Călinescu la București, defunctul Balmuș să-mi spună încă din toamna anului 1944: «Vino la catedra de literatură română modernă», îi răspund: «N-am doctoratul», zice: «N-are a face, ți-l iei peste un an, doi, fiindcă de abia peste un an putem declara vacantă catedra și abia peste al doilea an, adică în vara lui '46, se va face chemarea». Atunci, cum eram înscris la doctorat din 1923 — asta se petrecea în 1944 — mi-am validat acest vechi titlu și pe baza faptului că aveam o activitate publicistică mai veche nu mi s-a mai cerut decît un singur an de frecvență. Își aduce aminte tovarășul Papu c-am făcut și o comunicare, un capitol din teza mea despre Dimitrie Anghel. În vara aceluia an, sub prezidenția decanului, care atunci era profesor academician Alexandru Rosetti, mi-am luat doctoratul. Dar nu despre asta voiam să spun, voiam să vă spun de un gest foarte delicat care m-a mișcat adînc. Tudor Vianu, înainte de a-mi adresa cuvîntul, de a-mi cere să fac o expunere rezumativă asupra tezei mele, adresîndu-se către colegi, le-a spus următorul lucru: «Șerban Cioculescu mi-a fost coleg, am făcut împreună o *Istorie a literaturii române*, locul său era alături de mine, aici în comisie, sînt jenat că locul său este vizavi, în calitate de candidat». Eu nu eram jenat de acest lucru, fiindcă recunoșteam o superioritate lui Tudor Vianu și avea, fără îndoială, calitatea și să îndrume o teză de doctorat și să examineze pe un doctorand, oricine ar fi fost. Dar această atenție, ca și cum și-ar fi închipuit că eu resimt un sentiment de jenă, pe care nu l-am resimțit, această atenție a sa m-a mișcat adînc și este și semnul nobleții sale sufletești, n-a vrut să mă simt umilit că la vîrsta de patruzeci de ani ședeam în fața unei comisii și-mi dădeam examenul de doctorat.

Acesta era omul, de o nesfîrșită delicatețe sufletească, se respecta pe sine, dar respecta și pe ceilalți. Stilul său de viață era al unui aristocrat, chiar dacă ideile sale erau progresiste și democratice, era ceea ce se cheamă un domn, nu se putea să nu-l respecti. Familiaritatea cu dînsul era imposibilă, afecțiunea reciprocă chiar, comanda, cînd era vorba de Tudor Vianu, un stil al discreției reciproce.

Cu aceasta vă mulțumesc pentru atenția pe care mi-ați acordat-o și rog pe tovarășul profesor Dima să ia cuvîntul. (*Aplauze.*)

AL. DIMA: Poate că atunci cînd evoci amintirea lui Tudor Vianu ar trebui să fii mai solemn; ar fi trebuit să mă scol, și așa cum vorbea el întotdeauna în fața noastră, în fața studenților, ar trebui să am o atitudine mai ceremonială. Sînt însă invitat de colegii mei să iau loc și gîndindu-mă că nu este vorba de o conferință, ci de o confesiune, poate că e bine să fiu mai familiar, deși, cum spunea foarte bine tovarășul Șerban Cioculescu, în raporturile noastre cu Tudor Vianu nu exista o familiaritate propriu-zisă, a rămas întotdeauna o oarecare distanță între noi, dacă interpretăm cu superficialitate lucrurile, dar dincolo de această distanță era o căldură, o afecțiune care ne lega și pe care o simțeam în calitatea ei rară.

După cum vă spuneam, nu intenționez să dezvolt aici numeroase date biografice în legătură cu activitatea și în speță cu cariera universitară a lui Tudor Vianu, vreau numai să amintesc că perioada în care l-am cunoscut, a fost cea dintîi etapă a carierii universitare după ce omul se formase în măsura posibilului. El studiase mai întîi la Viena, apoi la Tübingen unde am fost de curînd, amintindu-mi vremea cînd și-a luat

acolo doctoratul și unde am găsit pe străzile Tübingenului, printre anumiți profesori mai în vîrstă, amintirea lui încă vie. Tudor Vianu își terminase de fapt studiile la București prin 1920 și doctoratul și l-a luat foarte repede în 1923 cu un profesor foarte pretențios care se numea Karl Gross. Karl Gross făcea parte dintre esteticienii *Einfühlung*-ului, ai simpatiei estetice. Fusese mai înainte psiholog și trecuse din psihologie la teoria valorilor. Cînd și-a luat doctoratul cu teza cunoscută despre Schiller, și anume despre *Problema valorii în poezia lui Schiller*, Tudor Vianu avusese foarte multe discuții cu Karl Gross. Doctoratele erau atunci prilej de profunde debateri și, fără să treacă prin o mie de examene și prin nu știu cite referate, cum se trece astăzi, era suficient un contact cu un profesor adevărat, cu un dascăl adevărat, pentru ca personalitatea ta să se dezvolte, să crească în mod organic, din înăuntru spre afară, fără nici un fel de contradicții.

Cînd s-a întors în țară, Tudor Vianu a devenit suplinitor la catedra pe care o conducea atunci Dimitrie Gusti. Gusti fusese profesor de sociologie, etică, politică și estetică — un întreg tren de discipline intra în catedra acestuia și, firește, făcea prea puțin pentru cursurile de estetică, deși cunoscuse esteticieni de seamă în Germania, cunoscuse și pe Volkelt care era o figură a esteticii germane, psihologice mai cu seamă, era patriarhul disciplinei, dar Gusti și-a dat seama de la început că cel care urma să reprezinte disciplina estetică cu toată seriozitatea la noi nu putea fi decît Tudor Vianu.

Mi-l reamintesc și acum intrînd la un curs care se ținea în localul vechi al Facultății de litere, unde era și biblioteca și unde eram foarte puțini studenți...

Ș. CIOCULESCU: Sala 8?

AL. DIMA: Nu știu exact dacă era sala 18, era și biblioteca acolo, jos, la parter. Atunci l-am văzut noi pentru prima dată. A avut o intrare expresivă, cum era el întotdeauna sobru, foarte serios, foarte grav. Noi ne-am speriat, așa, puținel, de ținuta lui, o ținută pe care probabil o văzuse, cel puțin în parte, la unii din profesorii lui germani. Dar cine a avut înțelegere pentru felul lui mai disimulat de a fi și-a dat seama imediat că în spatele acestei glacialități solemne se ascundea, cum vă spuneam adineauri, o inimă într-adevăr caldă, pe care o simțeam palpitînd mai cu seamă pentru frumusețea ideilor. Primul curs pe care l-a ținut, fiindcă nu a făcut un seminar, a fost un curs de Istoria doctrinelor estetice, urmat de îndată, peste un an, doi, de o serie de prelegeri pe care le-a publicat apoi într-un volum intitulat *Dualismul artei*, unul din primele lui volume. Noi, studenții veniți cu o pregătire filozofică destul de anemică din liceu (în licee se învăța doar puțină logică, puțină psihologie), firește că eram numai ochi și urechi și, cu sufletul deschis către ceea ce ne spunea el, doream să prindem cît mai mult din numeroasele lui manifestări de erudiție, din observațiile, din diferitele lui idei foarte personale. Și, după ce ne-a ținut o serie de prelegeri, profesorul ne-a chemat la el pe unii dintre noi, pe care probabil că-i văzuse că sînt mai atenți, că iau note mai cu rivnă și ne-a întrebat așa, cu o sinceritate care ne-a surprins: « Am impresia că nu toate cuvintele mele cad pe pămînt bun, parcă sînteți un pic depărtați de lucrurile pe care le spun eu ». Și atunci ne-am uitat noi unul la altul, cam sfioși, și eu am spus cîteva cuvinte: « Trebuie să fiu sincer, într-adevăr, ni-e cam greu să-nțelegem lucrurile pe care le spuneți acum, dar vă rog să credeți că vom face eforturi de lectură în lunile următoare pentru ca să ajungem să posedăm terenul apercceptiv necesar stăpînirii acestor cunoștințe ». Vianu venea din Germania, de la Tübingen, un oraș retras, plin de o atmosferă de studii impresionantă, și era dolidora de carte, încît cînd vorbea și cita nume unele după altele, așa, într-un fel de entuziasm al crudiției, firește că eram speriați. Această discuție a fost foarte instructivă pentru noi, dar a fost instructivă și pentru Tudor Vianu, care, în orele următoare, a încetinit ritmul și noi ne-am dat seama că profesorul vede că nu sîntem la înălțimea auditoriului pe care l-a așteptat și că trebuie să vorbească și mai rar, și cu mai multe explicații, să fie ceva mai didactic. Și așa, încetul cu încetul, ne-am obișnuit cu el și am ascultat acest curs de *Istoria doc-*

trinelor estetice care a fost litografiat, și apoi cursul despre *Dualismul artei*, în care a prezentat o tipologie a istoriei esteticii de-a lungul, mai ales, a secolului XIX, începînd cu Kant, și pînă în vremea lui.

Aș vrea să spun că extraordinara erudiție a lui Tudor Vianu nu avea un caracter exclusiv glacial, academic. Erudiția lui Tudor Vianu demonstra adeziunea lui la idei. El avea sentimentul adevărurilor pe care le spunea; poetul, care a fost el la începutul carierei sale și care s-a manifestat de mai multe ori și mai tîrziu, era prezent, cu toată armătura severă, prea serioasă cîte o dată, cu toată adîncimea ideilor. Întotdeauna simțeam cum o undă de sentimentalitate e prezentă și cum de fapt abstracțiunea era învelită în acest concret al afectivității. În acest fel noi am înțeles și pedagogia lui Tudor Vianu. Tudor Vianu era un pedagog în sensul cel mai înalt al cuvîntului, adică un pedagog care nu se manifesta în contact direct în această calitate, ci lăsa să se

Momente din prestigioasa activitate a lui Tudor Vianu
ca Director general al Comisiei naționale și membru
în Consiliul executiv UNESCO.

înțelegea din gestică lui, care era și ea sobră, din glasul lui baritonal despre care s-a vorbit de numeroase ori, lăsa să se înțeleagă dorința pe care o avea de a fi depășită distanța spirituală care era între auditor și el. Aceasta era, ca să spunem așa, pedagogia lui, cuvânt, mă asociez cu plăcere la observația tovarășului Cioiculescu, cuvânt care nu trebuie denigrat.

Există o tendință la noi, mai ales la critica literară, atunci cînd o lucrare e mai serioasă, mai bine argumentată, să se pronunțe imediat cuvîntul: «didactic», este o lucrare «didactică». Ei bine, în acest caz didacticismul este tot una cu știința. Știința adevărată este puțin didactică, nu în sensul că vrea să fie înțeleasă, dar cine are claritatea ideilor, adică cine și-a lămurit teoretic, științific ideile, acela poate cu mai multă ușurință să le transmită mai departe, iar în acest act al transmiterii se realizează o solidaritate din cele mai înalte între cei care vorbește și auditor. Vianu a realizat această solidaritate, vă spun, împotriva aparențelor care dezvăluiau o distanță pe care el în fond nu a avut-o niciodată, dar care însemna un fel de omagiu pe care-l aducea ideilor însăși. Seriozitatea lui, felul substanțial de a vorbi, însemna un fel de închinare în fața acestei majestăți supreme care a fost *ideea*, nu numaiidecît ideea abstractă, dacă vreți, *ideea* în sens hegelian care era o idee concretă adică bazată pe realități, pe realitățile gândirii în primul rînd.

Mi-amintesc, mai departe, de seminariile lui Tudor Vianu. Seminariile, așa cum se desfășurau pe atunci, nu se produceau cu grupa de 15 sau 20 de studenți, eram cu toții la un loc, cite o sută de studenți, cite 120 de studenți. Se prezentau referate,

dar referate la texte precise. Vianu nu era omul doritor ca studenții lui să se producă cu lucrări scinteietoare, pline de genialitate efemeră. De exemplu, într-un an am studiat textele estetice ale lui Schopenhauer. Erau împărțite precis pe capitole și referatul consta într-o rezumare exactă a ideilor care nu ne cobora deloc. A rezuma o lucrare, adică a o stăpîni în toate elementele ei, este un act științific foarte serios, în primul rînd este un act de respect față de un anumit text. De la un timp, cu subiectivismul acesta nou, nu mai respectăm textele, proiectăm asupra lor ceea ce am dori noi ca ele să cuprindă. Vianu ne făcea întotdeauna observație, cum călcăm alături de textul adevărat: «Nu, aceasta nu sună a Schopenhauer și vă rog să citați pasajul în care se spune ceea ce afirmați dumneavoastră». Cînd ne uitam, pasajul nu mai era. Era în mintea noastră. Fusesse inventat de noi. Și atunci ne-a făcut o dată o admirabilă lecție despre obiectivitate, această caracteristică despre care se vorbește atît de mult și care

este aproape inexistentă în fond, pentru că e foarte greu ca oamenii să fie obiectivi. Această supunere la obiect despre care a vorbit şi a scris atât de admirabil Ibrăileanu şi care era în primul rând o ținută morală înaltă, aceasta o avea Tudor Vianu ca om de cultură, ca om de civilizație, ca puțini alții. În seminarul lui Tudor Vianu nu-i plăcea să i se vorbească mult, studenții să intervină gălăgioși, să-și încrucișeze spadele, deși el aprecia polemica, dar întotdeauna îi era teamă ca ideile să nu fie jignite. Și când aveam câte un coleg care era mai năbădăios, mai agresiv, el nu-l oprea, dar se vedea din ținuta lui și din toată atmosfera seminarului că această manifestare era distonantă cu ținuta generală, solemnă pe care o avea fiecare.

Vă rog să nu vedeți în cuvintele mele un omagiu ocazional, să nu vedeți nici o dorință de hiperbolizare, imi dau silința să fiu cât mai exact, adică să fiu cât mai sincer și ceea ce am spus este în orice caz foarte sincer. Mi-amintesc că am asistat la prima lui lecție în calitate de conferențiar. După vicisitudini numeroase, a căror origine nefastă o cunoaștem cu toții, a izbutit, în sfârșit, să devină conferențiar și a desfășurat în 1928 prelegerea lui despre eternitatea și vremelnicia artei, pe care a publicat-o în volumul *Arta și frumosul*. În această lecție de deschidere care era plină de citații de nume, dar în care axele de idei erau foarte clare, în care pe de o parte arta era prezentată în ceea ce avea ea veșnic, iar pe de altă parte în ceea ce avea relativ, adică condiționat de epoci, cu un simț realist uimitor față de tendința lui metafizică generală, Vianu ne-a prezentat care sînt valorile permanente și valorile trecătoare ale artei cu atita convingere, încît lecția nu a avut numai sensul de a ne învăța ceva, ci a fost o lecție de etică și de filozofia culturii în general. Mi-l amintesc, îl văd și acum înaintea mea, eram cu toții extrem de emoționați și atunci cînd lecția s-a terminat nu ne-am putut stăpîni și am aplaudat. Eram toți covârșiți de ideile pe care le-a desfășurat și parcă ideile înseși mai trăiau și au trăit încă mult după ce se încheiase conferința, lecțiunea lui.

Atunci s-a arătat foarte respectuos față de înaintașul lui care era Mihail Dragomirescu, pe care l-a prețuit întotdeauna cu toate criticile care i s-au adus ulterior și care se mai aduc și astăzi. Eu n-am fost elevul lui Mihail Dragomirescu, dar nu se poate să nu ai considerație pentru un om care a creat în felul lui un sistem de estetică pe bază hegeliană, discutat și răsdiscutat, a cărui valoare Vianu o știa foarte bine. El tindea să racordeze gîndirea lui Dragomirescu la nevoile momentului dezvoltării esteticii la noi. Eu aș avea încă multe de spus, aș vrea însă să ating o latură puțin mai delicată pentru mine, și anume mă refer la relațiile pe care le-am avut cu Vianu ca om, depășirea acelei distanțe pe care noi toată viața am resimțit-o ca un factor pozitiv. Vianu a fost pentru noi totdeauna domnul profesor. Noi nu puteam să-i spunem altfel chiar dacă devenise prieten cu noi, era imposibil să-i spunem altfel și acest «domn profesor» care avea o coardă umană așa de prețioasă se interesa și de viața noastră grea pe care o duceam ca studenți nu prea avuți. Într-o anumită împrejurare extrem de grea pentru viața mea personală, pentru sănătatea mea, Vianu mi-a sărit într-un mod foarte concret în ajutor, fără ca să știu timp de un an de zile de unde mi-au venit anumite ajutoare pe care le primeam. După un an, bănuind că este vorba de el, și făcînd o aluzie o dată, într-o discuție cu el, a refuzat să spună adevărul și mi-a spus: «Nu!» — zice — «a fost atenția unui prieten al meu, care în amintirea nu știu cui...» și așa mai departe. Ei, în acea împrejurare extrem de grea pentru mine, pe care nu pot s-o uit, mi-am dat seama ce înseamnă inima lui caldă. Nu mai trebuie să adaug că în dezvoltarea carierei mele universitare, atita cît a fost începînd din 1942, Vianu a fost alături de mine și de colegii mei pe care i-a susținut într-un fel de asemenea foarte delicat, fel care pe noi ne impresiona pentru că ni îndrăzneam să-i cerem niciodată concursul în mod direct, dar el ni-l oferea atunci cînd nu te așteptai sau te pomenai că venea tocmai cînd ai fi dorit să-l ai. Avea intuiția momentului cînd intervenția lui venea la momentul oportun și de care era foarte nevoie în acea perioadă, în care atitea curente erau în discuție și în care el însuși trăise drama înaintării ca profesor foarte tîrziu, după 20 de ani de funcționare în calitate de asistent și apoi de conferențiar. Ca student al lui și ca discipol al lui în sensul frumos al cuvîntului, firește că i-am urmărit întreaga

activitate și mi-a făcut o plăcere deosebită să mă ocup de toate lucrările lui. Am scris cu privire la aproape toate lucrările lui. Acum vreo cîțiva ani a fost editată o bibliografie completă, litografiată a operei lui de către Biblioteca universitară; în care se găsesc numeroase articole scrise de prietenii lui și referințe ale celor care l-au cunoscut.

Am fost deosebit de întristat cînd cineva dintre tinerii publiciști, vorbind despre erudiția lui, spunea că este o erudiție tristă, adică el știa prea mult, ar fi căutat parcă să impresioneze prin cunoștințele lui. Firește că așa ceva nu se poate afirma, erudiția lui era atîta cît trebuie să fie, selectată la problema dată, la obiectul discuției date, cu o proprietate care nu putea fi bănuită de nici un fel de pedantism. De asemenea, s-a vorbit uneori de eclectismul lui, pentru că folosea metodele cele mai diverse în cercetarea estetică și în cea stilistică, dar nu de eclectism este vorba, ci de altceva, era sensibilitatea omului fin care simte că nu poți să ai o singură metodă pentru toate problemele și că trebuie să le adaptezi metode diferite. Noi, studenții lui, ca și cei care nu i-au fost studenți, dar l-au socotit profesor, pentru că el n-a fost numai profesor al studenților, ci profesor al tineretului și profesor al oamenilor de cultură în genere, am văzut în Tudor Vianu întotdeauna, cred că nu exagerez, un fel de *magister perpetuus*. Întotdeauna cînd vrem să evocăm un model de dascăl și de om de știință, ne gîndim la Tudor Vianu, ne gîndim la ținuta lui, care ne-ar fi fost așa de necesară astăzi, cînd el ar fi avut numai 75 de ani și ar fi putut să trăiască între noi, cu noi și să ne sprijine în dorința noastră de a duce mai departe unele din realizările lui. (*Aplauze.*)

ȘERBAN CIOCULESCU: Mulțumesc tovarășului profesor Dima pentru atît de frumoasa expunere asupra persoanei și învățăturii lui Tudor Vianu și rog pe tovarășul profesor Edgar Papu să ia cuvîntul. Nu mai e nevoie să vi-l prezint pe tovarășul Papu, dar tot în calitate de fost elev, student și discipol al lui Tudor Vianu vorbește în această seară.

EDGAR PAPU: Onorată asistență, să spun că sînt emoționat este prea puțin în momentul de față. La aceasta ați contribuit atît dumneavoastră, cei din jurul meu, prin cuvintele pe care le-ați spus, cît și dumneavoastră, care sînteți în fața mea și care-mi amintiți de afluența atît de familiară mie din timpul cînd asistam la cursurile lui Tudor Vianu, încît mă simt oarecum sub controlul spiritului său în momentul de față. Parcă-l aud, este între noi, îl aud că mă ascultă, așa cum v-a ascultat și așa cum vă vede cu simpatie pe dumneavoastră, încît această emoție se mărește mai mult, aș spune printr-o senzație proustiană care desființează timpul, nu mai există trecut și prezent, și totul se contopește într-o imagine în care amintirea este devorată de clipa actuală. Trăiește acum Tudor Vianu și mă ascultă! Senzație pe care nu am simțit-o de zece ani. Așa încît vă rog să mă iertați dacă se va simți ceva din emoția acestei clipe în confesiunile mele. Eu de Tudor Vianu auzisem încă din liceu. Cine m-a introdus în primele sale scrieri, în *Fragmente moderne* și în *Dualismul artei*, cînd eu încă nu-l cunoșteam pe Tudor Vianu? A fost un regretat prieten al meu, mort de tînr, Bob Bulgaru, care citea cu mare interes primele scrieri ale lui Tudor Vianu. Faptul acesta mi-a deșteptat ardoarea și dorința de a-l cunoaște. Cînd m-am înscris la universitate, cu mare nerăbdare am vrut să asist la cursurile sale. Să vă spun prima impresie pe care am avut-o și care, pentru mine cel puțin, sau pentru mentalitatea pe care o aveam atunci a fost paradoxală. Pînă atunci, eu pe erudit, pe filozof mi-l închipuiam ca pe acel nefericit din *Scrisoarea I-a* a lui Eminescu, acel dascăl cu halatul ros în coate și cu bumbacul în urechi, care tremură de frig și are un aspect cu totul neatrăgător. Ori, revelația pe care am avut-o cînd l-am văzut pe Tudor Vianu a fost aceea că pentru prima dată adevărul și frumosul s-au contopit într-o splendidă apariție. Era pentru mine o mare surpriză să văd o risipă de erudiție și de gîndire atît de mare, care presupunea ca acest om să-și fi consacrat întreaga viață erudiției și, totuși, care apărea atît de atrăgător, atît de frumos și atît de armonios.

Fiindcă a amintit academicianul Șerban Cioculescu de elementul teatral de la începutul cursurilor lui Tudor Vianu, eu aș căuta să asociez acest lucru cu altă noțiune, cu aceea de ritual la Tudor Vianu. Adică, de la început l-am văzut ca un om construit; a fost statuia cioplită de el însuși, a fost rezultatul propriei sale autoeducări, de aceea poate eu niciodată n-am văzut un profesor sau reprezentantul unei discipline identificându-se atât de mult cu disciplina pe care o profesază, adică cu estetica. Și fiindcă ați amintit de estetica lui Schiller, mi s-a părut că la el nu există un divorț între gândire și viață, că el caută, ca și un înțelept sau ca un filozof grec din vechime, să trăiască și să-și adapteze formele sale de viață la gândirea sa. El era încă îmbibat de estetica neumanismului german a lui Goethe și a lui Schiller, de această educație estetică prin care urmărea Schiller, bunăoară, să contopească rațiunea cu instinctele, elementul intelectual cu elementul pasional din om, instinctul să voiască prin artă, să voiască ceea ce vrea și rațiunea, iar rațiunea să devină mai flexibilă, să înțeleagă înclinațiile cele mai intime ale omului și să formeze ceea ce numea Schiller *suflet frumos*. Deci era un om construit de el, o statuie pe care el a cioplit-o din el însuși și care era perfectă. Cu această imagine l-am văzut, l-am realizat pe Tudor Vianu din primul moment.

Desigur, mi s-a părut că este inaccesibil. Și era inaccesibil, aparent, tocmai din cauza acestui ritual care plutea în jurul său. S-a vorbit de muzicalitatea glasului său baritonal. Eu am spus odată că era de fapt o adevărată simfonie, fiindcă cele mai distincte nuanțe ale ideii căpătau expresie într-un anumit glas, într-o anumită tonalitate sau într-un anumit registru. Era o adevărată simfonie care cuprindea diferite elemente: un scherzzo, un andante, un maestoso, după etapele gândirii pe care le dezvoltă el. Începea încet, solemn, partea expozitivă era cit se poate de lentă, după care urma, ca în muzică, momentul încălzirii, al înfierbântării, cînd vocea căpăta accente puternic concluzive, armonioase, însă evita să termine cu o notă acută, cu un accent concluziv și cobora iarăși tonul anunțînd subiectul pentru cursul din săptămîna viitoare. Și, așa cum a spus și academicianul Dima, după această sărbătoare a ideilor, care era o oră a lui Tudor Vianu, simțeau același regret pe care-l simți la sfîrșitul unei partituri muzicale. Într-adevăr, în conștiință mai pluteau încă multă vreme notele ideilor însoțite de tonul său și simțeau regretul că pleacă. E foarte ciudat acest sentiment, fiindcă orice manifestare omenească își are un anumit centru după care trebuie să se sfîrșească. Ori, ca în cazul muzicii, simți nevoia ca această manifestare să nu se mai sfîrșească și apoi simți multă vreme regretul că s-a terminat. Parcă ți-e teamă că nu vei mai avea niciodată această desfătare. Aceasta era impresia unică, aproape inefabilă aș putea spune, dacă se poate vorbi de un inefabil al unor idei atât de precise ca ale lui Tudor Vianu.

Am crezut la început că Tudor Vianu este o persoană inaccesibilă și surpriza mea a fost cît se poate de fericită în momentul în care am văzut că este un om atât de apro-

Tudor Vianu și Io
Dumitrescu la monu
mentul „Beethoven”.

piat, atât de deschis și atât de înțelegător. Dar atunci am avut o altă neliniste: vedeam că există un decalaj imens între acest om și mine, căruia îmi dădea atenție, și mi s-a deșteptat o stare de spirit pe care aș putea să o compar cu a bărbatului scrupulos căruia i se pare, la un moment dat, că prin fraudă a făcut pe o femeie să se îndrăgostească de el, și trăiește mereu cu frica că la un moment dat acea femeie își va da seama de lipsa lui de valoare. Acest fapt este foarte stimulator, fiindcă totdeauna te face să vrei să devii ceea ce acel om pe care-l prețuiești gindea despre tine. Este, mi se pare, unul din factorii cei mai importanți ai educației, fiindcă ai vorbit de pedagogie în cultură, de elementul pedagogic care mi se pare extrem de important.

Vianu însă nu se înșela, era un om de o luciditate extraordinară care știa totul despre tine, am putea spune că era un educator sever chiar. Avea însă o trăsătură rară de caracter: îți aducea critici severe în față, iar cu alți interlocutori, în absența ta, îți aducea cele mai frumoase elogii, și-ți lua apărarea, ceea ce foarte rar mi s-a părut că se poate întâmpla în societatea omenească.

Iată, începusem să intru în intimitatea spirituală și morală a acestui om care mi-a adus mereu o sumă de încântări și de surprize. Aș mai avea de adăugat în această privință un element de care s-a mai vorbit în privința lui Tudor Vianu, fiindcă este o figură atât de apreciată și de cunoscută încât aproape nu poți spune nimic nou despre el. Tudor Vianu era cât se poate de informat în tot ceea ce spunea și în tot ceea ce se putea spune. În unele momente simțeam nevoia să mă arăt util lui și prieteniei lui și atunci doream să-i comunic unele lucruri de ultimă oră în privința culturii, pe care-mi închipuiam că el nu le cunoștea; ori, mi-a fost imposibil să fac acest lucru. Când eu voiam să-i comunic ceva, care credeam că este nou pentru el, deveneam eu cel căruia i se comunica, fiindcă el adăuga atâtea laturi suplimentare despre lucrul acela, încât eu eram cel care afla lucruri noi de la el. Niciodată nu s-a putut să-i spui lui ceva care să nu știe. Știa totul, dar tocmai aceea discreție, de care ai

vorbit dumneavoastră, împiedica să-și afirme toată știința, căutând să o dozeze numai adaptată la problemele care le discuta.

Desigur, sint copleșit în momentul de față amintindu-mi trăsăturile care mi se par că întregesc fizionomia sa morală și care m-au atras continuu către acest om care mi se părea excepțional. Aș spune, iarăși, referindu-mă la Schiller, că aproape nu am întâlnit un om în care să se întâlnească în asemenea măsură această uniune dintre demnitate și grație. Demnitatea lui apărea cu atât mai elegantă cu cât erau momente dificile în care el, cu un gest aproape de scrimă spirituală, știa totdeauna să le facă față și să le pareze. Mi-a plăcut totdeauna aceea demnitate a lui, aceea demnitate care devenise

În mijlocul studenților
cu
Zoe Dumitrescu-Bușulenga.

atît de naturală, atît de grațioasă în toate gesturile lui și care dădea frumusețe gesturilor și ideilor în cele mai neprevăzute împrejurări. Îmi amintesc cu emoție cuvintele pe care le-a scris Geo Bogza la moartea lui: în momente foarte dificile pentru țară, cînd se decreta mobilizarea pentru al doilea război mondial și toată lumea era complet derutată, l-a văzut în Piața Dorobanți pe acest *domn*, care ținea doi copii de mină, un băiat și o fetiță, care mergea cu cea mai mare prestanță în mijlocul unei lumi tulburate și pentru care, cum spunea foarte frumos Geo Bogza, fiecare pas era o lecție de demnitate.

Iată, acesta era omul Tudor Vianu, învățatul Tudor Vianu, gînditorul Tudor Vianu, fire afectuoasă, rațională, reținută. El cuprindea în mic, ca un Homeomer al lui Anaxagoras, toate calitățile morale într-o singură personalitate și le cuprindea atît de sintetic și atît de armonios, încît lăsa impresia celei mai pure simplități. Cu acea imagine a lui Tudor Vianu mă despart de dumneavoastră... (*Aplauze.*)

Ș. CIOCULESCU: Aplauzele dumneavoastră fac de prisos orice cuvînt de elogiu pentru această prezentare, atît de sensibilă și atît de justă în același timp, a marelui spirit care a fost Tudor Vianu. Rog pe tovarășa profesoară Zoe Dumitrescu-Bușulenga, dintr-un eșalon mai tirziu al învățăceilor lui Tudor Vianu, să depene și domnia sa amintiri.

Z. DUMITRESCU-BUȘULENGA: Cu aceeași emoție care ne cuprinde din ce în ce mai puternic pe toți, gîndul mă duce înapoi cu foarte mulți ani. Trebuie să spun că și pe Tudor Vianu și pe Perpessicius i-am cunoscut în anii copilăriei mele, fiindcă amîndoi erau prieteni cu tatăl meu. Mi-aduc aminte că se vorbea despre Tudor Vianu curent la noi în casă. De fapt tata era prieten cu bătrînul doctor Vianu. Făcuseră războiul împreună, sau în orice caz se împrieteniseră în timpul războiului, și Tudor era obiectul lor de discuție admirativ.

Îmi aduc aminte că o dată — începusem a ști ce oameni vin în casa tatălui meu, pe la vreo cinci, șase ani — am auzit că vine Tudor Vianu și am zis că vreau să-l văd neapărat. Tatăl meu era foarte sever și, bineînțeles, din ochi mi-a interzis intrarea, și atunci am făcut un lucru cu totul nepermis: m-am așezat în dosul unei uși care dădea spre biroul lui și m-am uitat să văd cînd vine Tudor Vianu. N-am putut vedea foarte mult, pentru că mi-era frică să deschid mai mult ușa. Am făcut doar o diră pentru privire. L-am văzut cînd venea, cu eleganța lui — era atunci foarte tînăr, subțire, îmbrăcat în culoare închisă, acea culoare care nu l-a părăsit niciodată — și, după ce a intrat, am închis ușa, dar trebuie să mărturisesc că am ascultat la ușă. A fost poate prima dată cînd am făcut păcatul ăsta, dar cu o conștiință a nevinovăției mele totală, pentru că știam, intuiam, că ceea ce aud atunci este așa de important încît nu mai are importanță păcatul pe care-l săvîrșeam. Și-am ascultat vocea, o voce nemaipomenită, dar care mi s-a părut, în mod cu totul curios, deși vu, deși connu. Nu știu cum să vă spun, toată viața am avut impresia asta — că Tudor Vianu era cineva care *trebuie* să fie, care trebuie să fie totdeauna și care este totdeauna, ca un noroc al lumii. Întotdeauna, cînd e nevoie, Tudor Vianu *este*. Avea o voce nobilă și elegantă; nu cred că a izbutit să spună vocea aceea o dată vreun cuvînt urît, vreun cuvînt negativ, vreun cuvînt rău despre semenii lui. Niciodată. Se cunoștea că vocea aceea avea eleganțele supreme care nu cedează niciodată în fața momentelor de minie sau de violență. Ascultam la ușă, copil cum eram, și-mi plăcea grozav. Nu-nțelegeam foarte bine ce vorbeau, ușile erau foarte masive, dar se auzea din cînd în cînd risul lui care era un ris plăcut, un ris care atunci cînd îl auzai ți se părea tonic și robust. Cînd îl vedeai, era mai puțin vesel. Și a plecat Tudor Vianu și a mai revenit la noi de cîteva ori, mai cu seamă în momente grele pentru el, în anii aceia teribili, am mai pomenit despre ei, după '40.

Apoi am ajuns la facultate și m-am dus la orele lui. Iarăși am avut senzația certă a unei prezențe cunoscute și simțite de mult, din străfundurile culturii europene. Făceam cu profesorul Vianu un curs de estetică generală, elegant debitat cu acel gest măsurat

de sacerdote. Profesorul nu era abundent, n-avea o abundență pletorică și de cascadă, profesorul timbra, spunea fiecare cuvânt ca și cum era singurul care se potrivea în instanța dată, în structura pe care o construia cu atita rigoare. Ținea un seminar de stilistică de la care am învățat enorm. A fost totuși cel mai mare stilistician și începătorul stilisticii la noi și mi-aduc aminte că în anul acela am făcut în special semănătoristii și învățasem să discernem cu el perfect timbrul fiecăruia dintre semănătoristi în parte, timbrul semănătoristilor în general. Și-mi aduc aminte cu cită artă, a rolului jucat, a citit o pagină — apăruse de curind *Urcan bătrînul* al lui Pavel Dan, care-i plăcea lui Vianu extraordinar — și ne-a făcut o lectură admirabilă și o analiză după aceea, tot atît de solidă și de durabilă.

Au trecut anii și Tudor Vianu a rămas pentru mine *maestrul*. Fiind numită, printr-o împrejurare, la catedra de Literatură română, benefica natură a lui Vianu mi-a dăruit și mie din dulcele ei, din grația ei demnă și care nu căuta recunoștință. Am avut un moment greu, la un moment dat, prin '58, în facultate, și Tudor Vianu aflînd s-a supărat îngrozitor, deși nu avea nici un fel de obligații față de mine. S-a dus la decanat și era prima oară cînd a strigat la persoanele de acolo și a conchis spunînd: « Am s-o iau eu la catedra mea ». Și m-a luat la catedra lui. Firește, un respect enorm pornea de la mine către Tudor Vianu. Mă simțeam atît de « nimic » lingă el, atît de mărunță, atît de neînsemnată; nu pot să vă spun ce emoții aveam cînd Vianu venea la cursul meu, fiindcă, așa cum spunea profesorul Papu, Vianu știa tot, ca un Picco de la Mirandola. Știa tot și ne cunoștea perfect. Ne cunoștea cu toate cusururile noastre, cu toate calitățile noastre, ne accepta așa cum eram. Încearca să ne facă cu eleganță, cu mare delicatețe și cu mare discreție, din cînd în cînd, cite o lecție; domnul Papu era de față cînd a făcut o lecție grozavă la un curs despre Goethe. Dar ne iubea foarte mult, era foarte legat de noi și ne apăra și ne lăuda din plin în absență.

Odată — eu lucram și la editură — mi-aduc aminte că a avut domnia-sa un moment greu, era vorba de *Antoniu și Cleopatra*, tragedia shakespeareiană, pe care o tradusese și pentru care făcuse prefața, și eu eram redactor de carte. Era mult înainte de '58. De altfel ne cunoscusem, cum v-am spus, din timpul facultății, din anii '40. I s-au cerut niște modificări în prefață și șefii redacției n-au îndrăznit să-i sugereze modificările. Atunci m-au însărcinat pe mine s-o fac. Au zis: « Tu ești eleva lui, tu ești studenta lui, ți-e mai simplu poate să stai de vorbă cu profesorul și să-l convingi ». Și atunci, plină de dificultăți interioare, plină de suferință, mi-aduc aminte ca și acum, eram la E.S.P.L.A., l-am invitat în hol și am început să vorbim. Și mi-aduc aminte că profesorul a început să transpire. A spus: « Dragă Zoe, dumneata îți dai seama ce-mi ceri? Știi, zice, eu n-am mințit niciodată ». Pot să vă mărturisesc că pentru mine a fost îngrozitor. I-am explicat că nu era vorba de fapt să spună un neadevăr, ci să facă o rezervă mentală, să eludeze un punct nevralgic din tragedie și să pună accentul pe altul, nu pe acela. Ei bine, am văzut pe acest om, care n-a făcut compromisuri, acest om admirabil, l-am văzut, cum vă spun, respirînd greu, a aprins o țigară, s-a chinuit și a spus: « Știi ce? Îndreaptă dacă ești bună, îndreaptă dumneata acolo ». L-am văzut deci și în această ipostază de noblețe, de rigoare etică. Fiindcă profesorul ne învăța pe toți rigoarea, dar ne învăța cu folos, pentru că el însuși era rigoarea întrupată, pe el se săvîrșise filozofia ca operă de artă. Pe el se aplicase kalokagathia, aș zice, el era, într-adevăr, sufletul frumos care se realizase singur, se autodesăvîrșise ca idee, asupra lui o operase. Și ne mustra din cînd în cînd și ne arăta importanța rigorii cuvîntului care nu se aruncă, cu care nu se joacă.

Mi-aduc aminte că eram la Sinaia, într-un an, nu țin bine minte — '59, '60, '61, și stăteam tot așa, de vorbă. Profesorul terminase cursul și mă chemase să bem o cafea și mă-ntreba: « Ce vrei să vorbești? » — aveam un curs a doua zi — și i-am spus: « Am să vorbesc despre Creangă ». « Da, îl știi bine, da, bun, foarte bine. Și despre ce aspecte? ». I-am spus eu cam ce am de gînd să fac. « Dar ți-ai notat ceva? » — a zis el, avînd dubii, cunoscîndu-mă foarte bine. Și am spus: « Nu, știți, probabil mai tîrziu, n-am avut timp, diseară ». Și a doua zi m-a chemat după curs și mi-a spus: « Știi,

mi s-a spus că ai fost briantă ieri. Dar mi s-a spus că ai improvizat. Ți-am spus să nu improvizezi. Ți-am spus, nu m-ai ascultat ». Și a început să-mi explice de ce nu era bine, că brianta asta cădea ca o zgură după aia și că lucrurile care rămăneau sub ea erau cele care aveau importanță. Și m-a învățat treptat că ceea ce rămâne este esența adevărată, grea — simplitatea.

Ani de zile m-am uitat la profesor, m-am uitat la el și tot mă minunam, deși, cum spun, era în mine un fel de pendulare între recunoașterea lui ca pe o prezență etern europeană, prezența unuia dintre acei mari maeștri, divinități tutelare așa zice, ale evoluției culturale omenеști, dar pe de altă parte încercam să prind esența lui fizionomică, să încerc să văd cum se răsfringe pe figura lui, cum se răsfringe somatic și fizionomic ființa lui interioară atât de strălucită, atât de desăvârșită în simplitatea și rigoarea ei, în noblețea ei, în stringența ei etică. Și am încercat, sint foarte mulți ani de atunci, să-i fac un portret și mi se pare că l-a impresionat. Vorbeam atunci despre cele două laturi ale ființei profesorului, pe care le vedeam amestecate într-o unitate admirabilă, și, văzînd adineauri bustul aci, mi-am adus aminte de portretul acela pe care-l făceam acum mulți ani. Și spuneam eu atunci că partea de jos a figurii, a fizionomiei sale, mai cu seamă cînd ridea, mi se părea figura unui faun: un caracter dionisiac plutea asupra bărbiei, gurii și curburii violente a nasului. Dar cînd te ridicai de la ochi în sus, fruntea lui, admirabilă, trăda prezența spiritului, aripa spiritului trecea, apolonicul era într-adevăr, acolo, armonizînd, cuprinzînd, integrînd, echilibrînd.

Uneori, după cursuri, ne întorceam în grup acasă. O luam spre Dorobanți. Eu stăteam toată copilăria pe Dorobanți. Profesorul se oprea la [casa] Macedonski. Stăteam acolo citeva minute de vorbă. Și începea să ne spună despre poet, despre familia lui, despre legăturile sale cu familia Macedonski. Nu se putea opri de a sta o clipă în fața casei unuia dintre maeștrii lui, din nenorocire astăzi casa a dispărut, și îmi aduc aminte cu atîta tristețe de serile în care treceam cu profesorul nostru pe acolo. Apoi se oprea în fața casei mele, casa în care copilărisem, și spunea: « Dacă i-am face domnului Dumitrescu o serenadă, cum ar fi? » — tatălui meu. Am spus că era inutil, căci tata încă de mai mulți ani surzise. Și mergea mai departe, vorbea despre viața lui și spunea: « Viața tinereții mele a fost una veselă. Știi, era, parcă, veselie pe aici ». Ne arăta totdeauna acolo, dincolo de barieră, dincolo de Ștefan cel Mare. « Aici mergeam cu Șerban, cu Vladimir cite o dată și făceam așa, niște chefuri vesele ». Cred că exagera, nouă ni se părea că este o imensă hiperbolă, că este o exagerare enormă, pentru că profesorul nu putea fi decît profesorul. Nu mi-l imaginam niciodată decît fabulînd despre astfel de lucruri, știu eu, despre clipe de veselie absolut mundană, banală, și așa mai departe.

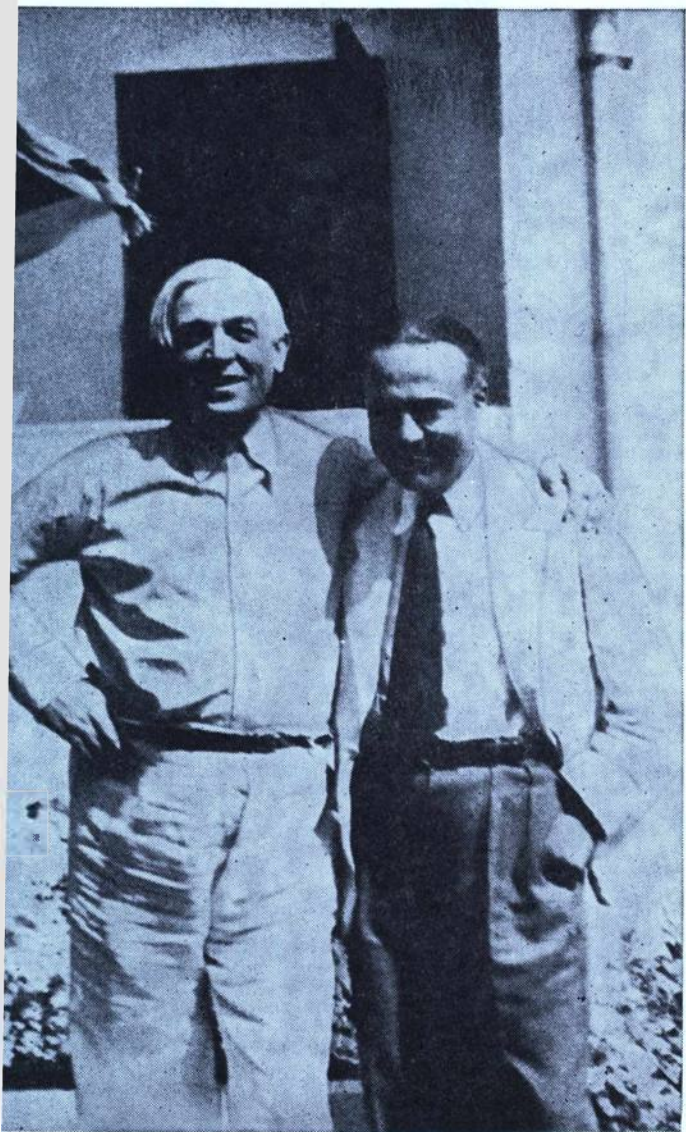
Ș. CIOCULESCU: Avea numai ebrietatea spirituală.

Z. BUȘULENGA: Sint absolut convinsă de lucrul acesta. Îi plăcea, se amuza el însuși imaginîndu-și că tinerețea lui ar fi putut fi veselă. Sint convinsă, n-a fost niciodată îmbătat decît de domnia *ideii absolute* care-l stăpînea. Gîndindu-mă la tinerețea lui, pe care el o voia așa, veselă și plină de bucurie studențească, și văzînd maturitatea lui, care a fost din ce în ce mai gravă, am fost poate întărită în imaginea pe care mi-am făcut-o despre personalitatea lui, atît de bine ilustrată de către fizionomia lui. Vianu avea o noblețe somatică. Vianu izbutise să facă o sinteză, și fizică, din ceea ce erau marile coordonate ale culturii vechi, așa cum o înțelegeam noi, și mă gîndesc că astăzi, cînd nu sintem deloc departe de el, pentru că Vianu este o prezență continuă și trăim mereu în prezența lui, mă gîndesc că astăzi Vianu va trebui amintit în tot locul în învățămînt, în universitatea noastră, pentru că lecția lui Vianu, ca orice lecție mare, este lecția exemplarității nobelții și rigorii, este lecția mării iubiri de oameni făcută cu discreție, cu eleganță. Cred că duhul lui ar trebui să permeeze fără încetare atmosfera universitară, pentru că exemplul lui să fie exemplu Universității întregi. Avem nevoie de exemplul lui Vianu, avem nevoie să ținem minte lecția lui, care trebuie să fie cu noi, care i-am fost discipoli, pînă la sfîrșitul vieții și mai departe. (Aplauze.)

Liviu Rebrear
Inginerul Val
Măciuc

JURNAL

DIN POPASURILE EUROPENE ALE LUI LIVIU REBREANU

DACA ÎN ULTIMII ANI — ȘI MAI ALES de la apariția în 1961 a primei bibliografii a tălmăcirilor operei lui Liviu Rebreanu în limbi străine — se vorbește insistent despre integrarea tot mai profundă a creației marelui romancier în conștiința universală — s-a neglijat în general și continuă să se negligeze studiul contactului direct al scriitorului român cu zările unor literaturi europene.

Rebreanu însuși manifesta un deosebit interes pentru cunoașterea valorilor culturale și estetice de pe alte meridiane și la capătul unui interviu din 1940, cu patru ani înaintea morții, mărturisise dorința secretă, de neîmplinit de-a lungul întregii vieți: « o călătorie în jurul pământului ».

În același timp, e de remarcat că fiecare dintre popasurile sale peste hotare au însemnat mesaje ale culturii noastre în lume și, totodată, ceea ce Rebreanu singur definea, într-o cuvântare rostită cu prilejul vizitei lui Georges Duhamel în România, drept « pelerinaje à la recherche de la même âme de l'humanité ».

Pentru scriitorul romantic noțiunea de călătorie se identifica îndeobște cu aceea de evadare. Pentru ochiul experimental al romancierului realist ea a reprezentat totdeauna explorarea vieții sociale și a naturii umane. « În orice călătorie — scria în 1931 Liviu Rebreanu în „introducerea” la cartea sa de memorii Metropole — mai important decât toate privilegiile, peisagiile și minunile naturii, rămâne omul... Marea, șesul, dealurile, munții sunt deopotrivă de admirabile și de indiferente... »

Contrazicând prin optica sa concepția tradițională despre memorialul de călătorie, cartea lui Liviu Rebreanu a deconcertat critica la apariție. Pentru cititorul de azi, însă, peisajul moral, caracteristicile de cultură sau civilizație, frământările sociale din Polonia, Germania, Italia, Franța anilor 1926 — 1927 rămân pline de interes, chiar dacă nu poți fi întotdeauna de acord cu interpretarea care ți se oferă. Volumul Metropole nu reprezintă decât transcripția artistică a citorva din « popasurile » europene ale lui Liviu Rebreanu. La cele trei călătorii din 1926 — 1927 la Berlin, Roma și Paris se adaugă în anii următori altele în Peninsula Scandinavă, Anglia, Peninsula Iberică, Peninsula Balcanică, etc., fără a mai menționa revenirile prin aceleași locuri,

Ne-am propus să reproducem aici notele de drum ale scriitorului român privind participarea sa la centenarul nașterii lui Ibsen, dacă nu cel mai important, hotărât cel mai impresionant eveniment literar internațional dintre cele la care Liviu Rebreanu a luat parte. Inițial, urma să facă obiectul memoriei de călătorie publicat și numai dorința de a da o lucrare «rotundă», încheiată, l-a determinat pe autor să se limiteze la «trei metropole». O dovedește altfel angajamentul său de a reveni cu însemnări detaliate, cît și repetarea insistență a invitației adresată soției de a păstra cu deosebită grijă întreg materialul documentar.

Opera lui Ibsen era relativ bine cunoscută scenici românești. Un bilanș întocmit, cu prilejul centenarului, de „Rampa” număra opt piese puse în scenă la Teatrul Național din București între 1895—1927: Rosmersholm; Strigoii; Un dușman al poporului; Stilpii societății; John Gabriel Borkman; Rața sălbatică; Nora (Casa de păpuși); Hedda Gabler. Alte două piese văzuseră lumina rampei pe scene particulare: Peer Gynt, în interpretarea Companiei Marioara Voiculescu (1924—1925), și Micul Eyolf, la Teatrul Popular (1925—1926), sub direcția de scenă a lui Victor Ion Popa. Fără a mai menționa teatrele din provincie (Teatrul Național din Craiova sau Teatrul Național din Cluj) și turneele trupelor străine. Printre interpreții români se numărau numele lui C. I. Nottara, Ion Brezeanu, Aristide Demetriad, Petre Velescu, Ion Livescu, Nicolae Sorocanu, Ion Manolescu. Existau chiar mari actori specializați în roluri ibseniene, ca Petre Sturza. Centenarul nașterii «celui mai mare dramaturg al veacului trecut și unul dintre cei mai de seamă ai literaturii universale», cum îl caracteriza Camil Petrescu, oferea Naționalului bucureștean ocazia unui «festival Ibsen», prin reluarea unor succese mai vechi cu Rața sălbatică și Nora și premiera dramei Femeia mării cu Petre Sturza și Maria Filotti, sub direcția de scenă a lui Paul Gusty. În deschiderea «festivalului» (20 martie 1928), precum și la reprezentarea piesei Micul Eyolf la Cluj (2 aprilie), a conferențiat despre viața și personalitatea dramaturgului norvegian Ion Marin Sadoveanu.

În presa românească au apărut, cu prilejul centenarului, articole semnate printre alții de: Camil Petrescu, Mihai Ralea, Mihai Sebastian, Tudor Vianu, G. Călinescu, Victor Eftimiu, Petru Comarnescu. „Rampa” publica la 21 aprilie 1928 un număr omagial prefațat de Corneliu Moldovanu, directorul Teatrului Național din București și reproducu un fragment din Peer Gynt în versiunea poetului Adrian Maniu. S-a afirmat — și pe drept cuvînt — că anul 1928 a reprezentat momentul major al receptării ibseniene în țara noastră.

Între cele 20 de țări, participante la festivitățile centenarului ibsenian de la Oslo, s-a înscris și România, reprezentată prin Liviu Rebreanu, președintele Societății Scriitorilor Români, și Aristide Demetriad, cunoscut interpret român al lui Ibsen, președintele Sindicatului Artiștilor.

Prețuirea pe care Rebreanu o arăta marelui dramaturg norvegian o putem descoperi încă din 1912, în numeroasele lui cronică teatrale.

«Nu se poate o mai mare cinste pentru un teatru serios — scria Rebreanu în 1912, într-o cronică dra-

matică receditată trei decenii mai târziu în volumul Amalgam — decît cînd i se dă prilejul să tălmăcească pe uriașul norvegian. E o sărbătoare să joci pe Ibsen». Și mai departe: «Ibsen a reformat teatrul modern, dar vrea să fie mai mult decît un reformat: un regenerator al omenirii. E un agitator genial și un luptător neobosit. Un tehnician strălucit și un psiholog neîntrecut... Lumea de azi e atît de stricată încît nu poate primi adevărul... Mîngăierea doctorului Stockmann, a autorului și a noastră este perspectiva viitorului în care singurele baze sănătoase ale lumii, binele și adevărul, vor face posibilă și fericită viața sufletelor alese și nobile».

În «însemnările zilnice» pe care le publicăm aici nu trebuie să ne dezorienteze caracterul pur descriptiv, informațional, cu apăsarea pe amănuntul monden al festivităților, chiar dacă putem regreta uneori simpla mențiune a evenimentului cultural sau a discuțiilor purtate cu diverse personalități ale vieții literare și artistice din străinătate. Scriitorul român urma însă — cum mărturisește — să revină asupra împrejurărilor. Se impune, de asemenea, a menționa că «notele de drum» apărute acum fac parte din corespondența adresată soției, deci au un caracter mai intim. La rîndul lui, Aristide Demetriad, răspunzînd invitației ziarului „Rampa”, a făcut publice impresiile sale de călătorie, confirmînd cu acest prilej unele din observațiile lui Liviu Rebreanu.

Precizînd rolul delegației române la festivitățile centenarului Ibsen de la Oslo, amintim și cuvîntarea rostită de Liviu Rebreanu care, subliniînd rolul creației ibseniene în cunoașterea și răspîndirea universală a literaturii norvegice, arăta, între altele, sensul relațiilor culturale internaționale pe care România șinea să le stabilească pe alte meridiane: «Noi suntem siguri că nu e departe ziua cînd genial creator al poporului român va reuși să cucerească atenția altor națiuni[...] Lumea a trebuit în sfîrșit să constate că popoarele mici pot contribui mult la progresul civilizației omenesci, că existența națiunilor mici este o necesitate pentru însăși ideea de civilizație».

Nicolae LIU

NICE: CENTENARUL IBSEN

*Duminică, 11 martie, 1928, ora 3 d. a.
pe vaporul Kong Ring printre insulele daneze*

Iubită nevestică,

Iată-mă mai liniștit, ca să pot face o corespondență mai lungă. Mai avem 24 ore pe mare pînă la Oslo, nu mai oprim nicăiri — putem sta de vorbă pe îndelete. Deci s-o iau de la început.

Am călătorit de la București încoace fără nici un incident de seamă. Mi-au rămas în inimă însă, cu drag, ochii tăi frumoși din gară, plini de înduioșare, de grijă, de regret. Ei mă urmăresc mereu, mi te păstrează în fiecare clipă vie și iubită.

Nu știu cînd am trecut frontiera în Polonia — dormeam și n-am vrut să mă scol. Demetriade e un tovarăș de drum simpatic, prevenitor, împăciutor. Ne înțelegem foarte bine în toate. Din nenorocire însă nu e capabil să vorbească nici o limbă străină; franțuzește chiar vorbește atît de prost că eu sunt un parizian pur singe pe lîngă el. Și astea cu toate că a călătorit foarte mult. [. . .] Astfel sunt nevoit să fac eu pe dădaca lui, să plătesc eu pretutindeni (el nu se prea descurcă cu banii străini), să am eu toate inițiativele. În schimb el e foarte drăguț și ascultător, încît, încă odată, călătorim cît se poate de agreabil.

Prin Polonia, în tot cursul zilei de marți, n-am avut nimica de înregistrat, nici măcar vreo cunoștință oricît de trecătoare. Am petrecut toată vremea în compartimentul nostru sau în altele, goale, — doar la masă ne-am dus la restaurant. Eu cu boala mea de jurnale și baedekere. Seara pe la șapte, am trecut în Germania, la Kattowitz-Beuthen și îndată ne-am și culcat, iar dimineața, miercuri, ne-am trezit la Berlin. Am sosit exact la 7²⁰. Am tras la același restaurant, unde fusei anul trecut cu Sadoveanu¹, adică la Hotel Magdeburger Hof, chiar lîngă gara Friedrichstrasse. Eu am făcut îndată o baie și, după ce ne-am odihnit puțin, ne-am dus la legația noastră. Ministrul Petrescu Comnen era la Geneva, de unde se întorcea de-abia săptămîna viitoare. Am găsit însă cunoștințe bune: pe un gazetar, Șchiopul, pe care l-am avut odinioară coleg la „*România*”² și care acum e atașat de presă la legația de aici; apoi alt așa zis atașat cultural, Ilcuș, și în sfîrșit un consilier de legație, Laurian. Au fost toți foarte drăguți. Deoarece ei nu știau nimic de venirea noastră, s-au interesat îndată la legația norvegiană de-acolo; nici aceia nu știau nimica. Atunci ai noștri au telefonat la Hamburg consulului general al României să se intereseze el acolo și să ne dea toate informațiile, ceea ce a și promis. Domnii de la legație ne-au invitat la dejun la Restaurant Hessler,

¹ Mihail Sadoveanu. Cei doi scriitori fuseseră delegați la Congresul PEN-Club din partea Societății Scriitorilor Români, sosind prea tîrziu din pricina formalităților din țară. Amintirile din *Metropole* consemnează călătoria în primăvara anului 1926.

² Cotidian bucureștean la care Liviu Rebreanu a deținut cronică dramatică în 1923—1925,

în Kant-Strasse — un restaurant foarte elegant. Am fost firește oaspeții lor. Seara am fost, cu Demetriade numai, la Komische Oper, unde am văzut o revistă: *Zieh dich aus*, cu foarte multă goli-ciune și tot atât de puțin spirit³. După teatru am luat o masă ușoară la un restaurant aproape de noi. Și ne-am culcat.

Mi se întâmplase însă o neplăcere încă din tren: nu știu cum și când mi-am pierdut micul pinion de tras — știi că mi se întâmplase de câte ori voiam să corectez ora, să mă căznesc îndelung până să vir înapoi roțița. În sfârșit, cum-necum, am rămas cu ceasul inutilizabil. Trebuia să-l dau sau să-mi înlocuiască piesa, sau să-mi cumpăr alt ceas provizoriu. Deci încă din prima zi, după masă, m-am dus la Wertheim, celebra casă ca Printemps și Galleries Lafayette—de unde v-am cumpărat eu rindul trecut toate fleacurile celea — și mi-am cumpărat un alt ceas, cu 20 mărci, fiindcă pentru înlocuirea piesei și curățirea ceasului vechi îmi cerea o săptămână de așteptare — imposibilă.

Acuma, a doua zi la Berlin, adică joi, ne-am sculat târziu relativ, pe la 9. Am făcut o plimbare de 2 ore cu autobus comun, prin Berlin, pentru a vedea monumentele mai de seamă. Deși era repetiția celei făcute rindul trecut, a fost interesantă și acuma plimbarea aceasta, după care ne-am dus iar la legație, să aflăm informațiile necesare pentru continuarea călătoriei. Aici am ajuns pe la 12 și, într-adevăr, aveam știri bune: pe de o parte o telegramă de la ministrul nostru de externe din București, care ne comunica, prin intermediu legației, că agenția Sloman din Hamburg ține la dispoziția noastră două locuri clasa I pentru Oslo, oferite de guvernul norvegian. În același timp, consulul general de la Hamburg ne înștiința de asemenea că Sloman ne-a rezervat locuri și ne trimitea un formular de completat și vizat de legație, contra căruia să ni se elibereze biletele. Ni se preciza însă că vaporul respectiv pleacă din Hamburg simbătă, 10 martie, la ora 1 d. a. De altfel, informații oarecum similare luasem, între timp, și de la o agenție de voiaj norvegiană pe care o descoperisem aici. Ni se spunea că de la Hamburg pleacă o singură dată pe săptămână, simbăta la ora 1 d. a., câte un vapor pentru Oslo. Precis era deci că din Berlin trebuia să plecăm negreșit vineri dimineața ca să putem vedea ceva și din Hamburg.

Iar am luat masa cu amicii de la legație, acum la un restaurant — Venezia. Am făcut firește noi pe gazdele și am plătit masa.

După masă, în vreme ce Demetriade s-a culcat (fiind bășcă — el singur își mărturisește 56 ani — nu poate să nu se odihnească după amiazi), eu m-am dus să cumpăr cîte ceva pentru tine și Puia. Știam că n-am să găsesc mare lucru, cum nici n-am găsit. Am luat însă numai ca să nu plec cu mîna goală. Lucrurile mai bune și mai importante voi căuta să le cumpăr la Oslo, Londra și Paris... Apoi am cumpărat biletele de C. F. pentru Hamburg și 2 cărți despre Norvegia ca să am ce studia pe vapor. Și, în sfârșit, am luat 2 bilete pentru seara la Schauspielhaus (Teatrul statului, ceva ca Naționalul nostru), unde s-a jucat *Teșătorii* de Hauptmann, în regia lui Leopold Iessner, cel mai mare regizor de azi al Germaniei. Spectacolul a fost minunat, pus la punct, studiat în cele mai mici amănunte, montat cu o precizie rară. Ne-am despăgubit și pentru seara pierdută, de ieri. În antract, am întîlnit aici pe Marin Simionescu-Rîmniceanu, care stă la Berlin vreo lună, nevastă-sa fiind germană... După spectacol am luat masa la Franziskaner Keller, un restaurant modest, tot în apropierea hotelului nostru.

Vineri 9 martie, m-am sculat la 7 dimineața, mi-am strîns bagajele, am regulat notele la hotel, iar la 8 1/2 am plecat la gara Lehrter de unde la 9⁴⁰ am pornit spre Hamburg cu un accelerat care face distanța de 300 km. în 4 ore, deci cu aproape 80 kilometri pe oră. Am călătorit bine, comod. Am luat masa în tren. N-am făcut nici o cunoștință. Și am sosit la Hamburg exact după orar, la 1 1/4.

Alsesem hotelul după Baedeker. Am meriit foarte bine. Un hotel cum nici nu se găsește la noi. Camera de baie, 12 mărci pe zi. M-am curățat puțin și apoi ne-am dus la Consulul general al României, care ne aștepta. [. . .] A fost extrem de gentil. Ne-a

³ În *Metropole* vizionarea aceluiași spectacol ar fi avut loc cu prilejul popasului berlinez anterior, în tovărășia lui Mihail Sadoveanu.

așteptat cu biletele făcute gata pentru vapor. Ni s-a pus cu totul la dispoziție. Ne-a luat cu mașina lui și ne-a plimbat vreo 3 ore prin Hamburg să ne arate tot ce e mai de seamă. Așa am văzut faimoasa Chile-Haus, un fel [de] zgîrie-nori german, o clădire într-adevăr colosală, într-un stil cu desăvîrșire modern. Ne-am plimbat prin portul uriaș, în care furnicau mii și mii de vapoare de toate mărimile și de toate neamurile. De altfel, portul însuși e unul din cele mai mari de pe glob. Impresionantă a fost trecerea cu automobilul printr-un tunel pe sub riul Elba, lat de vreo 2 km, la o adîncime de peste 40 m. Tot aici am văzut un monument colosal al lui Bismarck, o figură colosală — numai degetele mîinilor au un metru lungime — îți închipui deci cît de mare trebuie să fie.

După plimbarea aceasta ne-am dus acasă la el (o casă drăguță, nu mare, dar bogat mobilată cu obiecte rare, cu o colecție de artă preistorică din Guatemala etc.). Nevastă-sa era la un ceai la prieteni și regreta că nu ne-a putut aștepta. Ne-a oferit un coniac și țigări havane veritabile. Apoi drept cadou cîte-o găinușă miniatură din Guatemala, o mică bijuterie lucrată de indigenii de acolo. Pentru seara, după masă, ne-a poftit să fim oaspeții lui la un spectacol.

Ne-am pus la smoking, am luat masa în restaurantul hotelului (așa ca în filme, vorba Puicuței) și apoi a venit Guttman să ne ia. Era cu nevasta și încă o doamnă, prietena ei, soția unui mare negustor, Schwartz, mult mai bogat decît el. D-na Guttman e un fel de spaniolă americană, cam urîțică, cealaltă, mai drăguță, seamă puțin cu Toto Ionescu. Ne-am dus la un cabaret artistic, Die Liebelle. Program mediocru. Guttman a oferit șampanie, firește. Am petrecut cît s-a putut de bine pînă pe la ora 12.

Pentru a doua zi, *sîmbătă 10 martie*, consulul ne-a pus la dispoziție mașina lui să vizităm parcul de animale Hagenbeck de la Stellingen, la vreo 15 km de Hamburg. E cea mai mare și mai frumoasă grădină zoologică din lume.

Apoi ne-am întors la hotel, am plătit și, însoțiți de amabilul consul, am plecat în port, la vapor. Ne-a recomandat căpitanul vasului și la ora 12 1/2 ne-am despărțit mulțumindu-i pentru toată gentilețea ce ne-a arătat-o.

Vasul norvegian « Kong Ring » e simpatic, de 1650 tone. Avem cabina nr. 14, cu 2 paturi, deci numai noi doi. Fiindcă a avut de încărcat mai mult, a plecat cu mare întîrziere din Hamburg, la ora 5 d. a. în loc de 1 d. a. Am mers pe Elba la vale și tocmai la 11 noaptea am cotit în marele canal Kiel, pe care am călătorit toată noaptea. Azi dimineață la 8 am fost de-abia în Kiel. Trebuia să sosim luni dimineața la 7 la Oslo. Se pare însă că nu vom sosi decît pe la 3—4 d. a.

Cît am mers pe Elba și pe canal, am mers foarte bine. Îndată ce am intrat însă în largul mării, am nemerit într-o ușoară furtună. Marea era agitată și vaporul a început să se clatine considerabil. Era și frig de-a binelea. Valuri mari măturau din cînd în cînd punțile vaporului, care s-a umplut de gheață în curînd. Așa a început pentru mine răul de mare. Clătinarea vasului îți dă o amețelă care se accentuează din ce în ce și-ți produce o enervare continuă. Am luat cafeaua de dimineață și m-am urcat în salonul de fumat. Eram singur. Și deodată, împotriva voinței mele, m-am ușurat cu o vîrsătură puternică. Atunci m-am retras în cabină și m-am culcat, scăpînd de acest simțămînt dezagreabil.

Furtuna însă s-a potolit treptat, iar frigul s-a dezmoșit. După dejun era mai puțină tangarea vaporului. Atunci m-am apucat să-ți scriu. Totuși, după un răstimp, tot nu m-am simțit prea bine și iar m-am culcat pînă la masa de seară. Acuma, după masă, la ora 11 seara, o liniște încîntătoare. Am stat un răstimp în salonul de sus, ascultînd radiofonie de la Londra, Copenhaga, Stockholm, Berlin. Pe urmă m-am coborît să continui conversația cu tine.

Pe vapor, la clasa 5, suntem în total vreo 20 persoane, între care și 3 doamne. Toți sunt norvegieni, afară de noi. Se vorbește numai norvegiana, din care nu pricep mai nimica. Dar cu germana te poți înțelege cu toți. Schimbăm cîte o vorbă cu tovarășii de călătorie, dar cît mai puțin. Căpitanul vaporului e un băiat tînăr și foarte simpatic. Am cunoscut pe un sculptor norvegian, pisălog îngrozitor.

Altfel avem toate comoditățile. Prin telegrafie fără fir primim noutăți din lumea întreagă.

Obiceiurile norvegieni sunt nostime, cel puțin în ce privește masa. De dimineață, la ora 8, se servește un *frøkost*; pe masă sunt înșirate fel de fel de lucruri: șuncă, lax, pești, sardele, unt, mezeluri, brânzeturi etc. O bogăție grozavă de mâncăruri. Se ia din toate cît vrei. Piine puțină. Apoi se oferă cafea cu lapte sau ceai. Apoi fructe. Măninci cît poți, pînă nu mai poți. La dejun (*middag*): bulion, pești de mare, rasol cu diverse aranjamente, o friptură foarte garnisită, prăjituri (creme diverse sau înghețate), cafea (aceasta însă servită în salonul de fumat). Seara iarăși aceleași diversități de la *frøkost*, în plus o friptură garnisită și ceai cu toate cele trebuincioase.

Măninc, îți închipui, din belșug. Unde pui că pentru noi e gratis, ca și călătoria.

Acum e 11 seara. Duminica. Mă mai duc în salonul de sus să ascult puțină radiofonie și pe urmă o să mă culc. Mîine voi continua.

Mîine s-a făcut azi. E luni 12 martie, ora 10 dimineața. A treia zi de cînd sunt pe mare. Liniște. Marea foarte bună. Mă simt perfect. Poate că m-am mai și obișnuit cu marea. Tocmai intrăm în fiordul Oslo, un braț de mare de vreo sută de km adîncime. Văd înția oară un fiord adevărat. O impresie rară. Ca un fluviu colosal, de vreo 8—9 km lățime. Malurile înzăpezite, cu coline, dealuri, văi. În fața lor, insulele mici, ca niște animale antideluviene căzute în apă și încremenite acolo pentru eternitate — blocuri uriașe de stîncă... Și încă părțile cele mai frumoase de-abia de-aci încolo vin.

Aseară, după ce am întrerupt convorbirea cu tine, Fănișor drag, m-am dus în salonul de sus și am ascultat radiofonie un răstimp, răsfoind în aceeași vreme diverse reviste ilustrate germane, norvegieni, suedeze. Pe urmă am intrat în vorbă cu sculptorul norvegian, despre care ți-am pomenit; și am tănuțit împreună pînă pe la 1 1/2.

Azi m-am sculat de-abia la 9. Era în cabină o căldură insuportabilă. O suport însă din pricina colegului meu care e foarte plăpînd și suferă mereu de frig. E simpatic el, cum îți spuneam, dar are niște nenorocuri care mă cam scîrbesc puțin. A avut o operație la nas sau la dinți și acum are o rană deschisă în gingie de unde i se scurge puroi. După fiecare masă trebuie să-și facă pansamente și alte balamucuri. Cînd mă gîndesc că le face acestea în același lighean în care trebuie să mă spăl și eu îți închipui că mi-e cam silă să mă spăl și o fac cu tot dezgustul cuvenit.

Așa, azi dimineață m-am ras, m-am curățat puțin și l-am lăsat pe amicul meu să-și facă neputințele cum o crede mai bine. M-am repezit la *frøkost*, dar n-am avut mare poftă de mîncare. Și am venit sus, să-mi reiau discuția cu nevastica mea iubită și depărtată.

Mai avem vreo trei ore pînă la Oslo. Întrerup iar ca să pot vedea ce e de văzut. La Oslo voi termina scrisoarea asta, care vezi cît s-a lungit de mult, încît nici nu știu dacă te va interesa s-o citești toată...

În sfîrșit — la ora două d. a. am sosit la Oslo. Intrarea în port — admirabilă. Am debarcat bine, fără multe formalități. Am fost repartizați la Hotel Bristol, foarte elegant, bun. Înainte de a ieși în oraș și a lua cărți ilustrate vreau să termin scrisoarea, să o dau la poștă, să-ți seosească mai curînd. Pe la 5—6 voi ieși să vedem puțin orașul, care nu e mare, dar foarte simpatic.

Multe îmbrățișări, nevastă scumpă! După ce voi lua contact mai de aproape, îți voi mai scrie. Pînă atunci ilustrate mereu și milioane de gînduri bune numai pentru tine!

Oslo, 12 martie 1928
luni, ora 3 d. a.

LIVIU

*

Oslo, 18 martie 1928, duminică seara

Mult iubita și dorita mea nevastă,

Încep azi, înainte de a pleca la banchetul oferit de societățile de actori norvegieni, să mai conversez mai amănunțit cu tine. Mi-e tare dor de gura ta gălăgioasă și bună, de căsuța noastră, de Puica noastră. M-au cam obosit aceste nesfîrșite serbări și ban-

chete. Forfoteala asta îngrozitoare, îmbrăcărilor de câte trei-patru ori pe zi, cunoștințe mereu noi, conversații în toate limbile posibile, despre toate fleacurile imposibile, mincările norvegieni ciudate, în sfârșit tot balamucul ăsta infernal zdruncină și nervii cei mai oțeliți. Dar nu mai e așa de mult și voi scăpa de aici. Sper că la Paris, în cele câteva zile cu Puicuța, cu ciripitul ei dragălaș, să-mi mai viu în fire.

Dar să las lamentările prealabile și să reiau convorbirea cu tine, de unde am întrerupt-o sosind aici.

A fost asta luni. Ne-am găsit repartizați la Hotel Bristol. Un hotel foarte elegant, poate mai bun și ca Athenée Palace al nostru. Orice dorești și se împlinește imediat. Trebuie să fie și foarte scump și, din nenorocire, nici pînă acum nu pot ști dacă stăm gratis sau dacă va trebui să plătim. În acest din urmă caz e prăpădenie mare. Nici nu vreau să mă gîndesc. Să sperăm că voi scăpa ieftin și mulțumit.

Eu de altfel, în prima zi, luni, n-am dorit nimic decît o baie, pentru seara, să mă dezmořesc după prea lunga călătorie pe mare. Deocamdată, m-am schimbat puțin și m-am dat jos în restaurant, să mănînc ceva, căci eram lîhnit. Am mîncat binișor și scump. Masa se plătește îndată. M-a costat vreo 10 coroane, ceea ce în banii noștri face vreo 250 lei. Astea sunt mesele relativ ieftine. E o scumpete îngrozitoare aici, cu banii lor de aur. Pe urmă eu am ieșit puțin pe Calea Victoriei a lor, care se numește Karl Johans Gate. (Ți-am trimis toate vederile de seamă și-ți voi mai trimite în fiecare zi.) Cînd să ies, sunt chemat la telefon: o redactoare de la ziarul „*Nationen*” dorește să aibă o convorbire cu mine. I-am fixat-o pentru ora 8 și am ieșit. Orașul e simpatic, frumușel, mai ales însă prin poziția lui. În toate vitrinele librăriilor Ibsen — opere, portrete etc. Într-o vitrină, unde erau expuse și traduceri din Ibsen, am descoperit și versiunea românească din *Peer Gynt*, făcută de Maniu și apărută în editura⁴ Cartea Vremii.

M-am întors acasă. De-abia intrat în cameră, m-am și pomenit cu norvegiana. Conversația a mers nemțește (de altfel aici, ca limbă străină, nemțeasca e mai înțeleasă). M-a discutat despre multe, de toate. Am să aduc jurnalul cu conversația. În vreme ce vorbeam cu ea, alt telefon: un redactor de la „*Aftenposten*”, un fel de „*Universul*” norvegian, sosise jos în hall cu fotograf, de asemenea pentru o convorbire. Am expediat pe norvegiană, care nu voia să plece, și am coborît în hall. Reporterul ține să mă fotografieze în camera mea. Urcăm cu ascensorul. Atunci apare și Demetriade și-l iau și pe el. Ne-a fotografiat împreună și apoi am stat de vorbă vreo 1/2 de oră. Bietul meu tovarăș Demetriade e o catastrofă. Nu mi-aș fi închipuit niciodată să fie așa de timpit. E aproape sinistru. Și nu știe nenorocitul nici o limbă. Vorbește franțuzește cam ca Mitică. Se screme și la urmă scoate cite-o prostie cumplită. Reporterul, de gentilețe, ar fi vrut să audă și glasul lui. Atunci, colegul meu, după multe sforțări, izbutește să spună grav atîta: „Le... Norveguie...” Firește, i-am tăiat vorba, să nu ne facem de rîs căci, din întîmplare, reporterul știa ceva și franțuzește.

În sfârșit, ai să vezi și această convorbire, care a apărut în pagina I cu faimoasa fotografie.

După aceste isprăvi, ne-am dat jos (se făcuse 8 1/2), am mîncat și ne-am întors să ne odihnim. Eu înainte de culcare am făcut o baie bună. A, uitam să spun că ieșind în oraș, m-am aprovizionat cu cărți postale și mărci.

Marți, 13 martie. — Convorbirea din *Aftenposten* a făcut senzație. Eram primii oaspeți străini care soseam.

Facem întîi o vizită la Ministerul de externe, să ne interesăm de program și amănunte. Apoi suntem luați de un român, Mihai Ionescu, croitor de dame. Consulul general român de aici, norvegianul Axel I. Amundsen, armator de profesiune, om foarte bogat și simpatic, se grăbește să ne vază și ne invită la masă îndată. Masa o luăm la Froegnersaetteren, în împrejurimile capitalei, localitate vestită în toată lumea, ca și Holmenccollen, pentru alergările de ski. Restaurantul este indicat în romanul

⁴ De fapt colecția Cartea Vremii.

L. Rebreanu (1), Ion M. nulescu (2), Claudia Mil an (7), Mioara Minules (3) și Puia Rebreanu (4)

lui Maurice Bedel⁶. Firește, zăpadă multă. Alături vizităm muzeul de ski, unde sunt conservate obiecte și amintiri din călătoriile lui Amundsen și Nansen la Polul Sud.

Seara suntem invitați la Teatrul Central, să vedem *Comedia iubirii* de Ibsen, un spectacol în afară de programul oficial. A, uitam! La întoarcere de la Frøegnersaetteren, ne-am abătut pe la locuința consulului nostru, la Slemdal, unde am luat cafeaua, oferită de d-na Amundsen, o femeie simpatcă și amabilă, cu care am vorbit englezește, fiindcă altă limbă nu știe.

Miercuri, 14 martie. — Amicul meu Demetriade s-a îmbolnăvit rău. (Să nu spui nimic nevestei sale.) Are mare temperatură. Chemăm un doctor. E răcit rău; trebuie să stea în pat. Astfel, eu ies singur la o întâlnire cu consulul Amundsen, care vrea să.

⁶ Jerome, L. N. 60°. Romanul obținuse premiul Goncourt în 1927. „Adevărul literar și artistic” reproducea în traducere românească un amplu fragment chiar în preajma centenarului Ibsen.

mă ducă la un scriitor norvegian, prieten de-al lui. Ceea ce și facem. Apoi mă duc la cel mai vechi club norvegian, *Norske Selskabe*, unde luăm dejunul. Pentru seara, mă invită la spectacolul unei reviste suedeze. Am fost cu el și nevastă-sa și vicepreședintele sindicatului actorilor norvegieni. Revista — nostimă, sărăcăcioasă și, firește, n-am înțeles nimic. După teatru, m-au dus la un restaurant al teatrelor (ceva ca Eliseul nostru), unde am cunoscut câțiva actori și actrițe — toți bătrâni.

Programul oficial a început azi după amiază, cu recepție la Academia Norvegiană de Științe. Citeva cunoștințe.

Joi, 15 martie. — Azi încep adevăratele serbări comemorative. Un student care vorbește bine franțuzește vine să mă ia la Expoziția Ibsen, ce se deschide la ora 1 d. a. la Biblioteca Universității. Vine și regele Haakon cu prințul moștenitor Ulaf. Directorul Bibliotecii ține un mic speech în englezește și apoi vizităm expoziția foarte interesantă: manuscrise, afișe, portrete, caricaturi de-ale lui Ibsen, traduceri din toate limbile, afișe, costume etc. — în sfârșit tot ce privește pe om și scriitor. Sunt și câteva cărțuții românești. [...]

După asta, Ionescu mă ia la o cofetărie, îmi povestește diverse lucruri norvegiene. Demetriade mereu bolnav, dar mai bine. Diseară va merge și el la Teatru, iar până atunci stă în pat. Eu fac textul inscripției pe panglicile coroanei ce o vom depune la 20 pe mormântul lui Ibsen și-l dau lui Ionescu să-l traducă în norvegiană, urmînd ca apoi să-l controlez cu un scriitor norvegian să fie corect scris. La 5 3/4 e o conferință la Universitate despre *Brand*. Plictiseală mare și lume multă. Nu pricep nimic, fiindcă profesorul vorbește norvegiana, și încă *landsmaal*, o norvegiană veche. Repede acasă, să mă pun în frac, căci la 7 fix începe reprezentația de gală la teatru. Pun și colanul de comandor la gît, căci toată lumea e cu decorații. La teatru, tot ce are Norvegia mai distins, plus peste o sută de scriitori și directori de teatru străini. Nu-ți mai înșir nume. Fac cunoștință repede cu sumedenie de norvegieni și străini. Dar la primul antract d-na Barbra Ring, vicepreședinta Societății Scriitorilor norvegieni, îmi spune că după spectacol, la banchetul oferit de scriitorii norvegieni, trebuie să vorbesc negreșit și eu. Am șters-o îndată la hotel și mi-am improvisat, în franțuzește, un mic discurs. Ți-l trimit aici — textul original — să nu-l pierd. A ieșit destul de bine, după cum te poți convinge citindu-l. Pînă la ora 11 seara, cînd avea să înceapă banchetul, am fost gata.

Banchetul s-a dat în sala Rococo la Grand Hotel, o sală într-adevăr sumptuoasă. Un banchet de vreo 300 persoane. Îți închipui că a fost o lume deosebit de selectă. Lista tuturor o am de altfel, mi s-a dat tipărită, ca și discursurile preșidenților norvegieni în traducere franceză. Eu am fost la masa principală, avînd vecini pe nevasta directorului Teatrului Național, d-na Skavlan, și pe d-na Felt, soția unui secretar de stat, iar în față pe Underwood-Johnson, reprezentantul Americii (de meserie poet și dramaturg), și pe d-na Sigrid Undset, cea mai mare scriitoare norvegiană, laureata de anul trecut a premiului Nobel. Au ținut discursuri Ronald Fangen, președintele scriitorilor norvegieni, Hambro, președintele Parlamentului norvegian, apoi d-na Barbra Ring și pe urmă, dintre străini, profesorul de la Sorbona Paul Verrier (specialist în norvegiană), Sophus Michaelis (autorul *Nunții în revoluție*⁶), președintele scriitorilor danezi, încă vreo doi (un german și un suedez) și am urmat eu. Am citit fără nici o emoție și pot spune fără modestie că am avut mare succes, aplauze frenetice, și în cursul cuvîntării și la sfîrșit, și toate felicitările din toate părțile.

Discursul meu, de altfel, a apărut în extenso în ziarul „*Aftenposten*“ de a doua zi, osebît de reportajul banchetului.

Firește, au mai urmat vreo 10 alte discursuri. Banchetul s-a sfîrșit tocmai pe la 3 1/2 dimineața.

Vineri, 16 martie. — Nu ți-am spus ce-a pățit aseară bietul Demetriade. S-a îmbrăcat și am plecat împreună la teatru. Eu apoi am venit la hotel, să-mi fac dis-

⁶ Asupra «piesei în trei acte» a lui Sophus Michaelis, Liviu Rebreanu se pronunțase elogios într-o cronică din săptămînalul teatral „*Scena*“, cu prilejul premierei din 7 noiembrie 1914 de la Teatrul Național din București.

cursul și pe el l-am lăsat la teatru. Când colo, la banchet, îmi spune un actor că colegului meu i-a venit rău după actul al treilea, în antract, pe coridor; a avut o amețală și un fel de leșin. A fost dus pe scenă, într-o cabină, și doctorul teatrului i-a dat ajutor, iar pe urmă viceprezidentul actorilor l-a adus acasă la hotel și l-a culcat.

O întreagă nenorocire cu acest om, care a venit numai ca să economisească bani ca pe urmă să plece în Italia. E bolnav, de-abia se ține, hodorogit de tot, toată vremea scuipe și se screme; ți-e mai mare scirba. Azi zice că se simte bine, dar cu măsură. Ieșim împreună și comandăm coroana pentru mormîntul lui Ibsen, cu panglica tricoloră. Costă 50 coroane, adică vreo 2500 lei. E frumușică. Luăm masa cu Ionescu în restaurantul din Palatul Francmasonilor.

După amiază nu mă mai duc la conferința de la Universitate. Seara, la teatru, se joacă *Liga tinerimei*. După teatru, suntem poftiți la masă la Ionescu, unde sunt și ceilalți trei români ce se mai află la Oslo. Nimic important. Oameni simpli, bucușori că văd români.

Sîmbătă, 17 martie — La ora 1 d. a. vizităm galeria națională de pictură, iar pe urmă suntem la masă la dr. Harry Feld, lingă a căruia soție am stat la banchetul scriitorilor. Sunt invitați numai scriitori. De aceea Demetriade nu e. De altfel, el cu boșogelile lui n-a fost nici la galeria națională.

Consulul nostru ne invită pentru mîine la dejun la el, la Slemdal, iar de la palat primii înștiințarea că noi, românii, vom fi primiți în audiență de rege luni la ora 12 1/4 precis și să fim cu 10 minute înainte acolo.

Sunt două conferințe azi la Universitate; la una mă duc, la cealaltă trag chiulul. Seara, la teatru, se joacă *Strigoii*. După teatru e banchetul oferit de primăria orașului în palatul primăriei. Banchetul începe de la ora 1 1/2. Altă lume, afară de străini. Vecinii mei: d-na Kildal, nevasta președintelui Pen-Clubului norvegian, o femeie drăguță, cu care o rup pe englezește, și un consilier comunal. Sunt numai trei discursuri din fericire: primarul With, americanul Underwood Johnson și primul ministru Mowinckel. Sfîrșitul, — la 2 1/2. Adică plecarea mea, căci cei mai mulți au rămas ca totdeauna pînă la ziua. Demetriade a fost și el, dar a plecat și mai devreme, simțindu-se iar cam rău. La acest banchet am cunoscut pe poetul Oesterling, președintele Pen-Clubului suedez, care mă invită stăruitor să mă duc la Stockholm ca invitatul clubului lor.

Duminică, 18 martie. — Cu atîtea banchete, mai ales cu mîncările lor oribile, mi-am cam deranjat stomacul. Iau trei rînduri de picături Davila și mă liniștesc. La ora 1 e un concert simfonic, cu muzică norvegiană. Lume multă și program lung. Mă întorc acasă. Trebuia să mergem la masă la consul. Demetriade, care nu fusese la concert, era în vîrsături. Iar e bolnav, iar geme. Îl las. De altfel vine și Lyng, cu nevastă-sa, și cu ei plecăm la consul la masă, în împrejurimile capitalei, la Slemdal. Pe masă steguleț tricolor românesc. Doamna ne cîntă la pian un *haling*, dans național norvegian, și cîteva romanțe norvegieni. Începută la 3, masa se sfîrșește la 5.

Seara, la teatru, se joacă *Dusmanul poporului*. Demetriade vine de-abia la actul III. După teatru e banchetul oferit de Societatea artiștilor plastici și a actorilor. Are loc în sălile mari ale hotelului în care stăm noi. Lume foarte multă, peste 400 persoane. Pictorii sunt în niște costume speciale, roșii. Am avut vecini pe d-na Quirille, o bătrînă de la „*Journal des Débats*”, o mică actriță, Larsen, apoi Fritz Engel, critic teatral de la „*Berliner Tageblatt*”, și Bernhard Diebold, de asemenea critic dramatic la „*Frankfurter Zeitung*”. În cursul banchetului și a serbării, am cunoscut mai bine pe Gémier, pe Lugné-Poe, apoi pe un mare actor norvegian, Skanche. S-au ținut multe discursuri. Între ei a spus cîteva cuvinte, citite în franțuzește, firește făcute de mine, și Demetriade. A avut foarte frumos succes, frenetice aplauze. De altfel trebuie să știi că noi românii suntem în general foarte simpatici primiți de toată lumea.

Petrecerea s-a sfîrșit pe la 6 dimineața. Eu m-am urcat în cameră la 4, dar n-am putut deloc adormi.

Luni, 19 martie. — Și totuși a trebuit să mă scol la zece, să mă îmbrac, căci aveam să mergem în audiență la rege.

Am fost primiți exact la ora și minutele fixate. Regele e un tip foarte simpatic, foarte burghez și prevenitor. Ne-a poftit să stăm jos și am vorbit exact zece minute: despre Oslo, despre București și România, despre teatru, despre Hamlet. Firește, din partea noastră am vorbit numai eu, franțuzește, căci amicul Demetriade n-o rupe deloc. Observ cu mirare că am început să turu franțuzește în draci. Exercițiul multe face.

După audiență, mi-am cumpărat biletul pentru vapor. Voi călători de la Bergen la New Castle pe vaporul « Jupiter », același cu care a călătorit Jerôme⁷. Plecarea din Bergen, simbătă, la ora 11 1/2 dim. Sosirea în New Castle duminică seara. Plecarea din New Castle la ora 11 1/4, sosirea la Londra luni 26 martie, ora 5 1/2 dimineața. De altfel, am primit scrisoare de la Beza, din Londra, îmi reține cameră la hotel și mă așteaptă la gară.

Demetriade e atât de hodorogit că zice că nu mai poate. Renunță chiar să stea pînă la sfîrșit; nu mai pleacă la serbările de la Bergen. Își ia bilet pentru poimîine, miercuri, să se întoarcă acasă. Astfel, probabil că duminică seara sau luni 26 III va fi în București. Dar nu va spune nimănui că s-a întors din drum și nici că a sosit în București, decît mai tîrziu, ca să nu i se facă imputări că n-a fost capabil să-și facă datoria. L-am rugat să-ți telefoneze și să-ți spună prin viu grai cum am dus-o pe aici. Tu te rog să nu-i pomeniști despre boală, căci m-a rugat să nu-ți scriu despre asta nimic. Nici să nu-l chemi la telefon, înainte de a te chema el, căci poate vrea să se ascundă și de tine.

Drept să-ți spun, parcă sunt mai mulțumit că pleacă; în loc să-mi fie de ajutor, mi-a fost numai corvoadă. Am avut o decepție cumplită cu acest om. Îl credeam mult mai bine și ca intelect și ca tot. N-aș avea ce zice altminteri: a fost veșnic excesiv de amabil, a făcut tot ce i-am spus și m-a ascultat în toate. Dar prea e de tot prost, sărmanul, și incapabil.

Întorcîndu-ne la hotel, avem o surpriză grozavă: nota de la hotel. Va să zică plătim hotelul. Îi dau dracului de norvegieni cîrpănoși. Drept răz bunare, nu mă duc la conferința de la Universitate.

Seara se joacă *Răză sălbatică*, iar după spectacol e un banchet oferit de Editura norvegiană Gyldendal. Demetriade, firește, n-a luat parte. A fost cel mai simpatic banchet pînă acum. Vreo 250 persoane, scriitori și intelectuali. Ni s-a oferit un volumaș cu poeziile lui Ibsen. Am avut conversații mai largi și interesante, literaricește, cu Max Halbe, autorul *Tinereței*⁸, cu Diebold, cu Fritz Engel, cu Gémier, despre teatru universal, cu Lugné Poë, cu Sophus Michaelis și cu diverși scriitori și poeți norvegieni. Am avut vecin la masă pe președintele scriitorilor norvegieni și pe d-na Giske Wildenwey, soția celui mai bun poet modern al Norvegiei, ea însăși scriitoare, femeie drăguță și vorbind franțuzește.

Marti, 20 martie. — Azi, la ora 10 1/2 am plecat cu mașina la cimitir, unde a avut loc solemnitatea depunerii coroanelor pe mormîntul lui Ibsen. E o zi de mare sărbătoare, tot orașul pavozat. De dimineață, toate tunurile Norvegiei trag salve în cinstea memoriei lui Ibsen. La cimitir, o solemnitate simplă și mișcătoare. Corul studenților cîntă un imn. Apoi depun coroanele, întîi scriitorii norvegieni, apoi președintele Stortingului (Parlamentului), apoi guvernul, apoi reprezentanții străini. Fiecare rostește numai cîteva cuvinte. Eu am spus atîta: « Au nom des écrivains et des acteurs roumains, au nom de toute la Roumanie! ». La sfîrșit iar cor.

După aceasta am avut la Grand Hotel o întrevvedere de 1/2 oră cu reprezentanții Pen-Cluburilor scandinave, iar la 1 1/2 a fost la Universitate o solemnitate deosebită, la care a luat parte și regele cu prințul moștenitor. (De altfel regele cu moștenitorul

⁷ Eroul romanului lui Maurice Bedel.

⁸ Piesa scriitorului german fusese tradusă de Liviu Rebreanu în 1911 pentru Teatrul Național.

vin în fiecare seară la teatru, la reprezentația de gală.) Au fost două discursuri de celebrare a lui Ibsen și numirea ca doctori onorari a 4 savanți străini. E prima oară când văd asemenea solemnitate.

După festivitate, am fost prin târg, de am mai luat câte ceva pentru voi. Sunt toate foc de scumpe, infinit mai scumpe ca în Franța sau la noi. Blănuri nu sunt decât importate. Aș fi vrut să iau un sweater pentru tine și Puicuța, dar nu mi-au plăcut. Nici ca desen nu sunt frumoase. Și-apoi sunt prea groase și grele, anume pentru norvegieni care aleargă cu ski, bloncoase și lipsite de eleganță. Am să mai văd și mîine, dar cred că obiecte de îmbrăcăminte tot la Londra și Paris am să iau. Ceea ce am cumpărat pînă acuma sunt obiecte diverse din os de balenă sau de ren etc. Ai să le vezi. Mă gîndeam să le trimit acasă cu Demetriade, dar aș vrea să vadă și Puicuța și să-și aleagă și ea ce-i place din ele.

Acuma intrerup, să mă duc la teatru. Diseară, fiind sfîrșitul aici, voi încheia și scrisoarea (să ți-o trimit mîine cu povestea completă a celor petrecute la Oslo...).

Iacă, ora 2 1/2 noaptea. M-am întors acuma de la banchetul oferit de guvern. La teatru, s-a jucat *Rosmersholm*, destul de slab. O retragere cu torțe și cîntece, organizată de studenți, a salutat ieșirea lumii de la teatru. Apoi am trecut la Palatul Francmasonilor, unde a avut loc banchetul guvernului. Vreo 200 de persoane, întreg guvernul, șefii de partide, diplomații, miniștrii străini. Banchet foarte oficial. Și multe discursuri: primul ministru, ministrul cultelor, președintele parlamentului, apoi pe rînd, în numele guvernelor străine, au vorbit Max Halbe, un belgian, Lugné Poë a citit un mesaj al ministrului de instrucțiune francez, Herriot etc. Eu, neavînd nici o însărcinare de acest fel, n-am mai vorbit, firește. Vecini am avut pe un profesor norvegian universitar și pe ministrul industriei, iar în față Sophus Michaelis și reprezentantul Cehoslovaciei. După masă, am fost prezentat d-nei Kolomtay, ambasadoarea Rusiei de-aici, o femeie de vreo 45 ani, încă destul de bine, de altfel și ea scriitoare, romancieră. Prin ea am cunoscut pe reprezentantul rusesc, Kogan, trimisul Academiei de la Moscova la serbări. Apoi iar cunoștințe de diverse persoane locale și străine.

Mîine dimineață, trebuie să mă scol mai devreme, să-mi strîng bagajele. Am socotit că totuși e mai bine să mai scap de oarecare bagaje zadarnice și așa voi face un pachet numai cu cărți, programe de teatru de aici, reviste, ziare etc. Te rog să mi le păstrezi, căci toate îmi fac trebuință. Uită-te prin ele: în ziare ai să-mi vezi multă cu Demetriade, precum și discursul în norvegeste. Am să fac și o listă despre toate cîte-ți trimit ca să vezi să nu se fi pierdut ceva pe drum.

Și uite, așa s-a sfîrșit șederea mea în Oslo. Amănunte mai multe, despre toate, trebuie să-ți spun din gură, căci ar fi prea multe de scris. Și așa cred că te-am ucis cu o scrisoare atît de lungă. Dar baremi să vezi și tu că nu-i glumă o serbare d-astea.

Ziua de mîine ar fi să fie zi de odihnă. Dar nu prea va fi. De dimineață, e împachetarea. Apoi trebuie să-mi schimb banii americani, căci aici e schimbul mai favorabil. Pe urmă trebuie să fac vizite, adică să las cărți de vizită pe la toți cunoscuții localnici mai de seamă și îndeosebi la jurnale și la scriitori. Mîine, la dejun, sunt invitat de d-na Barbra Ring, împreună cu încă cîțiva scriitori norvegieni și străini. De-acolo, după discuții ce vor avea loc, vom merge cu mașina să vizităm Bidgoe — Muzeul etnografic, barca vikingilor etc. Iar seara, la 11 1/2, plecăm cu trenul la Bergen, unde vom sosi joi dimineața pe la 10 1/2 și unde iar ne-așteaptă diverse balamucuri.

Firește, țiți voi trimite vederi de peste tot, cu cîteva cuvinte, să știi ce-i cu mine. Scrisoare însă țiți voi face tot lungă, vineri seara, și ți-o voi trimite înainte de a mă îmbarca pe « Jupiter », pentru Anglia.

Altfel, sunt sănătos și voinic tun. Să sperăm că nu vorbesc într-un ceas rău.

Îmi pare rău că nu m-am aranjat cu tine să-mi scrii și tu. Iacă, aici puteam primi sigur cel puțin o scrisoare. Sper însă că la Paris, la Puicuța, mă vor aștepta și vești de la tine, despre toate ce ți s-au întimplat în lipsa mea.

Și acum, Fănișor drag, noapte bună! S-a făcut trei. Trebuie să mă scol de dimineață. Mă culc, însă, vorbind cu tine, cu drag, cu multe gânduri...

Fănișor drag, te iubesc și te îmbrățișez mult,

LIVIU

P. S. Îți voi pune aici lista cărților etc. ce-ți voi trimite prin Demetriade.

*

Duminică, 25 martie 1928, ora 9 a. m. pe vaporul Jupiter, Marea Nordului

Iubita mea nevestică,

De-abia acumă pot să reiau conversația cea lungă cu tine. Cît am fost în Bergen, mi-a fost imposibil, vei vedea îndată de ce; iar pe vapor, de asemenea, pînă în clipa de față.

Te-am lăsat, Fănișor drag, la Oslo, în ziua de miercuri, după ce se sfîrșiseră festivitățile, în trista așteptare de a achita hotelul, ceea ce ar fi revenit la vreo 150 coroane, adică vreo 7.000 lei. Ca să ne dea timp, să ne mai odihnim puțin, pe urma atîtor ostentivoare spectacole și balamucuri, ziua de miercuri ne-a fost lăsată liberă, urmînd ca seara, la 11 1/2 să plecăm cu un tren special la Bergen. Din nenorocire, însă și ziua aceasta mi-a fost ocupată în întregime.

De dimineață, m-am apucat și mi-am făcut bagajele. La 12 aveam o întîlnire la editura norvegiană Gyldendal, cu-ai cărei directori, dr. Grieg și prof. Bull, mă împrietenisem, să le dau niște fotografii după reprezentații ibseniene la noi, medaliile teatrului nostru, cărți românești de Ibsen etc. și să discutăm posibilitatea unor traduceri din românește în norvegiană și viceversa. La 1 apoi eram invitat de d-na Barbra Ring, vicepreședinta Pen-Clubului norvegian, la o masă intimă, împreună cu reprezentanții Pen-Cluburilor din Finlanda, Suedia, Polonia, Belgia, Franța etc., aceasta în vederea congresului care va avea loc la 17 iunie, tot la Oslo. După masă, cu mașina unui editor, am plecat la Bydgoe să vizităm celebrele corăbii Viking și Muzeul etnografic. Acolo, am întîlnit pe Emile Henriot, un scriitor de la „*Le Temps*”, care m-a invitat să-l întîlnesc la Paris. La 4 ne-am întors în oraș și-am mai vizitat la repezeală și Pinacoteca. Așa s-a făcut 5. La ora 6 urma să plece Demetriade la gară, spre casă. Am stat cu el pînă la plecare.

După aceasta, m-am odihnit puțin pînă la 7 1/2 și am coborît la masă, pe care am luat-o împreună cu Lugné Poë și Gémier.

Deja cînd Demetriade a vrut să achite, am aflat îmbucurătoarea știre că n-avem să plătim nimic la hotel, plata urmînd să se facă de către Comitetul Ibsen. Așa, apoi la 10 1/2 mi-am trimis lucrurile la gară, iar eu m-am dus pe jos ca să mai respir nițel. La gară, sculptorul Enderle cu familia și încă cîteva cunoștințe, d-ra Scanche și alții, mi-au adus flori și urări de călătorie bună etc.

În trenul special am avut cabină de dormit singur. Pînă pe la 1 am stat de vorbă cu polonezul Groetel și apoi m-am culcat.

Joi, 22 martie, m-am sculat la 6 dim. ca să văd împrejurimile extraordinare. Eram tocmai la faimoasa stație Finsee, la poalele ghețarului Hardanger. Ce să-ți mai spun, ce frumoasă e linia aceasta ferată cu, peste 100 de tuneluri și tot atîtea viaducte, cu niște vederi ca din basme.

Ni s-a servit în tren un bufet bogat. La gara Voss, de unde ți-am trimis o ilustrată, s-a urcat în tren un reporter de la ziarul „*Bergens Aftenbladet*” care, firește, mi-a luat un interview.

În sfîrșit, pe la 11 1/2, ajungem în Bergen, primiți de autorități, fotografi etc. Sunt încartierat la hotel Rosencrantz, nou, foarte elegant — pe socoteala comunei. De-abia avem timp să ne schimbăm și trebuie să mergem la recepția de la primărie. Cum mă întorc, ne așteaptă un lunch bogat. De-abia mă urc în cameră și primesc vizita consului român din Bergen, Iacobsen, un domn foarte simpatic, care ar vrea să-mi dea o masă, dar din nenorocire n-avem cum, căci toate clipele sunt ocupate. Totuși, se

pune la dispoziția mea și vine la 7 să mă ia la teatru, unde stă lângă mine. Spectacolul cu *Serbaria de la Solhang* se dă în vechiul teatru, unde Ibsen a fost în tinerețe regizor. De la spectacol trecem la un club mare, unde e banchetul oferit de primărie și prezidat de prințul moștenitor Olaf.

Primul discurs, în numele regelui, îl ține prințul, apoi urmează seria de toasturi, nesfârșită. Pe la 2 1/2 izbutesc s-o șterg englezește. Acasă fac o baie fierbinte — eram cam răcit — și mă culc.

Vineri, 23 martie. — Pe la 10 vine consulul și deoarece diseară, după spectacol, nu e nimic în program, mă invită să iau masa cu el la restaurantul Norge, cel mai bun de-aici. La 11 vine un reporter de la ziarul „*Bergen Tidende*”, însoțit de un desenator, să-mi ia un interview. Asta ține până la 12 1/2. Cer desenatorului să-mi dea mie originalul; după ce îl va fi reproduș. Apoi merg să vizităm Muzeul teatrului. La 21/2 avem o masă oferită [de] Societatea artiștilor din Bergen, la restaurantul Fløien, unde ne ducem cu un tren electric dințat, la o înălțime de 360 m. Iar discursuri nesfârșite, până la 5 1/2. De acolo plec cu Lugn Poë și cu un scriitor norvegian, Wellstrand, care-mi dă niște cărți ale lui în traducere nemțească. Am tocmai timpul să mă îmbrac și să merg la teatrul nou, unde se joacă *Peer Gynt*. La 11 1/2 e masa cu consulul. La 2 se sfârșește. Ajung acasă și iar fac o baie.

Sâmbătă, 24 martie. — Mă scol la 9 și-mi strâng bagajele. La 10 vine consulul, să mă conducă. Îmi face cadou câteva albume cu ilustrații de vederi din Norvegia și Bergen. Cumpăr niște bani englezi. Și mergem la vaporul « Jupiter », care se află în port. Acolo, diverși cunoscuți norvegieni, gazetari etc., care au venit să-mi zică drum bun.

La 11 3/4 vaporul pleacă. Zeci de batiste și pălării prietenești flutură până ce portul rămâne în urmă de tot. Timp de 2 ore mergem prin fiordul Bergen, care e o minune. Luăm masa pe vapor.

Cînd ajungem, însă, în largul Mării Nordului începe o ploaie sîcîitoare. Marea se agită din ce în ce. Vaporul joacă îngrozitor. Mă cobor în cabină și mă lungesc pe pat. De prin cabinele dimprejur se aud mereu gemete și vărsături. Pe la 5, încerc să mă scol, să merg la „ujină”. Imposibil. E o amețală cumplită. Rămîn în pat. Seara mi se aduce masa în cabină, ca la toți, de altfel. Imposibil să mănînc. Marea e atît de zbuciumată că vaporul pare o coajă de nucă. Adorm. Stînd întins, sunt liniștit.

Duminecă, 25 martie. — La 8 1/2, cînd mă chiamă gongul la masă, mă scol din pat. Marea s-a mai liniștit, e mult mai bună. În schimb, e o ceață groasă. Sirena vaporului în răstimpuri dese vijii, să avertizeze eventualele vase ce ar veni din față. Să sperăm însă că de aici încolo va fi bine.

... A fost destul de bine. Totuși, ca să fiu mai liniștit, m-am coborît din nou în cabină și m-am trîntit pe pat, să studiez puțin locuțiunile cotidiene engleze de care voi avea nevoie peste câteva ore.

La 1 însă ne-a chemat gongul la masă. Pînă ce am mîncat s-a și arătat în zare coasta Angliei, iar pe la 2 1/2 am intrat în gurile riului Tyne. La 3 1/4 am ajuns la debarcaderul New Castle. Pașaport, vamă — au mers repede de tot. O mașină m-a dus la gara centrală. Acolo mi-am lăsat bagajele la Cloak Room și am plecat pe jos să vizităm puțin orașul, căci trenul meu pleacă tocmai la 11 1/4 diseară. Unde mai pui că ceasul meu, după Norvegia, mergea înainte cu o oră; aici avem ora Parisului. Două ore m-am plimbat, văzînd diferite ciudățenii engleze. Fiind duminică, e închis absolut tot, chiar și restaurant, cofetării, tutungerii.

Acum e ora 5 (după ceasul tău e exact 7). Sfîrșesc și această lungă citanie. Să văd dacă voi putea face rost de vreo marcă undeva pe aici, la acești englezi duminecoși. În orice caz, mîine de dimineață, la 5 1/2 sunt în Londra. De acolo îți voi scrie mai larg.

Pînă atunci, iarăși toate gîndurile și îmbrățișările mele pentru tine, Fănișor iubit.

PER ASPERA...

Gib. I. MIHĂESCU:

Este totuși paradoxală această aspirație constantă — și, de fapt, obsesivă — către un prototip al femeii ideale ce se descoperă în mai toate romanele lui Gib. Mihăescu (și care intră mai degrabă în practicile consacrate ale poezilor decât ale prozatorilor). Mă grăbesc să recunosc însă că, în epocă, misterul feminității preocupă și pe alți romancieri, și într-un număr neașteptat de mare, chiar dacă ar fi să ne amintim numai de Adela lui Ibrăileanu, de Otilia lui G. Călinescu, de doamna T. a lui Camil Petrescu sau de Maitreyi a lui Mircea Eliade. Posibilități de evadare din calendarul monoton al existenței cotidiene? Forța de seducție a arhetipului eminescian (înger și demon, deopotrivă)? Nu ne propunem să discutăm aici această problemă ci numai, pornind de la variantele romanelor Rusoaica și Dona Alba — atâtea câte există, la Muzeul literaturii române sau în alle arhive — să facem sensibile anumite particularități de laborator artistic în strinsă legătură cu respectiva obsesie poetică.

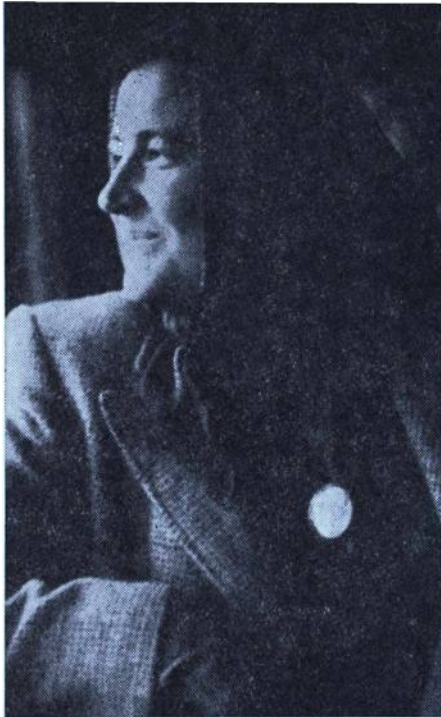
Mitul femeii

RUSOAICA
și accentuarea
elementului
demonstrativ.

ZESTREA MANUSCRISELOR RĂMASE DE la Gib. Mihăescu* nu este prea bogată. Cel puțin în ceea ce privește Rusoaica, nu dispunem decât de un rînd de pagini desprinse dintr-o versiune, se pare, primară, precum și de un mic pachet cu tăieturi de file care au un conținut apropiat textului tipărit. Acestea din urmă poartă amprenta a două scrisuri, unul, de bază, cu cerneală, celălalt — cuprinzînd adăugiri — cu creionul. Dacă mai precizăm că tot acest manuscris, risipit în fragmente, mai este și anulat cu o linie în cruciș (cu creionul roșu sau cu cerneală), înțelegem că sarcina noastră este mai dificilă decât cea a paleontologilor (care pot, pe căi științifice stabilite, să reconstituie un schelet pornind de la un molar sau de la cîteva vertebre), fiind siliți să ne mișcăm numai pe terenul incert al ipotezelor. O concluzie se poate, totuși, stabili din capul locului: Rusoaica este, mai mult decât Dona Alba, un roman «muncit»; poate tocmai fiindcă aceasta este cartea lui fundamentală, Gib. Mihăescu o trăiește mai intens, este stăpînit continuu de febra materializării cît mai pregnantă a lumii ce clocotește înăuntrul său¹.

* M. L. R. 91. 5754.

¹ O dovadă în plus: micile corectări pe care le aduce de la o ediție la alta (*Rusoaica* repre-

Suzana Dovalova,
traducătoarea ro-
manului *Rusoaica*
în limba slovacă
și eroina unei idile
ratate.

ide a

Paginile rămase din acest «purgatoriu» al prefacerilor se referă, mai toate, la episodul-cheie din *Rusoaica*: regizarea randevu-ului capcană din casa Niculinei (fiecare dintre protagoniști avîndu-și planul lui: Ragalac să cadă la învolală cu contrabandistul pentru a-i aduce mult visată «rusoaică», iar Niculina să atragă acolo soldații pentru ca bărbatul ei să poată trece nestingherit granița). Autorul va fi stăruit mai mult, în travaliul său artistic, asupra acestui moment (fașă de care fragmentele se grupează ca pilitura de fier în jurul magnetului). Fapt e că unele scene sînt trecute prin mai multe «ape».

Iată un exemplu care ne poate edifica. În textul pe care-l numim convențional A, scris și tăiat de autor, cu cerneală, citim: «la unison cu ea, ne apucăm de miini, sunt convins.

— Douăzeci și cinci Niculino...

Ea bate din palme și sare...

zintă copilul drag la gătitul căruia găsește mereu ceva de adăugat.) Traducătoarea slovacă, Suzana Dovalova, este avertizată să nu se apuce de lucru pînă nu primește ediția a II-a: «Iar în cazul cînd ai vrea să începeți traducerea chiar îndată ce vă reîntoarceți, v-aș trimite sau dacă ocupațiile îmi vor îngădui v-aș aduce chiar cu corecturile esențiale, pînă nu părăsiți Eforia». (B. A. R. S. R. 30 876)

Și eu înțeleg de minune mara ei iubire, ce pare să se reverse acum toată spre mine. Înțeleg de minune... căci de minune, începe să se potrivească totul, dar totul... cu gândurile mele».

Revenind (text B), autorul șterge totul cu creionul păstrând doar replica lui Ragaiac, și aceasta modificată: va aduce nu douăzeci și cinci de soldați ci «patruzeci... un pluton

întreg». În textul tipărit rămâne cifra de patruzeci, dar — element psihologic mai bine calculat — pentru a adormi bănuielele Niculinei nu se mai arată «la unison cu ea» ci afișează un orgoliu ofițeresc: «— Ce să facem noi cu patruzeci de oameni acolo Niculino, mi-e rușine de așa vitejie... patru sunt de ajuns...»

Mai departe, în textul A: «Vreau să îmbrățișez pe Niculina, dar ea știe și acum să scape

și travaliul artistic

din mină, ca o șerpoaică... Nu, nu, trebuie să mă păstrez, pentru după miezul nopții; până despre ziua, cînd va fi ceva...»

Textul B: «Încerc s-o ridic înfiorat de căldura acestei revărsări de ură, dar ea știe și acum să scape din brațe, cu dibăcia de demult... Nu, acum nu, trebuie să mă păstrez, pentru după miezul nopții, până despre ziua, cînd va fi într-adevăr ceva... Cînd va fi într-adevăr cu totul și cu totul a mea. Acum nu, pentru nimic în lume».

Textul tipărit reproduce ultima formă, cu mici modificări. Astfel, expresia (cam lejeră): «cînd va fi într-adevăr ceva», este înlocuită cu evocarea chefului și a altor plăceri pe care Niculina promite să le ofere o dată cu prinderea lui Serghe Bălan. Și iată singura frază pe care o întîlnim în toate versiunile: «oho, ca-n străvechile navele [în textul tipărit, cu o expresie mai demnă: Doamne, mi se pare că trăiesc în vremea străvechilor navele], cînd femeia învinsului, trebuia să se așeze alături de învingător la masa prăzilor, să se îmbete, să cînte și să joace pentru el, să cadă frenetic în brațele lui, dinaintea celui legat și neputincios».

O comparație sugestivă care se pare că i-a venit autorului din primul moment, dacă nu se leagă cumva de un nucleu poetic de la care a pornit elaborarea întregului roman.

Cam de acest fel sînt modificările întîlnite în variante (și urmînd o metamorfoză obișnuită: structurile inițiale i se adaugă mortarul unor detalii suplimentare sau al unor dialoguri menite să amplifice ritmul narațiunii). Unele pagini

— cele ce ne vin dintr-o «vîrstă» primară a manuscrisului romanului — ne lasă, însă, să deslușim anumite trepte evolutive în modul în care a fost conceput capitolul cu pricina. S-ar părea că, pe-atunci, autorul nu ajunsese încă la ideea «punerii în scenă» din casa Niculinei. Ceea ce îl interesa mai mult era descrierea unei scene erotice, amplificată pînă la paroxism de teama celor doi amanți că pot fi surprinși în flagrant delict de către contrabandist (împrejurare destul de des cultivată de Gib. Mihăescu în scrierile sale).

Paginile apropiate textului tipărit ne informează că autorului i-a încolțit gîndul stratagamei, dar s-ar părea — cerem iertare pentru folosirea repetată a acestui dubitativ, am avertizat însă că ne aflăm în imperiul ipotezelor — că el nu «descoperise» tunelul mascat care răspundea în casa Niculinei. (Serghe Bălan e așteptat să se ascundă în camera alăturată, iar nu în beci.)

Care sînt urmările acestor precizări în construirea momentului culminant al romanului? Atmosfera de panică, de surdă teroare, pe care o dă înfruntarea unei primejdii necunoscute, și pe care Gib. Mihăescu o folosisese cu brio în nuvele, iese micșorată, în favoarea unei mai adînci interiorizări, mai exact, a unei «trăiri» lucide. Ragaiac știe, el întuiește mișcările adversarului nevăzut, joacă teatru în fața Niculinei etc.

De-acum, romancierul și-a constituit metoda specifică de creație, aplicată în ultimele romane, a unei psihologii demonstrative (cum

a fost numită, cu un cuvânt potrivit). Interesul lecturii va fi stimulat tocmai de confruntarea ingenioaselor stratageme și ipoteze, aproape detectiviste, gândite de erou cu imprevizibilul realității.

În sfârșit, alte modificări o privesc pe ea, pe Valia, «pe rusoaică». O pagină, eliminată de autor, ilustrează efortul de decantare care, am văzut, marchează întregul travaliu la roman. Este vorba acolo de un dialog cam grosier referitor la soarta unei asemenea femei născută din mirajul stepelor și încăpută pe mîna unor ființe cazane: «— cu cit dama e mai bine, cu atît nota e mai mare, ride voios Tunaru privind în lumină rubiniul...

— Îți închipui că ar avea un pîr ca asta, Tunarule... și niște brațe moi și roze tipule... zău, c-atunci n-aș mai declara-o arestată așa... brutal. [...]

— Pf... făcu nepăsător Tunaru... Dacă m-aș mai gîndi ce menajamente să-i fac după ce... mă înțelegi...»

Părăsind acest plan cam vulgar, oricum coborît, autorul nu ajunge la o viziune rafacliană. Alte pagini, la fel lăsate de o parte, ne indică și un proces invers. În prima scenă a întîlnirii cu Valia, locotenentul Iliad nu iese dintr-o conduită de «noblețe și eleganță». (Să fi fost, la început, altă viziunea autorului asupra peripecilor eroinei?) În textul tipărit, Iliad are din primul moment o ieșire cazană (și trebuie să se servească de multe șiretlicuri pentru a șterge amintirea ei). Motivul se întrevește ușor: acesta nu era demn de «femeia ideală» (ci numai Ragaia, care-i și inoculase ideea obsesivă).

Rămîne însă un fapt indubitabil: idolul feminin, la Gib. Mihăescu, nu reprezintă o apariție pur celestă, o Beatrice sau, mai precis, este o aeriană Beatrice înzestrată cu toate virtuțile carnale ale unei femei. (Particularități care marchează, poate, deosebirea dintre vechea poezie și proza modernă.) Lui Ragaia nu-i les din mînt detalii fizice ale Valiei: picioarele lungi, șoldul înalt; detalii care apar cu atît mai obsedante, cu cît sînt amplificate de imaginație. El nu le-a văzut ci i-au fost zugrăvite de cel care l-a depozat de visul său (printr-un norocos hazard)². Aici, încă o dată, Gib. Mihăescu experimentează un procedeu uzitat în proza lui.

² Poezia senzualității care invadează paginile romanului i-a adus, după cum se știe, acuza de imoralitate. Exemplarul pe care-l deține Muzeul literaturii române conține această dedicație: «Domnului Corneliu Moldovan, această carte imorală, care i-a produs destule neplăceri, cu premiul ei.

Cu speranța că, acum cîtînd-o, îi va face, poate, în sfîrșit și puțină plăcere. Gib. I. Mihăescu, 15 mai 1934 ».

Echivalențele reale ale unor năluci. Cine sînt prototipii eroilor din RUSOICA?

S-A DISCUTAT NU O DATĂ DESPRE Biografia lui Gib. Mihăescu, lipsită de evenimente ieșite din comun, în contrast cu opera străbătută de suflu aventuros, de conflicte acute și spectaculoase.

Oricum am privi lucrurile, se insinuează, pînă la urmă, ideea unor tentative bovarice, ca și cum romanele ar reprezenta ipostaze ale unei existențe imaginare, menite să compenseze banalitatea și lipsa de relief a vieții cotidiene.

Teamă ne e, însă, că se exagerează. Biografia lui Gib. Mihăescu nu este nici mai mult, nici mai puțin deosebită de a altor scriitori români (rămînînd un adevăr pe deplin stabilit că nu cursul exterior al faptelor biografice interesează, ci ecourile ce le pot declanșa în sensibilitatea cuiva chiar cele mai puțin însemnate accidente ale vieții).

Și-apoi, n-a cunoscut el, la o vîrstă tină, experiența fundamentală a războiului? N-a fost proiectat el, un suflet provincial, în circuitul existențial modern? N-a beneficiat el de o profesie cum e aceea de avocat, care-l pune în fața a numeroase cazuri umane?

Antecedente familiale? S-au făcut asocieri între faptul că mama lui Gib., de mică, fusese soră la Mănăstirea Dintr-un lemn și interesul prozatorului orientat spre partea de taină a realității. Critica psihanalitică ar putea aici divaga în voie. (După cum ar putea corela pasiunea atașării sale de năluci feminine cu faptul că mama lui moare relativ tină.)

Nu intenționăm să ieșim din cadrul preseris al articolului, ne interesează să punem în lumină acele investigații de arhivă care ne pot ajuta să reconstituim momentul de impact al operei cu realitatea.

Este cert, în Rusoica, mai mult decît oriunde, Gib. Mihăescu își satisface aspirația lui intimă spre un plan îndepărtat, extracotidian. Cel care era preocupat de tainele astrelor³ caută să privească printr-un ochean, de astă dată cu adevărat magic, încercînd să desființeze zidul ce desparte viața de închipuiri.

Dar, se știe, în romanele sale, ne întîmpină o adevărată fervoare a concreteții, tensiunea lor interioară provine tocmai din efortul de a da singe și carne unor fantasmе. Să nu fi ajutat în realizarea unor asemenea performanțe și suges-

³ În fondul documentar de la M. L. R. există corespondența cu Société Astronomique de France și, totodată, cartea lui de societate al numitei Societăți între anii 1930—1934.

tie unor fapte cunoscute nemijlocit, care au intrat în ciudata alchimie a laboratorului său artistic? Unele destăinuri le-a mai făcut Gib. Mihăescu, niciodată însă la un mod atât de direct și cu atâtea amănunte ca în scrisorile trimise Suzanei Dovalova, traducătoarea slovacă din Bratislava⁴.

În legătură cu Ragaia, romancierul afirmă că acesta are o stare civilă, în realitate «e un prieten al meu și e încă ofițer», «numele lui adevărat se deosebește doar prin inversiunea

cu deosebirile — avertizează G. M. — care pot exista între un fapt brut și filtrarea și gradarea lui pentru a împrumuta pe cit se poate o expresie artistică». Într-un pasaj șters, apoi prescurtat, cu multe formulări oscilante (am spus că avem de-a face cu o ciornă) se menționează și altă întâmplare «scurtă și tragică», «nucleul întregii cărți» cu o familie «surprinsă de soldați și adusă în fața comandantului. Erau tatăl, mama, fiul și fiica». Fata țină în mână cutia unei viori. Peste noapte, «din cauza ordinelor drastice, primite recent», toți au fost obligați «să treacă înapoi riul pe gheață, așa cum veniseră; nenorocirea a fost că gheața fiind la sfârșitul iernii n-a mai putut rezista și ei toți s-au înecat». Un pasaj interpolat conține această mărturisire: «Cred că tocmai acest amănunt al viorii... în mina acestei biete înecate, mi-a sugerat ideea femeii visate realizabile, așa cum prezența acestui instrument în mina ei putea naște presupunerea unui noian de posibilități sufletești, poate cele mai alese care pot vreodată exista împreună»:

Și cu scopul de a o flata pe corespondentă — între cei doi se iscă o idilă de la distanță pe care, se pare, cunoașterea directă o va spulbera⁵ — Gib. Mihăescu declară că eroina «putea fi tot atât de bine o slovacă, o cehă, o poloneză sau mai știu eu de ce anume naționalitate dar o femeie evident îndepărtată care să se deosebească de tot ce ai cunoscut, fără totuși a ști s-o definești, o femeie care ți-ar putea aduce așadar ceva nou și neașteptat».

Nu este vorba așadar de un simplu decalce după realitate, faptele brute stimulând materializarea unor vedenii poetice care-l obsedau pe prozator.

De altfel, aceeași scrisoare consemnează prelucrarea unor aspecte de viață cunoscute direct de Gib. Mihăescu: «Celelalte personaje Niculina, Serghe, Ghenea, diversi fugari, colonelul etc. sunt cunoștințe de-ale mele, cu totul dispartate, de pe vremea, vai, foarte îndepărtată a războiului când am fost și eu ofițer» (și chiar pe acele locuri).

⁴ Se va fi repetat istoria lui J. J. Rousseau, curtat de Doamna de La Tour — și pe care o găsim astfel comentată de Sainte-Beuve: «El iubea frumusețea ideală, năluca căreia îi dădea viață și pasiune [...] și când i se înfățișa o femeie reală, care-a avut orgoliul să-ntrupeze obiectul pămîntean al idealului său și să-i zică: Eu sunt Iulia, nu se-vrednicea s-o recunoască, te purta pică aproape, fiindcă sperat să se substituie obiectului divinei lui întru chipări». (Sainte-Beuve, *Pagini de critică*, alese și traduse de Pompiliu Constantinescu, *Fundația pentru literatură «regele Carol al II-lea»*, 1940.)

Iubiți Drăgășeneni

RADIOFONIA ROMANEASCA în scopul
de propagandă culturală a dobând-
prin D-I Gib I. Mihăescu
în glas neobișnuit.

Șa se mândrește societatea de Radio-di
uziune, cu consăteanul nostru iubit și scump
vem ocazia să-l admirăm și să dovedim că in-
vințea altora l-am înțeles și l-am apreciat, noi
drăgășeneni între care a răsărit el, pu-
ernicul talent atât de apreciat în cercu-
ile literare ale țării noastre.

== Luni 19 Maiu ora (6 p. m.) fix ==
-I Gib I. Mihăescu va citi la radio din operele sale
a acest scop am aranjat o audiere **radiofonică** în
LOCALUL AMZULESCU (GUSTAV) și rog pe
oți cei ce-l cunosc și-l iubesc să ia parte **gratuit** la
această audiere.

momentul să ne arătăm ceva din sufletele noastre.

Ilie Bratu (Luță)

primelor silabe, de numele ce i-am împrumutat». De la acest prieten ar fi aflat Gib. «cîteva din întâmplările pe care le descriu în roman». Este vorba de «aceea cu luntrea încărcată de evrei, care se scufundă și aceea de la urmă [cuvînt indeseifrabil], evident mai ales aceea din urmă,

⁵ Ciornele scrisorilor se află la Biblioteca Academiei și mi-au fost semnalate de colega Diana Cristev, ea însăși o pasionată cercetătoare a «fenomenului» Gib. Mihăescu.

Să reținem, dincolo de jocul amănuntelor conținute de ciorna epistolelor și o altă ipoteză: eît de mult a pus autorul din propria-i ființă în personajul principal (chit că există un prototipreal). Pe un ton șagălnic—deoarece slovacă se arătase fascinată de Ragaiac, pe care era tentată să-l identifice cu scriitorul—el ținea să pună lucrurile la punct pentru a o apăra de eventuale deziluzii. Dar, arătîndu-se gelos pe «eroul meu brun și suplu și înalt și incomparabil tînăr, pentru că aceasta toată e o poveste de 12 sau 18 ani», el nu omite să declare, cu sinceritate sau din pură complezență,—«sufletește într-adevăr tot eu sunt Ragaiac».

În lotul documentelor Gib. Mihăescu, de la Muzeul literaturii române, figurează și manuscrisul scurtei povestiri, intitulată într-o variantă: Două file albe, în alta: Bordeul de rezervă. Momente de reverie, alternate de altele de chef și de destăinuirii sentimentale, la un pahar de vin, cu un prieten, un ofițer «subțirel și înalt». Să fie vorba de Gib. și de Ragaiac (povestitorul descinde dintr-un «orășel de pe marginea Olului») ? Ceea ce e cert e că «oftările lungi ale lui Pleantă, cobzarul companiei și jelanile scrișitoare ale viorii lui Dogaru, ordonanța mea», ca și alte date din ritualul vieții soldașești le vom regăsi—cu modificările de rigoare—in atmosfera Rusoaicei. Povestirea este construită pe o poantă: cei doi prieteni visează la aceeași fată. Nu interesează înțruga ea atare, ci obiectul adorației lor comune, o făptură «fină, cu trăsăturile-i perfecte, cu părul negru, cu ochii mari și tot așa de negri, cu zîmbetul acela neînțeles...». Frumoasa fată stătea la coanaul boieresc al părinților (refugiată din București, consemnează o adnotare raturată de autor). Să ținem seama și de faptul că ea întîmpină cu răceală asalturile amoroase ale tînărului ofițer ca și de barierele sociale ridicate în calea lor—eroul își explică astfel insuccesul: «un biet student, un simplu ofițer de rezervă e prea puțin pentru visurile, pentru năzuințele ei intime. O prăpastie socială ne despărțea și-avea dreptate—cine putea chezași că voi fi în stare, cu slabele mele forțe, să sar dintr-odată genunea care mă despărțea de dînsa»—și vom avea în nuce situația conflictuală din Dona Alba.

Nu intervin simple ambiții de parvenit căci, aici, ca și în Dona Alba, frumoasa aristocrată se identifică unui trecut romantic revolut. În povestire, se spune că ea era «o umbră a trecutului divin, pe care o soartă ironică o lăsa în mijlocul nostru spre a deștepta în noi nostalgia timpurilor cari au fost».

Întrul să trimitem la comparații asemănătoare din Dona Alba. Mai interesant ni se pare să atragem atenția asupra unei «imagini mi-gratoare», care condiționează structura acestui

proces de romantizare a eroinei. În povestire* citim: «O, abia acum, îmi dau perfect seama de avîntul seniorilor medievali, acum înțelegeam cavalerismul lor legendar, în luptele din jurul castelului, în turnul căruia iubita urmărea cu sufletul reținut, bravura ce-o apăra de furia năvălitorului». În Rusoaica, după cum am văzut în capitolul anterior, simbolul își schimbă sensul : eroul nu este un cavaler protegutor, ci năvălitorul victorios (cu toate urmările respective în amplificarea apetiturilor senzual-erotice).

În Dona Alba, aceeași ipostază: «asemeni frumoasei castelane, soție a războinicului invins, vreau s-o văd cînd oamenii războinicului biruitor o aduc tremurînd înaintea cumplitei lui voințe suverane».

Exemplificarea scoate în evidență nu numai aura poetică de care beneficiază arhetipul femeii visate de romantic (și, o dată cu el, de eroi), ci și contribuția esențială pe care o are imaginația în construirea acestei obsesii erotice. În fond, ecuația problemei o găsim în mîrturisirea făcută traducătoarei slovacă: «o femeie evident îndepărtată care să se deosebească de tot ce ai cunoscut, fără totuși a ști s-o definești, o femeie care ți-ar aduce așadar ceva nou și neașteptat».

Un alt final al DONEI ALBA? Din nou, imaginea rusoaicei.

ÎN CAZUL DONEI ALBA, ÎNȚIMPLAREA ne-a favorizat mai mult: dispunem de aproape întreg manuscrisul romanului. Este drept, avem de-a face cu o copie ultimă, cea după care textul a fost dactilografiat și trimis la tipar, dar prezintă—spre norocul nostru—, pe manuscrisul de bază, intervenții de ultimă oră (cu o altă cerneală). Reconstituind pasajele tăiate, putem să ne dăm seama de unele dintre intențiile artistice inițiale ale autorului (în sensul definirii unor «vîrste» ale procesului de elaborare a romanului).

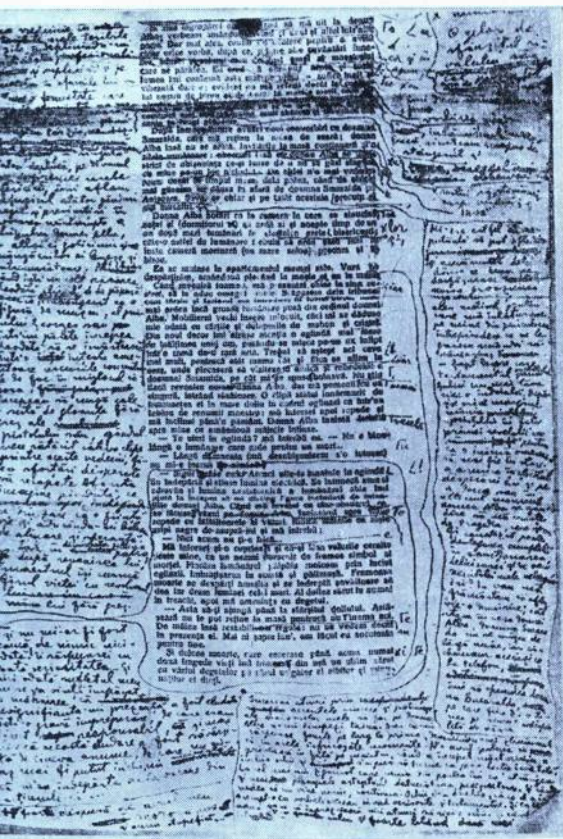
Să consemnăm rezultatele unor astfel de «forări» în straturile primare ale materialului creației.

Mai întîi, schimbări de nume. Descendenta din os domnăse, care trece imperturbabilă prin brațele tuturor bărbaiilor cunoscute în cercurile prietenelor ei, purta, la început, numele de Duduca Hangerliu; în ultimul moment, romancierul a botezat-o Lilica Mavrogheni, mai în acord, e cert, cu traul ei ușuratic, acuzat fanariot (domnitor fanariot fusese și Han-

* M. L. R. 15 224.

gerliu, dar aici e vorba de împerecherea insolită dintre sonorul Mavrogheni și diminuantul Liliica).

Alte modificări onomastice sînt mai puțin semnificative: fețele de la mansasarda unde eroul o face pe defectivul amator se numeau Mitzi Popescu, apoi Mitzi Seckelly, Cosîmbeanu Matilda și apoi Cosîmbeanu Clara ș.a. În sfîrșit, mama Doinei Alba, într-o primă transcriere, devenea Doamna Esmeralda, în ultima: Doamna

Spalt cu modificările autorului la romanul DONA ALBA.

Snaralda (vizind o sorginte aristocratică mai neaoș românească).

Manuscrisul se prezintă cu un scris cîțef: o calligrafie sirguincioasă, de elev. Să avem o simplă și curată copie care estompează «durerile facerii», conținute de eventuale versiuni anterioare? Gib. Mihăescu nu este ceea ce se cheamă un stilist, nu are obsesia răsucirii cuvintelor pe toate fețele și drept corolar groaza repetițiilor și ambiția desfășurării a nesfîrșite forme

de expresie pentru aceeași idee. Un cuvînt nerferit nu-l face să se poticnească în scris și să aibă coșmaruri pînă găsește unul mai ales. (Să ne amintim de Flaubert care afirma, într-o scrisoare, că-i trebuie, scriind și rescriind, cu asiduitate, opt zile ca să realizeze... o pagină.) De altfel alta fi este metoda de lucru: el toarnă dintr-o dată materialul creației, cu febrilitate, parcă temîndu-se să nu se risipească vedenile ce-l populăzează mintea. Desenul conține, la început, contururi generale, chiar sumare, abia apoi el adaugă carne scheletului, completînd ici o trăsătură, adîncind colo unghiul interior din care e văzută o scenă, tăind ceea ce i se pare superflu. Stilul este, sincer vorbind, lipsit de mari pretenții (nu este opera unui giuvaergiu), dar, ceea ce e esențial, acoperă, în întregime, vulturile analizei, neprecupîndu-l atît strălucirile în sine cît o receptare mai directă, mai acută, a stărilor sufletești.

Iată cîteva dintre exemplele pe care ni le pune la dispoziție manuscrisul de față. Text A: «o brună creolă». Text B (modificare făcută în șpalt): «o brună cu un ten alb mat» (modificare ce, alături de altele, vine să accentueze, pînă la obsesie, culoarea albă din portretul... Doinei Alba).

Text A: «începu să-mi povestească momente» (a povest... momente?!).

Text B: «începu să bolborosească cuvinte». Autorul ascute expresia, conform «stilului scormonitor», definit de Tudor Vianu (îară a se sînchisi chiar de ușoara cacofonie). În acest sens, apelează, adesea, la atributele comparației.

Text A: «pentru că n-aș vrea s-o aduc la mine». Text B: «pentru că înțeleg să rămîn de o pasivitate de metal în tot acest joc drăgăstos». Un alt tip de exemple. Text A: «În aceste dimineți am descoperit...» Text B: «În aceste dimineți de zare stropită cu singe am descoperit...» Aici metafora, dincolo de scopul particularizării acelor dimineți, urmărește și efecte poetice. Și, în legătură cu asta, să apreciem că, în comparație cu nuvelele de început (volumul La Grandiflora), unde autorul se lăsa cu facilitate atras de o proză poetică nu de cel mai înalt nivel — ceea ce i-a atras critica excesiv de drastică a lui Camil Petrescu⁶ —, aici știe să se cenzureze la timp, folosind procedeul strict în funcție de necesități de culoare. Uneori este vorba și de accentuarea unei respirații mai ample a frazei, de imprimarea unui ritm mai febril. Text A: «Cuvintele acestea le-am auzit ieșind de pe buzele ei, cu urechile

⁶ „Universul literar“, XL, IX. (Vezi și reproducerea articolului în 5 prozatori iluștri, 5 procece literare, de Al. Oprea, editura „Albustros“, 1971.)

astea ale mele?». Text B: «Cuvintele astea le-am văzut, le-am simțit deslipindu-se de pe buzele ei, cu urechile, cu ochii, cu tot sufletul ăsta al meu?» (În plus, eliminarea formulării stingace: cuvinte auzite ieșind de pe buze.)

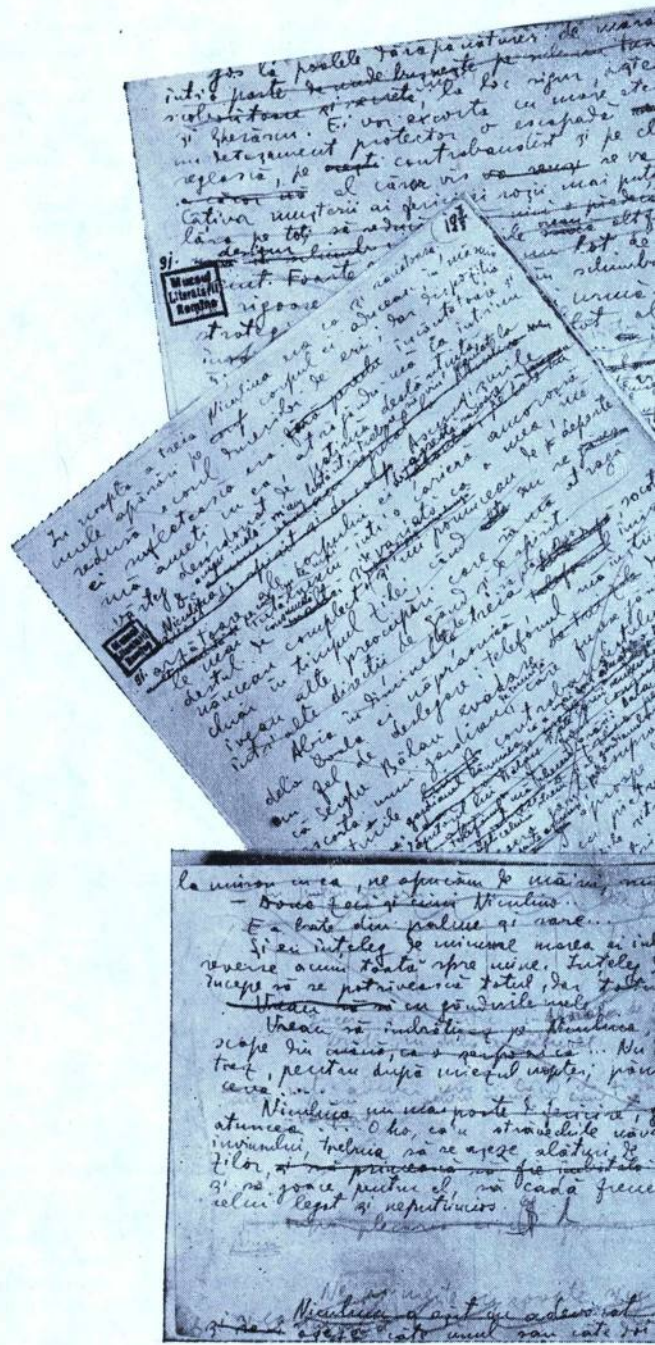
Să ne oprim însă asupra prefacerilor mai importante — cu atât mai importante cu cât privesc finalul romanului.

În manuscrisul nostru, luat ca bază a dactilogramei, desnodământul e cam precipitat și, în orice caz, dintr-un unghi care eludează interioritatea narațiunii. Eroul acționează conform planului stabilit împreună cu Dona Alba: ea plecând în străinătate, el îi duce Maestrului serisoarea lămuritoare, o dată cu dosarul epistolar care mărturisește implicațiile vechi ei idile cu Tudor Buzescu (cauza duelului tragic de-atunci). Prințul ia act cu tulburare de aceste vesti «și-și curmă viața cu revolverul în a patra zi de la aflarea adevărului».

Lui Gib, Mihăescu nu i-a venit decît foarte tîrziu (după ce manuscrisul luase calea tiparului)⁷ ideea unui deznodămînt care să valorifice mai bine virtuțile specifice ale literaturii sale. În ce constau aceste modificări de ultimă oră? În crearea unei atmosfere incerte în jurul celor ce se petrec în casa Dinei Alba, incertitudine care — amănunt ce-și are importanța lui — e trăită, cu intensitate, de erou, bîcuiindu-i nerăbdarea și exaltîndu-i imaginația.

Mihai Aspru o conduce acasă pe prietenă și rămîne în așteptarea telefonului care trebuia să-i indice ziua și ceasul cînd urma să intre în rol. Nu primește însă nici un telefon. Ceva s-a petrecut totuși în «posomoritul» palat. Maestrul nu mai apare la Tribunal, iar toți clienții lui sînt trimiși fostului său secretar. Mihai trăiește într-un plan semireal, bîntuit de halucinante situații. În dimineața zilei a patra, se află că prințul și-a «curmat firul vieții».

Înainte și după înmormîntare, Dona Alba cată să nu rămînă singură cu el. Vine vara și ea pleacă, împreună cu mama ei, la moșie. De-acolo, Mihai — la insistențele lui epistolare — primește, în sfîrșit, o descriere a confruntării ce-a avut loc între ea și soț (în afara planului stabilit). Care e însă cauza schimbării pe drum a celor hotărîte de ei? De ce a fost seos el total din joc? Explicația o primește mai tîrziu, cu ocazia randevu-ului lor în fosta cameră mortuară — totul este de o poezie a macabruului, subtil dozată: luminile stinse, ea, înfășurată

⁷ Că este așa, că numai în faza de tipar a găsit scriitorul versiunea acceptabilă, ne-o dovedește și o altă piesă aflată în dosarul romanului și cunoscută grație aceleiași bunăvoințe a colegei Diana Cristev: spaturile ce cuprind manu scripta aceste modificări.

în voal negru și reflectată, la pîlpîrea lumina-
rilor, în luciul oglinzilor, și, aeolo, îi spune,
după o îmbrățișare scurtă și pătimașă: «Sigur,
domnule moralist care ai jignit orgoliul meu
feminin». Prin acest gest orgolios, Dona Alba vrea
să facă dovada descendenței sale dintr-un șir
de mîndre domnițe care au pigmentat viu cadrul
istoriei noastre nobiliare. O adevărată încoronare
a planurilor poetice subterane ale romanului.

Dar «rusoica»? Ce ecouri ale respectivului
roman descoperim în Dona Alba, dincolo de
cele constatate în critică, printr-o confruntare
a structurilor lor literare?

Să ne amintim de un personaj: Olga Petrovna,
și de rolul cu care este investit în momentele
decisive ale narațiunii. Atunci cînd Mihail abia
coace în sinea lui planul merit să ducă la cu-
cerea Donei Alba, căutînd să se instruiască
în cercul vîlstarilor aristocratice petrecărețe,
el o vede, în cabaretul unde se afla, pe această
dansatoare și are un șoc, atît de mult asemă-
nîndu-se «mîndriei și frumuseții doamnei
Alba». După ce a intrat în posesia scrisorilor
către Tudor Buzescu, eroul vrea să i le prezinte
prințesei, drept ofrandă, dar intențiile îi sînt
schimbate prin intrarea în scenă a moșierului
Petrov, care-i cere Maestrului să pledeze în pro-
cesul cu soția sa, Olga Petrovna.³

În sfîrșit, — un alt episod, legat de deznodă-
mintul romanului — conversația primejdioasă în
capcana căreia cade Dona Alba, datorită ter-
tipurilor peride ale lui Mihail, provocînd iz-
bucirea prințului, se poartă tot în legătură
cu incidentele petrecute în viața conjugală
a familiei Petrov.

Cine este această Olga Petrovna? Sînt de tot
interesul, pentru studiul nostru, cele cîteva pa-
gini la care autorul a renunțat în ultima versiune
a romanului și care ne-o înfățișează în ipostaza...
Valiei. Ca și eroina din Rusoica, ea trece clan-
destin granița, numai că are noroc, este închisă,
iar apoi «liberată, grație frumuseții ei fără
pereche». Amîndouă sînt robite zeului artei,
Valia era o violonistă, Olga este o balerină.
Deși soțul i se afla aici (unde are o moșie, fiind
și senator), ea nu vine la el, ci se dedică total
carierii de artistă. Petrov, bind «votca dis-
perării și a dezastrului sufletesc», asistă la o
reprezentare a ei în cabaretul amintit.

O fantazare pe marginea destinului pe care
l-ar fi avut Valia dacă reușea să treacă granița?

Instinctul artistic i-a dictat, în chip just,
lui Gib. Mihăescu renunțarea la toată această
fabulație, diminuiînd elementul romanțios și
coborînd mai mult în proza vieții. În ultima

versiune, rolurile apar schimbate. Petrov este
cel care revine în România mai tîrziu și o găsește
pe Olga instalată în casa ce i-o dăruise odată
(nu în cele mai perfecte forme legale). Ea ne-
voind să renunțe la «angajamentele artistice»,
și părăsindu-l, el începe un șir de procese pentru
a deveni stăpîn pe casă — procese anulate
pe rînd, la diferite instanțe judecătorești, de
frumusețea-i orbitoare. Între timp, cariera ei
artistică ajunge în declin, Olga vrea să se împace
cu soțul, ceea ce acesta este gata s-o facă, ier-
tîndu-i, cu generozitate, rătăcirile, dar fără a
renunța la recăpătarea drepturilor legale asupra
casei. Concesivitatea largă a lui Petrov îl in-
dignează pe prinț. Căci toată istoria nu are scopul
numai de a acompania, în surdina, destinul
Donei Alba, ci și de a relicta antitetice, prin Pe-
trov, caracterul prințului. Iată o corectură
ultimă a autorului în textul episodului amintit.
Text A: «Și privi uimit la barba vovodală
a vîlstarului de domn mișcîndu-se ca în ritmul
pronunțării unei sentințe de moarte». Text B: în
locul cuvîntului «de domn»: «a vîlstarului de
vovod român, neîndurat la greșelile femeiești».

Rusoica rămîne marea carte a lui Gib. Mihă-
escu, din vraja căreia se împărtășește discret
și Dona Alba (fără a avea o funcție pur și simplu
de satelit). Apropierea dintre cele două romane
nu acuză o slăbire a resurselor sale creatoare,
ci ilustrează, la urma urmel, forța obsesivă pe
care o capătă visurile sale poetice — ceea ce nu
se întîmplă decît la marii scriitori. E de regretat
că moartea l-a răpus încă tînăr și tocmai atunci
cînd realiza structuri artistice atît de originale.

Căci experiența lui Gib. Mihăescu ocupă un loc
aparte în contextul prozei românești interbelice.
Opera lui este un act de performanță, unind
ceea ce s-ar părea că nu se poate uni: o acțiune
palpitantă, de roman polișt, cu studiul micro-
cosmosului sufletesc, proiecțiile aeriene ale unor
vedenii poetice și un concret senzual robust,
o realitate cotidiană și eroi ieșiți din pagini
de cărți... Pentru a se înțelege această tatonare
a imposibilului — ceea ce face, de fapt, orice
creator autentic — vom spune că ea nu ține
de ambiții programatice, de elaborare artistică,
ci de sufletul perpetuu adolescentin al roman-
cierului. Gib. Mihăescu rămîne un etern elev
de liceu, cu imaginația înfierbîntată de eroinele
romanelor citite, trăind aventuri reale și mai
ales plămuite. Numai că acest adolescent
romantic se autodiscă, luîndu-se pe sine însuși
drept cobai de experiențe și asta cu luciditatea
și cu mijloacele de percepere ale unui remar-
cabil analist modern.

AL. OPREA

³ Scriitorul greșește. Acest apelativ se folo-
sește în rusește pornindu-se de la prenumele
tatălui și nu de la numele soțului.

...AD ASTRA

Otilia Cazimir: «Patima de

SE ȘTIE CĂ OTILIA CAZIMIR A DEȚINUT TIMP de mai mulți ani funcțiunea de inspector general al teatrelor și în această calitate ea controla spectacolele date la Iași ori în alte centre ale Moldovei. Postul îl avusese mai înainte G. Topirceanu, iar după moartea acestuia, la 7 mai 1937, ea a fost curînd numită să-i urmeze funcțiunea. Îndeletnicirea ce-o avea o obliga uneori și la controale de ordin administrativ, dar mai ales misiunea îi era de a supraveghea calitatea artistică a spectacolelor, de a referi la București asupra spectacolelor Teatrului Național, asupra celor date de trupele în turneu ori a unor inițiative locale. În monografia Ion Sava, am urmărit momentele de ridicare ori de scădere a nivelului artistic de la Teatrul ieșan, concepțiile diferiților directori ai instituției, realizările regizorale, actricești și scenografice, precum și deficiențele mai ales în privința repertoriului. Cum eram coleg cu ea, deținînd în Direcția Generală a Teatrelor de la București funcțiunea de inspector și mai târziu de inspector general — acestea între 1933 și 1950 — cunosc activitatea Otiliei Cazimir și aprecierile ei asupra îndrumării teatrului ieșan.

Dacă aprecia înfăptuirile merituose, de cîte ori nu auzeam de la dînsa nemulțumiri, rostite cu sarcasm, față de repertoriul alcătuit de unele directorate incompetente sau față de unele interpretări vulgare ale rolurilor? S-a străduit să susțină un repertoriu înalt, atît din literatura dramatică uni-

versală cit și din cea românească, a colaborat cu conducătorii pricepuți ai instituției, a fost ignorată de către ceilalți, răspunzător de declinul instituției în anumiți ani. Nici ca membru al comitetului de lectură, unde se selecționau piesele nu și-a putut

decît rar dovedi priceperea și cultura ei, nefiind ascultată. Otilia Cazimir a

fost foarte conștiințioasă și nu considera slujba ca o sinecură, dar,

cu toate calitățile personale și cu toată autoritatea slujbei

ce o deținea, influența ei era restrînsă și nu putea decît

să informeze prin referate și comunicări conducerea de

la București asupra deficiențelor constatate. În anumite perioade — cînd instituția ieșană decădea — ea comunica la

București plină de amărăciune și cu unele remarci umoristice situația. Parcă-i aud risul ușor cristalin, îi văd

zîmbetul ce-i lumina buzele și chipul distins.

A avut a face cu directori generali ai teatrelor ca Ion Marin Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu și alții. Numiți directori, generali de la București o apreciau, îi ascultau relatările, uneori încercînd să îmbunătățească starea artistică a Teatrului Național ieșan, alteleori lăsîndu-se păgubași din pricina unor presiuni exercitate de miniștri ori de forurile partidelor politice burgheze.

Ceea ce se știe mai puțin sau aproape deloc este activitatea ei de referență asupra spectacolelor Teatrului Național din Iași. Sub directoratul general al scriitorului Liviu Rebreanu s-a înființat la București Oficiul de Studii al Direcției Generale a Tea-

trelor. Acest oficiu avea menirea de a aduna datele privitoare la fiecare premieră, alcătuiindu-se un Dosar al Spectacolului, în care se făceau aprecieri asupra piesei, interpretării actoricești și regizorale, asupra atitudinii publicului față de respectivul spectacol, dându-se și numărul participanților la spectacolele cu aceeași piesă. De asemenea, în plicul-dosar al fiecărui spectacol erau incluse extrasele de presă, cu aprecierile criticii teatrale și fotografii

trimiteam mulțumiri sau, când veneam la Iași, comentam aprecierile ei de adevărat critic. Cu acest prilej, menționez că scrisorile ei către un coleg comun, o bucată de vreme inspector al teatrelor, istoricul Ion Dimitrie Suciu — azi la Institutul de Istorie al Academiei și autorul recente cărți *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, scoasă de „Editura Academiei”, au fost donate la Biblioteca Academiei. Otilia Cazimir aprecia pe acest coleg al nostru și

sub ulmi» o piesă dificilă

cu scene, personaje și decoruri ale spectacolului. S-a încercat și alcătuirea unei «fișe artistice» privind activitatea fiecărui actor de-a lungul stațiilor, iarăși cu aprecieri din partea celui care alcătuiă «fișa», cu extrase din aprecierile criticii și cu fotografii în diferite roluri.

Am condus acest Oficiu de Studii al Direcției Generale a Teatrelor timp de mai mulți ani. La București, alcătuirea plicului-dosar al spectacolelor le făceau unii dintre inspecții, iar pentru Iași le făcea Otilia Cazimir. Era o muncă dificilă, care cerea timp mult, mai ales în capitală, unde erau atâtea trupe și spectacole. Redactarea Dosarului de spectacol își cerea o activitate de critic teatral, precum și grija de a aduna datele statistice ale spectatorilor de la diferitele reprezentații, de a clasa articolele din presă, de a îngriji de fotografii etc.

Cea mai pricepută și cea mai conștiincioasă a fost în acest domeniu Otilia Cazimir. Era o muncă fără mari satisfacții pentru moment, căci referatele amănunțite și îndelung elaborate nu erau citite decât de 2—3 persoane: directorul general al teatrelor, conducătorul Oficiului de Studii și încă vreun inspector. Dar ele serveau la cunoașterea reală a activității multor teatre, iar pentru istoria teatrului românesc Dosarul fiecărui spectacol ar fi constituit o mină de documentare sau informație. S-a renunțat mai tirziu la acest Oficiu de Studii și nu mai știu dacă materialele strînse în cei șase-șapte ani cît oficiul a funcționat cu regularitate, dar și cu lacune, s-au păstrat toate.

Otilia Cazimir își redacta cu scrisul ei clar și armonios, ca însăși gîndirea și arta ei, aceste referate asupra spectacolelor. Munca aceasta ne-a împrietenit și mai mult, căci eu i le citeam și uneori îi

în privința scrisorilor ea le elabora cu grijă, tandrețe, umor. Dețin și eu scrisori de la ea, dar lipsa de timp mă împiedică de a le aduna și clasa, cercetînd bogata-mi arhivă.

Și acum țin să prezint unul din referatele pentru Dosarul Spectacolului cu piesa lui O'Neill *Patima de sub ulmi*. Cum piesa era tradusă de mine și intenționam să scriu o monografie Eugene O'Neill, plan pe care sper să-l realizez curînd, am scos încă din 1946 o copie a celor scrise pe șase pagini de către Otilia Cazimir. Lectura acestui referat va arunca o lumină asupra priceperii de critic teatral a Otiliei Cazimir, asupra conștiinciozității cu care își îndeplinea activitatea de inspector general al teatrelor și de referent al Oficiului de Studii.

Cum piesa este cunoscută multor spectatori și a fost tipărită și recent retipărită în cele trei volume Eugene O'Neill, *Teatru* (E. L. U., 1968), cititorii își vor putea da lesne seama de justetea și finețea analizelor critice ale Otiliei Cazimir, de obiectivitatea aprecierilor ei, unele cu caracter comparatist asupra textului cînilian, precum vor constata seriozitatea cu care analiza realizările scenice, spectacolul în sine. Sinceră, severă, dar judicioasă, Otilia Cazimir dovedea o mare dragoste pentru artă și pentru oamenii ce o întruchipau pe scenă. Se simte și noblețea inimii ei — bucuria de a releva meritele actorilor, de a semna progresul dobîndite de către unii din ei. Rostea adevărul cu sinceritate, obiectivitate, iar, cînd era cazul, cu multă voință. Iubea arta și pe artiști, era umană, delicată, pătrunzătoare. Avea în judecățile ei critice finețe și umor. Putea, firește, și greși uneori și poate că cele scrise despre actorul C. Sava nu-s în totul îndreptățite. Noi l-am apreciat mai mult decât Otilia

Cazimir în unele roluri, dar chiar și în critica interpretării aduse lui C. Sava în piesa lui O'Neill, se găsesc și cuvinte de apreciere din partea Otiliei Cazimir.

Ceea ce urmează — textul ei despre spectacolul cu Patima de sub ulmi, ne lasă regretul că nu și-a

tipărit, sub formă de cronici, ceea ce trimitea la București ca referență. Ar fi fost un critic teatral model, cum puțini am avut și avem.

Petr COMARNESCU

MINISTERUL ARTELOR
Direcția Generală a Teatrelor
Nr. 107
31 Octombrie 1946

MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR
1946 noiembrie 14
Nr. 5162

Otilia Cazimir

*La Dosarul
Spectacolului*

Stagiunea 1946—1947
TEATRUL NAȚIONAL DIN IAȘI
Sîmbătă, 26 Octombrie 1946,

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL AL TEATRELOR BUCUREȘTI

Premiera piesei în 3 acte (12 tablouri) *Patima de sub ulmi* de Eugene O'Neill, în traducerea d[omnu]lui Petr Comarnescu.

Putem considera *Patima de sub ulmi* ca pe adevărata piesă de deschidere a stagiunii, — *Domnișoara Nastasia* și *Milică Popescu* nefiind decît reluări întîmplătoare.

Patima de sub ulmi aduce în climatul nostru o lume străină de noi, o lume ciudată, cu oameni primitivi în care patimile se dezlănțuie sălbatec și-i doboară. Dar, frază după frază, oamenii aceștia străini și brutali, își găsesc loc în înțelegerea noastră. Și între spectatorul român (și ieșan) din 1946 și fermierul american din «Noua Anglie» de la 1850, dispăre și veacul, și spațiul care-i desparte. Ephraim Cabot, Abbie Putnam și Eben sunt americani și rămîn ceea ce sunt. Însă patima lor pentru *pămînt*, pentru fermă, ca și patima lor omenească, nu ne e străină. Anul trecut, stagiunea Teatrului Național din Iași s-a deschis cu *Ion*. Păstrînd proporțiile (piesa fiind mult inferioară romanului), tema nu diferă mult. Aceeași lăcomie violentă pentru bunurile pămîntului îl mină și pe Eben ca și pe Ion. Nici unul nici altul nu ezită în fața mijloacelor de a parveni, iar ceea ce numim simț moral li-e cu totul străin. Eben fură comoara bătrînului ca să cumpere renunțarea fraților săi, și nici nu-i vine-n minte măcar că dragostea lui cu Abbie ar fi vinovată. Repulsia pe care o simte la început pentru femeia care i se oferă, e datorită numai interesului, nicidecum ideii de păcat. La rîn-

dul său, Ion se însoară pentru pământ cu o femeie de care-i e silă. Iar, pînă la urmă, dragostea îi doboară pe amîndoi: unul ucis, celălalt pușcăriaș.

Patima de sub ulmi e o piesă aspră și tristă. Ephraim Cabot a curățat pămîntul piatră cu piatră ca să-l facă să rodească. Erau prin alte părți pămînturi grase și îmbelșugate. El le-a disprețuit, și s-a întors la țarina lui aridă. Răsplată fără muncă — lui nu i-a trebuit. Să semeni și să culegi, asta i se părea un fel de furt. Fără luptă, fără luptă grea, viața nu merită să fie trăită. E morala tuturor oamenilor tari și aspri care zidesc o lume nouă, o morală care ia proporțiile unei religii noi și necruțătoare și se împletește ciudat, în sufletul primitiv al bătrînului, cu preceptele Bibliei.

Ferma, Ephraim și-a ridicat-o piatră cu piatră, cu propriile lui brațe. O simte a lui ca pe o ființă — și poate mai mult decît ca pe o ființă, și nu înțelege să se despartă de ea nici mort « Dau drumul vitelor din grajduri, și-i dau foc ». Pentru această fermă a murit, muncind ca o roabă, a doua lui nevastă, mama lui Eben. Și tot ferma aceasta îi va adăposti și cea din urmă patimă, pe femeia tinărară și ciudată adusă din Apus, către care l-a mînat într-o zi de primăvară inima fără astîmpăr și glasul profetului.

Bătrînul îl disprețuiește pe Eben, feciorul mai mic. « E slab ca maică-sa », zice el. Dar frații ceilalți își dau seama de puterea primejdioasă a acestui băiat bîcîsnic, încă păținat ca tatăl său. « Îi seamănă ca două picături de apă », zic ei. Frații aceștia, sunt oameni normali, sunt simpli. Setea lor de cîștig nu se împiedică de ură, de ambiții, de îndărătnicii. Sătui de muncă și de tirania bătrînului, pleacă spre California, atrași de mirajul aurului, după ce se răzbună, în felul lor copilăresc și brutal, pe tatăl lor și pe noua lor « mamă ».

Și rămîn, față în față, tatăl și fiul. Iar între ei, femeia. Femeia tinărară care s-a vîndut bătrînului pentru un cămin al ei, pentru un rost al ei, — de groaza sărăciei și a singurătății. Lupta nu se va mai da între tată și fiu, ci între fiu și femeie. Se urăsc. Se pîndesc. Se insultă. Dar, fără să știe, se doresc. Perfidă, femeia încearcă să-l înștrăineze de bătrîn. Dar nu vrea să-l vadă plecînd. Sunt tineri amîndoi, și-s aproape singuri în casa de sub ulmi. Îl prinde în mrejele ei: Eben îi va dărui un fiu, și acest fiu va moșteni ferma — pentru ea.

Dar toate calculele se năruiesc, pentru că Abbie îl iubește. Jocul era din cale-afară primejdios. Și cînd Eben înțelege că n-a fost decît un instrument al ei împotriva lui însuși, Abbie își ucide copilul. Săraci amîndoi, singuri amîndoi, ca la început, se vor putea iubi.

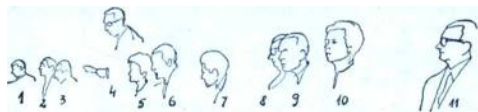
E însă prea tîrziu. Eben a denunțat-o. Abia în clipa din urmă mintea lui de bărbat, mai greoaie, înțelege semnificația faptei ei. Și se hotărăște să ispășească împreună cu ea crima pe care n-a făcut-o, dar de care e tot atît de vinovat cît și ea.

Iar bătrînul rămîne singur în casa rece de piatră. Nu simte povara nici unei remușcări. Zbuciumul lui s-a potolit și fruntea i se pleacă, semnată.

Toți acești oameni, încătușați de patimi, legați de pămînt, legați de păcat, își înalță privirile către cer cu o pururi nouă și curată adorație. Destinul poate să-i doboare. Nu i se pot împotrivi. Nimic, însă, nu le poate lua stropul lor de ideal, — albastrul care-i uimește de parcă-n fiecare zi l-ar vedea înția oară. Oamenii care se urăsc, care se înșală, care se fură, se regăsesc în această unică și păgînă religie: *frumusețea cerului*. Ea îi înalță, îi mîngie și-i purifică.

În vremea asta, ca o prevestire sumbră și apropiată, ulmii bătrîni, care « au căpătat o înfățișare ciudat de omenească », îmbrățișează ferma cu ramurile lor amenințătoare.

Între oameni, natură și lucruri există legături misterioase, analogii și contraste tulburătoare. Bătrînului Ephraim i-e frig în casă, lîngă femeia tinărară care-i dă speranța unei tirzii și măgulitoare paternități. Își pune cizmele și coboară în grajd. Acolo, lîngă vite, e cald. Sufierea lor îi dă o certitudine, o împăcare pe care oamenii nui-o mai pot da. Iar Abbie și Eben nu se pot apropia și nu se pot iubi decît în odaia mamei, acolo unde pînă și lucrurile par moarte și unde instinctul sigur al femeii simte că poate birui: complicitatea lucrurilor, complicitatea amintirii. În groaza ei de a-și pierde

Sărbătorirea Otiliei Cazimir la împlinirea a şaptezeci de ani. De la stânga la dreapta: Constantin Clopraga (1), D. Corbea (2), N. Taşomir (3), G. Istrate (4), Otilia Cazimir (5), Ion Creangă (6), D. Ignea (7), Al. Dima (8), G. Losnea (9), Elena Jeanrenaud (10) şi Eusebiu Camilar (11). Pe verso-ul fotografiei, o dedicaţie autografă lui Constantin Clopraga: «Toţi cei dragi în jurul meu... 25 II 1964 Otilia Cazimir»

iubitul, Abbie ar fi putut să-l ucidă pe bătrîn. Dar ei nici nu i-a venit în minte. E dureroasă uimirea femeii, cînd îşi dă seama că aşa ar fi trebuit să facă. Ar fi fost mai uşor. Şi, cu morala lor simplă: morala cerului, a ulmilor, a vitelor, a pietrelor, — asta nu i-ar fi împiedicat să fie fericiţi. Dar, ucigînd, femeia interesată şi calculată de înaintea dragoste, n-a fost în stare de nici un calcul. Instinctiv, a înlăturat piedica din calea dragostei sale, nu din calea vieţii sale. Era cel mai cumplit sacrificiu, şi l-a făcut cu o simplitate care micşorează, care anihilează aproape oroarea morală a gestului.

Din punctul de vedere al realizării spectacolului, *Patima de sub ulmi* e o piesă extrem de dificilă. Punerea în scenă şi interpretarea trebuie să rezolve probleme complexe. Trebuie să se creeze, cu mijloace simple, o atmosferă apăsătoare ca însuşi destinul, iar oamenii, oameni întregi şi liberi, cu o vitalitate excesivă, căliţi în muncă, în ură, în dragoste, — să fie înfrînţi de o putere oarbă pe care n-o recunosc şi n-o acceptă.

În actuala realizare, exprimată insuficient şi uneori greşit din punct de vedere plastic, drama s-a sprijinit exclusiv pe interpretare.

Decorul a prezentat un cadru prea dulceag pentru sobrietatea acţiunii. Prea încărcat cu amănunte, sugera un fel de feminitate deplasată. În casa asta trăiau de zece ani patru bărbaţi. Trăiau o viaţă dură, de muncă aspră, cu bucurii scurte şi brutale. Singurul suflu dulce era dragostea bolnăvicioasă a lui Eben pentru mama lui moartă,

ucisă de muncă. Acest episod era suficient ilustrat prin salonașul moartei. Încolo, perdelele, draperiile, mobilele din camera de sus, puteau să apară după sosirea Abbiei, dar nu-și aveau rost înainte.

Un decor unic e totdeauna monotone, chiar (și mai ales) când e complicat cu acel al *Patimei de sub ulmi*. Comunicația între camere se face prin spatele decorului, ceea ce produce pauze și lungimi care taie acțiunea și o suspendă. Camera moartei, care nu servește decât pentru un singur tablou, e inutil prezentă de-a lungul întregii acțiuni, îngreuiază decorul și indispuie. Zidurile dintre camere își arată prea ostentativ piatra, — niște bolovani bizari, ca niște gîngănii enorme, încrustate în tencuială.

Dar ceea ce supără, mai ales, sunt cei doi copăcei insignifianți, dreți și cumiți, greu de identificat botanicește, de-o parte și de alta a casei: ulmii lui O'Neill! Ulmii torturați, cu « înfățișare ciudat de omenească »... Oare d[omnu] Ad. Wilke n-a citit indicațiile autorului?

Cît despre cer, acest « personaj » atît de important al piesei, el nu e reprezentat decât printr-un colțor de pînză spălăcită, căreia reflectoarele încearcă zadarnic să-i dea căldură și viață.

În schimb, distribuția piesei a fost fericită.

Există în teatrele noastre un obicei înpămîntenit. Un actor vede la București sau descoperă în vre-o bibliotecă o piesă care-i convine. Aduce textul, îl prezintă teatralului — și rămîne de la sine înțeles că va juca rolul principal. Că acest rol poate fi interpretat în mod superior de alt actor, n-are nici o importanță. Ce interpretare stilizată și puternică în același timp ar fi dat, de pildă, d[omnu] George Popovici rolului lui Ephraim Cabot! Dar nu: d[omnu] Const[antin] Sava a adus piesa de la București...

D[omnu] C. Sava are un glas puternic și vibrant — cam sacadat și cam forțat însă. Și e mereu același, și-n Oșlobanu din *Cătiheții de la Humulești*, și-n Vulpașin ca și-n bătrînul pionier din Noua Anglie. D[omnia] sa a construit un Ephraim prea decrepit, un bătrîn cu minile tremurătoare și capul nesigur pe umeri. Ori, această senilitate nu-și are rostul cînd e vorba de un bărbat excepțional de viguros care se căsătorește și e în drept să creadă că are un fiu. « Sunt un fruct pîrguit », repetă mereu Ephraim versetul din Biblie. « Pîrguit » nu înseamnă putred și uscat. Această decrepitudine poate apărea în tabloul ultim — deși textul n-o indică. Dar în scena botezului, Ephraim trebuie să dănuiească mai amarnic decât băieții, în vreme ce d[omnu] Sava execută, topăind bătrînește și gîfîind, cîțiva pași nesiguri. Atitudinea aceasta a personajului, care o implică și pe cea morală corespunzătoare, răpește semnificația conflictului și o coboară.

D[omnu] C. Sava e îndrăgostit de rol. Îl interpretează cu căldură și, uneori, insinuant.

D[omnu] N. Veniaș a construit un Eben cu inteligență, cu delicatețe dar și cu putere. D[omnia] sa a exprimat admirabil cele două caracteristici contradictorii ale personajului: moliciunea aparentă și încăpățînarea pătimașă. O ușoară nuanță de feminitate (« e leit maică-sa »), o neliniște bolnăvicioasă, corectate de izbucniri de o violență stăpînită, în perfectă concordanță cu momentul psihologic pe care trebuia să-l exprime. Jocul nuanțat, glasul cu deosebire cald și gestul sobru, aproape sgîrcit, au sporit valoarea acestei realizări.

De la *Stane de piatră*, d[omnu] N. Veniaș nu i s-a mai dat prilejul unei afirmări atît de fericite, deși nu trebuie uitate creațiile sale din *Titanic Vals* sau *Două Orfeline*. În schimb, a fost obligat să facă doar figură onorabilă în *Frenezie*, într-un rol de care nu avea nici o apropiere fizică sau temperamentală.

D[omna] Margareta Baciuc a fost remarcabilă în Abbie Putnam. Am bănuț de mult puterea dramatică a acestei comediene. *Rachierita*, Esther din *Frenezie* și Abbie din *Patima de sub ulmi* au dovedit că am avut dreptate. După succese mari în comedie (*Femeia îndărătnică*, *Madame Sans-Gêne*), și după 23 ani de teatru, d[omna] Margareta Baciuc a început să înceapă altă serie de realizări, mai profunde și mai grave.

Jocul d[omniei] sale, mai exteriorizat decît al partenerului său, mai intuitiv, a fost poate mai puțin încheșat, mai inegal. A avut însă momente de dramatism intens și stăpînit care, într-adevăr, au surprins. A interpretat cu căldură învăluitoare și rară feminitate scena seducției. (Că în această scenă, cei doi parteneri uzează de mijloace prea... expresive, că prea se tăvălesc pe jos, — vina e a direcției de scenă care le-a impus, sau nu le-a atenuat exuberanța.) Iar ultimul tablou, acel al mărturisirii și al ispășirii, o situează pe d[eam]na Margareta Baciuc, incontestabil, în rîndul celor mai bune interprete de dramă.

D[om]nii Const[antin] Cadeschi și Puiu Simionescu, în Simon și Peter Cabot, au fost îndrumați pe o linie de comedie ușor exagerată. Și cum, în definitiv, ei doi sunt cei care fac prezentarea personajilor și a mediului, această intrare în subiect apare puțin distonantă. Au construit însă, mai ales d[omnu]l Simionescu, două tipuri pito-rești, pline de viață și de adevăr.

Figurația (în mijlocul căreia s-a remarcat D[omnișoa]ra Zoe Caraman, care a pus într-un rol de figurantă seriozitatea unei adevărate interpretări), — mai îngrijită ca oricînd. Rigid, șeriful d[omnu]lui Paul Bantaș.

Unele greșeli de regie, verificate la premieră, au fost corectate ulterior. De pildă, în tabloul al doilea, cei doi frați mai mari se trezesc dimineața în pat și se îmbracă în fața spectatorilor. Ori, nici pentru interpreți, nici pentru public, exhibiția aceasta nu era tocmai plăcută, mai ales că era cu totul gratuită. În goana d[omniei] sale după amănunte sugestive, d[omnu]l G. Dem. Loghin a încărcat jocul actorilor, așa cum a încărcat și decorul.

Desigur, *Patima de sub ulmi* cerea, în ce privește regia, o realizare mai sobră. Dar, cu toate rezervele de amănunt care se pot face în această privință, drama lui O'Neill e realizată ca un spectacol serios, puternic și bine încheșat. Insuficiențele, mai ales ca exprimare plastică a intențiilor autorului, cît și unele exagerări de interpretare — fie impuse, fie neretușate — se pot trece cu vederea. Scuturîndu-se treptat de surplusul tineresc de fantezie, selecționînd, de la spectacol la spectacol, surplusul de material care-i îmbeșea realizările debutului, d[omnu]l G. Dem. Loghin se afirmă, se stabilizează. Și cred că nu va trece mult pînă în ziua cînd un spectacol iscălit de d[omni]sa va purta acea pecetie de originalitate care e cel mai prețios dar al regizorilor.

Traducerea d[omnu]lui Petru Comarnescu, plină de sevă și de adevăr, grea de înțelesuri, e totuși ușoară și simplă. Se simte permanent conștiințiozitatea desăvîrșită a artistului, grija de a nu pierde nimic din sensul fiecărui cuvînt. Și la O'Neill, ca la toți marii creatori, cuvintele nu-s niciodată întimplătoare. O traducere în felul acesta e o recreare a originalului. Fraza uneori grea, uneori ruptă brusc, e alteori plutitoare și senină. Toate aceste nuanțe, traducătorul s-a ostenit — și a izbutit — să le păstreze.

Programul de spectacol, interesant, e iscălit în întregime de regizor — d[omnu]l G. Dem. Loghin — care a pregătit premiera și prin articole în gazetele locale.

Înainte de ridicarea cortinei, după obiceiul instaurat de d[omni]a sa cu prilejul deschiderii stagiunii, d[omnu]l Director, Prof. N. I. Popa, a vorbit despre piesă și autor. Clar, concis, cu acea distincție a intelectualului de rasă, dar în același timp și cu acea înțelegere adîncă a omului pentru om, care-i sunt caracteristice. Aceste «cau-serii», ușoare în aparență, dar pline de înțeles, fixează începutul unei reeducări artistice, pe linia vremilor nouă, a publicului nou, ca și a celui vechi, pervertit de invazia teatrului insignifiant și frivol.

Publicul a primit *Patima de sub ulmi* cu un interes neașteptat. Piesa a fost viu comentată și discutată. Îndeosebi, a fost aplaudată de tineret. E caracteristică, cred, pasiunea tineretului intelectual pentru problemele grave ale vieții, în teatru. Aș preciza: pentru cele triste. Anul trecut, studențimea se pasionase pentru *Frenezia*, — po-vestea aspră și dureroasă a unei fete bătrîne...

Am întîlnit și spectatori care s-au găsit ofensați de brutalitatea pasiunilor și de cruditatea expresiilor: «Oricum, dar să-i spuie tatălui tău „dobitoc bătrîn!“ »... Acești

În primul plan (așezați) de la stînga la dreapta: dr. Alice Zait (nepoată) (3), Otilia Cazimir (1), Eusebiu Camilar (2), Constantin Ciopraga (10).

În picioare: acad. Cristofor Simionescu (4), persoană nidentificată (5), Pulu Simionescu (nepot) (6), George Sanda (7), Mihai Todose (8), persoană nidentificată (9).

Pe verso, dedicația: «Tov. Constantin Ciopraga, prieten și confrate, cu prietenie și afecțiune. Familia în seara de 25 II 1964, Otilia Cazimir» (Fotografia comunicată de profesor universitar: Constantin CIOPRAGA).

spectatori (mai just: spectatoare) se amuză de toate glumele cu două înțelesuri ale spectacolelor ușurele și se emoționează profund la toate melodramele sentimentale. Scena dragostei a indignat unele pudori de suprafață, dispuse să ceară personagiilor lui O'Neill certificate de morală curentă. Incest, pruncucidere! Cum se poate găsi frumusețe în asemenea orori?

Și totuși, frumusețea a triumfat. Mai mult: ideea de incest și de pruncucidere alunecă nesimțită peste conștiința noastră, — pentru că nu actul, ci semnificația lui interesează. Și, *Patima de subț ulmi*, piesă morală, face serie pe scena Teatrului Național din Iași.

Mai trebuie subliniat faptul că în Teatrul Național se joacă în frig. Spectatorii înțepenesc în fotolii. Actorii repetă cu aburi la gură, pe scena înghețată și bătută de curente. Unii se îmbolnăvesc. Alții rezistă. D[omnu]l N. I. Popa, în cuvîntul-înainte al spectacolului, a subliniat acest eroism — ca și publicul spectator.

Săptămîna în care a avut loc premiera *Patimei de subț ulmi* fusese o săptămîină aglomerată de turnee: trei reprezentații ale unei trupe de Music-hall din Leningrad,

una cu *Mătâniile*... Și totuși, primele trei spectacole ale *Patimei* au realizat rețete pline: 1.173.000 lei, 2.283.500 lei și 355.000 lei. Aceste rețete pot părea modeste în comparație cu ale turneelor străine. Spectacolele de Music-hall au realizat 4.500.000 lei și 8.120.000 lei, iar *Mătâniile* 5.600.000 lei. Însă, prețul locurilor la turnee e de cel puțin trei ori mai ridicat decât la spectacolele obișnuite ale teatrului nostru. La prețurile de turneu, rețetele *Patimei de sub ulmi* ar fi fost de 3.519.000 lei, 6.850.500 lei și 2.814.000 lei, cel puțin, rețete care ar fi «bătut» pe ale multor turnee bucureștene de succes.

Inspector General:
Otilia CAZIMIR

P. S. Am așteptat să însoțesc referatul de o cronică teatrală, care, însă, întârzie peste măsură. Cronică, pe care o anexează, încearcă să precizeze lipsurile spectacolului, stăruind asupra lor, dar trece prea ușor peste părțile lui bune. Prezintă, apoi, destule incoerențe, o grabă suspectă în judecățile definitive și chiar o necunoaștere a subiectului în punctele lui esențiale, lucru nepermis când e vorba de un spectacol serios ca acel de care se ocupă.

Post scriptum

peste măsură de plictisit. De aceea, când Alexandru Căprariu m-a invitat în biroul său ca să-l cunosc pe Petru Comarnescu, m-am bucurat ca de o șansă nesperată de a ieși din starea mea de boîndivicioasă toropeală.

Constantin Gubleșan

În încăpere se mai adunaseră câțiva — pe masă apăruse o sticlă cu alcool (poate cu coniac) — și omul acela uscățiv, svelt, cu mișcări agitate, cu ochi vioi, vorbind cu pasiune (când se aprindea mai mult, cuvintele îi explodau în gură odată cu sumedenia de proiectile de salivă ce se împrăștiu abundent în jur), omul acela ne-a contaminat literalmente cu febrilitatea, temperamentul său energic, astfel încât nici n-am știut cum a trecut timpul și ne-am trezit deodată la o oră țirzie de după amiază vorbind despre finuturile fascinante ale artei de pretutindeni.

L-am reîntâlnit apoi destul de des la Cluj — în paginile revistei „Tribuna” publica frecvent —, iar ultima dată am stat în preajma lui într-o iarnă, cu prilejul vernisajului, în sălile Muzeului din Cluj, a expoziției fraților Arămescu.

Unul dintre colaboratorii cei mai apropiați ai revistei „Tribuna” a fost Petru Comarnescu.

Om de vastă cultură, de o rară erudiție, scriitor și critic de artă de remarcabil prestigiu în țară și dincolo de hotarele țării, Petru Comarnescu venea întotdeauna la Cluj cu deosebită plăcere, fiind înconjurat aici cu simpatie de prieteni mai vîrstnici ori mai tineri între care se simțea bine, așa zice chiar flatat de interesul cu care aceștia îl solicitau să vorbească despre ceea ce văzuse și cunoscuse în lungile și repetatele sale călătorii în străinătate în compania unor mari personalități artistice și literare, prin sălile celebrelor muzee și galerii de artă de pe diversele meridiane ale globului. Așa l-am cunoscut și eu — cum de altfel cred că mulți dintre noi și-l amintesc azi — vorbind, vorbind cu o pasiune rar întâlnită, gesticulând expansiv, cu o expresie extrem de mobilă a feței, transpus, înflăcărat, exploziv; — Petru Comarnescu părea să nu poată îndărtăni suflătește.

Sînt aproape zece ani de cînd l-am întîlnit pentru prima dată în redacția „Tribunei”. Acea primă imagine mi-a rămas bine întipărită în amintire. Era o toamnă țirzie; afară ploua — timp urât. În dimineața aceea n-aveam chef de nimic. Aș fi vrut să pot pleca undeva departe sau să dorm; eram

Petru Comarnescu era un excelent publicist. Scrisa ușor și se exprima cu multă precizie. Publica mult dar scrisa și mai mult. Aproape săptămînal soseau la redacție picururi conținînd articole de-ale sale. Cele mai multe au apărut în coloanele revistei la loc de cînst, dar multe au rămas risipite prin sertarele redactorilor, amîinate de pe o săptămîină pe alta din cine știe ce motive... presante de spațiu, apoi autorul trimițînd alte și alte colaborări — căci nu se formaliza de o neapariție... la timp a articolelor sale — unele dintre ele s-au rădăcit cu totul, altele nu tocmai. Așa este cazul acestei «prezentări» a cîtorva pagini inedite datorate Otiliei Cazimir. Comentariile în plus sînt de prisos. Le-a făcut în extenso însuși Petru Comarnescu. Intenția mea a fost doar de a scrie în acest final un simplu și modest cuvînt de pioasă aducere aminte pentru acela care a fost Petru Comarnescu — scriitor și animator cultural român de rară și nobilă speță umană.

Constantin CUBLEȘAN

3/8 II 1896. -

Te intratiseră al te
Ilie

EPISTOLAR: șapte scrisori din tinerețe

CRITIC ȘI ISTORIC LITERAR, PUBLICIST și militant politic, polemist caustic în ambele sectoare, **Ilie Chendi** (14 noiembrie 1871—25 iunie 1913) a fost în același timp și un fervent epistolier.

Petrecându-și viața mai mult în afara cercurilor familiei sale, făcând parte din diverse formațiuni redacționale și participând la numeroase campanii politice și literare, Chendi a fost nevoit să întrețină o intensă corespondență cu mulți dintre conștrații și tovarășii săi de activitate. În primele rinduri ale acestora apar bătrînul Iosif Vulcan, directorul „Familiei” de la Oradea, în paginile căreia s-a impus criticul literar, Octavian Goga, alături de care a condus între anii 1908—1909 revista „Țara noastră” de la Sibiu și a purtat faimoasa campanie împotriva conducerii partidului național român din Transilvania (1910—1912), N. Oncu, R. Ciorogaru, comanditarii ziarului „Tribuna” de la Arad, Sever Bocu, prim redactor la același ziar, luptătorul politic Aurel Vlas, O. C. Tăslăuanu, redactorul „Luceafărului”, precum și Șt. O. Iosif, M. Sadoveanu, Emil Girboiu, Maria Cunșan, Caton Theodorian, Zaharia Bărsan, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, Virgil Cioflec, Cincinat Pavelescu, C. Sandu Aldea, Alice Călugăru, Claudia Goga și mulți alții, colaboratori ai publicațiilor sale de la București.

O parte din această corespondență a fost publicată de către unii comentatori ai vieții și activității sale¹, dar cea mai mare parte aștepta încă să fie

¹ A se vedea Paul Ionescu-Daniel, **Umorul lui Ilie Chendi** — o scrisoare necunoscută a criticului, în „Curentul”, 1939, 4 martie; Vasile

descoperită printre hîrțile rămase în posesiunea familiilor foștilor săi corespondenți.

Chendi a cultivat, de altfel, genul epistolar nu numai în raporturile intime cu amicii și confracții săi, ci chiar și cu publicul cititor, numeroase din evocările și foiletoanele sale fiind scrise în formă de scrisori², aceasta părîndu-i-se modalitatea cea mai indicată pentru comunicarea unor impresii și sentimente personale.

Stilul scrisorilor lui Ilarie Chendi e tot atît de viu și de fin ca și al articolelor și studiilor sale, caracterizările tot atît de incisive și lapidare, îndemnurile tot atît de imperioase. Pe lîngă mărturisirile de natură autobiografică, lămuritoare îndeosebi pentru punctele mai obscure ale existenței sale, scrisorile lui Chendi aduc totodată largi și precise referințe asupra exponenților și frământărilor epocii. Ca și activitatea sa publicistică, ele îmbrățișează atît problemele literare, cît și pe cele social-politice.

O adunare și selectare a lor într-un volum, sau cel puțin într-o plachetă, se impune ca un adaos necesar la cunoașterea biografiei și operei sale reeditate în urmă cu cîțiva ani³.

Netea, Patru scrisori ale lui Ilarie Chendi către Maria Cunțan, în „România nouă”, Sibiu, 1941 nr. 5, 6; idem, Ilarie Chendi către Maria Cunțan — alte trei scrisori necunoscute, în „Convorbiri literare”, București, 1941, nr. 2; ibidem, Ilarie Chendi către Maria Cunțan — Patru scrisori, în „Familia”, București, 1941, nr. 2-3; ibidem, Zillele din urmă ale lui Ilarie Chendi — două scrisori necunoscute (către R. Ciorogariu), în „Transilvania”, Sibiu, 1941, nr. 1; ibidem, Cîteva cuvinte despre Ilarie Chendi — Corespondența sa cu Maria Cunțan, în „Revista Fundațiilor Regale”, București, 1942, nr. 8; ibidem, Ilarie Chendi între prietenii săi — Ilustrate și scrisori de la O. Goga, E. Lovinescu, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, Z. Bărsan, Caton Theodorian, în „România literară”, București, 1971, nr. 46, 11 noiembrie; Dan Smîlținescu, Corespondența Goga-Chendi, în „Arges”, 1968, nr. 4; Horia Oprea, Corespondență St. O. Iosif, D. Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, C. Sandu Aldea, Virgil Cliflec, Ilarie Chendi, București, 1969; Mircea Popa, Ilarie Chendi către Octavian Goga — Corespondență inedită, în „Vatra”, 1971, nr. 8; Victor Eftimiu, Scrisori de la Ilarie Chendi, în „Manuscriptum”, III, nr. 3 (8), 1972.

² Vezi, Scrisori (lui Adrian), în „Tribuna poporului”, 1900, nr. 74, 202, 234; 1902, nr. 35, 36, 112, 144, 189; în „Tribuna”, 1906, nr. 166, 168, 181, 187, 198, 211; idem, 1907, nr. 46. 52 ș. a.

³ Ilarie Chendi, Pagini de critică literară, București, Editura pentru literatură, 1969 (Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Vasile Netea).

În cele ce urmează, publicăm șapte din epistolele scrise între anii 1895—1896, perioadă în care Chendi era student la Universitatea din Budapesta și, succesiv, redactor la periodicele „Tribuna” și „Telegraful român”, ambele de la Sibiu. Ele au fost adresate unuia din cei mai buni prieteni ai tinereții sale, studentul Valer Moldovan de la Cîmpeni (născut la 5 august 1875), înscris la Facultatea de drept a Universității din Cluj, colaborator el însuși în acei ani al ziarului „Tribuna”, iar mai tîrziu al „Gazetei Transilvaniei” de la Brașov și al „Românului” de la Arad. În anii ce vor urma Unirii din 1918, Valer Moldovan, stabilit ca avocat la Turda, avea să fie secretar al Consiliului dirigent, deputat, senator, profesor la Universitatea din Cluj, director ministerial al Transilvaniei, subsecretar de stat la Ministerul Cultelor. Un tînr, așadar, care, ca și Chendi, se simțea atras de problemele vieții publice, pe care amîndoi le urmăreau de pe pozițiile unei tinereți dornice de luptă.

Scrisorile cuprind largi destăinuiuri asupra vieții personale și, totodată, asupra preocupărilor politice, a raporturilor lor cu generațiile mature care conduceau în acei ani lupta politică a românilor din Transilvania, asupra activității societății studențești Petru Maior din Budapesta, precum și a relațiilor cu studenții celorlalte naționalități din Ungaria.

Cu privire la Ilarie Chendi, ele aduc și un adaos de precizări asupra activității sale publicistice din anii 1895—1896, și asupra unora din lecturile sale din această perioadă, și îndeosebi a celor din Lev N. Tolstoi.

Epistolele respective au fost scrise într-unul din cele mai critice momente ale vieții politice și ale presei românilor transilvăneni, ai căror conducători, în urma procesului Memorandumului din 1894 și întemnițărilor de la Vaș și Seghedin (1894—1895), se împărțiseră în mai multe grupări.

Menționăm mai întîi pe cei care, ca Eugen Brote, director și proprietar al ziarului „Tribuna” de la Sibiu, și Aurel C. Popovici, au refuzat, spre deosebire de ceilalți inculpați, să se prezinte în fața Tribunalului de la Cluj și s-au refugiat la București, precum și pe Septimiu Albini, care, deși a acceptat să fie judecat, îndată după condamnare a pornit și el pe același drum. În cursul, însă, între Eugen Brote și A. C. Popovici va izbucni un violent conflict personal care-i va face să acționeze de pe poziții opuse.

În două tabere, atât din motive personale cît și politice, s-au împărțit și cei care au înfruntat riscurile procesului și urgia închisorilor. În prima tabără se afla Ioan Rațiu, Iuliu Coroianu, Gheorghe Pop de Băsești, T. Mihali, Rubin Potîșia, care au pretins lui Brote să renunțe la proprietatea „Tribunei“, aceasta urmînd să devină proprietate a partidului, iar după transferul proprietăților — acțiune pentru care Rațiu a cerut însăși intervenția autorităților de stat — au îndepărtat din redacție pe vechii colaboratori ai acestuia: Ioan Rusu Șirianu și Gh. Bogdan Duică. Director al „Tribunei“ a fost numit printr-un act personal al lui Rațiu, Elie Dăianu.

În a doua tabără se aflau Vasile Lucaciu, care primise în procesul Memorandului pedeapsa cea mai grea (5 ani de închisoare), D. Comșa, Nicolae Cristea, Aurel Suciu, Daniil P. Borcianu, Iuliu T. Mera, V. Fodor, care nu împărtășeau metodele autoritare ale lui Rațiu și cereau restabilirea păcii în partid.*

La polemiciile ce s-au desfășurat între cele două tabere, polemici care au dăunat enorm solidarității și luptei naționale românești și au provocat o adevărată «criză politică» — a participat și

studențimea, unii studenți luînd partea grupării lui Rațiu, iar alții a celei conduse de Lucaciu.

Din acest punct de vedere, scrisorile lui Chendi constituie adevărate documente istorice, chemate să clarifice și să precizeze atmosfera acelor ani, și îndeosebi orientarea tineretului.

Și cum astfel de «crize» s-au produs și în mișcarea politică a celorlalte naționalități — sîrbii, slovaci, sașii — scrisorile lui Chendi relevă și eforturile similare ale studenților acestor naționalități, informațiile și precizările sale extinzîndu-se deci și asupra acestora.

În notele ce însoțesc scrisorile se vor lămurii pe parcurs toate acțiunile politice la care se referă, precum și numele menționate de epistolier.

Înainte de a trece la reproducerea scrisorilor lui Chendi, vom reda însă textul unei scrisori a unuia din foștii martori ai împlîririlor din această perioadă, adresată nouă la 10 martie 1941 în vederea scrierii unei monografii a lui Ilarie Chendi. Autorul ei este profesorul Axente Banciu, întemeietorul și conducătorul revistei „Țara Birsei“ de la Brașov (1929—1939).

Banciu a fost colegul de cameră al lui Chendi în primul an de studenție a acestuia, și a avut astfel prilejul de a-l observa pe îndelete și a ne lăsa asupra lui informații și aprecieri care conturează în mod ferm portretul acestuia.

Vasile NETEA

«Iubite D[omnu]le Netea,

La întrebările privitoare la Chendi, îți pot da următoarele informațiuni:

1. La Univ[ersitatea] din B[uda]pesta s-a înscris în toamna anului 1894.
 2. Specialitatea: limba și literatura germană și română.
 3. La germană a avut profesor pe Gustav Heinrich, iar la română pe Alexandru Roman.
 4. Predilecțiile i le indică specialitatea la care a fost înscris.
 5. Deși cunoștea temeinic literatura germană (urmase școala secundară la lic[eu]l săsesc din Sighișoara), nu și-a dat, după cît îmi amintesc, decît examenul „fundamental“ (alapviszga), cum se numea, și care se putea da la sfîrșitul semestrului al IV-lea.
 6. De proiectele lui de viitor nu mi-a vorbit. Cred însă a nu mă înșela atribuindu-i dorința unei catedre (probabil la Semin[arul] Andreian din Sibiu) și a unei activități intense critico-literare.
 7. Nu știu să fi părăsit B[uda]pesta, cum reiese din întrebarea d[um]itale, decît după luarea absoliutului.
 8. „Prietenii“, în sens ciceronian, n-aș putea spune că a avut în B[uda]pesta. Îi avusesese probabil în Seminar, ca teolog. Unul din ei fusese și Ion Bercan, fost protopop al Cohalmului, cu care fusese coleg la Sibiu.
- Intr-un tablou din mai 1895, din timpul studiilor sale universitare, Chendi e fotografiat cu următorii: În centrul grupului e Elie Cristea (Patriarhul de mai tîrziu),*

apoi Dr. Elie Dăianu, Dr. N. Vraciu, Simion Popescu, fost funcționar superior la poșta din B[uda]pesta, Const. Sotir, D. Lupan, Ax. Banciu, Onisifor Beju, Victor Branisce, Il. Chendi, I. Rușița, Tit Mălainu, V. Tanco, Iacob Șteflea.

Ți-i comunic, fiindcă cu toți aceștia menținea legături de „prietenie“.

În București, în afară de Șt. O. Iosif, legase prietenie strinsă cu scriitorul Sandu Aldea și cu d. I. Răducanu.

Spiritul caustic care-i caracteriza criticele, se manifesta și în societate. Societatea lui, cu toate acestea, era foarte căutată, fiind, aproape întotdeauna, bine dispus, adeseori de-o vervă îndrăcită, înviorînd cu umorul, satira și observațiile sale spirituale și pe cei mai ursuzi. Șfichiuia mai ales prostia îngimfată, găunoșenia grandomană. Vai de „prestigiul“ imaginar al celor încolțiți de el!

Rău dispus sau abătut, în cursul anului în care am locuit cu el, l-am văzut foarte arareori, cînd primea doar vreo veste rea de la cei care-i erau aproape. Dar și atunci, după 5—10 minute de tăcere, în care se lăsa pradă gîndurilor, își revenea, reintrînd în normalul buneii lui dispoziții. Dimineața se scula de obicei cîntînd, de cele mai multe ori imitînd pe cineva. Adeseori imita româneasca sașilor, cînta chiar săsește, sau reproducea scene hazlii din anii petrecuți în Seminar.

Nu voi uita niciodată anul de conlocuire cu Chendi. A fost cel mai senin an al vieții mele.

Buna lui dispoziție nu excludea, însă, seriozitatea. Discuțiile din Comisia literară a Soc[ietății] *Petru Maior* — comisia al cărei președinte fusese un timp — erau adevărate discuții academice. Părerile lui clare și documentate, cu care încheia discuțiile, rămneau fără apel. Avea nu numai ascendentul etății (fiind absolvent de teologie, era mai în vîrstă decît noi, ceilalți membri ai comisiei), ci și pe cel al pregătirii, mai ales în ceea ce privea bogata literatură germană.

(Cred că n-a avut ambiția de a-și lua și el doctoratul, ca atîți alții mai puțin pregătiți decît el, numai văzînd cîți nevrednici au reușit să se împăuneze cu acest titlu academic. Chendi n-a rivnit titluri, ci cunoștințe, lărgirea orizontului intelectual și adîncirea conținutului sufletesc cu care plecase spre capitala Ungariei.)

Aș fi dorit să dau o redactare mai îngrijită informațiilor de mai sus. Îmi lipsește însă răgazul necesar, învăluit fiind acum de alte îndatoriri. Dacă voi ajunge vreodată să-mi mai pot așterne în scris amintirile din timpul tinereții, cîte nu s-au volatilizat încă, trag nădejdea că, în legătură cu altele, și cele despre Chendi se vor lămuri și înmulți.

Dorindu-ți spor la lucru, te salută cu toată dragostea

al d[umi]tale

Ax. BANCIU

I*

[F. 1 r°]

S[ibiu] 29/I 95

Dragă, dragă Valer,

Mă mir, cum de ai mai avut paciența ca să-mi scrii mie, care după atîtea scrisori primite de la tine, după atîtea promisiuni din parte-mi nu ți-am scris nimic, dar nimic.

Tu ești mai bun, tu mi-ai cunoscut îndată poziția mea, o penibilă și precară poziție. Tu ai văzut că griji personale mă muncesc, griji mai mult mecanice cu tendința de a[-]mi dobîndi cele mai elementare cerințe ale existenței individuale. O[,] frate, nimic atît de dureros ca aceste griji, îndeosebi cînd ești nefericit de a mai avea și oarecari [f. 1 v°] idealuri, oarecari aspirațiuni. Faptul că am fost constrîns a părăsi Budapesta unde aveam un destul de frumos teren de activitate, ce credeam a[-] exploata în favorul

comun și al interesului tinereții, — acest fapt l-a putut îndeajuns clarifica situația mea. Constrins de forța impregiurărilor[,] m[-]am apucat de jurnalistică¹, firește, prea de timpuriu a trebuit să mă refugiu la acest mijloc. Constrins de aceleași impregiurări sunt necesitat [de] asta și acum departe de locul unde neapărat ar trebui să fiu, departe de Universitate. Cu mine — hotărât — că nu sunt [f. 2 v°] mulțumit, nu, căci de multe ori sunt chiar constrins a[-]mi pune friu voințelor, a[-]m suprima voință și principiu, a mă chiti și tace... și o, multe, multe mai sunt acum de spus.

Trec de la cele personale. Iată îți spun că serisoarea ta, în partea ei din urmă[,] cu privire la acțiunea tinereții, m[-]a neliniștit grozav. Mi[-]ji teamă, că necunoscînd

perfect situația colegii noștri vor face vreun nesocotit pas. Las' că e greu de a avea astăzi o idee clară despre fondul adevărat a celor ce se petrec, dar felul cum stau lucrurile înseamnă [f. 2 v°] în sine un pericol pentru tinerețe, pericolul de a se pronunța — fals. Te rog la tot cazul a influința ca espresia tinereții — ceea ce este altfel de dorit — se fie cu pricepere și demnitate și la tot cazul nepreocupată, neajutoare, nici pentru unii, nici pentru alții.

Măi, toate iluziile mi s[-]au nimicit de cînd sunt pe aci, am fost martore a multor spectacole, încît aceste două luni m[-]au îmbogățit teribil în experiențe. Aș fi capabil de a scrie o broșură întreagă.

Acum la alt obiect. Dă-mi voie însă să fac o pauză, să încep mai liniștit. Pare că te văd, că tot ce pînă aci ț[-]am scris îți va părea fleac și numai acestea te vor interesa.

.....
E vorba de „Ea“ — cum o numești tu în foiletonul tău (în care nu-mi pot explica pesimismul și jalea; de ce încep pe această coardă?), e vorba de Rica, cum am numit[-]o eu în un foileton.

Rica la tot cazul nu este o băiată de toate zilele, ea este o floricică atît de drăgălașă și invitatăore încît ori și ce trecător trebu[ie] să se oprească de a o privi, și e evident că multora dintre trecători le-a veni pofta de a se apropia de această floricică. Soarta a voit ca [amin-[f. 2 v°]

doi, adică eu și cu tine (las-că mai sunt și alții!) să ne apropiem de „Ea“. Dar diferite ne sunt motivele psihice ale apropierii. Tie-ți este dragă, o adori cum numai iubitul își adoră pe aleasa inimii. Mie mi-e dragă ca o cunoscută și n-aș da pe mult să-mi fie și mai dragă ca prietină — dar vezi în timpul de acum e greu și nu are rost <timp> de [a] cultiva sentimentul de prietenie cu copile drăguțe. Iată deosebirea între modurile cum ne place nouă de Rica.

¹ La începutul anului 1895, neavînd mijloace de a se susține la universitate, Chendi a intrat în redacția „Tribuna“ de la Sibiu.

Asta a fost ce te-a dus în rătăcire și ce te-a făcut să crezi că doar [-]aș lua « apa de la moara » dragostei. Nu, dragă! Vezi, chiar și chestia cu prietinia dintre ea și mine a devenit numai palidă, încît se restrînge la un minimum ce nu mi-l poți imputa. Tu [f. 3 r°] știi ca ea este în Sibiiu acum aproape de 3 săptămîni și crede[-]mă, o singură dată am povestit cu ea, în ziua de anul nou. De atunci nici baremi nu am văzut-o, căci pe la verișoarele ei nu m-am mai dus în lipsă de timp. Ei, asta-i prietinie? Spune, ai cuvînt de a fi neliniștit?

Nici nu știu că mai este oare prin Sibiiu, căci tatăl dinsei a fost pe aci și posibil că a dus[-]o cu sine acasă.

Cînd am convenit am flecărit multe și am vorbit și de tine. Nici un cuvînt n[-]am putut scoate din ea, căci n-a voit nimic să-mi destăinuie. Zimbea numai înțeleaptă cînd te-am amintit. Văzîndu-i ochisorii, am înțeles, că ai cuvînt de a te îndrăgi de ei și de a fi jaluz pe acela, căruia i se dă privilegiu [f. 3 v°] de a privi în ei. Dar nu te înțeleg de ce ești jaluz tocmai pe mine, și ce ai putut observa în A[lba] Iulia de ai rămas deodată resignat. Eu Ț-am scris doar din Pesta! Apoi scrisoarea mea ce ați cetit-o cu Moța² nu Ț-a putut da anză³ la nici o bănuială! Sper însă, că de aci înainte nici anză la bănueli să nu-ți mai dau. Îți promit că nici într[-]un chip nu mă voi mai interesa de Rica — ceea ce regret, nici pînă acum nu am făcut-o. Una-ți spun, că ea este demnă de dragostea unui băiat bun și că regret de a nu vă putea fi nici barem protectorul iubirii voastre. Nu te înțeleg de ce ai devenit pesimist, cînd ai asigurarea iubirii ei. Ai grijă să nu devină pe urmă și ea pesimistă!

Te rog mai scrie-mi
al tău iubitor

ILARIE

II

[F. 1 r°]

B[uda]pesta, II/10 95

Dragă Valer,

Scrisoarea ta m-a surprins. M-a surprins înainte de toate faptul că-mi scrii, știind că eu-ți sunt dator cu un răspuns, m[-]ja suprimasem apoi interpretarea greșită din parte-ți a unei exclamațiuni ce Ț-am notificat pe o «vizitkarte».

«Sunt supărat pe tine!» Asta a fost anză la scrisoarea ta. Bine frate, ai interpretat-o fals, dar sunt vesel de a putea mulțumi acestei interpretări, împregiurarea că mi-ai scris. De aci înainte, de cite ori voi voi să te trezesc din comoditatea ta, de cite ori voi intenționa a-ți *stoarce* vreo epistolă, mă voi folosi de acest chițibuș.

Dar la obiect! Supărarea mea te rog să o înțelegi în felul acela [f. 1 v°] că am așteptat de la tine, ca în urma corespondenței mele ce Ț-am scris din Sibiiu să-mi trimiți vreun răspuns în chestia de care era vorba. E adevărat că de spriginul moral public (în jurnale) în chestia mea nu am avut lipsă, după cum s-au desvoltat lucrurile, ba ar fi fost chiar neconsult cînd și alții s-ar fi amestecat în discuția noastră cu D[omnul] «alegător» Vajda, dar, am așteptat de la tine ca prietinește să-mi spui și părerile tale, — dacă peste tot te-ai interesat de chestie. Dar acestea treacă, ducă-se, discuția s-a încheiat, spre mulțumirea mea, a noastră din Pesta a tuturor, și a multor altora. Nu știu, tu și clujenii ce părere aveți și pentru ce principii din cele espuse [f. 2 r°] și de unul și de altul — ați fost și sunteți!? Cu încheierea discuției s-a încheiat însă și supă-

² Ion Moța, coleg al lui Chendi la seminarul din Sibiu, viitor director al publicațiilor „*Libertatea*” și „*Foia interesantă*” de la Orăștie.

³ Anză: motiv, expresie transilvană învechită.

rarea mea față de tine, care, neștiind eu motivul ce te-a îndemnat să taci, nici nu a avut un caracter grav ci rezervat.

Nu pot fi supărat pe tine și te scuz că nu mi-ai scris, deoarece văd că ești îndrăgît și <cind> omul îndrăgît e cel mai mare egoist, de nime altul n-are grijă decît de sine și de ea. Nu pot fi supărat pe tine, căci ai dragă pe Rica. Aici mă opresc.

Mă numești «jalus» pentru că ți-e dragă Rica. Să ne lămurim! Ce crezi amice, o caldă strîngere de mînă, niște priviri și mai călduroase din ochii albaștri frumusei, o sărutare arzîndă pe frunte [f. 2 v°] sau pe obrăjori... pot fi acestea motive desul de solide, ca să mă îndemne pe mine a trata dragoste intensivă și a fi jalus pe altul care eventual ajunge la posibilitatea de a se bucura de asemenea favoruri?! Nici decît! Reprob naivitatea ta, de a mă crede gelos, și nu știu ce te-a îndemnat și îndreptățit. Nu am motiv de a te conturba în posesiune, ci din contră sunt vesel de a te ști din nou amoretat, după ce Augusta te-a părăsit (?? Serie-mi!) cu necredință. Pe cînd îți scriu eu epistola asta, tu poate ești chiar la Turica ta (!) și-ți petreci. Te invidiez! Nu din gelozie, ci din simpla cauză, că nu pot fi și eu în A[lba] Julia, unde frumoase zile am petrecut în două veri. [f. 3 r°] Aci ajung chestiile de inimă, asupra cărora ți-am promis că voi reveni. Tu știi *aventurile* mele de dragoste cu Letiția, un lanț lung de aventuri de trei ani de-a rîndul. În acești trei ani erau și pauze lungi de disarmonie — și-n o astfel de pauză, era-n vara anului 1893, am făcut cunoștință în A[lba] Julia cu o băiată draguță. O cunoști poate. — E Mărioara. — Am venit <apoi> la Pesta în anul trecut. Amorul cu Letiția se sparse ca un vas frumos de flori în mii de bucăți, iar eu pășeam nepăsător pe ruinele dragostei strivite. Un sentiment durmia și visa-n ascuns — despre Mărioara.

Și-n vara asta am văzut[-]o și am recunoscut[-]o, sentimentul se trezi, isbucni cu tărie și ea-i [f. 3 v°] tot cea veche și draguță...

Au urmat frumoase zile, ce au făcut ca A[lba] Julia să-mi fie dragă, și ca să invidiez pe ori și cine, care își petrece acolo. Acestea voiam se ți le spun atunci cînd ți-am promis că îți voi scrie, ți-le spun acum însă «*sub sigillo*», ți le spun ca să te scot din nedumerirea că eu aș putea să fiu gelos pe tine pentru că iubești pe Rica.

Nu, nu vom lua refugiu la «*ceștiile deschise*» și ar fi păcat a degrada și unul și altul dragostea noastră la atari proceduri. Tractînd chestiile noastre (cari altcum nu sunt diametral opuse, ci din contră merg paralel) — între [f. 4 r°] noi, ele au o înfățișare mai frumoasă. Serie[-]mi totdeauna, și-ți voi răspunde cu drag și sinceritate.

Mulțumesc de știrile de pe la Cluj. Noi aci asemenea facem isprăvuri frumusele. Comitet politic avem tot din 9 membri⁴, între cari eu nu sunt, din motiv că am rol la Societate⁵, și nu-i permis ca acestea două să le aducem în legătură. Gratulez la discursul tău de la sara de cunoștință⁶. Eu te voi încunoștința cu Scurtu⁷ (locuim laolaltă) despre cele întreprinse de noi.

Te rog a[-]mi scrie! Servus!

Te sărută al tău

ILARIE

Salutare de la Lupan⁸, Braniște, ⁹ Scurtu, etc.
Kalviner 8, II U, II E. 16.

⁴ Comitetul politic al studențimii.

⁵ E vorba de societatea studențească *Petru Maior*, în cadrul căreia Chendi era președintele secției literare.

⁶ Seara de cunoștință, prima seară în care se întîlneau studenții noi cu studenții vechi și la care se rosteau discursuri de bun venit. Valer Moldovan rostise discursul pentru noii studenți de la Universitatea din Cluj.

⁷ Ion Scurtu (1877—1922), viitorul colaborator al revistei „*Sămănătorul*”, autor al unei monografii în limba germană despre Eminescu (*M. Eminescu's Leben und Prosaschriften*, Leipzig, 1903), editor al romanului *Geniu pustiu* (1904), și a altor scrieri eminesciene.

⁸ Coleg al lui Chendi la Universitatea de Budapesta.

⁹ Valer Braniște (1863—1928), viitor director al ziarului „*Drapelul*” (1901—1918) de la Lugoj și membru al Consiliului dirigit al Transilvaniei (1919—1920).

III

[F. 1 r°]

[Sibiu] 13/II 96.

Iubite Valer,

Azi am primit scrisoarea ta.

Afacerea cu d[omnu] Corbu (persona ignota) nu va lua nici o dimensiune, deoarece fondul ei nu este grav și important. Î[-]am publicat reflecțiunile deoarece am cugetat că voiește ceva cu ele — dar cum se vede nici el nu știe ce a voit. Prin răspunsul tău lucrul este complanat.

Semnele întrebării la obiecția ta din raport eu le-am pus, voind ca tu să revii asupra lucrului. Eu am cugetat că întreaga treabă cu declarația a avut alt demers, și merită să fie dat publicității. Cum s-a întâmplat însă, este bine să tăcem chitiți.

[F. 1 v°] Mă întrebi și rogi să-mi spun și eu cuvântul meu referitor la afacerea cu declarația.

Dragă! Este un lucru foarte delicat dar vorbind cu tine, cu cel mai bun și confidențial prietin, promițind că ce-ți voi spune rămâne pentru tine, îmi iau voia să-ți spun următoarele:

Mă doare din adincul inimii de lucrurile ce s-au întâmplat în sinul bătrînilor — ca tinăr însă care am văzut cu ochi[i] dezvoltarea certe între ambele părți, care de 3 luni în cari am petrecut aci am făcut experiențe atît de triste, aș da colegilor mei și în special ție un sfat: *nu vă apropiați de viltoarea certelor*. [F. 2 r°] Pune mina pe inimă, tu, și ceilalți cari au subscris voinicoasa declarație¹⁰, spune-mi, cunoscut[-]au ei înainte de toate lămurit situația? Judecat[-]au ei obiectiv în afacerea aceasta, a cărui fond politic este greu de cunoscut și de aceia cari sunt mai versați în tainele crizei? Cunoaște tinerimea intrigile personale, întinsele interese egoiste ale acelor ce se ceartă — pentru ca din acestea să-și facă o judecată fermă pe baza căreia apoi poate să fulgere și trăsească în dreapta și în stînga?

Nu, nici decît! Îți spun sincer, [f. 2 v°] și mă doare a o constata, că tinerimea nu a fost la culmea judecății demne, cînd a publicat acea declarație unilaterală.

I. Declarația a fost pusă la cale și *subscrisă* de Maniu și Vaida, ambii nepoți buni ai lui Coroian¹¹ și Pop de Băsești.¹² Ambii aceștia au fost dușmani personali și mari ai lui Russu¹³ și Duică¹⁴. Te întreb, corect a fost, ca ei, cari erau interesați să influențeze asupra declarațiunii?

II. Declarația a fost înverșunată în contra celor esilați. Știe tinerimea cine a fost Brote¹⁵ pentru mișcarea noastră culturală? Uitat-a tinerimea că Slavici¹⁶ este și dincolo somitate recunoscută și că acel Slavici a fost idealul tinerimei în vorbă și fapte. [F. 3 r°]

III. *Din esilați face parte și Aurel C. Popovici*, farul nostru, «*falnicul nostru steag*» cum ne-am obicinuit cu drept cuvînt a-l numi. Ei spune, dragă Valer, nu face declarația amintită, care a isvorît din interes rău priceput, iluzoriu sentimental nostru de iubire față de Popovici, nu strigăm noi «restigniti[-]l» celui ce odinioară îi strigam «osana»!

¹⁰ E vorba de declarația semnată de unii studenți români de la Universitatea din Budapesta prin care s-au solidarizat cu grupul lui Ioan Rațiu, atacînd violent pe Eugen Brote, Ioan Slavici și Aurel C. Popovici refugiați la București.

¹¹ Iuliu Coroianu (1847—1927), redactorul Memorandului, condamnat în urma procesului de la Cluj la 2 ani și 8 luni închisoare.

¹² Gheorghe Pop de Băsești (1835—1919), condamnat în procesul Memorandului, viitor președinte al Partidului național (1903), și al Adunării de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918.

¹³ Ioan Rusu Șirianu (1864—1909), fost redactor la ziarul „*Tribuna*” de la Sibiu, înlăturat din redacție în urma dispoziției lui Ioan Rațiu.

¹⁴ Gh. Bogdan-Duică (1866—1934) îndepărtat și el din redacția „*Tribunei*” în urma aceleiași dispoziții, viitor critic și istoric literar.

¹⁵ Eugen Brote (1850—1912), fost vicepreședinte al Partidului național (1892), proprietar și conducător al ziarului „*Tribuna*”, refugiat în 1893 la București.

¹⁶ Scriitorul Ioan Slavici (1848—1925).

Ei vezi, multe, multe sunt de cumpănit. Dar declarația trebuia să se facă! Da, am zis și eu și Ț[-]am scris în această afacere, dar tocmai pentru că eram aproape de focul cerței și vedeam multe, multe, Ț[-]am scris să fiți calmi și să nu ofensați pe nime. Să publicați declarație, dar aceea să nu fie o desaprobare [f. 3 v°] a unora și o preamărire a altora, căci aceasta ar putea avea urmări grave pentru noi. Declarația tinerimei trebu[i]e să aibă o formă de apel către popor și conducătorii săi, să-i arate zilele grele și critice și să admonizeze pe conducători a nu se certa între sine ca păstorii cei slabi și a lăsa oile pradă lupului. (M-am folosit de alegoria lui Cârțan!) Nu era [i]ertat a cruța pe nimeni și nu este [i]ertat ca tinerimea să se lase a fi condusă de sentimente neclare impuse de raporturi de înrudire, nepotism. . .

Aceasta este părerea mea dragă și mult dorită Valer și [f. 4 r°] regret că nu pot povesti în persoană cu tine laolaltă să judecăm și mai bine lucrurile, cari — sincer îți spun prin declarația făcută — au fost înglodate pe un timp. Părerea aceasta a mea ție Ț[-]o comunic de prima dată, numai ție, și te rog să o ții pentru tine.

După acestea poți vedea că eu consider de a întâmplare norocoasă, că mamelucii din Cluj nu v[-]iau convins cu subscrierea declarației, deoarece prin această întâmplare ai fost mintuit și tu de a subscrie o sentență inspirată de momente critice, a căror noimă nu ai cunoscut-o.

Voiți să dați acum o declarație. Bine, faceți cum veți judeca. [F. 4 v°] Te rog însă pe tine, în interesul reputațiunei tale — la care cum în corespondența ta accentuezi, ții mult — ca să nu imitați, ci să faceți în felul acela declarația, ca să fie nepreocupată și demnă, dar nu demnă în înțelesul accentuat în un articol de Dăian¹⁷. Judecă și decide!

Mi-a fost dor să-mi descarc inima și am făcut[-]o acum, pentru că știu că tu ai bunăvoința de a mă înțelege și de a nu-mi imputa că scriu preocupat.

Aș fi dorit mult ca acestea să le spun în un jurnal, dar pe de o parte îmi sunt legate minile, pe de alta însă nu este corect a suleva mai departe această dureroasă afacere. Să o recunoaștem deci între noi! [F. 5 r°] Iubite Valer, după ce vei ceti acestea să[-]mi <imi> comunicii observările și părerile tale, dar în mod precaut ca *scrisoarea să nu ajungă în mîni nechiemate*.

Trec la intimitățile noastre de altă ordine. Turi e aci și e draguță. Mă doare vestea ta, că nu o să mai petreci în apropierea ei. Sunt curios ce față va face cînd îi voi comunica și ei. Trebu[i]e să-ți revoci propusul și să cauți și mai departe giurul ei, căci văzîndu-o adese a aliment pentru dragoste. Depărtarea șterge în scurt timp totul, conturile figuri devin tot mai palide și șterse, pînă pe încetul se prefac în nimic. Revocă deci, și haid' la A[lba] Iulia căci „Ea“ merită [f. 5 v°] să o faci. În zilele acestea am fost de vreo cîteva ori pe la ele, și le-am dus de cetit. Neli, verișoara „Ei“, este bolnavă și astfel am căutat pretext pe acolo întrebînd de starea sanitară a ei, a Nelii. Îmi place îndeeșbi a povesti cu cea mai mare, cu Turi, care este o băiată foarte pe sprinceană, cu nește ochi negri... și știi tu bine, că mie ochii negri mult îmi plac.

Decamdată sunt descurcat de orice intrigi ale amorului. Sunt cum zice neamțul: *zum haben*¹⁸! Sunt multe candidate dar știe sfîntul, că mă leg [f. 6 r°] cu greu de una, ... atît ce sunt de nestatornic de un timp încoace. Dar de amor eu am lipsă, este unica mea hrană sufletească de dai Doamne... și astfel tot sbor de la una la alta ca fluturașii. Îmi petrec binîșor... dar realitatea?

Ah, amice stau rău de tot. La „Tribuna“ nu știu cît voi mai sta, căci politica și vîrtejul ei nu-mi mai priesc. Doresc să-mi văd de studii. Pe semestrul II-lea m[-]am înscris. Am nădejde că mi se va regula afacerea cu stipendiul¹⁹, cînd apoi voi *sbura* la Pesta... oprindu-mă în Cluj, la tine.

Închei, că m[-]am ostenit pe mine și pe tine...

Te sărută al tău

ILARIE

¹⁷ Elie Dăianu, aderent al lui Rațiu, numit de acesta director al ziarului „Tribuna“, viitor proto-pop al Clujului și întemeietor al ziarului „Răvașul“ (1903).

¹⁸ Cu înțelesul *bun de căsătorie*.

¹⁹ Bursă, pe care Chendi o solicitase de la Mitropolia din Sibiu.

Ilie Chendi (4), Octavian Goga (7) și Claudia Goga (10), în mijlocul unui grup de prieteni.

IV

S[ibiu] 17/III 96.

[F. 1 r°]

Dragă Valer,

Tocmai primesc scrisoarea ta, o cetesc și avînd timp liber mă și grăbesc a-ți răspunde.

Mai întîi ce-i mai *pressant*, Turica. Ea a sburat de mult de aci, de vreo trei săptămîni și astfel foarte puține îți pot spune despre ea. Cît a stat pe aci a avut foarte puțină distracție, mergea la ghiță cu o serie de verișoare drăguțe, acolo patina fără *cunoscui*. Acasă cetea mereu — căci ea cultivă aprig lectura — și îndeosebi cetia mult „*Tribuna*“, din care îți știa de[-]ja rostul mai multe pasaje. Foița ta cea cu singurătatea i-a plăcut [f. 1 v°] mult și se fălea la lumea întreagă că ea știe cine este v. moll ²⁰. Mă incurcam și eu din cînd în cînd pe acolo, dar nu cu deosebită predilecție din motiv că căzusem deja de pe atunci rob unor ochi negri, descriși în debilele mele foiletoane mai nouă ²¹. Așa singuri am povestit foarte puțin cu ea, astfel că nici o mărturisire față de tine nu i-am putut storce, de înroșit însă înroșia — o vedeam bine — de cîte ori vorbiam de tine. Mult o necăjeau și celelalte băiete și Turi e ușor necăjicioasă, și supărată s[-]jo mai vezi cît e de drăguță.

Vreo cîteva reflesuni despre ea: [f. 2 r°] Turi e o copilă destul de «drăgălașă», ba dacă îi consideri frumusețea ochilor, este foarte drăgălașă; e o copilă plină de senti-

²⁰ Valer Moldovan.

²¹ E vorba de foiletoanele publicate de Chendi în revista „*Rîndunica*“ de la Sibiu.

ment și capabilă de iubire mare și multă — dar tocmai din această impregiurare isvo-rește și partea ei cea de excepționat, e credulă și inconsecventă — sau schimbăcioasă, cum am zice cu termenul [1] popular. Am observat aceasta din surisul ei: vei ști că are un suris deosebit, unic, cum arareori găsești la fete. Acest suris e vecinic dăinuitor pe buzele ei, de cite ori cunoaște pe vreun bărbat mai de dai doamne. Mă face a crede, că ea ușor ș-ar risipi iubirea ei... căci e încă fragedă și tinerică, lipsită cu desăvîrșire de rafineria < în > vieții. [F. 2 v°] Cu aceste reflesii eu nu intenționez nimic. Nu vroi să influențez asupra inimii tale atît de sincere și nici nu am date concrete ca să trag la îndoială sinceritatea Turiceii. Iacă-așa bănu[i]esc numai, și-mi dă anză la bănuiele surisul ei cel puțin sgîrcit. Te fac numai atent și te întreb nu cumva ai făcut și tu aceeași observare.

Îmi aduc aminte ce mi-ai scris despre mine în epistolele trecute aducîndu-mă cu ea în combinație de dragoste. Țin a[-]ți spune că cele observate nu ți le-am descris din experiență cu privire la mine, pe mine Turi nu m[-]ja inspirat deosebit, îndeosebi risul ei nu mi-a plăcut nici cînd.

Acum e în A[lba] Julia și o compățimesc că n-are societate. Ai face o crimă [f. 3 r°] cînd n[-]jai căuta-o, căci poate ea în taină te adoară. Ochii <vineți> albaștri mărturisesc altcum o dragoste profundă — se poate deci ușor ca eu să mă fi înșelat.

Dar acum s[-]jo las pe ea în A[lba] Julia în grija — ta.

Îmi scrii că mi-ai primit scrisoarea mea cea «lungă» (Ț[-]iau fost doar prea lungă? scurtă!). Eu nu știu de care zici, voiam însă să te întreb că mi-ai primit scrisoarea în care pe larg Ț-am spus temerile mele și accepițiunile pe de o parte la declarația tinerimei din B[uda-pesta] și Viena, pe de altă parte ca situație în general. Tu la aceasta nu mi-ai scris nimic. Acum firește lucrurile s-au lămurit cu totul, și răspunsul tău e superfluu, te rog numai răspunde-mi dacă ai pri[f. 3 v°] mit scrisoarea, căci aceasta nu e indiferent pentru mine.

Geortea a fost pe aci. N-am putut însă povesti multe cu el, cu toate că *aveam dorința*. Mi s-a părut că întrădins l[-]iau ținut *oamenii* departe de mine, căci trebu[i]e să știi, că în mine pînă mai [i]eri nu aveau încredere oamenii și mă credeau de periculos pentru «causă». Purtarea mea le-a dat anză la această credință. Eu, pînă în momentul cînd Popovici Aurel a rupt tăcerea, nu am fost între cei ce condamnau fracțiunea lui Brote, nu puteam ști, căci — vezi doamne — îmi am și eu convingerile mele. Deci nu aplaudam la cele ce se scriu în „*Tribuna*“, ci mai mult sufeream [f. 4 r°] cetindu-le. Astăzi? Da, astăzi cerul s[-]ja limpezit, lucrurile stau altfel și poate să-mi redobîndesc încrederea șefilor mei politici — încît la altă vizită a universitarilor poate să *fiu și eu demn* de a sta de vorbă. Neavînd deci privilegiu a conveni cu Geortea, e firesc că nu știu ce a voit să isprăvească și ce a isprăvit. Regret că n-ai venit tu, că pe tine nime nu mi te putea lua, căci tu-mi ești prieten și mă cunoști și n-ai da crezămînt celor ce se tem de mine [...]

Ajuns în urma poziției mele foarte isolat și rece, sunt resignat și oarecum strein față de cele ce le fac colegii mei. Aștept vremuri mai bune și pînă atunci nădejde am numai în voi, în tine și în Scurtu (cu aderenții voștri!), cu voi am dorința a munci și am nădejde că privilegiu [1] mi s-a da. Pînă atunci deci înainte, vă doresc succes!

Multe aș avea a[-]ți spune, dar cu nimic nu vreau să te tulbur în lucrul ce cu zel l[-]jați pornit.

Scurtu poate va avea proces pentru conferința publicată. Plesnescu al tău a fost teribil. Te rog mai scrie-mi din cînd în cînd și îndeosebi de primirea scrisorii mele!

Te îmbrățișează cu iubire și sărută al tău

V

[F. 1 r°]

Dragă Valer,

De mult n-am dat semne reciproce de viață. De multe ori simțam în mine dorul de a[-]ți scrie și de a mă despovăra oricât de puțin de greutățile diferite ce m[-]au apăsât și continuă a mă apăsa și astăzi... dar tu atît păreai de ocupat cu ale tale și atît de puțin accesibil pentru știri venite din părți îndepărtate, ce poate nu te impoartă întocmai! Starea ta psihologică, ce-i drept, n[-]am cunoscut[-]o, cu toate acestea însă am ținut a tăcea și a nu te conturba în lucrurile tale. Vedeam eu din tăcerea ta, ca nu ți[-]ar conveni o turburare venită din parte-mi.

Deci am tăcut.

[F. 2 r°] Acum însă mi-e dor de tine și de ale tale șiruri. Și știind — de la frate-tău — că și tu ai dorința de a relua firul corespondenței noastre de odinioară, îndrăsnesc a face începutul.

Îți dau înainte de toate de știre că mai sunt la locul unde mă știi, *că sunt în aceeași stare și de aceeași păreri de cari am fost cînd am intrat la „Tribuna” și cînd îți scriam și fie diferite lucruri.*

Doresc și țin de necesar chiar a discuta cu tine în scris lucruri ce se țin de lămurirea noastră în special și de cauza tinerimei, care totdeauna ne-a zăcut ambilor călduros la inimă — în general.

Pe nime n-am cu care aș putea atît de desinteresat discuta și [f. 3 r°] care să mă înțeleagă, cum cred că merită cauza să fie înțeleasă. *Scurtu* este lingă mine și el este un băiat excelent de bun. Lasă că temperamentele ne sunt diferite și el e și mai tinerel în — experiențe, cu toate aceste însă îl vom trage și pe el în discuțiile noastre, pentru ca citeși trei să pornim o nouă acțiune absolut necesară.

Daca vei judeca ca mine, vei înțelege că este timpul suprem să ne emancipăm de sub influința persoanelor, căci pînă ce tinerimea astfel influințată va fi activă, activitatea ei este criminală! Și această criminală activitate s[-]ja înjghebat îndeosebi de la crîsă încoace.

[.....]

Dar scuză, n[-]am voit să-ți fac aci esposeu. Am deviat fără voie. Voiam să-ți scriu numai că esist și n-am încetat de a mă interesa de idealele noastre, ce odinioară laolaltă le-am marcat și apărât.

[F. 4 r°] Te rog deci comunică-mi urgent adresa ta și scrie-mi ce ai de scris.

Azi a sosit *Scurtu* din Pesta, unde a fost la colloqui, și după cum mi-a spus, Dăian i-a încredințat un secret despre o declarație a voastră, a clujenilor, trimisă Redacției!

Eu cu tot că «am onoarea» de-a face parte din aceasta redacție nu știu nimic, căci încă nu mi-am cucerit încrederea înaltă a d[omnu]lui Dăian... și nici că neavînd la acel grad de cutezanță!

Scrie[-]mi și despre chestia aceasta.

Cînd îmi vei scrie adresa dă-mi[-]o d[omnu]lui *Teodor Orlea*, cancelist consistorial p. I. Ch. în Sibiu.

Știu că vei fi ocupat acum cu examenul, scuză că te-am incomodat.

Te îmbrățișează al tău dornic

ILARIE

[F. 1 r°]

Dragă Valer,

Tandem aliquando...

Mi-ai scris — și te-ai decis cu greu a[-]mi scrie. Mi-o spui însuși că ai stat la îndoială să-mi scrii sau nu. Mă *doare* această mărturisire a ta, căci prietinii nicicând nu hesitează a[-]și scrie, cu atât mai mult când între ei nimic nu s-a schimbat ce li-ar strica prietinia. Răceala ta față de mine, manifestată prin o încăpăținată tăcere, mi-a fost o enigmă. Ruperea tăcerii tale în felul cum o faci îmi este asemenea o întrebare. Dacă de atita timp nu m[-]ai ținut demn de o scrisorică, de ce o faci acum? O faci doară exclusiv pentru a-mi afla convingerile mele politice... pentru ca apoi [f. 1 v°] făcându-ți judecata să treci la ordinea zilei, căzind din nou în desconsideratoare tăcere?!

Valer, Valer — altfel se tractează cu prietinii și altfel se lămuresc prietinii între sine.

Dar să las la o parte chestiile subiective și să intru în medias res, în răspuns. Îmi voi da silința a fi sincer, cum o pretinzi și cum aș fi fost și fără a fi provocat din parte[-]ți la aceasta.

Ce s[-]ja petrecut adecă între noi doi, de când am cam încetat a corespunda, să zicem de un an de zile.

Tu ai rămas credincios la postul tău, ai dezvoltat o zeloasă activitate în Cluj punindu-ți forțele tale în ajutorul tinereții de acolo — și ergo și a neamului nostru.

Eu am stat anul trecut două luni numai în Pesta. Am lucrat [f. 2 r°] și eu în afacerile noastre sociale și politice (înțeleg ale tinereții) cit mi-au permis modestele mele facultăți. <Apoi> Au venit însă momente grele, împregiurări materiale (știi tu chestia cu stipendiul meu) m-au silit a intra în redacția „*Tribunei*“, al cărei colaborator eu eram din Pesta — tu din Cluj. Intrarea mea în această redacție a fost începutul unei serii de experiențe triste dar instructive. Am fost și eu în mijlocul viltorii am asistat și eu la jocul sălbatic și rușinos ce se cheamă crisă.

Tot ce te lasă pe tine și pe alții în nedumerire este, *cari sunt consecuențele ce eu mi-am tras din această crisă, cari sunt convingerile ce eu fac pe baza experiențelor noi [pe care] le-am format!* [F. 2 v°] Așa-i că acestea te interesează?

Consecuențele. Consecuențele ce imediat ar fi trebuit să mi le trag ar fi fost părăsirea redacției și aceasta mai mult din cauze personale ca principiare. Ei, dar unde să fi mers? Stipendiu nu aveam, părinți și avere asemenea nu. Să fi trecut doar în România? Nu, am preferit a sta acolo, a sta în așteptare, doar se vor întoarce lucrurile spre bine, spre pace. Sincer spunându-ți, starea mea la „*Tribuna*“ a fost insuportabilă, nu aveam absolut nici o poftă de muncă, ceea ce firește a fost și rezultatul disgestătoarelor certe și a stărilor miserabile peste tot.

Convingerile. Am intrat în redacția „*Tribunei*“ [ca] un tinăr cu entuziasm pentru cauza neamului nostru. Țineam cu tărie și căldură — ca toți universitarii — la bărbații noștri conducători. [F. 3 r°] Convingerile mele de pe timpul în care am intrat eu la „*Tribuna*“ mi le cunoști, căci — cred — erau și ale tale. Te asigură acum, că în *chestia noastră — națională* — aceleaș[i] convingeri și principii le am ca și pe timpul când personal discutam aceasta chestiune, ce pre noi, ca universitari ne interesa atât de mult.

Mi s-a micșorat însă în grad mare entuziasmul și mi-am p[î]erdut cu desăvîrșire stima și venerațiunea față de conducătorii naționali fără deosebire de colorit de partid.

Ca tinăr simțitor și idealist m-a indignat înainte de toate prea reala constatare, că bărbații noștri nu se știu ridica peste considerațiuni personale și că ei principiile le subordonează acestor considerațiuni. M-a supărat mult constatarea că chestia noastră națională este — poate deja din germine — dirigiată [f. 3 v°] de dincolo de Carpați, iar bărbații noștri conducători, fără excepțiune, sunt niște păpușe impotente în minile

celor două partide din România. M-a durut mai departe constatarea, că «iubiții» noștri conducători au fost îndemnați la activitatea lor de considerații materiale și de ștreberism ...²²

Eu în urma tuturor acestora la persoane nu mai țin absolut nimic. Înaintea mea sunt cu toții compromiși. Resping acusa ta că sunt — «brotist» (Brotismul este o noțiune cu care nu știu ce vrei să zici!). Rațiu este astăzi întocmai atât de mare conservator precum era liberal (vom discuta poate în o altă scrisoare această schimbare) și-și primește astăzi resursele pe seama institutului precum le primea odinioară de la liberali²³.

Brote e liberal cu trup și suflet și se hrănește de la liberali²⁴.

Știu ce te îndeamnă pe tine a mă numi brotist. Într-o scrisoare — scurt [f. 4 r°] înainte de «desveliri», Ț[-]am vorbit de el și am zis că el și aderenții săi sunt mai des-toinici ca Rațiștii și sunt oamenii faptelor.

Asta o susțiu și acum și mă întărește în convingerea acesasta, că Rațiu și cei ce[-]l sprijinesc au fost incapabili de vreo faptă pină acum, că nici baremi pe Brote n[-]au fost capabili să-l nimicească, poate chiar din cauza că felul cum au tratat chestia «Brote» după «desveliri» a fost lipsit de caracter serios și bărbătesc.

E departe <însă> de mine a mă închina persoanelor. Pe Rațiu îl cunosc și am convingerea că nu merită să mă închin lui — pe Brote nu-l cunosc căci «desvelirile» nu m[-]au dumerit și nici urmările lor — și eo ipso nu pot fi aderentul lui Brote fără a fi în clar cu el. [F. 4 v°] Rămâne deci Popovici: Lui m[-]aș închina și eu ca tine, precum o făceam și pină acum. Te rog însă a-mi răspunde: Ce înseamnă legăturile lui cu conservatorii? Ce rezultat *real* au avut *desvelirile* lui — nedovedite? ²⁵ De ce a tăcut el de la «desveliri» încoace? — Întrebările acestea ți le pun nepreocupat, cu riscul de a fi din parte[-]ți din nou timbrat de «brotist».

În felul acesta însă Ț[-]aș putea și ție zice cu deplină liniște «rațist» — căci altfel ce însemnătate ar avea amestecul tău în afacerile de partid de dincolo (vezi reflexiile tale la «Congresul din Fălticeni»).

Astfel sunt deci eu. Nu țin la persoane absolut nimic, numai la cauză, pentru care cu drag voi intra în luptă pe orice teren posibil, dacă o vor lua spre conducere alți bărbați, mai desinteresați și mai puțin corupți.

[F. 5 r°] Pe acest teren (politic) — între tinerime — eu nu dezvolt nici o activitate și resping bănuiala că aș voi să produc sciziune între tinerime. Chestia Dăianu — prin care crezi tu (!!) că eu (!) aș voi să produc sciziunea, nici că e în stare a face aceasta și — apoi vezi că eu nici nu <o> voiesc să o sforțez cauza. Publicul care a voit să fie orientat asupra chestiunii, de natură mai mult personală, s[-]ja putut orienta din răspunsul unic al lui Dăianu. Eu am trimis un răspuns la Revista²⁶, pe care însă pe urmă l[-]am revocat, din motiv că nu voi să lungesc chestia și că <am> nu merita să stau de vorbă cu autobiograful grandoman și îngimfat. Scuză — dar știi că Dăianu îmi este odios... Lăsăm acestea!

Tu trebu[ie] că ai o părere teribilă despre mine, dacă ai admis și bănuiala că eu aș voi sciziune. Din parte-mi ar trebui să fiu și supărat pe tine din cauza atitor bănuieli ale tale! [F. 5 v°] Îmi vei mai scrie însă — și ne vom mai dumeri poate reciproc.

După acestea cred că ți vei mai putea explica încitva înțuta mea!

Neclară ți va fi încă trecerea mea la „Telegraf”²⁷. Această trecere este de natură personală și nu principiară. În serviciul „Telegrafului” și al bisericii fiind, poate fi

²² Carierism.

²³ E vorba de ajutoarele financiare primite de la București pentru susținerea institutului tipografic „Tribuna”.

²⁴ Referire la legăturile lui E. Brote cu D. A. Sturdza, președintele Partidului liberal, de la care a luat în arendă o moșie.

²⁵ Dovada dorită de Chendi se va produce abia în 1910 când Brote se va manifesta în mod public pe linia «desvelită» de A. C. Popovici.

²⁶ E vorba de publicația „Revista Orăștiei”, (1895—1899).

²⁷ În toamna anului 1896 Chendi a părăsit redacția „Tribunei” pentru a intra în redacția ziarului „Telegraful român”, organul Mitropoliei ortodoxe de la Sibiu.

omul întocmai atît de bun român ca și în serviciul „*Tribunei*“ și îndeosebi în situația actuală, cînd armele întrebuițate la „*Telegraf*“ sunt față de ale „*Tribunei*“ mai cinstite. Judecă lucrul < serios > cum vei voi! Eu, pînă ce situația politică nu se va lămurii, voi lucra exclusiv pentru biserică și foaia noastră bisericească.

Deocamdată atît.

Noutate îți comunic, că tinerimea de aci la acțiuni politice nici nu mai gîndește. Pe Duminică se vor constitui la Societate. Mai serie-mi — dacă convingerile îți permit. Chestia cu Turica de altă dată!

Te salută al tău amic

ILARIE

B[uda]pesta, 15/X 1896

Dragă Valer,

Ești foarte bun. Îți mulțumesc din inimă pentru bunăvoința ce mi-o arăți, pentru scrisorile tale, pentru faptele că în ciuda purtării mele renitente nu mă uiiți. Recunosc neglijența mea și îți promit că pe viitor voi căuta a fi mai domn de prietenia ta.

Întîndu-mi tu nu li vei putea explica tăcerea mea. Îți mărturisesc însă că nici eu nu găsesc explicație. Căci din cele afară nu sunt, căci încă nu m-am apucat cu grosul de studiu. Afară de prelegeri și de unele lucrări private de valoare însemnată altă ocupație nu am. Dragoste — nici habar. Am uitat de a bircoli ce însemnă a iubi, numai năde firea. Inimă mai bee prin inimă rădăcină vine în minte căte o scenă și

VII

Budapesta, 13 XII 1896.

[F. 1 r°]

Dragă Valer,

Ești foarte bun. Îți mulțumesc din inimă pentru bunăvoința ce mi-o arăți prin scrisorile tale, pentru faptul că în ciuda purtării mele renitente nu mă uiiți. Recunosc neglijența mea și îți promit că pe viitor voi căuta a fi mai demn de prietenia ta.

Într-adevăr, tu nu-ți vei putea explica tăcerea mea. Îți mărturisesc însă că nici eu nu găsesc explicație. Ocupat din cale afară nu sunt, căci încă nu m[-]am apucat cu grosul de studiu. Afară de prelegeri și de unele lucrări private de valoare însemnată altă ocupație nu am. Dragoste — nici habar. Am uitat de-a binele ce înseamnă a iubi, numai nește fioruri îmi mai trec prin inimă cînd îmi vine în minte cite o scenă din [f. 1 v°] momentele mai fericite ale trecutului meu. Tu, se vede că mi-ai cetit *Icoanele mele* din „*Familia*“²⁸, de mă crezi din nou amoretat. Nu dragă, *icoanele* acelea toate s-au șters de mult. Deocamdată — poate pentru totdeauna (sit venia verbo) — am abzis de doruri și amoruri și m-am pus pe teren sec — al realității. Încep a mă gîndi și eu serios la viitor — hrrr — și astfel nici că doresc a relua firul « intrigilor amoroase ».

Vezi deci că nu aflu scuze pentru tăcerea mea. — Și totuși. Uite dragă de un timp încoace m-a cuprins o teribilă apatie și nu știu ce mi-a fost, de nu aveam plăcere la nimic. Eram abătut, în ceartă principiară cu mine și cu lumea din afară, extrem de nervos. Eram într-o stare psihică apăsătoare, care mi se agrava [f. 2 r°] și prin faptul că prietin sincer nu aveam cu care să fi comunicat cele ce mă apăsau. Iar a scrie nu-mi era cu putință.

²⁸ E vorba de seria de articole intitulate *Icoanele mele* publicate de Chendi în revista „*Familia*“ în anul 1896.

Causa acestei dispoziții cred eu, a fost o scriere a lui Tolstoi ce am cetit în traducere nemtească. E vorba acolo (*Die erste Stufe* — vn. L. Tolstoi) despre prima cerință — treaptă — pentru a ajunge la alte virtuți și adică despre stăpînirea de sine, temperanță — sau cum i-aș zice mai bine românește. Nemțește e *enthaltensamkeit*, grec [indescifrabil]. În legătură cu aceasta Tolstoi vorbește și despre lipsa de voință la oameni. Nu sunt cine știe ce lucruri ce am cetit acolo, căci acestea le-am simțit și eu și oricare muritor. E vechie doar sentința « Video meliora proboque, deteriora sequor ». Și pe lângă toate, nu am fost eu doar chiar atît de păcătos încît cetind adevărurile prezentate de Tolstoi să am remușcări. [F. 2 v°] Cu toate acestea însă verdictele profundului cuge-tător, despre care în zilele trecute am cetit că pentru vederile sale va fi espulzat la Siberia, a stîrnit în mine un proces, ce m-a neliniștit mult. M-am găsit atît de debil în forțe și îndeosebi infirm în voință — și această constatare a fost ce m-a neliniștit.

Abia de vreo citeva zile s[-]ja înseninat ceriul deasupra[-]mi, mă simt mai ușor, după ce am trecut prin criza descrisă. Pare că sunt din nou născut, atîtea planuri și probleme am acum înainte-mi și pentru deslegarea lor se cere muncă. Dragă Valer, pentru viitor voi fi mai activ — și astfel cred că și tu vei fi mai împăcat cu mine!

Și acum la celelalte.

Telegrama ta am primit-o însă numai dimineața după convenire ²⁹. Am comunicat[-]o fraților Sirbi și Slovaci și a fost luată cu multă plăcere la cu-[-f. 3 r°] noștință. Sara de înfrățire, ținută m[i]jercuri la Hotelul național — unde s-a ținut și anul trecut și s-a ținut și congresul naționalităților ³⁰ — a reușit bine de tot. A fost convocată de frații sirbi, cari au fost la număr 33, români 24, slovaci 5 și sași 2. — De president din partea noastră am ales pe Vlad ³¹ — căci el riscă mai puțin, fiind deja la sfîrșitul studiului. Vlad a și condus serata, dîndu-ni-se din partea sîrbilor nouă onoarea de a conduce. Totul s-a petrecut după șablonul din anii trecuți ³². Recomandări, alocuțiunile celor patru preșidenți, imnurile naționale, toaste, cîntări! o singură deosebire a fost poate propunerea mea, primită cu unanimitate, ca pentru cunoașterea mai deaproape să convenim la toată luna odată, cu care privilegiu să discutăm chestiuni de interes comun. Spre acest scop să ne constituim în comitete, cari acestor întruniri să aștearnă conclusele necesare. Atît propunerea cît și motivarea [f. 3 v°] ei au stîrnit entuziasm în șirurile băieților, le-a convenit îndeosebi acea părere a mea, că o alianță care este numai pe hîrtie și rezultate practice nu are, nu mai este alianță.

Eu cu Vlad și încă vreo doi inși am și ținut cu slovicii o consfătuire intimă și în aceasta mi-a fost primită o altă propunere, care va fi în curînd obiectul acțiunii noastre. E vorba adică ca să se întrunească cit de curînd comitetele noastre și să redigeze un apel către conducătorii naționalităților, provocîndu-i la armonie și disciplină. Motive: Criza la români și slovaci; atitudinea Sîrbilor și Slovaciilor <în> față de alegerile dic-tale. Acest apel îl vom trimite apoi vouă clujenilor, precum și sîrbilor, slov[acilor] și românilor din Viena și Graz spre iscălire. Comunică-mi în chestiunea aceasta și părerea ta.

Încolo în tot decursul « înfrățirei » a fost teribil entuziasm. Nouă românilor ni s-au făcut frumoase ovațiuni; dar [f. 4 r°] nici noi n-am rămas îndărăt. Sîrbilor le-a freat o salamandră, pe sași și i-am freat în o vorbire plină de sarcasm, dintre slovaci am distins pe avocatul Faynord ³³. (Juristul Faynord a presidat din partea slovaciilor). Numai cu cîntările nu ne-am produs. La sfîrșit ne-am concentrat vreb 20 de inși — după depărtarea grosului — și am încins o comandă sub modestul meu presidiu, de au rămas sîrbii paf. Ca incident îți amintesc și un conflict ce l-am avut pe drum cu servi-

²⁹ E vorba de întîlnirea dintre studenții români, sirbi, slovaci, sași de la Universitatea din Buda-
pesta.

³⁰ Se referă la Congresul naționalităților din anul 1895.

³¹ Aurel Vlad (1875—1953), viitor ministru al Finanțelor și Cultelor.

³² Vezi asupra acestei chestiuni și reportajele publicate de Chendi în „*Telegraful român*“, nr. 110
și 121 din 1896.

³³ D. Ștefan Fainor, avocat slovac, fost apărător în procesul Memorandului.

torii lui Banffoj ³⁴ (Mikaszaa). Mergeam povestind vreo 20 de inși pe Iöldfauteza către Mitsek ³⁵, cînd iată înainte vreo 5 polițiști. Au și deținut pe cei trei din urmă, pe Vasu și încă doi sirbi. După ce s-au legitimat la poliție le-a dat drumul. Vor fi pedepsiți cu cîte 5 fl. Altă!

Despre această înfrățire nu știm dacă vom mai da raport prin jurnale. [F. 4 v°] După cum vezi noi n-am fost încă și nu suntem constituiți în com[itet]. Înștiințarea ta despre constituirea voastră am adus-o încă atunci spre știrea colegilor rom[âni] de aici într-o întrunire. < Ca > Am făcut apel să se constituie și dinșii, dar prea mulți circumspecți fiind de față nu s-a primit propunerea mea ref[eritoare] la constituire. Acum, după înfrățire însă sper că se va întimpla. Decît că vin iarăș[i] la mijloc feriile ³⁶. Vederemo! Te voi avisa.

Eu peste ferii rămîn la B[uda]pesta căci mă prepar de examen. Scrie-mi la adresa: Ferencz Josefratepart Nr. 2, 11, 15.

Apropos! [I]eri am exped[iat] foilor românești (la trei) o declarație iscălită de 25 inși, în care reprobăm ținuta „Tribunei” față de societatea *Petru Maior*. Dăian adevă a publicat în „Tribuna” o corespondență a lui Cupariu în care ne atacă pe noi și ia în apărare pe Cupar. Președintele societății l[-]a provocat să rectifice, dar n-a voit, și astfel *am trebuit* să dăm declarație. Purtarea lui Dăian în chestia aceasta e *mîrșavă*. Altfel despre societate îți voi scrie pe larg cu proxumul privilegiu.

Te îmbrățișează al tău

ILARIE

³⁴ Banffy Desideriu (1843—1911), fost prim ministru al Ungariei în perioada (1895—1899). În scrisoare e vorba despre poliția acestuia.

³⁵ Vestită cafenea în Budapesta.

³⁶ Vacanțele.

Dosar

Nicolae IORGA «instigator» în 1907

ATITUDINEA ANGAJATĂ, PROFUND DEMOCRATICĂ a lui Nicolae Iorga în împrejurările tragice ale Răscoalelor țărănești din 1907 este desigur cunoscută, rolul profesorului, de apărător patetic al maselor obidite de la sate, fiind relevat într-o suită de ample cercetări documentare închinată acestui moment istoric în ultimele decenii¹. La suita de materiale și de acte publicate², adăugăm acum alte câteva mărturii documentare, luminând raporturile dintre oficialitățile politice și activitatea de conferențiar și de gazetar a unui Iorga declarat «instigator» în epocă. Provenind de la Arhivele Statului din Craiova³, aceste materiale dezvăluie investigațiile poliției printre intelectualii satelor, pentru a depista acele lucrări ale istoricului care puteau fi bănuite de a avea un caracter agitator în rindurile țărănimii răsculate.

Protestul unui grup de profesori craioveni (19 martie 1907) la Ministerul de Interne, care interzisese ținerea unei conferințe publice la Craiova (documentul se găsește în dosarul Iorga, 'deci această conferință trebuia să fie ținută de profesor), constituie o dovadă elocventă că în mijlocul evenimentelor

¹ Vezi Georgeta Tudoran, *Atitudinea lui N. Iorga față de răscoalele țărănești din anul 1907*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Iași”, III (1966), pp. 223—230. De asemenea, Titu Georgescu și I. Ilinoiu, *Nicolae Iorga și răscoala țăranilor din 1907*, în „Studii”, Revistă de istorie, XX, nr. 2, 1967, pp. 261—275.

² *Răscoala țăranilor din 1907*. Documente publicate de Mihail Roller. București, 1948—1949, 3 vol. (Volumul al II-lea cuprinde documente din Județul Dolj.)

³ Transcrierea materialelor în vederea tipăririi lor a fost efectuată de profesorul Tudor Nedelcea, căruia îi aducem mulțumirile noastre pe această cale.

Primiți, vă rog, asigurarea că
le simpatizăm.

N. Iorga,
președintele Ligii Culturale

istorice ale acelei singuroase primăveri, orice ieșire a lui Iorga în public era socotită periculoasă, deși scopul cuvintării urma a fi, așa cum se specifică, «pur cultural». De reținut că în grupul semnatarilor protestului se află și N. Bănescu, cunoscutul bizantinolog de mai târziu. (Între Iorga și Bănescu există, de altfel, o vastă corespondență, în mare parte până astăzi inedită). Se impune a arăta totodată că până și ziarul „Neamul românesc”, condus de N. Iorga, devenise în zona Craiovei (21 martie 1907) pentru oficialitățile reacționare, analfabete, o publicație subversivă, deci interzisă a fi difuzată.

În fine, alte documente (1 martie 1907) demonstrează, prin perchezițiile ordonate spre a fi efectuate în județul Dolj de companiile de jandarmi rurali, că broșurile semnate de Iorga, circulând în lumea satelor, precum și alte o seamă de publicații progresiste din epoca respectivă, erau considerate, având în vedere opinia publică înfierbântată încă de efectele și ecoul războaielor țărănești, materiale cu substrat agitator.

Dan SIMONESCU

I

[Craiova, 1907[,] martie [,] 19.

*Telegramă tranzitată*⁴

Urgență/. . . /

D[omnu]lui Ministru de Interne[.]
București[.]

Primarul orașului Craiova ne încheie sala Teatrului Național închiriată de noi cu contract și în care o să se țină deseară o conferință în scop pur cultural.

Publicul și-a plătit locuri și va veni la ora 9 spre a auzi conferința.

Vă rugăm să binevoiți a ordona de urgență primarului să nu ne împiedice de la o faptă bună care ar indigna lumea.

Profesori secundari: N. Bănescu, C. Holban, A. Lăzărescu, Al. Bărbulescu și V. Michăilescu.

II

DOMNULE MINISTRU,

Am onoarea a vă înainta această scrisoare a librăriei Socec din Craiova⁵, rugându-vă a binevoi să dați ordinele ce trebuie pentru ca poliția din Craiova să nu ia măsuri contra legilor și ordinelor d[umnea]voastră⁶.

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea considerației mele deosebite.

21 martie 1907

N. IORGA[.]

directorul „Neamului Românesc”

Domniei-Sale
Domnului Ministru de Interne⁷.

⁵ Anexa:
«Onor Ad[ministra]ției revistei
„Neamul Românesc”

București

Vă rugăm să binevoiți a înceta cu trimiterea revistei d[umneavoaș]tră a cărei vânzare ne este oprită de poliție.

Credem a vă face un serviciu avizându-vă să evitați inutilele spese de transport.

Cu toată stima,

SOCEC

Craiova, 21 martie 1907.»

⁶ Rezoluția ministerială este: «Libertatea circulației imprimatelor este asigurată», ca și cum protestul lui Iorga la așa ceva s-ar fi referit.

⁷ Documentele se găsesc la Arhivele Statului Craiova. Prefectura Dolj; Serviciul administrativ. Dosar 14/1907, filele 254—255.

⁴ Arhivele Statului Craiova. Primăria Craiova. Serv[iciu]l ad[ministra]tiv, dosar 104/1907, fila 3.

Sub Locotenentul [sic!] N. Greceanu

către

Comandantul Campaniei Geandarmi
Rurali Doljiu [sic!]

Conform ordinului verbal ce am primit de la d[umnea]voastră privitor la manifestele și broșurile d[omnu]lui Iorga, cari se spune că există prin comuna Cerătu, m-am transportat în comuna Cerătu unde din declarațiunile luate și cercetările făcute, am constatat: *Ion St. Tuță* primarul comunei Cerătu, întrebat asupra acestor puncte declară că nu are absolut nici o cunoștință, însă că a auzit vorbindu-se despre d[omnu]l Iorga și mai știe că e deputat și profesor; Întrebat din nou dacă în comuna Cerătu s-au primit vreun manifest sau vreo broșură a d[omnu]lui Iorga, ne declară că nu știe nimic. — Tot ce ar putea să existe referitor la aceasta, spune primarul, n-ar fi putut pătrunde în comună decît prin mijlocirea vreunui particular, iar nici-decum sosite prin poștă.

Secretarul comunei Cerătu asemenea declară că nu știe nimic despre vreun manifest sau broșură a d[omnu]lui Iorga; însă spune că a auzit vorbindu-se despre această persoană încă de acum un an.

Vasile Dobrescu, locuitor tot din comuna Cerătu, presupus a avea oarecare cunoștință despre toate acestea, l-am adus înaintea noastră și ne declară: că a auzit acum un an pe un vecin al său vorbind despre o carte a d[omnu]lui Iorga, că a și citit acea carte însă de atunci și pînă acum nu a mai auzit și nu a mai văzut nimic privitor la toate aceștia [sic!]. Ne mai spune că fiind om mai de seamă în comună [i]și permite a face nițică politică și ca atare e și abonat la ziarul „*Viitorul*”.

Controlînd condica și corespondența adusă de factorul postal rural, în adevăr am găsit gazeta „*Viitorul*” sosită pe numele lui V. Dobrescu. Am găsit tot

această gazetă „*Viitorul*” venită și pe numele dirigintei școlii [sic!] din Cerăt și pe numele dirigintei școlii din Lipov.

Preotul *Ilie Pănescu* tot din comuna Cerătu spune că nu știe nimic absolut despre manifestele și broșurile d[omnu]lui Iorga. Persistă în a spune că nici nu a auzit vorbindu-se despre acest Iorga. — Făcîndu-i perichiziție [sic!] locală am găsit la dînsul cîteva ziare ca: „*Gazeta Țăranilor*”, „*Cuvîntul Adevărului*” și un manuscris intitulat: *Chestionar referitor la situația religioasă morală și materială a locuitorilor din parohiile rurale și rolul preoților în rescoalele sătești*. Am confiscat aceste ziare împreună cu manuscrisul înaintîndu-vi-le odată cu acest raport.

Măndescu Spiridon, instructor militar la școala din comuna Cerătu, spune că fratele său Costică Spiridon Măndescu, fost student, actualmente preot la biserică din comuna Coțofenii din Dos, a fost și este abonat la fascicula intitulată „*Neamul Românesc*”. — Mai știe că la această fascicolă scrie d[omnu]l Iorga și că a mai auzit prin comună vorbindu-se despre această persoană. Despre vreo altă broșură sau manifest spune că nu știe nimic. Făcîndu-i perichiziție locală am găsit cîteva fascicule din „*Neamul Românesc*” din care vă înaintez una din aceste fascicule, odată cu aceasta.

Pavel Măndescu tot din comuna Cerătu declară că are cunoștință de d[omnu]l Iorga, știe că e profesor și deputat și că instigă lumea. Făcîndu-i perichiziție locală la dînsul n-am găsit nimic.

Pădeanu Constantin, asemenea spune că are cunoștință despre d[omnu]l Iorga, însă n-a văzut nici o carte sau scrisoare scrisă de dînsul.

Întrebînd pe mai mulți locuitori din comuna Cerătu spune fiecare în parte că unii au auzit vorbindu-se despre d[omnu]l Iorga, iar alții susțin că nu știu nimic.

Drept care vă înaintez acest raport pentru a dispoza.

Adj. Comand. Companie

Sub Locot.

s.s. N. Greceanu

Campania Geandarmi Rurali Doljiu

IV

*Campania Geandarmi Rurali Doljiu
către*

Domnul Prefect al Județului Doljiu

În urma cercetărilor făcute în comuna Cerătu, s-a găsit numai alăturatele ziare după cum urmează:

1) La preotul Ilie Pănescu un ziar „Gazeta țărănilor”, „Cuvîntul adevărului” și un manuscris intitulat: „Chestionar”.

2) La locuitorul Măndescu Spiridon una broșură intitulată „Neamul Românesc” la care spune că e abonat fratele sau preotul^[1] Costică S. Măndescu din comuna Coțofenii din Dos.

Primiți vă rog, domnule prefect, asigurarea osebitei noastre considerațiuni.

Comandant Campanie
Căpitan

[ss. indescifrabil]⁸

* * *

Acestor pagini, legate de evenimentele răscoalelor țărănești din 1907, le anexăm unele materiale documentare privind activitatea lui N. Iorga într-o cu totul altă perioadă. Este epoca 1931—1932 cînd, deși prim ministru și ministru al Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, deci ca persoană oficială, interesul profesorului pentru ridicarea nivelului de cultură al maselor continuă să se reflecte și prin o seamă de inițiative, punînd bazele unor așezăminte culturale de primă importanță, chiar în localitățile unde, cu aproape trei decenii în urmă, cuvîntul său scris fusese interzis să pătrundă.

Atrage atenția circulara din 9 iulie 1931, în legătură cu organizarea unei biblioteci municipale la Craiova.

Depășind un interes strict local, circulara lui Iorga cuprinde idei valoroase despre rolul cărții și al bibliotecilor în dezvoltarea civilizației naționale. Peste 10 luni de la emiterea circularii, Nicolae Iorga avea să susție în parlament Legea pentru organizarea bibliotecilor și muzeelor publice comunale (publicată în „Monitorul oficial”, nr. 84, din 14 aprilie 1932). Inspirată de Iorga, legea a fost alcătuită în proiectul publicat de istoricul Șt. Meteu, dar între circulară și expunerea de motive a legii sînt numeroase puncte comune, ceea ce dovedește că în emiterea și în aplicarea acestei inițiative meritele revin exclusiv profesorului.

⁸ Arhivele Statului Craiova. Prefectura Dolj. Serviciul administrativ. Dosar 116/1908, filele 4—5.

V

ROMÂNIA

*Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor
Casa Școalelor și a Culturii Poporului*

No. 27. 369

Seria I¹

9 iul. 1931

Domnule Primar,

O fundamentală necesitate a timpurilor de civilizație, pe cari le trăim, este luminarea sufletească cît mai intensă a păturilor adînci ale populațiunii.

Numai cu această condiție un popor se poate lupta cu celelalte în marea bătălie de supremație intelectuală.

Pentru aceasta însă populația trebuie ajutată, îndrumată și bine pregătită. Mijlocul de pregătire cel mai eficient este cartea, care trebuie pusă neconținut la îndemîna a cît mai mulți, a tuturor.

Dar fiindcă și cartea, ca toate celelalte, este scumpă și nu o poate avea mai ales populațiunea nevoiașă, care trebuie cu deosebire ridicată sufletește, se impune organizarea și funcționarea de biblioteci publice.

Așa fiind, Ministerul Instrucțiunii și al Culturii Naționale face apel la d[um]nea voastră, ca părinte sufletească al tuturor cetățenilor din acel oraș, să faceți toate forțările pentru înființarea unei biblioteci comunale, înzestrată cît mai puternic cu tot felul de publicațiuni, de care să se poată folosi de la umilul absolvent de curs primar pînă la intelectualul cel mai recunoscut.

Dacă în localitate, funcționează mai multe asemenea biblioteci, recomandăm călduros întrunirea lor într-una singură, cît mai bine organizată, pentru ca prin puteri unite să se dobîndească folos cît mai desăvîrșit. A lucra prin risipirea de forțe, sau prin eforturi divergente, cînd este vorba de ridicarea maselor prin cultură, este a compromite de la început această generoasă activitate.

Recomandăm de asemenea organizarea acestor biblioteci comunale sub *[sic]* conducerea directă a corpului profeso-

ral din localitate. Pentru aceasta vă rugăm a convoca de urgență corpul didactic secundar din orașul d[umnea]v[oa]s[tră] pentru ca prin 2—3 delegați ai săi să se procedeze cît mai urgent la organizarea și punerea în funcțiune a Bibliotecii Comunale. Acești delegați vor fi de preferință dintre profesorii secundari, ce vor rămîne fără catedre pe urma desființării de școale secundare.

Nădăjduind, domnule primar, că înțelegeți ca și noi rolul precumpănitor al bibliotecii în dezvoltarea culturală a neamului nostru, nu ne îndoim, că apelul de față răspunde gîndurilor d[umnea]v[oa]s[tră] de bine pentru concetățenii ce v-au chemat în fruntea lor și că veți pune tot sufletul pentru realizarea lui cît mai grabnică și cît mai rodnică⁹.

Ministrul Instrucțiunii și al Cultelor

N. Iorga

Domnului Primar al orașului Craiova.

⁹ Rezoluția înscrisă de primar: « Se va avea în vedere că Municipiul are deja Muzeul și Biblioteca Aman. » Originalul la Arhivele Statului Craiova. Primăria Craiova. Serviciul administrativ. Dosar 31/1931, fila 31.

Și un ultim document, în ultima instanță, un omagiu, adresat într-un moment festiv aniversar eminentului cetățean și om de cultură.

VI

Telegrafic

D[omnu]lui Prim[-]Ministru

N. IORGA

București

Cu ocaziunea împlinirii a 60 ani, doljenii prin mine, urează marelui cărturar care i-a reprezentat și le-a susținut nevoile în parlamentul țării cu atîta strălucire, viață lungă în deplină sănătate.

Ei vor fi fericiți să-și poată arăta întotdeauna dragostea și recunoștiința ce o păstrează marelui apostol al neamului.

Să trăiți, domnule profesor, pentru mulțumirea celor scumpi d[umnea]v[oa]s[tră] și pentru binele scumpei noastre țări.

Prefectul județului Dolj¹⁰.

No. 11 896
1931 iunie 18

¹⁰ Arhivele Statului Craiova. Prefectura Dolj. Serviciul administrativ. Dosar 248/1931, fila 53.

Eugen

Ionu

SAU

CEEA CE SURPRINDE ASTĂZI ÎN ATITUDI-

nea bufonardă și negatoare pe care Eugen Ionescu o afișează încă din anii debutului său literar este viziunea tragică, prezența unei conștiințe torturate, mereu travestită sub teribilism, permanent dispusă să se auto-desființeze zgomotos. Filtrată prin perspectiva sensului filosofic al dramaturgiei ionesciene, fizionomia psihologică a tinărului tenebros de acum câteva decenii se precizează deosebit de clară în complexitatea ei. Mai mult chiar, ea devine expresia elocventă a unei identități de comportament. Imaginea adolescentului impertinent și vanitos, impusă în strinsă legătură cu adversitățile pe care patetica sarabandă de afirmații crude ale lui Eugen Ionescu a reușit să le stîrnească furtunos în epoca începuturilor literare, a fost corectată astfel simțitor în timp, deși puncte de vedere profund asemănătoare celor structurate astăzi în interpretarea demersului artistic al poetului Elegiilor pentru ființe mici au existat și în perioada apariției primelor sale cărți. Observația lui Ion Negoitescu, care Recitind „Nu” se îndoaia bunăoară că cititorii români de la 1934 ai volumului au putut să-și dea seama de « dimensiunile reale, în uman și artistic, ce le ascundeau eseurile feroce ale tinărului critic negator, care străduindu-se a nega pe alții, nu urmărea de fapt decît a se nega pe sine »¹, rămîne fără acoperire la o atență cercetare a procesului de presă ce s-a intentat cărții și autorului ei. Dacă

refuzul categoric al lui Tudor Vianu sau intran-

TERIBI-
LISMELE
UNUI
SENTI-
MENTAL
TIMID

sigența neînțelegătoare, dominată de patimă, a unui Pompiliu Constantinescu, uimesc prin vehemență, nu înseamnă de loc că existența scriitorului a trecut ne-remarcată în epocă, semnificația artei sale scăpînd cu totul de sub controlul timpului. Faptul că în 1934 s-a configurat un caz Eugen Ionescu în peisajul literar românesc este el însuși o dovadă că eseistul trezise ecouri și că poziția lui determinase partizani. « Scandalul megalomanist » la care reducea Șerban Cioculescu pledoaria ionesciană asupra gratuității verdictului critice ascundea în realitate — așa cum specifica deja Octav Șuluțiu — o bolnăvicioasă dorință a ratării, o fanatică atracție spre disoluție, respingerea unui mediu intelectual strîmt, încorsetat de cuvinte. Profilul pe care i-l proiectează Șuluțiu, în Paragraf pentru o viitoare aducere aminte, este acela al unui Eugen Ionescu « hărțuit de crize sufletești și răvășit de ticuri, negativ încă de pe atunci »², adică din vremea începuturilor colaborării lor în paginile

„Vieții literare”. La rîndul lui, un memorialist ca I. Valerian ținea să precizeze peste ani, referindu-se la același moment literar, că « scrișul lui Eugen Ionescu era o nesfîrșită confesiune făcută pe marginea disperării »³.

Fie că reclamă actul gratuit de factură gidiană, punînd în lumină nihilismul autorului întunecat de conștiința neputinței validării unor valori absolute, fie că relevă natura intimă a docu-

¹ Vezi *Lampa lui Aladin*, București, Editura „Eminescu”, 1971, p. 37.

² „Viața literară”, an X, nr. 1, 15 mai 1935.

³ *Chipuri din viața literară*, București, Editura „Minerva”, 1970, p. 107.

mentului psihologic înregistrat ca urmare a experienței dobândite printr-o autentică aventură intelectuală, imaginea scriitorului în epocă este dublată de o hiperluciditate tragică, de un scepticism consubstanțial, izvorit din teroarea arbitrarului.

Pentru Eugen Ionescu, cel din Nu, arta rămine iocana nudă a existenței creatorului, a sublimelor sau mizerabilelor lui contorsțiuni interioare a erorilor sau revelațiilor inteligenței sale, a sofismelor sau a credințelor care-l devoră. «Oamenii vîi nu mai fac meșteșug, ei țipă, se plîng, se exprimă (fără speculare artificială la expresiei), se mărturisesc, se dezgolesc»⁴ — decreta peste ani poetul, alături de Camil Petrescu, Mircea Eliade sau Anton Holban. Poezia însăși devine în concepția lui Eugen Ionescu «un jurnal comprimat»⁵, deci seismograful unei trăiri, al unei stări.

Elegiile pentru ființe mici⁶ fixează de obicei o emoție, desenează un fapt, o întimplare permanent amenințată de senzația fundamentală a dispariției. Chiar atunci cînd se joacă «cu apreciable de multe păpuși de cîrpă»⁷ — cum nota prompt Pompiliu Constantinesc — poetul poartă oglindit în pupile dansul grotesc al unei dăinuiri incerte, supusă și determinată de factori individuali, impuși ca un dat natural voinței și logicii noastre curente. Sugestia insinuantă a morții, aerul naiv și atmosfera de continuă mirare în fața mai puțin aicii de influența poeziei lui Francis Jammes sau Maeterlinck, ci rezultă din viziunea sfîșiată de îndoile și regrete, proprie unui spirit infometat de absolut. Poetul are senzația necuprinsului, o sete de goluri îl absoarbe, orice efort al eului i se pare îndoilelnic. El așteaptă spectacolul immanent, situația fiind totdeauna liminară. Relativismul existenței, reducția ființei la dimensiuni insignifiante favorizînd «animismul», adică o stranie confuzie între regnuri, anulează exacerbară egolatră, unică planurile, amplificînd tonurile elegiace pînă la totală eterizare a simțurilor, ca în Baladă: «Și la noi odată / va veni să bată / Peste ape trece / nimeni n-o petrece / [...] / Noi să nu țipăm, / să nu ne mișcăm».

Într-o poemă inedită, datînd din 1929, poate o primă variantă a poeziei Rugă din volumul de elegii apărut în decembrie 1931, candoarea psalmică filtrează un extaz păgîn, al nepunții:

«Față de tine, noi suntem așa de mici / Că poți, ca pe furnici, să ne uci, / Îngenunchiază și o stea, sora mea, și un pom, fratele meu», pentru ca apoi sensul să capete gravitate și poetul să exprime mai clar și mai plastic, într-o imagine cu surprinzătoare rezonanțe rikleiene, sentimentul disoluției:

«Pămîntul e palma în care pe <pe toți> ne ții / Am avut șapte rude și nu le mai vîd / Au căzut, Doamne, pe semne, printre degetele tale»

⁴ „Facla” din 8 februarie 1937.

⁵ „România literară”, nr. 44, 1933.

⁶ Craiova, Editura „Cercul analelor române”, 1931.

⁷ „Vremea”, an V, nr. 223, 31 ianuarie 1932.

E de observat, de altfel, că aproape un deceniu mai tîrziu, un poet funanbulesc ca Tonegaru va relua metafora mîinii care plămădește și caută, adună și seceră, arbitrar și atroce, existențe, în poezia Cules de rod din Plantații.

Dacă sub raportul vibrației lirice Eugen Ionescu nu depășește o sensibilitate minoră, anodină, tensiunea intelectuală, în schimb, a acestei poezii de notații, atinge pe alocuri registre majore, consemnînd evoluția dramatică a unei conștiințe discursive de la principiul necesității la convingerea imposibilului. Poetul se înscrie astfel structural în viziunea eseistului, pe care-l anticipează magistral, uneori.

Există în elegii o covîrșitoare artificialitate, o lume hiliputană de fantoze și mucava, un decor sterp, cu cai de plumb, păpuși și arlecchini, confecționați din vată și lemn vopsit, zdrențuiți și decolorați de vreme. Ceva se repetă mereu, se joacă parcă o farsă cu pretenția proiectării unei veridicități exprese, din care însă, ciudat, scapă veșnic substanța trăirii. Nimic nu poate ficomunicat exact, nici o nuanță nu își păstrează sensul primar, pare că vrea să demonstreze Eugen Ionescu. «Cum pot fi autentice, cînd, dintru început sunt trădat de expresie?» — se va întreba mai apoi eseistul din Nu. Sinceritățile sucumbă odată cu tentativa de a depăși pragul constringerilor interioare. Poetul duce o luptă acerbă cu cuvîntul. Rela una și aceeași poezie în multiple variante. Nu creșterea potențialului artistic va exista în primul rînd în intenția sa, ci mai ales integritatea ideii, căreia îi sacrifică îndeobște sugestia metaforică în favoarea prozaismului. Așa se întîmplă cu poezia Fata vedea îngeri, plată și explicativă în volum, în raport cu varianta inițială apărută în „Viața literară” (an V, nr. 128, 1 iunie 1930) sub titlul Elegie și chiar față de forma intermediară publicată în revista „Zodiac” din iunie-iulie 1930.

Iată, de asemenea, cum o poemă cu ritmică argezieană, ca Suvénir, cuprinsă în ciclul Elegiilor grotestice, și afectînd o tonalitate de autoironie cinică («Cum eram / tot mă iubeam»), descoperă, într-o redactare incipientă, o tristețe discretă, o blindă sentimentalitate:

«Cine nu-și iubește cîntecele sale? / Cîntecelor mele, făuri-voi stihuri... / Visurilor mele, cîntece și jale... / (Vinovat sunt oare că mă iubesc încă?) / Aseară am plîns, și-am ris altă dată / Și-am suferit și m-am veselit. / Dar în suferință și în bucurie / M-am văzut același: năzuind și mic. / Visurilor mele stih să nu închin? / Visurile mele, visurile mele...»

Strofele de mai sus și alte cîteva imagini disparate, aruncate pe un petec de hîrtie îngălbenită, semnat și datat «16 Ianuarie 1923», reprezintă, conform mențiunii poetului, cea de a doua redactare a poemului devenită finalmente o abulică însemnare egolatră.

La fel, un Croquis humoristic scris în limba franceză în aceeași perioadă, rămas pînă astăzi inedit, atît în manuscris cît și într-o copie dactilografată, semnat Eugene Ionesco — poate pentru prima oară în prestigioasa sa carieră literară — și-a modificat nu întîmplător la dac-

Foarte bunul
 celui mai bun
 Oscar prieten
 această carte
 la care a colaborat
 spiritual și el,
 cu multă și multă
 multă dragoste
 și prietenie
 "eternă"
 Eugen Ionescu

ELEGII PENTRU FIINȚE MICI

29/XII/1936

Cu frați buni
gărgăuni
rătăceam
prin văgăuni.

Te iubim
la Octavian Șulița,
pentru că nu am putut
în prima ediție (primii acum),
să-ți spun toată bucuria
prieteniei noastre și toată
măgustă pentru al.

Fiindcă Octavian Șulița este
prietenul meu cel mai bun, —
aceasta nu fi amintirea
amor camerei moșierite
de război stăpânit dar
încălzite și luminate de
ce aurcolă trasească,
și de căta nebulă, și
de căte ogărante.

Pentru că toate devin
amintire, pentru că și
momentul acesta va deveni
amintire.

Pentru că ~~nu~~ sunt
oficiat, — că seninul
clipăi acestora m-am
vom retrăi.

La toată bucuria și
cu toată durerea, ~~noastră~~

Ly. Ionescu

29 XII / ianuară / 1951 —

Aiurit
și aburit

cum eram
tot mă iubeam.

Iulie 1937

Cum de ți-a plăcut
fata trestioară
gura ei de mac,
șoldul ca un arc,
cînd tu te-ai știut
ființă de ocară?

Surii Octavian, Iolanda
grafia și dragostea noastră
Rodica și
Eugen

Dădăria Anca Mihail Burilleanu

are onoare a să face cunoscut
casătoria fetei sale

RODICA

cu D-l Eugen E. Ionescu

Dădăria Maria Terezina Ipcar
și Domnul Avocat Eugen N. Ionescu

au onoare a să face cunoscut
casătoria fiului lor

EUGEN

cu D-ra Rodica M. Burilleanu

Săltau perechi
după un cîntec
foarte vechi.

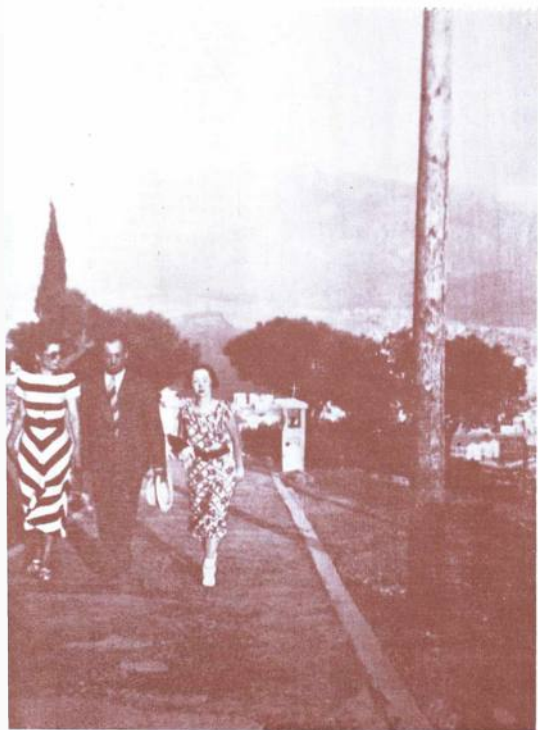
O, foarte vechiu!

Trăirea, bucuria,
suferința, participarea
te îndepărtează de
tine însuși, te aruncă
într-o logică a istoriei
și a oamenilor.

Așezările istorice
sunt vechi, pentru că
se simte nevoia să
fie renovate...

Nesfârșite sunt sufletele,
 pietrele.
 Mi-e frică să merg:
 să nu le calc.

Biata fată,
 biata fată
 tare e înamorată!

Dacă oamenii ar privi
mai des cerul și foarte
atent ar muri de
disperare și umilință.

Un mic soare, Doamne,
pentru sufletul meu...

Prietene să plîngem:
o lacrimă va fi pentru
frunza galbenă
o lacrimă pentru
trandafirul scuturat...

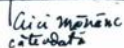
Sunt obosit... E ora 4.
Citesc la Biblioteca Națională
de la 10 dimineața, vîntul e rău,
dîr'o carte imensă din care

nu pricep mai nimic.
Mi s'începe să-mi închipui... Mă
dăruiesc de trist, dar undeva
obosit... Pa! Pa!

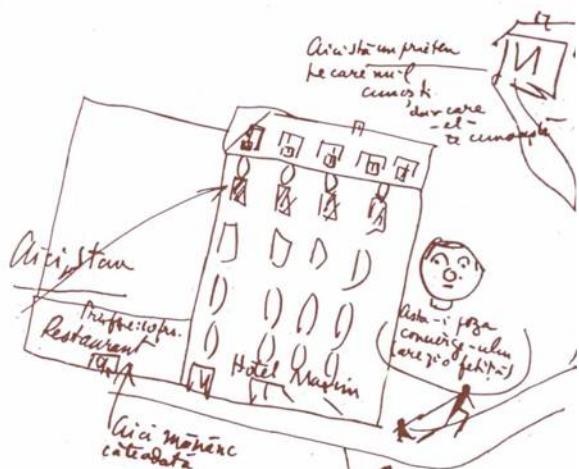
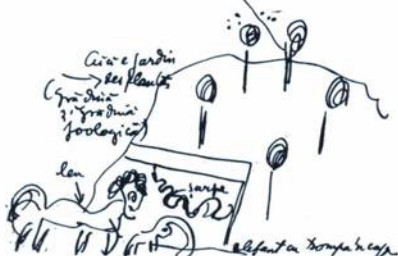
Alivoary
monseri.

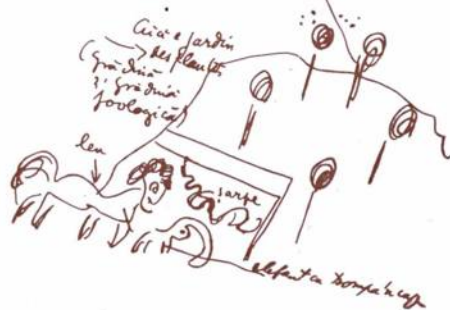
Supraînsuș
de rău...
Scrie în
22 rue Cassini
Paris

[illegible]

Prima mery inspire
Biblioteca sau seara
sau sarbatoare cu Rudica
de mana

Prăsiu murg înspre
Biblioteca sa de la
sau sorbona cu Rodica
de mână

Croquis humoristique

Arlequin se sent élegiaque et fade.
Ce soir, les sourires fondent en larmes.
Arlequin ne le veut: il grimace.

Les blagues: il n'y croit plus.
La colombine est enceinte.

La charte des lampes est grise.
Les cultistes lui ont fait des
bosses.

= ~~Eugen Ionescu~~

Eugen Ionescu

...și plînge-amar
bufonul mut,
decoloratul arlechin.

filografiiere, atît titlul — Croquis sentimental — cît și semnătura.

Realitatea este că între cele două titluri se găsește cuprinsă întreaga evoluție literară și de mentalitate a lui Eugen Ionescu, de la autolih-tona sentimentalitate a unui mare timid, ascuns sub teribilism, pînă la identificarea creatorului cu propria sa mască, absurdă și tragică, afișată în tîlneție.

Trascriem mai jos, în tîlmăcirea lui Romulus Vulpesco, căruia îi aducem mulțumirile noastre, această poezie, subliniind încă o dată caracterul de notație directă, netransfigurată:

«Elegiac și searbăd se simte Arlechin./ I-s zîmbetele-n lacrimi topite-n astă seară./ El, Arlechin, nu vrea: se strîmbă Arlechin./ Năzbitiile lui: în ele nu mai crede./ Rămăsa-i Colombina grea de prunc./ Lumina lămpilor e sură/ Din tîmbe i-au crescut cucuie.»/

*

Prin 1934, scriind despre poezie, Eugen Ionescu ținea să afirme predilecția sa pentru lirica «imaterială», înțelegînd prin aceasta simplifi-carea tonurilor pînă la aseză, eliminarea sim-bolurilor ce ar duce la «impresia de luxură, de prostituare a spiritualității poetice care trebuie să stea ascunsă sau retrasă și care, fiind e încă pură, se sperie de orice pompă». După opinia cronicarului, poezia adevărată ar trebui să abor-deze cuvîntul cel mai inexpresiv, «cel mai alb», căci numai astfel s-ar ajunge la dezvă-luirea resurselor lirice fundamentale, la o ilu-minare interioară, în care cuvîntul este doar intermediarul substanței.

Asemenea considerații sînt, evident, discu-tabile, aplicate în sine mai ales poeziei, deși sînt revitalizezate aici și conceptul blagian al metaforei revelatorii, căruia conștient sau inconștient Ionescu îi rămîne tributari, și sensul valérys-t al «lirismului originar», conform căruia poezia se naște pretutindeni și nu ne rămîne decît să-i descoperim esența. Mai interesant însă ni se pare a observa că eseistul teribilist din Nu își aplica consecvent principiile teoretice prin analize la obiect, fie că seria despre George Dumitrescu, Tudor Vianu, Anton Holban, Radu Boureanu, Camil Petrescu sau Constantin Fintineru, și că preocupările sale cuprindeau deja manifestări diverse ale fenomenului literar din epocă.

La baza volumului de eseuri publicat de edi-tura „Vremea” stă așa dar o activitate metodică de cronicar și opiniile negatoare — consemnate în Nu — devin, astfel, efectul unei perspective lucide asupra relativismului valorilor, în ciuda sume-deniei de farse și paradoxuri, fluturate epatant, cu aer șăgalnic de superficialitate amuzantă.

«Eu nu am încredere decît în cronicarul literar, care măcar din lipsă de memorie, nu aplică operelor un unic calapod», notează rîs Ionescu în Falsul itinerar critic din Nu. Și, mai departe, hipertrofiînd viziunea relativistă: «Nu există, în critică, un criteriu general valabil.

Fiecare carte are un criteriu al ei. Există, prin urmare, o infinitate de criterii.»

Eseistul pledează undeva pentru o individua-lizare a actului critic, pentru trăirea particulară, autentică, a fiecărei cărți. Magistratura este înlocuită așadar prin viziunea creatorului, căci regăsirea propriilor tale sentimente și idei în structura unei opere, accentuînd impresionismul, implică ea însăși un act estetic. Mă surprinde refuzul pe care îl manifestă față de Iovinescianism afirmativul ionescian, fiindcă «mutația valorilor estetice» este reluată în bună măsură, e adevărat însă, pe alt plan.

Dezamăgirea eseistului din Nu, în raport cu validarea judecății critice, nu trebuie înregistrată ca o atitudine categorică și ca o directivă de viitor. Ionescu nu părăsește arena, cum ar fi fost normal, după publicarea unui volum de factura celui premiat în 1934. Mai mult chiar, se impune a remarca faptul că ideile și perspectiva afișată în Nu au fost contrazise ulterior cu destulă vehemență de autorul lor. Publicînd în 1936 un fragment de roman în „Facla”, Eugen Ionescu arată «o adîncă silă pentru tot ce este vital, biologic, instinctual, specific», deci pentru cea strîngentă autenticitate preconizată în Nu. Deși poziția sa față de capacitatea criticii de a preciza esența obiectului rămîne în mare aceeași («Criticul caută sufletul poeziei, — cum caută doctorul sufletul omului: ciopîrtește, ciopîrtește, și nu-l mai găsește. A omorît un om degeaba. Criticul omoară poezia degeaba.»)⁹ Eugen Ionescu își îndulcește cu timpul atît scepticismul atroz cît și negativismul fulminant, sfîrșind prin a accepta convenționalismul, artificialitatea demersului estetic, fiindcă nimic nu pretinde o mai profundă convenție decît arta pe care o cultivă astăzi dramaturgul.

Artificial era, de altfel, Ionescu încă din 1937, cînd publica nuvele, sau poate fragmente de roman, de tipul Emil îndrăgostit¹⁰, sau cînd redacta un roman cu subiect satiric, așa cum reiese din corespondența către Octav Șuluțiu.

Rezultă, astfel, la o atență urmărire a începu-turilor literare ale lui Eugen Ionescu, că volumul de eseuri din 1934 încheie o etapă și este rodul unui proces artistic definit, în care sinceritatea tragică și căutările acerbe conturează profilul patetic al unui chinuit, al unui neliniștit lucid, dezarticulat psihologic, adept al trăirilor nedisi-mulate, al aventurilor spirituale. Îi prefer, poate, în aparenta neseriozitate, pe acest candid copil teribil al unei generații disperate, răvășită de efemeritatea propriei existențe.

*

Dacă ar fi să-l credem pe Eugen Ionescu cel din Present passé, Passé présent, atunci ar trebui să acceptăm, asemeni lui Ion Negoițescu¹¹, că tot ceea ce scriitorul a configurat de-a lungul vremii

⁹ Jurnal, în „Familia”, S. III, an. I, nr. 5—6, septembrie, octombrie 1934, p. 48.

¹⁰ Vezi „Familia”, S. III, an IV, nr. 10, decembrie 1937, pp. 49—64.

¹¹ Art. cit.

⁸ Vezi: *Actualități poetice* — Victor Stoc, în „Meridian”, caetul doi, Craiova, iunie 1934.

a fișnit din revolta sa împotriva tatălui, burghez și mediocru, apărător al unei morale dubioase, responsabil față de destinul fiului, pornit pe cu totul alte cărări.

O doză de realitate există aici, și corespondența diversă către amici înregistrează destul de pregnant evenimentele.

În vara lui 1929, Eugen Ionescu se refugiază în «comuna Budești, cătunul Glodul, județul Muscel» la prietenul său Constantin Fintineru. Serie numeroase articole, expediindu-le pe adresa lui Octav Șuluțiu la redacția ziarului „Ultima oră”, rugându-l să intervină pentru plasarea lor în diverse publicații din necesități, evident, materiale. În 11 august, anul respectiv, insistă:

„Te rog, lucrează așa încît să nu-mi pierd situația. [...] Trimite-mi bani (de ei depinde întoarcerea) aici. Răspunde-mi, te rog, imediat. Serviciul ar fi mare. Poșta e „îndărătnică” la țară și numai astfel explică-mi întârzierea. Trimite-mi cărți, venite la redacție, pentru recenzat. [...] Pin-atunci îmi răspunzi. Trimite-mi bani în plicul scrisoarei recomandate, dacă eu mandată ar face prea mult timp. Am nevoie pînă la 20.»

Lucrurile se rezolvă, în parte desigur, și datorită promptitudinii lui Șuluțiu, care întreprinde tot ceea ce prietenesele era posibil, dar se pare și remedierii tirizii a neînțelegerii dintre tată și fiu, de vreme ce Horia Roman comenta glumei, din Constanța, modificarea raporturilor: «Întoarcerea lui Eugen Ionescu „în pace și onor” din cătunul lui Fintineru are ceva din retragerea armatelor lui Napoleon din Rusia! Miracolul pe care — spui tu — îl voi afla în toamnă, îmi preocupă mintea cu reflexiuni patetice. Spune-mi multe sărutări de la mine, deși m-a atins — într-un articol de zilele trecute — în Șt. O. Iosif, pasiunea junelei mele.»¹² Înțelegem astfel că năbădăiosul fiu cedase, în opoziția lui, față de părinte și întoarcerea sa la sentimente mai bune stabilea un armistițiu în acest război familial. Oricum, însă, Eugen Ionescu trecea în perioada respectivă printr-o adevărată criză sufletească, și una dintre epistolele către Șuluțiu ni-l dezvăluie deznădăjduit și sentimental pînă la naivitate, pasionat și capabil de mari furtuni interioare, dominat de senzația trăirilor depline, respingînd categoric canoanele livrescului, sensibil și neașteptat de timid.

«Dragă Octavian,

Mi-e dor de tine. Aștept să vii. Pin-atunci, scrie măcar.

Eu mă simt foarte rău. <Îmi p.> Regret că nu mi-am dat licența: <tinerețea> adolescența nu se poate prelungi și vîrstă amîna ca un examen. Nu mă simt bine, acum, în facultate. Sunt singur.

Dragă Octavian, — eu sunt foarte trist. Mi-a rămas un gust amar în suflet și o mare oboseală. Era frumos astă vară! Dar nu mai e acum în mine nici o tensiune. Dacă nu va mai fi

niciodată? Aș vrea să memorez toate bucuriile și toate durerile: le uit. Mi-amintesc uscate fapte, gesturi, imagini — toate încerenite, moarte.

Nu pot memora decît, ca niște schelete, faptele. Mi-am surprins momente de îndoială față de propria mea viață: nu se poate să <fi> mă fi bucurat atît! nu se poate să fi suferit atît! sufletul nu a tipat atît!

Nu mă mai cred: fiindcă am uitat. Mi-e frică de uitare ca de moarte. Mă uit pe mine; mă pierd pe mine; mă înstrăinez de mine.

Am revăzut-o, — nu-i prea demult. I-am repetat, — cu vocea mea de astă vară, — aceleași cuvinte. A eșuat reînvierea.

<Tensiunea cuvintelor> Cuvintele nu mai corespundeau tensiunii mele interioare. Eram căldicel. Aveam sentimentul precis că simulez. Am jucat o inutilă comedie.

E un refuz de viață, de suferință, de tumult în mine. Nu sunt capabil de nici o încordare; de nici o combustione. Sunt carbune care nu mai are flacără.

Altă dată mă despărțeam <de ea>, — disperat sau exultant. M-am despărțit cu ușurare. Jocul mă obosise.

Dragă Octavian — peste trei săptămîni, — împlinesc douăzeci și doi de ani: e o vîrstă bătrînă. Dar eu nu pot trăi fără pasiune, — fără ardere, — inert, gol.

Citesc, — literatură, fără participare; filozofie, — fără interes.

Cînd începusem să citesc ca să <mă> rup <de ea>, ca să pot suporta părăsirea mă feream de literatură <de>: mă durea nu numai orice aluzie, sau orice atitudine sau situație similară cu a mea. Dar orîșice durere, orîșice bucurie, orîșice clocot. Toate mă întorceau invariabil la același cerc. Îmi <faceau imposibil> anulau orice efort de evadare.

Într-acest timp, — am citit cu cea mai puțină luciditate critică: toate cărțile îmi păreau admirabile, triste, deprimate și mai cu seamă ener-vante, — mă consumau; îmi reliefa, cu cît vicleșug, — obsesia. Mă dureau așa de mult cărțile, — mă sfîșiau într-atîta, — încît <îmi opream> întrerupeam lectura, ca să revin <la ea>, — în ciuda promisiunilor.

În „prima fază” de uitare, — citeam literatura ca să-mi reamintesc, ca să mă pun; — <adică> în atmosfera de nervi, de tortură de astă-vară. Izbuteam ușor.

Acum, — nu mai citesc literatură fiindcă nu mă mai interesează. Fiindcă nu îmi amintesc nimic.

Așa <mi-am dat seama> am descoperit într-o zi, — cu groază, — că am uitat: scenele din roman erau moarte; pierdusem taina de a le vivifica. Le citeam surzînd, — <mecanic>, critic, — profesional.

Profesional! Adică mecanic, mort.

Spune-mi, tu, — ce să mă pasioneze pentru toată viața? Izbutesc cel mult să mă amuz cînd îl citesc pe Kant.

Dragă Octavian, — această scrisoare este o rușine sentimentală.

¹² Epistolă către Octav Șuluțiu.

Scrie-mi tu, — despre tine, — înviorător, —
tot pe adresa *Sătarului* 18 (cînd vom evada?)
[deci] mai repede vino

Al tău, — cu dragoste

Eugen IONESCU

P. S. Totul s-a schimbat aici. Și Kitty inco-
loră. Și Papadima ambițios și egoist. Doar
Dobridor e simpatic.

Și totul fad, fad, fad. (Afară de Arșavir!)»

*

Correspondența către Octav Șuluțiu dezvăluie
o prietenie de excepție, deosebite afinități senti-
mentale, o comuniune de credințe, îndelungi
colocvii intelectuale. În dedicația pe care o înseria
pe paginile *Elegiilor* pentru ființe mici, în seara
de 29 decembrie 1931, Eugen Ionescu încredința
«această carte la care a colaborat spiritual și
el», «celui mai bunului meu prieten, Octav
Șuluțiu», asigurîndu-l de «prietenie „eternă”». *Revenea* pe contrapagină «pentru că nu am
putut în prima dedicație (și nici acum!) să-mi
spun toată bucuria prieteniei noastre și toată
dragostea pentru el». Și amintea, în continuare,
camerele mohorite «de sărac student, dar
încălzite și luminate de ce aureolă tinerească,
și de cită nebulie, și de cite speranțe». Alături,
Neagu Rădulescu, el însuși astăzi «devenit
amintire», a schițat portretul tinărului poet.
Reșin din desenul caricaturistului cereul rotund
al gurii, tăiat de o linie ondulată, vînd parcă să
semnifice imposibilitatea comunicării, ca pe o
obsesie majoră.

De un interes deosebit se dovedește însă a fi,
în marginea prieteniei ce l-a legat atunci pe
Șuluțiu de Eugen Ionescu, proiectul revistei de
cultură, cu titlul „Ideal”, ce ar fi trebuit să apară
sub direcția unui comitet de redacție, din care,
alături de cei doi, mai făceau parte, printre alții,
Dan Smântănescu și Augustin Popescu. Am
regăsit printre alte documente de arhivă, în două
variantе manuscrise, Manifestul acestui probabil
periodic studentesc, redactat la 17 martie 1929.

Revista își propune să fie o publicație de direc-
tivă, cu un profil distinct, îmbrățișînd toate pro-
blemele spirituale ale epocii. «Noi nu vom avea
în vedere — ni se spune — decît progresul pa-
triei și al societății». Se înțeleg, de asemenea,
în Manifest multe din ideile programului politic
și cultural al lui Camil Petrescu, din perioada
în care apărea „Săptămîna muncii intelectuale”.
«Progresul ideii de neam și al iubirii de oameni»
dirija efortul tineretului studios de a se constitui
«într-o colectivitate bine încheată, cu o men-
talitate predominantă», capabilă să înlăture din
cultură atmosfera «difuză» și aspectul «de
țigănie nebiruită». Semnatarii Manifestului ple-
dează pentru «critica pozitivă» și pentru liber-
tatea de creație fără de care «artistul nu poate
da tot randamentul forțelor sale latente».

Scriș de Șuluțiu, programul de mai sus sinteti-
zează convingerile firești ale întregului grup, de
vreme ce recunoaștem în preconizările unui
principiu, precum cel al spontaneității, al sinceri-

tății desăvîrșite în *Vartă*, concluziile lui Eugen
Ionescu: «„Ideal” [...] trebuie să călăuzească
publicul pe adevărata cale a literaturii sănătoase,
a adevărului adevărat, a creațiunii spontane,
deci sincere. Fîndcă azi publicul se vede la o răs-
pîntie unde se întretaie zeci de drumuri, în capul
cărora fanfarele se întrec să-l asurzească [...] ori
tocmai drumul cel mai arid și lipsit de fîmbale
și dobe răsunaătoare, este drumul virtuții.»

În Nu, eseistul arăta, cîțiva ani mai tîrziu,
printre altele: «Din vina florilor de stil, a regu-
lilor de compoziție, a istoriei motivelor, a fili-
ației temelor [...] literatura nu mai poate exprima
decît ceea ce este mai general, mai neutru,
mai al tuturor, mai superficial, mai neadevărat».

*

Acuzat de neseriozitate uneori chiar de prieteni,
Ionescu specifică într-un interviu publicat în
„*Facla*” din 12 octombrie 1933: «Fac un elogiu
al neseriozității [...] pentru că este masca unei
seriozități adevărate». Precizarea de mai sus
il privea oarecum și pe Șuluțiu, care, nu o dată,
cu tot devotamentul amical manifestat de-a
lungul vremii, a condamnat lipsa de stabilitate
a confratelui, dezavuarea și disperarea lui con-
tinuă, agresivitatea tonului mai ales. În ciuda
severității sale tăioase, cronicarul de mai tîrziu
al „*Familiei*”, era un tip metode, așezat, înclinat
spre catalogări, cultivînd o critică dogmatică.
Ionescu alerta sensibilitatea refulată a roman-
cierului din *Ambigen* și *Mintuire*, o violenta
zgomotos.

În „Ultima oră”, (an I, nr. 139, simbătă
16 iunie 1929), vorbind despre noutate și elogiînd
perenizarea valorilor, necesitatea tradiționalizării
lor, Octav Șuluțiu dedica articolul «Prietenului
E. I.», de unde concluzia că astfel de considerații
teoretice erau rezultatul unor aprinse discuții
între cei doi amici.

Afît de neserios, pe cît ar fi dorit să pară,
nu era Eugen Ionescu în această perioadă, cînd
abordează în publicistică chestiuni de cultură
la ordinea zilei, genuri și specii literare dintre cele
mai diverse, fără a încerca să se fixeze într-un
fel anume. Poetul își descoperă o vocație deosebită
pentru teoretizări și Petru Cornarescu avea
dreptate — așa cum a demonstrat-o timpul —
cînd vedea în el, în primul rînd, eseistul. Din Los
Angeles, unde se afla la studii, Cornarescu îi
mărturisise lui Șuluțiu, într-o epistolă din 16
decembrie 1930: «Despre Zarifopol scrii și
tu și Eugen Ionescu, completîndu-vă într-un
anume sens.¹³ Ionescu, din cele două articole
trimise de tine, pare foarte citit și mai apt de a
prezenta teoretic, informații despre literatură.
Toate referințele sale în legătură cu Zarifopol
sunt bine alese și expresive. Apoi sunt umitor
de corect rezumate. Scrie clar și demn».

Pe de altă parte, tinărul eseist proiectează,
alături de Octav Șuluțiu, talmăcirea în limba

¹³ Articolul lui Eugen Ionescu — o recenzie
pe marginea volumului *Artiști și idei literare
române* — a apărut în „*Viața literară*”, an V,
nr. 131, 15 august 1930.

franceză a unui volum din poeziile lui Lucian Blaga și, în 25 august 1930, poetul Laudei somnului aflat în Elveția, îi scria acestuia din urmă: «Dragă Prietene, surpriza ce vrei să mi-o faci, traducând cu prietenul D-tale, Eugen Ionescu, din lucrările mele, e, desigur, din cele mai plăcute. Cu planul traducerilor nu sunt însă de acord. N-are rost să traducești decât lucrări cu adevărat bune; eu îmi închipui deci mai curînd o mică antologie Blaga». Și, în încheiere, o firească rugăminte: «Trimitte-mi, te rog, ceva și din lucrările lui E. Ionescu. (Știi că ideea lui că poezia e mirare mi-a plăcut foarte mult.)»

Planul va fi fost însă destul de repede abandonat. Era și greu de crezut că o individualitate perfectă ca a lui Eugen Ionescu s-ar fi putut acomoda într-o muncă intelectuală și de creație comună.

De abia în 18 decembrie 1943, din Vichy, Ionescu îi va comunica lui Șulufiu că în „Cahiers du Sud” au apărut «o serie de poeme din Argezi și Blaga, traduse din inițiativa subsemnatului și urmînd a face parte dintr-un volum în pregătire. Fătălu! e tradus de mine»¹⁴.

Surprinzătoare structură, acest Eugen Ionescu! De la negația fulminantă a liricii argeziene în Nu, la propaganda transpunerii într-o altă limbă a aceluiași fenomen poetic!

*

Poate cel mai important eveniment, din existența românească a lui Eugen Ionescu, este aventura sa matrimonială. Nu este însă cazul să insistăm, deși ar fi interesant de urmărit evoluția spre «îmburghezire» a acestui neconformist recunoscut.

Căsătoria s-a oficiat «Duminică 12 iulie» 1936, după tipicul tradițional și a mirat în bună măsură chiar pe cei apropiați, știute fiind atitudinile de frondă ale tinărului față de conveniențele sociale mai ales. S-au tipărit pînă și invitații de nuntă prin care «Doamna Maria Terezina Ipcar și Domnul Avocat Eugen N. Ionescu au onoarea a vă face cunoscut căsătoria fiului lor Eugen...». Din Fălticeni, Anton Holban îi comunica lui Ion Argintescu: «Aflu acum că Rodica Burlacanu s-a măritat duminică, a luat pe Eugen Ionescu». (Scrisoare din 16 iulie 1936.) Autorul Ioanei călătorise în primăvara lui 1934 alături de «mica japoneză» — cum a botezat-o

el ulterior în nuvela Castele pe nisip — într-o excursie în Egipt și păstra încă în suflet nostalgia Nilului și a piramidelor.

Mitsuko, cea «de tot mică, cu capul rotund, cu ochii oblice puțin», trăia pasionată mirajul depărtărilor, atracția drumurilor ce se cer vesnic străbătute. Va fi avut așa dar un rol de seamă în determinarea lui Eugen Ionescu la o călătorie în Grecia și la Istanbul, cu aproape un an înaintea căsătoriei. S-au păstrat într-un album de familie câteva imagini fotografice: Eugen Ionescu cu pălărie cu boruri largi pe o terasă cu vedere spre Bosfor; Eugen Ionescu melancolizat, sub portalul unui muzeu, Eugen Ionescu urcînd agale un drum în serpentină...¹⁵

Din decembrie 1936 și pînă în februarie 1937, cei doi soți vor străbate Franța, de la un capăt la altul. În câteva file «rupte din Jurnal» am găsit unele însemnări din această călătorie. La 28 februarie, la Honfleur «oraș prea frumos, prea decorativ, fără să vrea.», Ionescu notează, printre altele: «Dacă oamenii ar privi mai des cerul și foarte atent, ar muri de disperare și umilință. Putem trăi fiindcă îl uităm. Nu înțelegem numai, ne înspăimîntă, ne înnebunește, ne sfîșie». E una din puținele reminiscențe, izbucniri tragice, ale disperatului din Nu.

Eseistul se adaptează greu situațiilor familiale și scrisorile către amici înregistrează, etapă cu etapă, procesul. «Rodica se îmbracă să mergem în vizită, (obligățile conjugale!!!), a devenit eucoană, nu crește, e cîrnă, îmi spune să mă grăbesc și să-ți trimit salutările ei neutralizate de reproșuri pentru că nu ni te-ai arătat cînd ai fost la București.» — îi scria, la 10 martie 1937, tinărul căsătorit prietenului său Șulufiu.

Cu timpul, viața se așază, boema sfîrșește și pareă o glumă nefastă a destinului îl va determina pe Ionescu să preia pentru scurtă vreme, însă, la numai câteva săptămîni după dispariția romancierului, postul de profesor de franceză al nefericitului Anton Holban.

Aducînd o blîndă lumină peste turmentele eseistului din Nu, marcînd deplina împăcare cu sine și cu cei din jur, «mica japoneză» descoperă lumii un alt Eugen Ionescu, în locul timidului sentimental, agitat și teribilist. Dar asta-i o cu totul altă poveste...

Nicolae FLORESCU

¹⁴ Materialele documentare și manuscrisele inedite, prezentate în articolul de față, fac parte din arhiva Octav Șulufiu și ne-au fost puse la îndemînă de doamna Elena Șulufiu-Șimona.

¹⁵ Fotografiele ne-au fost comunicate cu amabilitate de doamna Tanți Stratulat.

Vasile ALECSANDRI la British Museum

De la Muzeul Britanic de Londra.
V. Alecsandri
ТЕАТРЪ РОМЪНЕСКЪ.

РЕПЕРТОРИУЛ ДРАМАТИК

A DAM

B. ALECSANDRI.

ТОМЪЛ I.

IASSI, 1852.

ТИПОГРАФИЯ ФРАНЦЕЗО-РОМЪНЪЛ.

PROFESORUL ERIC D. TAPPE, UN VECHI prieten al României și al culturii românești, predă, de un sfert de secol, limba și literatura română la Universitatea din Londra.

Domnia sa a publicat traduceri (uneori în versiuni bilingve) din autori români — printre cei mai recentți figurind și Mircea Eliade — iar ultima sa lucrare, în colecția „Twayne's World Authors Series“, din Statele Unite — care publică autori de circulație mondială — este o monografie *I. L. Caragiale* însoțită de fragmente din opera dramaturgului.

Profesorul Tappe ne-a vizitat țara în numeroase rânduri. În 1972 a fost, între altele, oaspetele Muzeului literaturii române și al redacției revistei „Manuscriptum“. Ne face o deosebită plăcere să inserăm în paginile revistei noastre comunicarea pe care Domnia sa a avut amabilitatea să ne-o trimită.

(dr. a. i. d.)

Biblioteca Muzeului Britanic posedă un exemplar din volumul cuprinzând piesele de început ale lui Alecsandri, intitulat Teatrul românesc. Repertoriul dramatic al d-lui V. Alecsandri. Tomul I, Iassi, 1852. Tipografia francezo-română. Acest exemplar este cu deosebire interesant prin faptul că a fost oferit bibliotecii de către autor însuși și poartă, pe pagina de titlu, dedicația « Au Musée britannique de Londres. V. Alexandri ». Pe pagina anterioară, albă, găsim versiunea franceză a paginii de titlu, de asemenea scrisă de mîna lui Alecsandri, iar la sfîrșit, tot pe o pagină albă, el a scris o tablă de materii în românește, cu titlul Scara.

Serisoarea cu care Alecsandri a însoțit volumul dăruit a fost inclusă în volum. Redactată în limba franceză, are textul următor¹:

¹ Reprodusă cu amabila autorizare a Consiliului de Administrație al Muzeului Britanic.

«Paris. 13 Mars 1853»

Monsieur

J'ai eu l'honneur d'envoyer l'année passée au Musée Britannique de Londres la première partie des ballades populaires de la Romanie: (Principautés Danubiennes) et bientôt j'espère pouvoir compléter cet envoi de la seconde partie de ces poésies qui se trouvent actuellement sous presse.

En attendant je prie la très honorable Direction du Musée Britannique de me faire l'honneur d'accepter le 1-er volume de mon Répertoire dramatique intitulé: Teatru Romanescu, et que Mr. Parker lui remette de ma part.

Agréez Monsieur avec mes remerciements pour votre aimable lettre du mois d'Août 1852, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Votre très dévoué serviteur
V. ALEXANDRI
rue Lafitte 1. Paris.

Paris. 13 Mars 1853.

Monsieur

J'ai eu l'honneur d'envoyer l'année passée au Musée Britannique de Londres la première partie des ballades populaires de la Romanie: (Principautés Danubiennes) et bientôt j'espère pouvoir compléter cet envoi de la seconde partie de ces poésies qui se trouvent actuellement sous presse.

En attendant je prie la très honorable Direction du Musée Britannique de me faire l'honneur d'accepter le 1-er volume de mon Répertoire dramatique intitulé: Teatru Romanescu, et que Mr. Parker lui remette de ma part.

Agréez Monsieur avec mes remerciements pour votre aimable lettre du mois d'Août 1852, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Votre très dévoué serviteur.

V. Alexandri

rue Lafitte 1. Paris.

«Paris. 18 Martie 1853»

158
Scriitori români
în arhive străine

Stimate Domn,

Am avut onoarea, anul trecut, de a trimite Muzeului Britanic din Londra prima parte a baladelor populare ale României (Principatelor Dunărene) și sper ca în curînd să pot completa această trimitere cu a doua parte a acestor poezii, aflată în momentul de față sub tipar².

Între timp rog prea onorata Direcțiune a Muzeului Britanic să-mi facă onoarea de a accepta primul volum al Repertoriului meu dramatic intitulat: Teatru Romanescu, pe care domnul Parker îl va înmîna din partea mea³.

Vă rog să primiți, Stimate Domn, împreună cu mulțumirile mele pentru amabila scrisoare din luna August 1852, asigurarea considerațiunii mele cele mai distinse.

Al dumneavoastră devotat servitor,
V. ALEXANDRI
rue Lafitte 1. Paris

Fiindcă Prevoșt la Catalogare

functia C. K. Patmore

Notiță autografă a poetului englez Coventry Patmore pe volumul lui Alexandri.

Pe verso-ul epistolei e scrisă cu creionul (și apoi tălăță) o notă: «D-lui Prevost spre catalogare, C. K. Patmore». Coventry Patmore a făcut parte din conducerea bibliotecii de la 1846 la 1862. Este agreabil gîndul că scrisoarea lui Alecsandri poartă adnotarea unui remarcabil poet englez al timpului.

Eric TAPPE

² Exemplarul volumului *Balade*, pt. I, Iasi, 1852, în posesia bibliotecii, are, pe a doua pagină de titlu, scris cu mina lui Alecsandri: «Pour la Bibliothèque British-Museum».

³ Poate fi vorba de J. W. Parker (1792—1870) sau de fiul său, J. W. Parker (1820—1860), care au fost coproprietari ca editori și librari.

Thomas MANN într-o colecție brașoveană

PUȚIN CUNOSCUT E FAP-tul că locuința familiei Hermann, din Brașov, Bulevardul Steagul Roșu nr. 3, adăpostește cca mai bogată colecție particulară românească de ediții originare Thomas Mann. Această colecție este rodul afinității electiv pe care medicul Werner Hermann a simțit-o pentru opera și personalitatea acestui clasic al secolului XX. Mai mult, alături de aceste cărți se află și o misivă deosebit de călduroasă, adresată de marele scriitor în anul 1935 tinărului W. Hermann.

De altfel, această colecție nu este întâmplătoare, izolată; ea constituie doar o parte a unei alese biblioteci, plină de ediții princeps din autori umaniști ai perioadei interbelice — ca de pildă

Ștefan și Arnold Zweig, Hermann Hesse —, de almanahurile vestitei edituri „S. Fischer“, de cărți și reviste, scoase de scriitorii germani expatriați între 1933 și 1945 în Elveția, Olanda, S. U. A., Uniunea Sovietică etc.

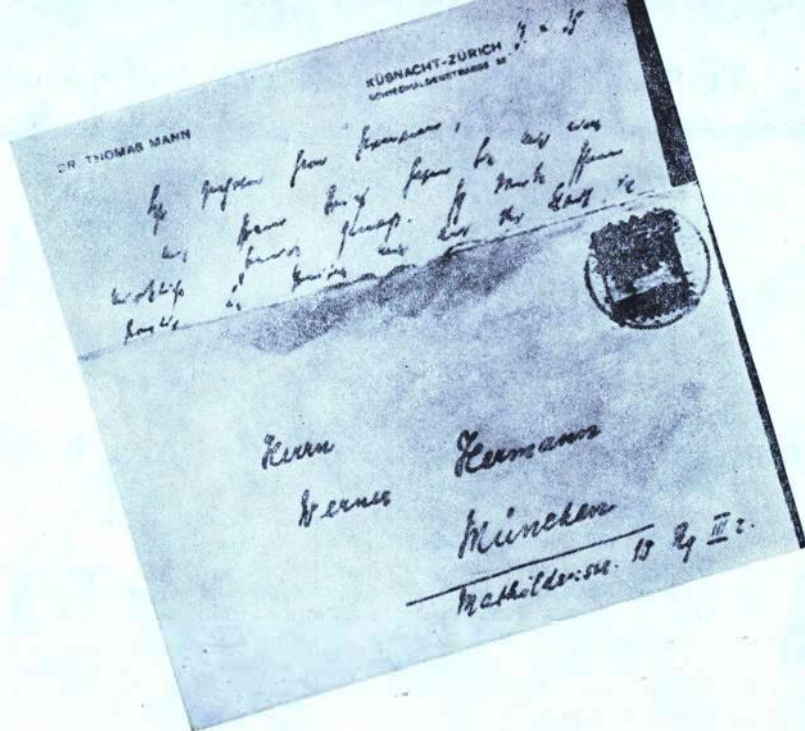
Cum a luat ființă această valoroasă colecție?

Este probabil că deja din primele săptămâni ale studenției doctorului W. Hermann în Germania, datează contactul cu opera lui Thomas Mann. Prima «piesă» a colecției o constituie Cuvântarea germană, un apel adresat rațiunii, discurs rostit în sala Beethoven din Berlin (Deutsche

Ansprache, ein Appell an die Vernunft), broșură ce poartă mențiunea «noiembrie 1930», scrisă de mîna lui Werner Hermann. Aproximativ contemporană, trebuie să fi fost achiziționarea rapid epuizatei prime ediții a lui Mario și vrăjitorul (Mario un der Zauberer), tipărită în același an 1930 și ilustrată de graficianul Olaf Gulbransson (1873 — 1958). Este semnificativ faptul că tinărul Hermann a receptat profeticul mesaj umanist și antifascist al lui Thomas Mann, altă prin intermediul cuvîntării, cit și prin celebra povestire.

După cum rezultă din mențiunea manuscrisă a tinărului medicinist pe volum, el și-a procurat un exemplar din prima ediție a primului volum din Iosif și frații săi (Joseph und seine Brüder) în octombrie 1933, la Leipzig, unde-și susținea examenul preclinic. Hermann își procură apoi, în primăvara anului 1934, un exemplar din primul tiraj din volumul al doilea din Iosif..., ultima tipăritură în patrie a lui Thomas Mann, care între timp s-a hotărît să rămînă în exil.

În 1935, Werner Hermann i se adresează în scris lui Thomas Mann. Conceptul scrisorii nu s-a păstrat, dar din cîte a povestit ulterior medicul soției sale, rezultă că era vorba de o mărturisire entuziastă a simpatiei și a admirației pentru marele scriitor, de o «aprobare» pentru hotărîrea acestuia de a nu se întoarce în patria-victimă a antiumanității și, totodată, de o profesiune de credință pentru țara sa — România — în care ar fi vrut să-l salute cit de curînd pe Thomas Mann. Vădit impresionat, Thomas Mann îi răspunde:

Küsnacht-Zürich, 13 XI 35
Schiedhaldenstrasse 33

Sehr geehrter Herr Hermann,
mit Ihrem Brief haben Sie mir eine wirkliche Freude gemacht. Ich danke Ihnen herzlich. Sie schreiben mir aus der Stadt, in der ich den grössten Teil meines Lebens verbracht habe — un gerade noch in den letzten Tagen verhandelte ich wegen einer Reise in Ihre Vaterstadt, die ich besonders gern einmal besuchen möchte, weil viel Sympathie für meine Arbeit dort lebendig scheint. Nur habe ich es mir für diesen Winter noch versagen müssen um der grossen biblischen Erzählung willen, die mir noch immer zu schaffen macht. — Seien Sie versichert, dass nicht nur das Liebe und Schöne, was Sie mir über Ihr Verhältnis zu meinen Büchern sagen, mir wohlgetan, sondern auch das, was Sie mir über sich selbst und Ihre jugendliche Problematik Ihres Lebens anvertrauen, mich ergriffen hat. Sie wissen zu bewundern, zu geniessen, zu lieben, das ist viel, damit werden Sie leben können. Ihr ergebener Th. M.

Küsnacht — Zürich, 13 XI 35
Schiedhaldenstrasse 33

Mult stimat domnule Hermann,
scrisoarea dumneavoastră mi-a provocat o adevărată bucurie. Vă mulțumesc din inimă. Îmi scrieți din orașul în care am petrecut cea mai mare parte a vieții — și tocmai în ultimele zile am dus tratative privind o călătorie în orașul dumneavoastră de baștină, oraș, pe care tare aș vrea să-l vizitez odată, pentru că pare că acolo există multă simpatie pentru munca mea. Dar pentru această iarnă a trebuit să nu-mi îngădui această deplasare de dragul mării povestiri biblice care-mi dă încă de furcă. Fiți sigur că nu numai cuvintele dumneavoastră frumoase pe care mi le scrieți despre legătura ce s-a stabilit între dumneavoastră și cărțile mele m-au bucurat, dar m-a impresionat și ceea ce-mi comunicați despre problematica tinerească a vieții dumneavoastră. Știți să admirați, să vă bucurați de viață, să iubiți, asta e mult — cu asta veți putea trăi.

Al dumneavoastră,

Thomas MANN

Biografiile recente ale lui Thomas Mann nu au menționat — din câte știu — intenția lui de a vizita țara noastră. Să fi fost doar un gând trecător, sau să fi renunțat scriitorul mai apoi la această idee, datorită ridicolei acuzații de plagiat, pe care i-a adus-o în 1936 un anume Aurelian Păcurariu în presa din România? (Vezi: „Manuscriptum“ 2(3)/1972.) Ar fi de ținut seama de împrejurarea că anul 1936 marcase ruptura definitivă cu Germania nazistă: atunci i s-a retras lui Thomas Mann cetățenia germană și i s-a revocat doctoratul honoris causa din partea Universității din Heidelberg. De unde însă informațiile lui Thomas Mann despre simpatia de la noi pentru persoana și opera sa? Este probabil că nu greșim, atribuind o parte din aceste informații pozitive lui George Oprescu, iar alta lui Oscar Walter Cisek (1897—1966), care funcționa în acea perioadă ca atașat cultural la Praga și care a avut de repetate ori ocazia să se întâlnească cu Thomas Mann. Din păcate, articolele lui Cisek privitoare la Thomas Mann — al cărui discipol întru ale scrisului s-a socotit în tot timpul vieții — fie că este vorba de cel din 3 iunie 1955 din „Neuer Weg“, ocazionat de cea de a 80-a aniversare a scriitorului, fie de cele cu caracter memorialistic din anul 1965, apărute în „Secolul XX“ și în „Sinn und Form“

(Berlin — RDG), nu se referă în mod nemijlocit la acest aspect.

Revenind la Werner Hermann, este de subliniat că în acești ani, în care-și dă examenul de medic (1936) și-și susține teza de doctorat în martie 1938, în drum spre patrie el poate să-și procure în trecere prin Viena un exemplar din ediția princeps a volumului III din Iosif și frații săi, carte tipărită deja în exil, în anul 1934. Colecția doctorului Hermann se îmbogățește cu un exemplar din romanul Lotte la Weimar (Lotte in Weimar), scos în 1939 la Nijmegen (Olanda), broșura Schopenhauer (Stockholm, 1938). Pe ce căi o fi ajuns în martie 1942 în mâinile doctorului Hermann Capetele schimbate, o legendă religioasă indică (Die vertauschen Köpfe. Eine indische Legende), exemplar din ediția princeps, Stockholm 1940?

În afara mai tuturor edițiilor Thomas Mann, apărute la noi sau în străinătate, colecția dr. Hermann mai cuprinde și un exemplar din rara ediție a Legii (Das Gesetz), tipărită în 1944 la Winterthur (Elveția) și dăruită brașoveanului în 12 noiembrie 1951 de către dr. Becker, un vechi coleg de facultate și prieten.

Dr. Heinz STĂNESCU

RESTITUIRI: «...aveți bun

Botoșani 1889 April 20

Scumpă mamă! ^{12/4}

Fel di feli de gânduri
bine întâles tot triste în
trec prin cap, văzând că
nu primescu nici un
răspuns de la mata re
scrierea de la 8 Aprilie
scrimi vă rog, ce vați
sfătuit cu Dnu Savo
aduce pe Mihai cineva
sau nu? Că eu stau
cu totul în neștiință

CORNELIA EMILIAN (1837—1910) A FOST soția inginerului și arhitectului Ștefan Emilian, profesor la Universitatea din Iași. Originară din Transilvania, venită la Iași în 1852, a înflințat cea dintâi școală profesională de fete din țară. A fost o luptătoare pe tărîm social pentru drepturile femeii. Au rămas de la ea câteva broșuri, ca Fapte de ale omului (Iași, 1887) și Cîte ceva (București, 1909), cu unele evocări simple din viața de acțiuni filantropice a autoarei. Scrisorile Henriettei Eminescu către Cornelia Emilian, date de la 31 mai 1887 pînă la 22 iunie 1889 sînt un trist document al „dramei” lui Eminescu.

Cornelia Emilian a strîns suma necesară pentru ca poetul bolnav să fie trimis două veri consecutive la băile de la Hall, întovărășit de doctoratul Focșa prima oară, după un consult de medici chiar în casa Corneliiei Emilian, la 14 iulie 1887. La 16 iulie, Henrietta scrie că Eminescu a fost dus la Hall prin Viena, iar la 1 septembrie 1887 că s-a întors la Botoșani foarte slăbit.

Din scrisorile cunoscute ale Henriettei Eminescu către Cornelia Emilian (publicate întîia la Iași, în editura Șaraga, în 1893, apoi de I. E. Torouțiu în Studii și documente literare, vol. IV) lipsește o scrisoare datată Botoșani, aprilie 20, 2 mai 1889, pe care fiul Corneliiei Emilian, inginerul Dimitrie Șt. Emilian mi-a pus-o la dispoziție. Iată textul:

«Scumpă mamă, Fel di feli de gânduri bine înțales tot triste în trec prin cap, văzînd că nu primescu nici un răspuns de la mata pe scrierea de la 8 Aprilie scrimi vă rog, ce vați sfătuit cu Dnu Savo aduce pe Mihai cineva sau nu? Că eu stau cu totul în neștiință. Doctoru sa sfătuit cu iștelanți medici și mea zis următoriu, că va cerca o ultimă idee a sa pe timpul de 3 luni, și dacă nu va reuși al aduce în stare normală apoi îl va așeza al singur la institutu șufului, zicîndumi si vă scriu. Vă rog, din inimă pe toții și aveți bunătate a mil aduce pe Mihai, sau scrimi din doi voi și viu eu la mata

și ne sfătuim cum și prin cine să-l aduc? În caz de să va pute apoi eu am vorbit și am casi cu luna de al ține pe betul Mihai, în fine m-am preparat cu orice greutate mi sar întâmpla și am înlesnire! Totdeauna ai fost bună pentru noi vă rog și acumă puni cuvînt si mil aducă cineva pe Mihai.

Domnu Bădescu mea zis că are să fie zilele aceste la mata și că va vorbi, de a fost earăș nu știu. Sunt intro stare de nu știu ce să fac, numai 3 zile pînă la Sfîntu Gheorghe și eu nu știu unde îmi plec capu, de mea duce pe Mihai apoi cum zic mai sus am unde mă duce dar și acolo cu luna, vă sîrut mînăle rugîndu-vă din inimă, să mi dați răspuns. Ce sa întâmplat de numi scri nimic? Conțezi pe bunătatea matală cari ai avuto totdeauna față cu mine că mi da răspuns și știu drumul ce trebui săl apuc cu șiderea mea. Cum vam scris că de mai fi dat răspuns apoi eram deja azi în Iassi, în vie care zi tot sperezi că voi capata răspuns de la mata și mam lăsat în voia sorți, însă văzu că nu merge că ieri cheru a început a să muta 4 persoane peste mine.

Vă sîrut mînele repetînd rugămîntea ami da un răspuns. A matală o supusă fiică H. Eminescu»

ate a mi-l aduce pe Mihai...»

Scrisoarea conține greșeli de punctuație și ortografie firești pentru Henrietta, care învățase să scrie numai ca să facă plăcere fratelui Mihai, enervat de analfabetismul ei, mai ales că Eminescu o aprecia în mod deosebit, numind-o într-o scrisoare «un geniu în felul ei, cu o memorie ca a lui Napoleon și c-o înțelepciune cum rar se află». Savu, la care face aluzie Henrietta, este un bun prieten al lui Eminescu din Iași, inginerul și gazetarul Anton Savu. Fiica acestuia, Maria A. Savu, soția profesorului universitar de pedagogie I. Găvănescul, a publicat Amintiri din copilărie despre Eminescu (în „Convorbiri literare”, nr. 9—10, 1942, pp. 553—559), pe care l-a cunoscut ca elevă prin 1887. Doctorul de care pomenește scrisoarea este Francisc Isac («doctor fără arginți», cum îl numește undeva Nicolae Iorga), care l-a îngrijit dezinteresat pe Eminescu la Botoșani în 1887 și 1888. Polonez de origine, născut la 16 octombrie 1827 la Lemberg, luase parte în tinerețe la revoluția de la 1848 a polonezilor împotriva Austriei și din cauza persecuțiilor politice s-a refugiat în România. Medicul Isac a murit în Botoșani la 6 februarie

1907. Scipione Bădescu, gazetar, directorul ziarului „Curierul Botoșanilor”, a fost bun prieten cu Eminescu și Caragiale în epoca „Timpului”. Într-o scrisoare din 13 februarie 1899, Caragiale îl numește pe Bădescu «epicurian inteligent și vechiul meu dascăl în publicistică», regretând că acesta, retras în provincie, n-a rămas mai multe zile în București pentru «reconstituirea acelor timpuri trecute de la Timpul, cind strălucea pe scena tineretului bucureștean celebrul trio Eminescu, Bădescu, Caragiale, cind gîndeam, speram și rîdeam».

Dar rugămintea din scrisoarea Henriettei a rămas zadarnică. La 22 iunie 1889, ea îi scrie Cornelinei Emilian, de la Lacul Sărat, ultima scrisoare: «Moartea lui Mihai și ologirea mea provine numai din sărăcie. Ce nedreptate este în lume, unii se răsfăț în lume și eu n-am cu ce mă căuta». La 14 octombrie 1889 se stîngea și ea în Botoșani ce n-au fost în stare să-i păstreze mormîntul. Poetul Ion Păun-Pincio a putut vedea cum se scotea în vînzare ce rămăsese de la sora lui Eminescu: o canapea, două sofale și o seamă de cărți.

G. G. URSU

RESTITUIRI: «...nu se publicc

Bucur[ești] Duminică 19/31 Oct[ombrie] 1886

Iubite Domnule Slavici,

Dr. Diaconov mi-a trimis de subscris printre cunoscuții mei acțiuni pentru înființarea tipografiei „*Rumän[ische] Revue*”. Î-am răspuns că declin această propunere. Dacă te întâlnești vre o dată cu el, fă-l să înțeleagă, că asemenea lucru nu se poate în cercul meu*. Cum să mă fac eu, sau I. Pogor, sau P. Carp — oameni politici — acționari — (cu subscrierile lor) a [*sic* !] unei întreprinderi politice, într-un stat vecin [...] ? — Când vei veni la București, vom vorbi mai multe despre aceasta.

Am cetit cu cel mai mare interes și foiletoanele D[um]i[ta]le despre Protop[opol] Popescu în luptă cu Pușcariu și cele despre Moldovan. A scris acest Moldovan ceva românește? Mult-puțin, cât ar fi. Te rog trimite-mi dacă ar fi ceva. Ași dori să-i tai pofta de *Junimea*, dacă o pot face pe teren exclusiv literar.

Două mici rectificări personale, nu pentru ca să rectifici și D[um]nea[ta] îndată, ci pentru ca să le știi deocamdată și poate să le spui vre o altă dată, dacă mai vine prilejul.

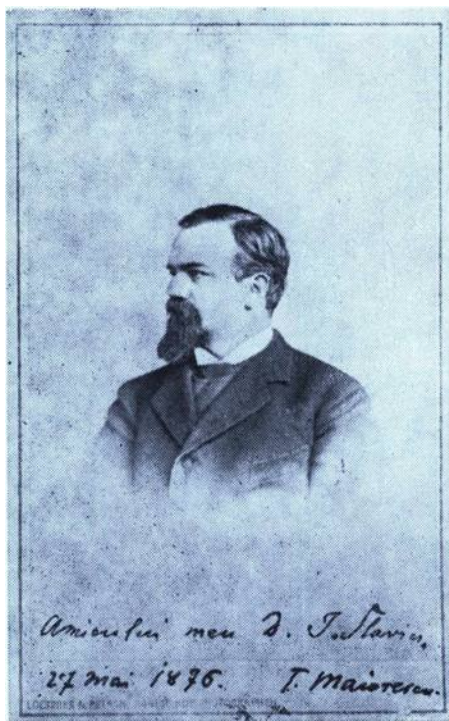
Când spui D[um]nea[ta] ceva despre mine, primește prin relația noastră personală un fel de autenticitate și atunci lucrul trebuie să fie exact în fapt, ori cât de neînsemnat ar fi de altminteri.

* Victimă permanentă a unei superiorități pe care contemporanii o suportă cu greu, iar urmașii din aceeași breaslă o regretă vizibil, Maiorescu a avut permanent de făcut față unor atacuri pe cât de nedrepte, adeseori, pe atât de susținute. Împotriva unor adversari cu bogat arsenal, mergând de la insinuarea perfidă până la înfruntarea abilă a celor ce-și mascau reaua credință și ura sub zorzoanele argumentării științifice, el a luptat deschis, cu o rară bogăție de argumente, slujită de un simț critic neobișnuit de ferm și de mijloace intelectuale rar întâlnite în acele vremi de nesigure dibuiri. Dacă adversarilor din afară le-a rezistat până la urmă victorios, nu tot așa s-au petrecut lucrurile când a trebuit să se înfrunte pe sine însuși. Scrisoarea reprodușă aici o dovedește cu prisosință. Oricât de străin am fi de tainele grafologiei, liniile chinute ale unui scris îndeobște, dacă nu caligrafic, în orice caz, armonios și simetric, o dovedesc cu prisosință. Ele transcriu tulburarea din

adâncuri, lupta surdă a momentului de grea cum-pănă, când olimpiantul critic și profesor urma să încredințeze altei tovarășe de viață rolul de a împărți cu el bucuriile și tristețile, victoriile și înfringerile.

Scrisoarea poartă data 19/31 octombrie 1886. În «Însemnările» sale «zilnice», maestrul menționează la 18/30 octombrie greutatea cu cumpărarea casei Emiliei, iar la 20 octombrie/1 noiembrie timpul «călduț», precizând și gradele. Între 18 și 20 nimic altceva. Să fie oare și această omitere a unei importante scrisori încă un semn al tulburărilor lăuntrice? Oricum, este o scăpare greu explicabilă, mai ales că evocarea isprăvilor școlarului de odinioară, ca și aceea a unor memorabile realizări (restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș și aducerea documentelor Hurmuzachi la București) nu puteau să nu stîrnească puternice sentimente și resentimente (față de D. Sturdza). Remarcabilă este recunoașterea cinstită a meritului ad-

...dacă nu erai D-ta secretar...»

Ministru T. Maiorescu

1) Nu am primit nici o medalie de la Împăratul Austriei. Am fost intern în Academia Teresiană, mi-am făcut acolo examenul de maturitate (clasa 8-a gimnazială) și atît în clasa a 7-a (Iulie 1857), cît și în clasa a 8-a (Iulie 1858) am fost primul premiant. Ca prim premiat al gimnasiului (fiind primul premiat al cl[asei]8) am ținut discursul latin obicinuit la distribuirea premiilor în prezența a multă lume din Aristocrația austriacă și îndeosebi în prezența Ministrului de Culte de atunci, Conte Leo Thun, care mi-a dat personal premiul și a vorbit (chip pentru a mă distinge) mai multă vreme cu mine în fața publicului. Dar de la Împăratul nu am avut nimic, decît la 1876 ca fost Ministru Marea cruce a ordinului Franz-Josef — panglicărie.

versarului politic, nu întotdeauna prea loial, de a fi menținut în post doi realizatori ai unor importante opere culturale, Slavici și Lecomte du Nouy, care nu serveau propagandei partidului liberal.

Trebuie reținut, acum cînd omagierea marelui povestitor și dascăl ardelean îl readuce în memoria urmașilor, încă un merit al acestui modest, dar atît de harnic slujitor al cauzei poporului său, acela de a fi contribuit decisiv la realizarea monumentalului lucrări istorice *Colecția Hurmuzachi*, despre care niciodată nu se va putea vorbi îndeșt. Se știe că Slavici a și tradus din germană volumul II și III ale acelor foarte utile *Fragmente zur Geschichte...* ale lui Eudoxiu cavalier (Baron) de Hurmuzachi, publicate în 1879 de *Stabilimentul pentru artele grafice: Socec*.

Prezentate de un alt mare ardelean, George Barițiu, aceste fragmente au cunoscut și contribuția luceafărului poeziei românești.

Posibilitatea de a pune la îndeplină cititorilor revistei „*Manuscriptum*” o scrisoare cu un conținut atît de important, aflată în arhiva familiei lui Slavici, ca și celelalte documente în facsimile, ne-a fost dată de soții Irina și Alexandru Struțeanu, păstrători grijulii și binevoitori ai unor prețioase rămășițe ale acestei bogate arhive, astăzi intrată în cea mai mare parte în patrimoniul public, chezași că acest document nu a fost nicînd pus la dispoziția iubitorilor de slovă românească.

Despre prietenia de nezdruccinat care a legat pe Titu Maiorescu și Ion Slavici ca și despre fructele pe care le-a dat, se cuvine ca tinerii istorici literari crescuți în respectul trecutului să revină. Documentele nu lipsesc, așa cum nu lipsește nici rîvna pentru valorificarea lor. Capitoarele Maiorescu și Slavici dintr-o istorie literară ce rămîne încă să fie scrisă, nu vor fi dintre cele mai greu de realizat.

Radu A. STERESCU

2) Pentru Curtea de Argeș nu s-a întemplat « norocul » că a trecut Violet-le-Duc prin București în vremea Ministeriul[ui] meu. Nici n-a trecut Leduc vre o dată prin București. Eu m-am adresat la el la Paris și i-am atras atenția asupra bisericei episcopale, i-am cerut un arbitru etc., el mi-a răspuns și după ce i-am comunicat entusiasmul meu, mi-a trimis pe André Lecomte du Nouy. « Norocul » a trecut și în această chestie tot așa de puțin prin București pe cît au trecut documentele Hurmuzachi. Am fost eu la Cernăuți de le-am luat personal de la George Hurmuzachi.

Sturdza ar dori să atribuie toate meritele Ministeriului Brătianu și-i vine incomod că aceasta nu merge pentru punerea la cale nici a restaurării Curtea de Argeș nici a docum[entelor] Hurmuzachi. Aceste din urmă nu se publicau dacă nu erai D[umnea]ta secretar; Biserica nu se restaura fără Lecomte.

Meritul lui Sturdza rămîne însă că te-a menținut și pe D[umnea]ta și pe Lecomte. Cînd mai vii la Bucur[ești]?

Al D[umi]tale devotat

T.[itu] M.[aiorescu]

CRONICA EDIȚIILOR

SURPRIZELE UNUI «DOSAR»*

CU LIVIU REBREANU SE PETRECE UNUL din acele fenomene paradoxale care demonstrează (dacă mai era nevoie!) că intrarea în conștiința publică a unui scriitor nu presupune întotdeauna și cunoașterea integrală a tuturor resorțurilor operei. Primul proces e de obicei mult mai rapid, în vreme ce al doilea cunoaște ezitări, întârzieri, rămăneri în urmă greu de explicat. Ba, am îndrăznis să afirmăm că pe cit de rapid se produce faima și notorietatea, pe atât «acceptarea» și «selectarea» criticii — și, implicit, a istoriei literare — manifestă un soi de timorare în a împinge investigațiile dincolo de formulele stereotipe ale consacării. Asimilarea creatoare a unei opere majore o ia și ea înaintea analizelor de laborator menite să explice și să justifice situarea în timp a scriitorului. Se recunoaște unanim că prin *Ion*, *Pădurea spinzuraților* și *Răscoala* proza românească s-a afirmat cu toată vigoarea pe plan european. Se înregistrează faptul că departe de a se stinge, interesul pentru această creație densă, aspră și adevărată crește tot mai mult. Și nu numai prin optica sau din perspectiva istoricului literar, ci mai cu seamă din observarea fenomenului creator contemporan, ca o prezență *activă* ce nu poate fi înlocuită nici cu tentațiile prozei comportamentiste, și cu atât mai puțin cu gălăgioasele «experimente» de o noutate cam suspectă... Condensată pe spațiul relativ restrâns a trei decenii, creația masivă a lui Liviu Rebreanu,

adinc ancorată în realitatea socială a vremii sale, dar vizind mereu sensuri general umane, a fertilizat substanțial proza tinerei generații, încît și azi se poate spune, pe drept cuvînt, că romanul românesc actual, prin cei mai buni reprezentanți ai săi, continuă mărturisit o «tradiție Rebreanu». Dar această situație de fapt nu a fost ratificată în egală măsură prin lucrări de exegeză critică și istorico-literară elocvente dincolo de înregistrarea pragmatică a destinului operei. Înregistrînd fidel graficul acesteia, critica interbelică s-a pronunțat — cu mici excepții — în favoarea lui Rebreanu, motivîndu-și adecvat, de pe o platformă ideologică proprie, punctul de vedere. Sinteza magistrală a dat-o George Călinescu într-un moment cînd marele prozator se afla la amurgul creației și al vieții. Dar George Călinescu nu avea atunci posibilitatea să cunoscă întregul «dosar» al prozei lui Rebreanu și, firesc, judecățile lui nu se sprijineau pe confruntarea manuscriselor, pieselor de arhivă, corespondenței, lecturii «jurnalului», a «caietelor de creație», a mărturiilor publicisticii etc. Ultimele decenii n-au modificat — în substanță — optica și verdictele călinesciene. Micul studiu al lui Ov. S. Crohmălniceanu (1953) își propunea doar fixarea unor coordonate (sau repere) marxiste în «reconsiderarea» unei opere asupra căreia stăruise cîțiva ani tăcerea. În esență însă, interpretarea *critică* și *estetică* rămîne tributară lecturii lui G. Călinescu. Împingînd mai departe investigația documentară, rețușind unele erori de optică, redeschizînd discuția în jurul citorva romane desconsiderate cu pripeală, punînd cîteva accente noi, exegeza lui Al. Piru (1962) nu iese din, ci mai degrabă se întoarce

* Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. V, *Pădurea spinzuraților*, *Ediție critică* de Nicolae Gheran, *Addenda* de Cezar Apreotești și Valeria Dumitrescu, București, 1972, Editura „Minerva”, 818 p.

la cuvîntul maestrului. Singură lucrarea lui Al. Raicu (*Liviu Rebreanu*, 1967) exprimă punctul de vedere al unui timp nou, al unei noi sensibilități critice și izbutește să extragă semnificații inedite dintr-o relectură a operei, acolo unde se credea că totul fusese epuizat. Dar nu e prea puțin? Raportată la dimensiunile și la importanța crucială a prozei în chestiune, exegeza contemporană (și nu mă refer la un criteriu statistic, cantitativ, căci s-au scris sute de articole ce repetă în alte fraze adevăruri cunoscute) rămîne *substanțial* deficitară. Se întâmplă un lucru curios: critica nouă se repede bucuroasă asupra scriitorilor «dificili», întotdeauna dispusă să «deslege» ceva, în vreme ce marile valori realiste sînt abandonate truselor de manual școlar, acolo pîrînd că lucrurile sînt simple, pe-nțeles, căci realismul la urma urmelor pare pentru toată lumea o chestiune demult parafată. Că lucrurile nu stau tocmai așa, ne-o demonstrează fie și exemplul amplerelor analize ale unui estetician marxist ca György Lukács, aplicate ca o adevărată piatră de încercare tocmai asupra realismului european și a citorva din marii săi exponenți. În cazul lui Liviu Rebreanu terenul fiind literalmente abandonat, el fu năpădit, cum se întâmplă, de flora unor beldii «memorialistice», hrănite din parafraza documentului banal, din «amintiri» hipertrofice, din humusul anecdoticului dubioase. *Pădurea spinzuraților*, mai mult decît toate celelalte romane, era o pradă favorită pentru amatorii de «geneze» reconstituite din scormonirea necroforă a fiecărui document, real sau inventat, pentru a distila, din presupusa culpă a romancierului față de fratele său Emil, veniurile abia disimulate ale altor revanșe, refulate. A spune sau a insinua că dacă Liviu Rebreanu l-ar fi ajutat pe Emil să vină la București, acela n-ar fi ajuns la spinzurațoare și nici romanul n-ar fi existat, el nefiind decît rodul unei infame comportări fraterne, e și fals, și monstruos. Recordul îl bate în cursă Tiberiu Rebreanu, într-o lucrare unde stilul siropos romanțat deghează stîngaci calomnia. Refuzată cu oroare de editori, pusă la «păstrare» în arhiva unei biblioteci publice, masiva enormitate zace doar ațipită. Din cînd în cînd, autorul ei mai întreprinde cîte o «depoziție» în durerosul dosar al relațiilor familiale, sub insolenta pretenție a unei ocupații de benignă istorie literară... Cît de false (și totodată nocive) sînt asemenea speculații pînins arhivistice, a demonstrat-o casant Al. Piru într-un salutar articol, *Documentariștii și Liviu*

Rebreanu („*România literară*“, IV, 1971, nr. 7) precizînd, în problema mult dezbătută a raportului Emil Rebreanu — Apostol Bologa:

«Pe noi ne interesează mai puțin dacă a existat Emil, ne interesează dacă în planul ficțiunii există Apostol Bologa. Ar fi fost oare mai semnificativ acesta din urmă dacă Liviu Rebreanu reproducea în *Pădurea spinzuraților* exact caracterul și faptele fratelui său?»

Ultimul editor al operei lui Liviu Rebreanu, Nicolae Gheran, excelent cunoscător al întregului «arsenal» documentar, s-a străduit prin urmare să evite orice alunecare în trivială anecdotă, restabilind faptele cu obiectivitate și denunțînd prăvălirea în legendă a unor comentarii improvizafi. El respinge «apăsarea comentariului extraliterar, ce scormonește realitatea peste limitele firești ale unei cercetări pertinente, pentru identificarea, cu orice preț, a eroilor cărții...» (p. 663). Urmărirea acestei «pagini de mitologie modernă», în speță cazul Emil Rebreanu — Apostol Bologa, editorul o face cu prudență (căci documentul real e separat cu grijă de cel apocrif sau de utilizarea lui abuzivă) dar și cu o secretă voluptate a expertului chemat să descopere, sub stratul de zugrăveală falsă, portretul autentic. Cititorul are astfel la îndemină, într-o bogată *Addenda* a prezentei ediții, întregul «dosar» al *Pădurii spinzuraților*, reconstituit piesă cu piesă, cu un respect, acesta științific și întru totul întemeiat, pentru documentul de arhivă, revelator al procesului de creație. Este pentru înția oară că una din capodoperele prozei românești ne este restituită nu numai într-o bună restabilire a textului, cu arătarea variantelor, modificărilor în text etc., dar și împreună cu plasma sa germinativă, recompusă cu fină pricepere din fragmentele numeroase, dispersate în arhive publice sau particulare, fericit salvate. Așa cum specialiștii tehnicii moderne în artele plastice pot observa, cu ajutorul razelor X, sub opera aparentă scena primitivă peste care artistul suprapusese viziunea lui împlinită, tot așa putem urmări acum un pasionant «roman al romanului» și — totodată — din epistolarul lui Emil Rebreanu, un adevărat roman paralel, zguduitor prin autenticul confesiunii. Intuiția lui Perpersicius (1964) își găsește în aceste pagini deplină confirmare:

«Emil Rebreanu, am impresia, are dreptul la o biografie a sa personală»; scrisorile lui, formînd un adevărat «jurnal», «ar cristaliza nu numai o biografie patetică, dar și un document pacifist și omenesc de mare valoare».

Rămâne de văzut totuși dacă reproducerea paralelă a « romanului » documentar își găsește motivarea. Se știe că Liviu Rebreanu dăduse el însuși câteva indicații despre geneza *Pădurii spînzuraților* în *Mărturisirile* din 1932 și tot acolo declara fără echivoc: « Apostol Bologa însă n-are mai nimic din fratele meu. Cel mult citeva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare. » În spiritul acestei interdicții, unii comentatori, între care și editorul Nicolae Gheran (în capitolul *Geneza romanului Pădurea spînzuraților*, pp. 663—709) caută să demonstreze diferențierea structurală a celor doi eroi, datele lor temperamentale și caracterologice deosebite, mobilul opus al acțiunilor etc. Totodată, unele coincidențe invită la apropieri tipologice care nu pot trece neobservate. Nu cumva afirmația romancierului trebuie interpretată nuanțat, în lumina unui justificat orgoliu al creatorului pe care deseori raportări la modele reale îl irită, obligîndu-l la exagerări în direcție opusă? În aceleași *Mărturisiri* el se arată agasat de insistențele lui Bogdan-Duică de a « identifica » personaje din *Ion*, fără a mai aminti neplăcerile vexante cu Glanetașul însuși... Într-o perspectivă ideală, Emil și Apostol rămîn, cu tot profilul lor psihologic distinct, dioscarii unui destin tragic ce-i înfrățește definitiv. Mai mult: Emil Rebreanu e un personaj tulburător, în conștiința căruia se reflectă toate dramele și contradicțiile specifice intelectualului ardelean din acel moment istoric, cu nimic mai prejos decît Apostol Bologa, care rămîne, pe alocuri, mai elaborat și mai puțin convingător. « Dosarul » *Pădurii spînzuraților* aruncă așadar o nouă lumină asupra raportului realitate-ficțiune, cum editorii înșiși intenționau, dar acest raport nu trebuie judecat obligatoriu « în favoarea creației rebreniene » (p. 666), cit mai degrabă în perspectiva unei complementarități.

Începută în 1968, seria de *Opere* a ajuns acum la al cincilea tom. Ea fusese precedată de o altă ediție critică, în cinci volume, publicată sub alte auspicii între 1959—1961. În 1965, N. Gheran dăduse și o culegere integrală a navelisticii, premergătoare actualei serii. Concepția modernă ce o caracterizează, exigența tehnică, acuratețea textului, soluțiile ingenioase etc., nu exclud dificultățile reale cu care editorii mai au de luptat. Principala lor preocupare rămîne acumularea exhaustivă a documentelor, pentru a evita și a corecta erorile precedente, venind astfel în sprijinul exegezelor viitoare:

« Insuficienta cunoaștere a manuscriselor, a materialelor de arhivă, precum și a altor surse documentare, dar mai ales a sutelor de articole publicate de Rebreanu în presa vremii explică,

în bună măsură, erorile de informație din numeroase pagini de critică și istorie literară, cu privire la geneza operei și la atitudinea scriitorului în diverse etape ale existenței sale (inclusiv anii ultimului război mondial) ».

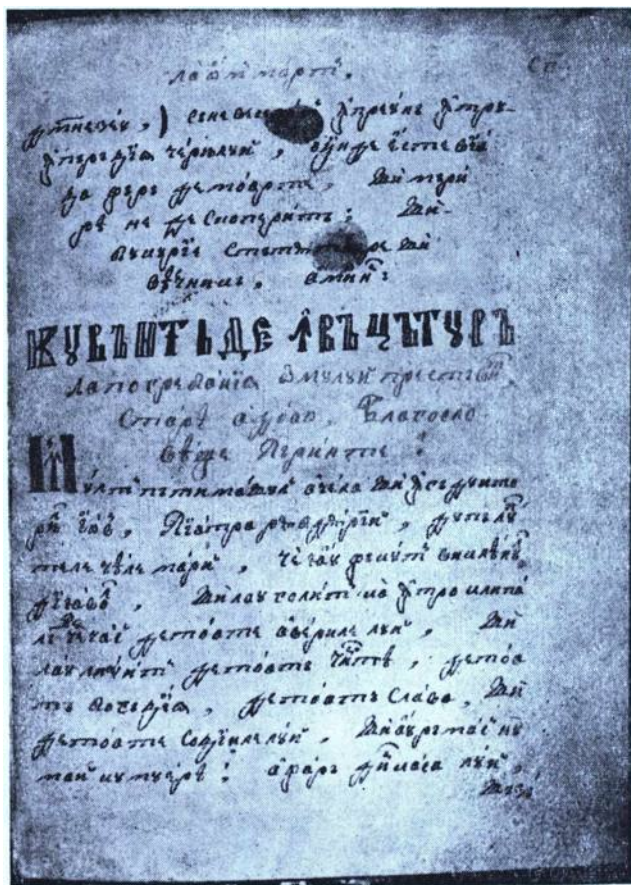
O bibliografie critică Liviu Rebreanu ne este promisă la finele ultimului volum al ediției, în spiritul aceleiași intenții. În prealabil, o serie de « referințe critice » ne sînt puse la dispoziție, capabile să ne dea o idee despre « climatul » în care o operă ca *Pădurea spînzuraților* și-a croit drum în conștiința contemporanilor și a posterității. Ideea nu e rea în sine, dar ea comportă două amendamente: citatele să fie alese cu mai multă parcimonie, pentru a exprima mai exact o evoluție a spiritului critic, o creștere calitativă a exegezei, și nu un cumul de locuri comune; apoi, autoritățile critice necontestate să nu fie puse în umilitoarea tovarășie a diletanților și cinovnicilor criticii. Căci dacă e bine să reamintim ce gîndea despre acest roman Camil Petrescu și Eugen Lovinescu, George Călinescu și Tudor Vianu, N. Iorga și Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu și Șerban Cioculescu ș. a., nu are nici un rost să aflăm presupusa opinie a obscurii Elena Stan (o nouă Elena din Ardeal, a funcționarilor de arhive?) sau a cutărui atelier al cărui nume nu ne mai ostenim a-l pomeni. Lăsați mediocritățile să doarmă!

Finalmente, nu e inutil să corectăm unele mici scăpări ce nu stau bine unei ediții altfel alit de exigente: la p. 354 este evident o eroare de lecțiune: *Șorobetea* și nu *Șorobetca*; reproducerea și traducerea unor cuvinte și expresii maghiare trebuie supravegheată de un cunoscător: « itt élned, halnod kell » și nu « elued », « haluod » (p. 375); « egyetemi polgár » și nu « egy etemi » (p. 386) ceea ce înseamnă *cețățean universitar, academic*, adică *student*, și nu « un cețățean intelectual »; « galés leves » nu e tot una cu *supă de gulaș (gulyás)* p. 387; *zázslós* și nu « zázslós » (p. 397); *szállítólevél* și nu « szállibólevél », ceea ce nu înseamnă « scrisoare » (p. 406), ci *foaie de expediție*; *megfigyelő* și nu « megfigialó » (p. 447). Etc. etc.

Tot astfel, dacă diverse maghiarisme, expresii dialectale etc. ca *vípt*, *poplon*, *lepedeu*, *camaghi* etc. sînt explicate în subzol, numeroase altele rămîn — cu inconsecvență — obscure cititorului de azi (sau cel puțin celui neavizat și străin de lexicul ardelenes mai vechi): *boace*, *tuc*, *haraz*, *tricău*, *purizează*, *mă păzesc* (= mă grăbesc), *tălpăiut*, *purzician*, *diner* (= ordonanță), *altul* (= niciodată), *testimon*, *șperg* și altele, destul de frecvente.

DOCUMENT

UN MANUSCRIS DIN 1814 AL PREDICILOR* LUI ANTIM IVIREANUL

Valoroasa ediție critică de *Opere* ale lui Antim Ivireanul de Gabriel Ștrempel¹ menționează printre manuscrisele care au perpetuat creația marelui cărturar și un manuscris, aflat într-o colecție particulară, semnalat de Paul Mihail (p. XLVI).

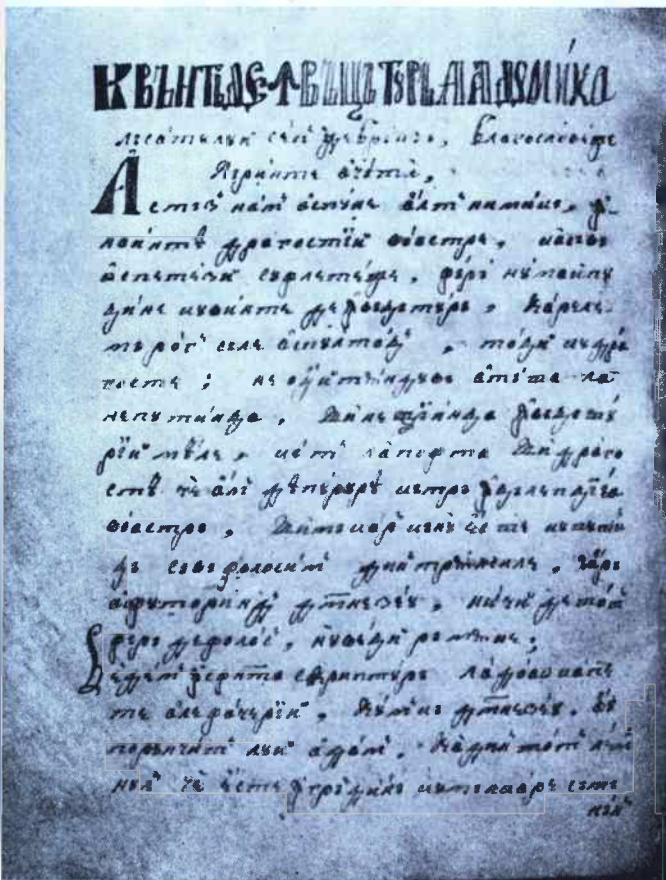
Prin prezentarea de față facem cunoscute câteva date asupra manuscrisului *Predicilor* lui Antim Ivireanul care ne-a fost donat, în 1936, de rectorul Seminarului Teologic, Constantin Popovici.

* Menținem titlul de *Predici* folosit de G. Ștrempel în ediția critică din 1962, apărută la Editura Academiei Republicii Populare Române. Considerăm că titlul *Didahii*, dat prima dată în 1781 de Grigorie Delcanu manuscrisului copiat de el, con-

ține un termen care nu a intrat în limba română literară și nu redă exact sensul noțiunii de «cazanie» care circula în epocă și care apare în majoritatea titlurilor de cuvântări ale lui Antim Ivireanul.

¹ Editura *Minerva*, București, 1972, 474 p.

IN REPLICĂ

presupunem că a fost dus din Țara Românească în Moldova de mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni, în calitate sa de Exarh în Principate începînd cu anul 1808.

Locul de copiere al manuscrisului din 1814 este Moldova, fapt relevat prin aceea că se schimbă titulatura Domnului, cu o titulatură a Împăratului, și apare chiar numele: «Împărat Alexandru Pavlovici» (f. 280^v r.8).

Copistul este un moldovean, după cum reiese din unele particularități fonetice, și folosește uneori forme mai vechi decît cele din manuscrisele ediției.

În ediția G. Ștrempel
f. 28^v r. 21 — beserică
f. 34^v r. 18 — nu-i trebuiaște
f. 109 r. 27 — mea

Manuscrisul, în mărime de 22 × 16 cm., are lipsă primele două file. Textul începe de la f. 3 și se termină cu f. 307^v, neavînd sfîrșit. E scris pe hîrtie groasă, albastră-verzuie, care are în filigran literele chirilice A. F. M. (f. 209). Numerotația, cu litere chirilice, în chinovar. Scrisul unei miini, îngrijit, avînd pe pagină 19 sau 20 de rînduri. Literele începătoare, colontitul, marginalele și unele fragmente de text sînt în chinovar. Pe lîngă aceasta titlurile și unele litere sînt ornate în negru și chinovar. Finalurile unor predici se sfîrșesc în rînduri care se îngustează, pînă cînd ultimul e format dintr-o literă, după care urmează pseudomonogramă lui Antim Ivireanul. Legătura manuscrisului este recentă.

Manuscrisul nu are însemnarea numelui copistului și nici un fel de altă însemnare. În cuprinsul textului de la f. 130 este menționat anul 1814. (în ediție, f. 84, r. 30, anul 1710).

Prototipul de pe care a fost copiat manuscrisul din 1814, la un secol după moartea autorului *Predicilor*, presupunem că a avut la bază un manuscris apropiat de manuscrisul 3460 păstrat la Biblioteca Academiei R. S. România, copiat în 1722 — 1725 de Efreim, grămatic din București, considerat de editorul G. Ștrempel, manuscrisul A.

Comparația textelor arată deosebiri neînsemnate față de manuscrisul A, luat de către editor drept manuscris de bază. În unele locuri, manuscrisul copiat în 1814 se aseamănă cu manuscrisul considerat de editor drept manuscrisul B (manuscrisul nr. 524 de la Biblioteca Academiei R. S. România, copiat de arhim. Grigorie Deleanu în 1781).

Manuscrisul de bază de pe care s-a făcut copierea manuscrisului din 1814, presupunem că a fost dus din Țara Românească în Moldova de mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni, în calitate sa de Exarh în Principate începînd cu anul 1808.

Locul de copiere al manuscrisului din 1814 este Moldova, fapt relevat prin aceea că se schimbă titulatura Domnului, cu o titulatură a Împăratului, și apare chiar numele: «Împărat Alexandru Pavlovici» (f. 280^v r.8).

Copistul este un moldovean, după cum reiese din unele particularități fonetice, și folosește uneori forme mai vechi decît cele din manuscrisele ediției.

În ediția G. Ștrempel
f. 28^v r. 21 — beserică
f. 34^v r. 18 — nu-i trebuiaște
f. 109 r. 27 — mea

În manuscrisul din 1814
f. 41^v r. 8 — bisărică
f. 51 r. 9 — nu-i trebuiești
f. 160^v r. 6 — mē

f. 109 r. 23 — să se fi apucat
f. 202^v r. 16 — clipă de ceas

f. 161 r. 4 — să să fie apucat
f. 303 r. 16 — clipală de ceas

172
Paul & Zamfira
Mibail

Manuscrisul din 1814 dovedește aria largă de răspîndire a predicilor lui Antim care au îmbrățișat întreg pămîntul unde se auzea vorbă românească.

*

Ediția critică alcătuită de G. Ștrempel, comparată cu manuscrisul din 1814, probează similitudinea acestui text cu cel al manuscrisului de bază folosit de editor. Semnalăm cîteva dintre micile diferențe care există totuși față de textul ediției. Aceste diferențe reprezintă compliniri de cuvinte, introducerea unor precizări, corectări de exprimare, ceea ce demonstrează că prototipul manuscrisului din 1814 a fost foarte apropiat de manuscrisul autograf.

Prezentăm, în paralel, cîteva diferențe dintre manuscrisul din 1814 și textul ediției.

1) *Completări* pe care manuscrisul din 1814 le aduce textului *tuturor* celorlalte manuscrise:

a) *Completări de marginalii*. În manuscrisul din 1814 apar cu regularitate marginalii, întotdeauna scrise cu chinovar, în care se fac trimiteri la scrierile din care s-a folosit citatul de la rîndul respectiv.

În predica de la f. 124^v—134^v din manuscrisul de la 1814 apar 18 numerotări de paragrafe în chinovar.

b) *Completări de cuvinte*

În ediția G. Ștrempel

f. 101^v r. 5 lipsă

În manuscrisul din 1814

f. 149 r. 9—10 cu alt felu de haine se îmbracă
cînd merg la războaie

2) *Corectări de exprimare* care se găsesc *numai* în manuscrisul din 1814:

În ediția G. Ștrempel

f. 108^v r. 10 blagostivul

f. 109 r. 16 doftorii iscușiți

În manuscrisul din 1814

f. 160^v r. blagocistivul

f. 160^v r. 13 doftorii iscusite

În manuscrisul din 1814 la f. 118, r. 6—7 există textul, scris cu chinovar: «cu slavă și cu cinste l-ai încununat pre Dînsul» (care lipsește în manuscrisul *A* și în celelalte), iar în manuscrisul *B* apare un text grecesc, tradus de editor: «chemarea nu de la oameni luînd» (în ediție, f. 76 r. 4, subsol).

Cuvîntul de învățătură la Preobrajenie conține o alocuțiune, care, după opinia editorului, s-ar fi rostit în ipoteza că Domnul se afla de față. Textul, cules în ediție la p. 154 — 155 în subsol, se află în toate manuscrisele transcris la sfîrșitul predicii. Spre deosebire, copia din 1814 conține o *parte* a acestui fragment, copiat *la rînd* în cursul expunerii, realizîndu-se o legătură logică între fragmente. Faptul că în manuscrisul de la 1814 dislocarea fragmentului ce urma să fie rostit în fața Domnului nu se face ca în celelalte manuscrise arată că această copie a fost transcrisă de pe un manuscris apropiat de cel autograf.

Gruparea predicilor este foarte asemănătoare cu cea din manuscrisul *A* al ediției, cu deosebirea că predicile ocazionale — la pocăință, parastas și înmormîntare — sînt grupate la sfîrșitul manuscrisului copie.

*

După opinia editorului G. Ștrempel (*op. cit.*, p. XLIV), manuscrisele cunoscute ale *Predicilor* lui Antim Ivireanul au avut o circulație destul de restrînsă.

Manuscrisul din 1814 dovedește însă funcționalitatea sa și persistența în timp a creației oratorice a lui Antim prin faptul că predicile sale au fost transformate în bucăți uzuale de lectură care ajungeau săptămînal la cunoștința ascultătorilor moldoveni.

Folosirea îndelungată a manuscrisului din 1814 este demonstrată de gradul de uzură al colțurilor de jos ale paginilor și de urmele de ceară pe unele foi care conțin predici la care se apela mai des.

Manuscrisul copiat în 1814 avea o destinație expresă, de a fi citit în biserică, ca o veche Cazanie, la strănă (cf. formula «blagoslovește părinte a cetii»).

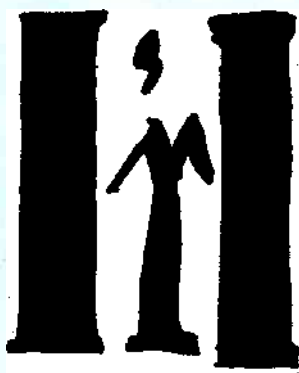
Existența colontitlului precum și începutul predicilor pe pagină nouă arată că manuscrisul din 1814 a urmat modelul cărților tipărite și că acest manuscris era destinat pentru lectură.

Faptul că manuscrisul copie din 1814 era destinat unei folosiri generale se vedește și prin transformarea *Cuvîntului de învățătură asupra omului mort*, rostit inițial la moartea doamnei Pulcheria Mavrocordat (ediția G. Ștrempel, p. XLIV) și a *Învățăturii cînd se face parastas*, în cuvîntări care se pot ține la orice înmormîntare sau parastas. De aceea, în aceste două predici, formula de adresare: «această de bun neam și cinstită cucoană» (care apare în toate celelalte manuscrise, ediția G. Ștrempel, f. 173 r. 23) în manuscrisul din 1814 este generalizată: «acest cinstit boieriu, sau cucoană, sau care a fi» (f. 296V, r. 15), și în loc de «să o iarte» (ediție, f. 178 r. 35) se invocă «să-i ierte».

Expunerea succintă pe care am făcut-o afirmă valoarea acestui manuscris, copiat în urma celorlalte manuscrise cunoscute de editor, dar care prin toate elementele sale arată — după opinia noastră — că a avut drept prototip un manuscris foarte apropiat de cel original. Diferențele, față de textul ediției, pledează tocmai pentru vechimea prototipului manuscrisului adus în Moldova și de pe care s-a făcut copia din 1814.

Folosirea publică a manuscrisului-copie din 1814 a avut — negreșit — un rol de seamă în răspîndirea creației lui Antim Ivireanul, creație care a contribuit la unitatea limbii naționale și la formarea stilului retoric la români.

Paul MIHAIL și
Zamfira MIHAIL

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

«...prezența scînteietoare a lui Mihail SEBASTIAN.»

Lucia Ilieș

INDEOBȘTE ÎȘI Scriu AMINTIRILE despre o personalitate cei care au cunoscut-o bine, de aproape. Eu nu pot spune că am fost foarte bună prietenă cu Mihail Sebastian, pot mărturisi numai că aș fi vrut să fiu, și, în afară de opera lui literară pe care o prețuiesc mult, omul, alături de care am izbutit să mă apropiu de el, mi-a lăsat o impresie adîncă, de neuitat.

Vina acestei prietenii ratate a fost a mea.

Lucrurile au început așa. Cînd eram încă în liceu, el intrase în facultate și publica la „Cuvîntul” acele articole strălucitoare care i-au creat faima chiar de la debut. Tata venea acasă la prînz cu ziarul, așeza articolul pe masă în fața tactîmului meu, și ofta adînc: «Asemenea copil să fi avut norocul să am eu!» sau: «Of, de ce nu e ăsta copilul meu!». Știa, bietul tata, că eu abia aștept să sfîrșesc liceul ca să urmez Conservatorul, să ajung actriță. Sătul și descurajat de viața de scriitor din acea vreme, de scriitor inabil să-și hotărască singur drumuri catifelate, nu înțelegeam și nu înțeleg nici azi de ce dorea pentru mine o meserie care îl deprima. Poate că nădăjduia să găsesc expresii mai limpezi decît ale lui pentru ceea ce-l frămînta. Și înțilnea aceste expresii la Mihail Sebastian.

Mai tîrziu, cînd am început să scriu și eu, l-am cunoscut pe Sebastian prin Camil Petrescu, omul care mă îndemnase stăruitor și mă încurajase să fac literatură. Eram pe vremea aceea foarte timidă, paralizată de timiditate. Mă uluise și mă speriasese destul spiritul și verva lui Camil Petrescu. Acum i se adăuga promptitudinea de gîndire, spontaneitatea, prezența scînteietoare a lui Mihail Sebastian. Cred că aveam aerul de imbecilă în fața lor, lipsită de replică, și nici unul dintre ei

nu mi-ar fi acordat nici un fel de interes, dacă nu le-ar fi plăcut amândorura capitoarele pe care i le încredinșasem lui Camil Petrescu din Tinerețe, primul roman, încă nepublicat atunci.

După ce Mihail Sebastian era atât de plin de duh, de freamăt, îmi mai aduceam aminte și de cuvintele tatii...

N-am devenit ceea ce se cheamă prieteni, dar știam că mă prețuiește și el știa că îl admir. Cînd ne întîlneam din întîmplare, ne bucuram amîndoi.

O singură dată m-a vizitat. Asta se petrecea în timpul războiului. Îi mărturisisem că am scris o piesă de teatru care în acel moment nu se putea juca din pricina autoarei, nu a piesei (s-a jucat mai tîrziu, în 1945, la Teatrul Național, se numea Turneu în Provincie), și el mi-a cerut să i-o citească. I-a plăcut. Mi-aduc aminte că s-a plimbat atât de mult prin odaie după lectură, vorbind aprins și gesticulînd, încît a făcut o gaură în

covorășul de pe jos. Mama glumea mai tîrziu: «Să nu cîrpin covorul. Îl mai lăsăm pușin, ca să ne aducem aminte ce mult i-a plăcut piesa ta lui Sebastian».

Tot atunci ne-am întrebat unul pe altul dacă ne e greu să scriem teatru și ne-am spus adevărul: Amîndorura ne era mai ușor decît proză. Cu o mare seriozitate Sebastian mi-a spus atunci: «Să n-o mai declarăm față de nimeni. Trebuie să fie secretul nostru! Oamenii socot că dacă faci ușor un lucru, e el însuși ușor sau superficial. Și nu e adevărat! E numai o chestiune de mijloc. Le ai sau nu le ai!»

Am păstrat multă vreme «secretul» lui Mihail Sebastian și al meu. Cred că îl spun abia acum.

În 1942, în Martie, a murit tata. Am primit atunci de la Sebastian, pe care îl vedeam rar, o scrisoare pe care am păstrat-o și pe care o transcriu aici:

«Vineri seara

Vineri seara,

Iubită Lucia Demetrius,

Ultima dată cînd întîlnisem noua mea tîrî - m-am așezat în Decembrie sau Noiembrie - într-o dimineață, pe stradă, în fața Băncii Naționale. M-am așezat alături de ea și am vorbit tot felul de lucruri, în discreție, aproape cu teamă, - întrebări la care n-am știut cum să răspund. Simțeam că nici nu așteaptă răspunsuri. Mă întreba mai mult pentru a-mi da curaj: el, mie. Aș fi vrut să-i mulțumesc, dar nu cred că am reușit. Mă tem că niciodată n-am reușit să-i spun destul de limpede afecțiunea pe care i-o purtam.

Mă gîndesc mereu la admirabilul lui cap alb, mă gîndesc mereu la nesfîrșita lui discreție, simplitate, tăcere. Cred că ar fi avut multe lucruri să ne spună, dacă am fi știut să i le cerem. Dar d-ta le știi aceste lucruri și poate că ni le vei spune cîndva.

Voi trece să te văd într-una din aceste zile - și dacă n-am venit încă, e pentru că nu știu dacă vrei, dacă poți să primești. Crede-mă cu tot gîndul, cu toată inima, lingă D-ta și lasă-mă să te îmbrățișez frățeste.

Mihail Sebastian

Mihail SEBASTIAN»

Nu știu dacă l-am mai văzut după scrisoarea asta. Nu-mi aduc aminte multe lucruri din perioada aceea atât de neagră pentru mine, atât de nedreaptă cu el.

După trei ani, deodată, când toți respiram din adânc, cuprinși de nădejde, cercetându-ne puterile, gata să le desfășurăm, căzu ca un trăsnet vestea morții lui incredibile, absurde, vestea accidentului care îl răpusesese.

Nu puteam crede cei care ne aflam atunci într-un birou la Uniunea Scriitorilor: Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Radu Bourreanu. Și mai ales n-o puteam accepta. Prea părea împlinirea atotputernică și lipsită de noimă. La fel ca noi trebuie să fi simțit mii de cititori.

Cred că Mihail Sebastian avea atunci treizeci și opt de ani. O vîrstă la care un mare talent se rotunjește, se îndeplinește, face să răsune corzile lui cele mai adânci și, dacă a trăit evenimente capitale, — le trăise prea din plin sărmanul!, dobîn-

dește o optică asupra vieții care rodește opere mari. N-a mai scris aceste opere ale maturității Mihai Sebastian, în schimb cele ale tinereții lui, — de parcă această tinerețe ar fi știut că va fi retezată, — au avut maturitate din capul locului. Eseuri ascuțite, pătrunzătoare, cuprinzătoare, o proză plină de farmec și vibrație, piese de teatru, din păcate numai trei, scrise cu meșteșug de maestru, gândite limpede, scnteietoare ca dialog, străbătute de fulgerele unei inteligențe iuși, clădite pe pilonii unor caractere adevărate, oglindind moravurile unei societăți pe care autorul o demască și o zugrăvește cu toate tertipurile și platitudinile ei, piese în care răsare, în toate, un erou tip, aproape același, care e greu să crezi că nu e autorul însuși: visătorul ce aruncă o punte peste turpitudinile unei realități dure, către puritate, către valori absolute, îmbrăcate într-o inefabilă poezie.

Lucia DEMETRIUS

«...îmi urmez calea între muncă
și suferință...»

ÎMI SCRIA EMIL ISAC

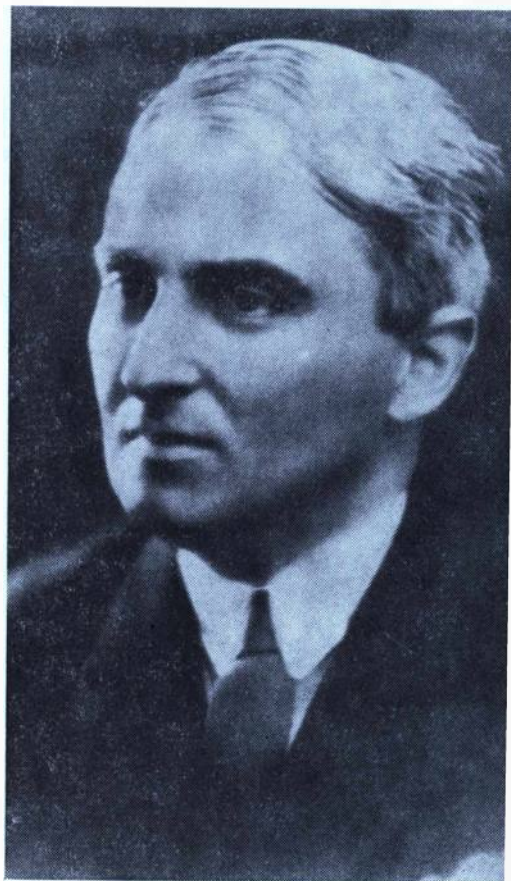
APARIȚIA COMPACTULUI VOLUM EMIL
Isac, un tribun al ideilor noi, asupra căruia sper
să pot vorbi o dată mai pe încheieturi, mi-a evocat
în toată autenticitatea lui umană pe poetul Ar-
dealului bătrîn, prezență deosebit de interesantă
și simpatice, pe vremea anilor de liceu și a stu-
denției mele, în viața culturală a Clujului. Din
vedere îl știam din 1946. De ajuns de vag însă,
întrucît îl privisem de la distanță, din balconul
sălii mari a Casei universitarilor, el aflîndu-se
pe scenă, alături de Lucian Blaga, care conferen-
ța despre Cantemir. Mai tîrziu, aveam să-l văd
în repetate rînduri la ședințele filialei clujene a
Societății Scriitorilor Români. Prezentat nu i-am
fost. Și nici nu aveam să-i fiu. N-a fost nevoie.
Într-o după amiază de iunie sau iulie, în 1948,
trezînd pe strada 1 Mai, aud un glas ce venea de
undeva, de sus: «— Stai, Micule, că viu și io!»
Peste cîteva clipe, Emil Isac era în stradă. Mă
zărise de la balconul locuinței sale, și îmi
oferea un ceas-două de hoinăreală prin oraș.

«— Te-o lăudat Blaga — au fost primele sale
cuvinte. O zis că ai talent. Da' bacalaureatul
trecutu-l-ai?»

Nu-l trecusem, mă pregăteam tocmai, pentru
proxima sesiune, din toamnă.

«— No, du-te dracului!»

Avea un fel de a vorbi franc, pînă la brutalitate,
deosebit de pitoresc. Asemenea altor inte-
lectualii ardeleni din vechile generații, amesteca
neologismele cele mai stridente cu provincialisme
și arhaisme și accentua cuvintele — anumite
cuvinte — deconcertant. Pronunța: académie, dar
zicea geniu și republică.

¹ Ion Brad, Editura „Dacia” Cluj, 1972.

Nu vorbea astfel din neglijență. Ca toți ardelenii cu carte, acorda chestiunilor de limbă un interes susținut. Era intens preocupat de puritatea limbii. Povestea la toată lumea cât se străduise (din păcate fără succes) să-l convingă pe Sadoveanu că trebuie pronunțat nu «zahăr», ci «zăhar», nu «lăcut», ci «lăcat»...

Particularitățile lexico-fonetice ale vorbirii Maestrului (astfel i se spunea) nu-mi erau necunoscute (teoriile lingvistice, da) la data când îi făceam cunoștința; ignoram, în schimb, o mulțime de alte aspecte ale personalității sale, iar viața nu i-o știam aproape de fel. Aveam să aflu, în cursul nu prea frecventelor, însă lungilor întrevederi ulterioare cu poetul, o sumedenie de lucruri interesante nu doar despre el însuși, despre trecutul său literar și civic, ci despre multe alte personalități ale culturii naționale și europene. Cunoscut pe Coșbuc, pe Vlahuță, pe Goga, pe Ady Endre, pe toți scriitorii români din propria generație, trăise la Paris, avusese prieteni la „Mercure de France“, activase încă dinainte de primul război mondial în mișcarea socialistă, fusese în raporturi amicale cu I. C. Frimu. Numele cel mai des evocat era I. L. Caragiale. Adeseori, în trecere prin Transilvania, marele dramaturg ar fi poposit nu o dată la Cluj, cutreierînd în compania tînărului prieten, cartierele preferate ale acestuia din urmă.

În anii cînd l-am cunoscut, Emil Isac nu mai era cel din vremurile lui bune. Bolnav, neputînd ieși uneori săptămîni întregi din casă, era fatal să parcurgă stări depresive, acestea exprimîndu-se într-un mod aparte, propriu temperamentului său expansiv. Avea clipe de irascibilitate, de orgoliu exacerbat, se simțea uneori persecutat. Amintirile și le înfrumuseța vizibil, fără să deformeze însă esențialul. Mindru în special de trecutul său politic, plăcîndu-i să spună că n-a activat în solda nici unui partid la putere, și nici a unei elici, Emil Isac a fost, într-adevăr, un militant consecvent, prin serisul și faptele sale civice, în serviciul democrației și al progresului. Adeziunea sa la socialism a fost deplină, edificarea noii societăți fiind împlinirea propriilor năzuințe constante.

Scriitorul și publicistul Emil Isac a fost dublat de un autentic om de cultură. Vorbea nemțește, franțuzește, ungurește perfect, știa și englezește, și avea o serioasă pregătire sociologică. Istoria, istoria artelor, literatura universală îi erau familiare. Pe scurt, un tînăr în plină formație avea ce să învețe de la Emil Isac !

În decembrie 1950 am plecat din Cluj. Din corespondența purtată cu scriitorul în anii ce s-au seurs de la această dată pînă la moartea lui, survenită în 1954, primăvara, păstrez opt scrisori, interesante, incontestabil, ca document psihologic.

D. MICU

I

Carte postală

[Recto]

Cluj, 15 Aug[ust] 1951

Dragă Micu,

Am primit rîndurile D[um]itale și mă bucur că mai există și corespondenți statornici, care n-au interes... Îmi merge greu a călca pe obiceiul meu vechi de-a nu cere, a da ! Și la urma urmelor ar trebui să cunosc și gesturi spontane, nu numai formalități, de care m-am săturat de zeci de ani. Durere, nu mă simt bine. Din pricina aceasta nu pot veni, cum era vorba, zilele aceste la București. Obişnuit de a-mi face datoria fără a prezenta... poliță, îmi urmez calea între muncă și suferință. Scrie-mi te rog, cînd poți.

Pe O. D. nu-l cunosc mai de aproape. Adresa nu i-o știu. Poate L. Bl. i-o știe.

Cu dragoste,

Emil ISAC.

[Verso]

Poetului D. Micu

Șoseaua Kiseleff nr. 10

București.

Expeditor: Emil Isac

str. 1 Mai 23

Cluj.

[Data poștei expediere]: Cluj 16 aug. 51

[Primire]:

București: 20 aug. 51

Emil Isac

II

[F. 1 r°]

Dragă Micule,

Contra interdicțiilor medicilor, care m-au oprit pentru câteva luni de-a lucra (la clinică mi s-a constatat exact boala, destul de gravă... de cord) îți răspund în câteva cuvinte. De mai multe săpt[ămîni] n-am părăsit patul, acum, pînă ce se aerisează... îți comunic, că («deși nu vreau să fiu compătimit») regret, că sînt un «leu rănit» pe care îl «vizitează» mulți, care însă sînt refuzați de cei ce [f. 2 v°] pădesc liniștea mea... În sfîrșit și Uniunea Scriitorilor și-a adus aminte de mine că mai trăiesc, mi-a trimis carnetul No. 329...

Știi ce greu cer ceva, totuși te rog — dacă poți — treci la „Editura de Stat“ (?) și roagă-l pe Silv.[ian] Iosifescu să-mi trimeată cărțile lui Caragiale. În afară de timbrele poștale cu efigia lui Caragiale n-am primit nimic! Poate meritam să-i primesc lucrările mai ales că de fapt Caragiale m-a iubit mult.

[F. 1 v°] Serie-mi cum o duci cu sănătatea! *Păzește-o!* Este supremul bun în viața noastră trecătoare din care nu rămîne decît ceea ce am creat.

Stau scrisori cu vraf, nici nu le pot ceti. Dar d[umi]tale ți-am răspuns. [...] Ioanichie nu mi-a scris nici un cuvînt. [F. 2 r°] Termin... Merge greu și scrisul unei scrisori. Cu arma la picior, cu lira în cui... așa mi s-a hărăzit soarta. Îmi vei mai scrie?

Te salut cu drag,

Emil ISAC.

*Sîmbătă, martie
1952*

Și te rog foarte discret în chestiile ce ți le scriu.

[Plicul]
[Data poștei
expediere]: Cluj 29 mart. 52 — 12
[Destinatar]: Poetului

[Primire]:
București: 21 mart. 52 — 8
[Expeditor]: E. I. Cluj
1 Mai 23.

Toy. D. Micu

București
str. Pitar Moș no. 29, ap. 11.

III

Carte postală
[Recto]

Cluj 23 Ian[uarie] 1953

Dragă Micule, avînd mîna stîngă paralizată scriu cu mare greutate. Așa încît pe această cale îți mulțumesc pentru aducerea aminte, chiar dacă este foarte rară și te rog să-mi mai scrii. [...] Aștept să fie revista literară așa cum aș dori.

Cu dragoste al D[umi]tale,

Emil ISAC.

[Verso]
Expeditor: Emil Isac

[Destinatar]: D. Micu literat

Cluj
str. 1 Mai 23
[Data poștei
expediere]: Cluj, 24 ian. 53

180
Emil Isac
București
str. Pitar Moș nr. 29
[Data poștei
primire]: București, 26 ian. 53

IV

Carte postală
[Recto]
24 febr[uarie] 1953

Dragă Micule, Ți-am primit scrisoarea și-ți mulțumesc. În ce privește ediția pentru „Bibl[ioteca] p[en]t[ru] toți“, Editura a încheiat contractul cu Miron Paraschivescu. Azi mi s-a comunicat și eu mi-am dat consimțământul. D[umnea]ta ai putea pregăti însă retipărirea multelor mele articole etc. Ce zici la idee? Cu sănătatea o duc tot prost, cu mîna stîngă neputincioasă. Scrie-mi dragă Micule cum o duci cu sănătatea, ce lucrezi, ce faci. Dragostea mea părintească să te însoțească și să aud vești cit de multe despre D[umnea]ta. Scrie-mi. Îmi face bucurie orice rînd pe care mi-l scrii. Lui Ioanichie te rog predă-i o caldă îmbrățișare.

Te salut cu drag,

Emil ISAC.

[Verso]
Expedito: Emil Isac
str. 1 Mai nr. 23
orașul Cluj.
[Data poștei
expediere]: Cluj, 25 febr. 53 — 14.

Destinatar]: D. Micu
str. Pitar Moș nr. 29
orașul București.

V

Carte postală
[Recto]
Cluj, 14 iun[ie] 1953
str. 1 Mai 23.

Dragă Micule,

Te îmbrățișez pentru lucrarea ce mi-ai trimis-o despre Coșbuc. Este una dintre cele mai bune ce le-am citit. Bravo. Nu m-am înșelat în D[umnea]ta. Starea mea tot staționară, paralizia minii stîngi nu se îndreaptă. Scrie-mi. Păstrează-ți sănătatea.

Te salut cu drag,

Emil ISAC.

[Verso]
[Adresa expeditorului]: Cluj
Regiunea Cluj
str. 1 Mai nr. 23
Expedito: Emil Isac.

[Data poștei expediere]:
Cluj, 15 iunie 53 — 20.

[Adresa destinatarului]:
Localitatea București
str. Pitar Moș nr. 29
Destinatar: D. Micu.

VI

Carte postală
[Recto]
16 sept[embrie] 1953

Dragă Micule,

Regret că n-ai venit pe la mine. După cum vezi, tot bolnav, tot în clinică... Aceasta este soarta mea. Pe lângă atâtea nenorociri, mi-a murit și... cîinele drag, pe care l-ai cunoscut și D[umnea]ta. Nu este permis să fii sensibil. Te rog mai scrie-mi. Ce păcat că „*Contemporanul*“ n-a republicat ce-am scris despre Vlaicu, cînd s-a prăbușit asemeni lui Chavez... Mi-a fost prieten bun. Am citit ce-ai scris despre Vlahuță. Cite aș putea spune și despre dînsul.

Te salută cu dragostea veche,

E. I.

[Notat în dreapta sus]
Scrișul merge greu, aproape
nici nu merge.

[Verso]

Localitatea — *București*
Str. Pitar Moș Nr. 29
Destinatar — Dumitru Micu.

[Data poștei expediere]:
17 sept. 1953 — 12
Cluj.

[Adresa expeditorului]:
Localitatea *Cluj*
str. Clinica Balneologică str. Miko 4 Salonul 7
Expeditor: Emil Isac

VII

Carte postală
[Recto]
18 oct[ombrie] 1953

Dragă Micule,

Sînt tot la spital... Acum mi se face un tratament nou. Ce m-aș bucura măcar odat', să mai pot sta în picioare... Și de astă dată îți dau acelaș[i] sfat ca totdeauna: grijește de sănătate.[...]

Te salut cu drag,

Emil ISAC

[Verso]
Expeditor: Emil Isac
str. 1 Mai nr. 23
localitatea *Cluj*.

[Destinatar]: D. Micu scriitor
str. Pitar Moș nr. 29
localitatea *București*.

[Data poștei expediere]:
Cluj, 19 oct. 53

[Data poștei primire]:
București 20 oct. 53.

VIII

[F. 1 r°]
18 No[iem]b[rie]/1953

Dragă Micule,

Mă bucur totdeauna dacă îmi scrii. Știi cu cită dragoste urmăresc — cit pot — activitatea D[umi]tale. Te rog însă, să ascuți și D[umnea]ta de sfaturile bune care ți le-ar da oricine. Ești încă tînăr și nu trebuie să respingi mîinile care vor să-ți arate calea bună.

Grijește-te! Ferește-ți sănătatea! E un sfat pe care ți-l repet pînă la banalitate.

Ieri m-a vizitat redactorul șef al „*Contemporanul*”-ui Banu, la care m-am interesat de D[umnea]ta. Am lăudat cartea despre Coșbuc alcătuită de D[umnea]ta. Dar cîte îți puteam spune eu în legătură cu Coșbuc! Nu mă supăr că ai vorbit în cîteva cuvinte numai despre mine în legătură cu Coșbuc. Unii nici atîta n-au [f. 2 v°] făcut cînd au scris despre Caragiale. *Nu este lucru cinstit*, ca acei care se ocupă de istoria literaturii, să refacă după dorința lor întîmplări din trecut.

Nu mă dor ignorările de multe ori stupide, cum n-am dat nimic nici pe laudă nici pe atacuri.

I-am amintit și redactorului șef Banu, și-ți amintesc și D[umi]tale. Luna aceasta — așa aud — se va desvălui statuia lui Ady la Budapesta. Mi s-a cerut pentru muzeul lui Ady pe care îl îngrijește Bötöni György — amintiri, documente etc. Am promis atîta cît am putut. S-ar putea publica o carte întreagă despre Ady și mine, și prietenii care îi avea. Nu sunt prea darnic cu publicări din viața mea, ceea ce pot spune este simplu: n-am merite, ci mi-am făcut datoria. Și dacă există consecvență în activitatea unui scriitor am fost totdeauna pe aceeași linie, nu cu două, ori chiar zeci de fețe cum ale unor [f. 1 v°] scriitori, care își schimbă « convingerile » ca parcă ar fi cămeși. N-am fost « progresist de ocazie » și nu mi-am murdărit condeiul scriind osanale la adresa regilor, căci m-a durut, cum mă dor și azi toate piedicile care stau în calea dezvoltării poporului meu și a tuturor popoarelor.

Mă întrebai, că criticul Ovid Crohmălniceanu de unde să se informeze de activitatea mea dintre 1930—1944? Dar nu are la dispoziție întreaga bibliotecă a Academiei? Firește, sutele de articole publicate în presa lunară, nu le poate cunoaște. Am păstrat ce-am putut, căci două războaie mondiale și « refugiul » de cinci ani, mi-a distrus foarte multe documente. Am stat de-atîtea ori în pericol de moarte, nu m-am lăudat « țigănește » cu lucrurile tragice pe care le-am suferit. [f. 2 r°] Regret mult că n-am avut prilejul, pînă ce mai puteam să fiu în afar' de pat, să-ți arăt, ca să lucrezi, atîtea evenimente din viața mea, plină de multe, multe întîmplări, de durere, și foarte puțină bucurie.

Îl vezi pe Miron? Nu sunt supărat pe dinsul, dimpotrivă mă interesează soarta lui, și l-am apreciat așa cum merita! Are pe lingă talent și « nervul literar », care lipsește la cei mai mulți dintre contemporanii lui. În ce privește pe H. L., am nu numai considerație față de talentul ce-l are, dar este un om care-nțelege suferința altuia. Și anul trecut a făcut ca să mi se trimeată un medic de seamă, și anul acesta a intervenit ca să primesc medicamente. Cred că vor sosi. Ce soartă tristă, să cerșești după medicamente! Scrie-mi mai des!

Vezi, ți-am scris chiar destul!

Cu dragostea veche al D[umi]tale,

Emil ISAC.

[Notat ca P. S. pe f. 1 r°]

Trimete-mi cartea cu articolele D[umi]tale despre Coșbuc despre care am citit.

[Plicul]

[Destinatar]: D. Micu poet și scriitor
str. Pitar Moș nr. 29

Localitatea București.

[Data poștei]: Cluj, 18 noe. 53.

[Adresa expeditorului]:
Localitatea Cluj
str. 1 Mai nr. 23
Expeditor Emil Isac.
București, 21 noe. 51.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(octombrie — decembrie 1972)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

Boroianu (Constantin) — La adormirea lui Lucian Blaga. „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 178—181.

ALECSANDRI (V.)

Alexandrescu (Sică) — Sică Alexandrescu despre lupta pentru direcția Teatrului Național (acum 90 de ani). [Scrisoare către Dimitrie Sturza din 1881.] „*Astra*“, VII, nr. 10 (77), octombrie, 1972, p. 10.

ARGHEZI (T.)

*** — *Ce-a mai rămas*. [Versuri.] „*Contemporanul*“, nr. 50 (1361), vineri 8 decembrie, 1972, p. 1.

*** — *Masca lui. Inscripție pe o carte de bibliofil (avut). Dedicatie de mecenat. Din La Bruyère*. [Versuri.] „*Contemporanul*“, nr. 52, (1363), vineri 22 decembrie 1972, p. 1.

*** — *Stinge și aurul*. [Versuri.] „*Contemporanul*“, nr. 45 (1356) vineri 3 noiembrie 1972, p. 1.

Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicatie pe *Icoane de lemn*.] „*Tomis*“, VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

B

BASILESCU (N. I.)

Ciurdariu (M.) — Un junimist uitat: N. I. Basilescu (1868—1904) (Scrisori inedite de la Titu Maiorescu) [Patru scrisori către T. Maiorescu din anii 1893—1904.] „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom 21, nr. 4, 1972, p. 701.

BIANU (Ion)

vezi: Rebreanu, Liviu (Gheran, Nicolae).

BLAGA (Lucian)

Căprariu (Al.)

Curticeanu (Mircea) — Lucian Blaga, inedit. Corespondență cu Ion Breazu (I, II) [Optsprezece scrisori din anii 1936—1938.] „*Tribuna*“, anul XVI, nr. 49 (833), 7 decembrie 1972, p. 4; nr. 50 (834), 14 decembrie 1972, p. 4.

Gruia (Basil) — Blaga, cercetător și bibliotecar. [Fișe științifice din anii 1951—59 când Blaga funcționează la Biblioteca Academiei — Filiala Cluj și la Secția de Istorie literară și folclor.] „*Steaua*“, XXIII (19) serie nouă, 1—15 octombrie 1972, pp. 24—25.

Oprea (Al.) — [Opt scrisori către Oscar Walter Cisek din anii 1925—1928.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 102—111.

- BOGREA (Vasile)
Firan (Fl.) — Din corespondența revistei „*Ramuri*”. [Două scrisori către Ș. Făgețel din anii 1923, 1924.] „*Ramuri*”, IX, nr. 10 (100), 15 octombrie 1972, p. 17.
- BOLINTINEANU (Dimitrie)
Alexandrescu (Sică) — Sică Alexandrescu despre... Dimitrie Bolintineanu. [Chitanță semnată de D. Bolintineanu în mai 1871, pentru suma obținută la un spectacol dat de Teatrul Național în beneficiul său.] „*Astra*”, VII, nr. 11 (78), noiembrie 1972, p. 10.
- BRĂESCU (Gh.)
Tănăsescu (Manuela) — *Poker-surprise* — satiră în 3 acte. „*Manuscriptum*”, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 74—91.
- BREAZU (Ion)
vezi: Blaga, Lucian (Căprariu, Al.; Curticeanu, Mircea).
- BRESLAȘU (Marcel)
*** — *Cintec de caterincă. Zodiace. La un avar*. [Versuri.] „*Contemporanul*”, nr. 42 (1353), vineri 13 octombrie, 1972, p. 3.

C

- CANTACUZINO (Stolnicul Constantin)
Boia (Lucian) — Un document de cancelarie în arhive budapestane. „*Manuscriptum*”, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 156—157.
- CARAGIALE (I. L.)
Teodorescu (Al.) — 3 scrisori inedite de Caragiale. [O scrisoare adresată în anul 1898 redactorilor „*Evenimentul*”-ui și alta din 1912 către Ibrăileanu.] „*Convorbiri literare*”, nr. 22, 30 noiembrie 1972, p. 10.
Vezi: Vlahuță, Al. (Oprescu, Horia).
- CĂLINESCU (G.)
Bălu (Ion) — G. Călinescu despre: *Istoria literaturii române (compendiu)*. [Două scrisori către M. Sadoveanu și editorul Gh. Mecu din anii 1943—1944.] „*Cronica*”, VII, nr. 43 (351), vineri 27 octombrie 1972, p. 9.
Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicație către E. Lovinescu pe un volum *Viața lui Mihai Eminescu*.] „*Tomis*”, VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.
- CIPARIU (Timoteu)
Vezi: Hașdeu, B. P. (Nițu, Valeriu).
- CISEK (Oscar Walter)
Oprea (Al.) — [Patru scrisori către Lucian Blaga din anii 1925—1928.] „*Manuscriptum*”, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 102—111.
- COCEA (N. D.)
Florescu (Nicolae) și
Tatomir (Virgil) — N. D. Cocea împotriva monarhiei. [Referate și note informative ale Prefecturii poliției în legătură cu tipografia „Poporul” și fragmente din piesa *Sub coasa morții*.] „*Manuscriptum*”, III, nr. 4, (9), 1972, pp. 17—27.
- COȘBUC (George)
Vezi: Vlahuță, Al. (Oprescu, Horia).

D

- DAVILA (Al.)
Panaitescu (Dumitru D.) — Jurnal intim (IV). „*Manuscriptum*”, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 140—155.

E

EFTIMIU (Victor)

*** — *Mărire Patriei*. [Versuri.] „*România literară*“, V, nr. 49, joi 30 noiembrie 1972, p. 1.
*** — *Noiembrie. În suflet simt ceva ce nu mai este*. [Versuri.] „*Luceafărul*“, nr. 49 (553), sâmbătă 2 decembrie 1972, p. 3.

*** — *S-a stins un dor*. [Versuri.] „*Contemporanul*“, nr. 49 (1360), vineri 1 decembrie 1972, p. 1.

Firan (Fl.) — Victor Eftimiu în corespondență cu revista „*Ramuri*“ [Zece scrisori către Ș. Făgețel din anii 1910—1932.] „*Ramuri*“, IX, nr. 12 (102), 15 decembrie 1972, p. 19.

Firoiu (N.) — Ultimul interviu al lui Victor Eftimiu. „*Viața românească*“, XXV, decembrie, nr. 12, pp. 136—137.

Oprescu (Horia) — Șaizeci de ani în slujba literaturii. [Fragment dintr-o scrisoare datată 30 mai 1925.] „*Luceafărul*“ XV, nr. 49 (553), sâmbătă, 2 decembrie 1972, p. 3.

EMINESCU (Mihai)

Bucur (Marin) — Ondulațiunea ritmică. [Traducere din tratatul lui Theodor Röttscher, *Artă reprezentativă dramatică*.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9) 1972, pp. 10—16.

F

FĂGEȚEL (Șaban)

Vezi: Bogrea, Vasile; Eftimiu, Victor; Gusti, Dimitrie; Pârvan, Vasile (Firan, Fl.).

Vezi: Topîrceanu, G. (Curticeanu, Mircea).

G

GÂRLEANU (Emil)

Ursu (G. G.)

Zeletin (C. D.) — Societatea literară „Academia Birlădeană“. [Facsimilul scrisorii prin care E. Gârleanu, D. Nanu, A. Mîndru și C. Moldovanu îl numesc pe G. Tutoveanu în Comitetul de redacție al revistei „*Făt Frumos*“ (1906).] „*România literară*“, V, nr. 47, joi, 16 noiembrie 1972, p. 7.

GHERGHINESCU (Vania)

*** — Opera de valoare răspunde unei necesități etice și estetice. „*Astra*“, VII, nr. 10 (77), octombrie 1972, p. 12.

GHICA (Ion)

Liu (Nicolae) — Ion Ghica către Grigore Alexandrescu. Prima scrisoare literară. „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 31—37.

Alexandrescu (Sică) — Sică Alexandrescu despre lupta pentru direcția Teatrului Național. [Două scrisori traduse din limba franceză, adresate în anul 1881 lui I. Stăncescu.] „*Astra*“, VII, nr. 10 (77), octombrie 1972, p. 10.

GUSTI (Dimitrie)

Firan (Fl.) — Din corespondența revistei „*Ramuri*“. [Treis scrisori către Ș. Făgețel din anii 1941—43.] „*Ramuri*“, IX, nr. 10 (100), 15 octombrie 1972, p. 17.

H

HASDEU (B. P.)

Nițu (Valeriu) — B. P. Hasdeu către T. Cipariu. [4 scrisori: 28 iulie 1870; 12 aprilie 1881; 31 mai 1881; 19 septembrie 1881 și 23 mai 1882.] „*Vatra*“, serie nouă, II, nr. 20 (11) 20 noiembrie 1972, p. 17.

HERESCU (N. I.)

Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicație în versuri pe un volum din *Lirica latină*.] „*Tomis*“, VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

HOLBAN (Anton)

Florescu (Nicolae) — Anton Holban sau prelungirea existenței în operă. [Fragmente de scrisori din perioada 1931—1938.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9) 1972, pp. 130—138.

I

IBRĂILEANU (G.)

Vezi: Caragiale, I. L. (Teodorescu, Al.)

IOSIF (Șt. O.)

Oprescu (Horia) — «...n-am să scap teafăr din anul acesta 1913!» [Scrisoare către Mihail Sadoveanu.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, p. 183.

ISAC (Emil)

Popa (Gheorghe) — Emil Isac și Ady Endre. [Două scrisori de la Emil Isac către Gh. Popa din 1936.] „*Vatra*“, serie nouă, II, nr. 21, 20 decembrie 1972, p. 8 și p. 21.

K

KOGĂLNICEANU (Mihail)

Paradais (Claudiu) — Din istoricul pinacotecii ieșene. Ordonanța nr. 15.480. [Referat al lui Mihail Kogălniceanu din 22 noiembrie 1860 către Al. I. Cuza și o scrisoare a aceluiași către Costache Dasiade, 11 decembrie 1860.] „*Cronica*“, VII, nr. 42 (350), vineri 20 octombrie 1972, p. 7.

L

LABIȘ (Nicolae)

Bogdăneț (Valeriu) — Inima mea se duce odată cu poesia. [Patru scrisori N. Labiș către V. Bogdăneț din iulie 1951 — tabăra Vălenii de Munte.] „*Ateneu*“, IX, nr. 12 (101), decembrie 1972, p. 6.

Olinescu (Boris) — Fulg. [Versuri memorizate în anul 1953 de actorul Boris Olinescu.] „*Astra*“, VII, nr. 12 (79), decembrie 1972, p. 9.

LOVINESCU (E.)

Vezi: Călinescu, George (Cioroiu, Constantin).

LUCACIU (Vasile)

Rusu (M. N.) — Scriitorii și *Memorandum*-ul. V. Lucaciu către V. A. Urechia. [Scrisoare din 1895.] „*Transilvania*“, nr. 7, 1972.

M

MAIORESCU (Titu)

Ciurdariu (M.) — Un junimist uitat: N. I. Basilescu (1868—1904) (Scrisori inedite de la Titu Maiorescu). [Două scrisori din anii 1893—1904.] „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom 21, nr. 4, 1972, pp. 701.

MAIORESCU (Titu)

Filimon (Domnica) — T. Maiorescu din *Epistolarium* IV, V, VI. [Trei scrisori din anul 1861 către I. Zalomit, Niculeanu și tatăl său.] „*Convorbiri literare*“, nr. 19, 15 octombrie 1972, p. 10; [Trei scrisori către tatăl său din 1861.] „*Convorbiri literare*“, nr. 20, 30 octombrie 1972, p. 10. [O scrisoare către Rosetti din anul 1861 și alta către Căpreanu din anul 1862.] „*Convorbiri literare*“ nr. 21, 15 noiembrie 1972, p. 10.

Vezi: Xenopol, A. D. (Zub, Al.).

MUREȘANU (Iacob)

Bodea (Cornelia) — Iacob Mureșanu interogat de poliția habsburgică. [Dosar.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9) 1972, pp. 112—123.

P

PALLADY (Theodor)

Georgescu (I. L.) — Versuri. „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 170—173.

PÂRVAN (Vasile)

Firan (Fl.) — Din corespondența revistei „*Ramuri*“. [O scrisoare către Ș. Făgețel din 12 iunie 1911.] „*Ramuri*“, IX, nr. 10 (100), 15 octombrie 1972, p. 17.

Zub (Al.) — Vasile Pârvan — publicistul. La „*Viața Românească*“. [Fragmente din scrisorile către Traian Bratu din anul 1908.] „*Ateneu*“, IX, nr. 10 (99), octombrie 1972, p. 12.

PERPESSICIUS

Brezu (Constandina) — *Fatma sau Focul de paie* — roman neterminat. „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 64—71.

PETRESCU (Camil)

Gioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicație către prof. G. Antonescu pe volumul de teatru *Mitică Popescu*.] „*Tomis*“, VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

PETRESCU (Cezar)

*** — Texte inedite: *Despre Maupassant*; *Maupassant*: Contes de jour et de la nuit, 300 p. *Despre Sandu Aldea și „Sămănătorul“*. Mihail Sadoveanu: Duduia Margareta. *Despre soartă. Impresii și amintiri la moartea unei mătuși*. [Din anul 1906—1908.] „*Viața Românească*“, XXV, nr. 11, noiembrie 1972, pp. 59—70.

POPOVICI (D.)

*** — Regele din Propontide. [Fragment din piesa cu același nume.] „*Tribuna*“, XVI, nr. 48 (832), 30 noiembrie 1972, p. 7.

R

RAȘCU (I. M.)

*** — Versuri inedite. *Improvizații*. [Datată 1967, mai.] „*România literară*“, V, nr. 50, joi, 7 decembrie 1972, p. 7.

REBREANU (Liviu)

Cantacuzino (Ion) — Trei variante de Liviu Rebreanu pe tema „Ghinionul“. [Fragmente dintr-un monolog nepublicat.] „*România literară*“, V, nr. 45, joi 2 noiembrie 1972, p. 15.

Gioroiu (Constantin) — Autografe. [O dedicație către editorul Oaneanu pe un volum al *Răscoalei* — prima ediție.] „*Tomis*“, VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

Dumitrescu (Valeria) — Apostol Bologa — Pagini inedite. „*Steaua*“, anul XXIII (19) serie nouă, 1—15 octombrie 1972, pp. 12—13.

Gheran (Nicolae) — La semicentenarul *Pădurii spinzuraților*. [Însemnări inedite din laboratorul romanului și scrisoare către Ion Bianu.] „*Steaua*“, XXIII (19) serie nouă, 1—15 octombrie 1972, pp. 9—11.

S

SADOVEANU (Mihail)

Vezi: Călinescu, G. (Bălu, Ion).

SION (Antohi)

SION (Teodor)

Cioculescu (Șerban) — Documente — Sau ambiție și iubire. [Documente și însemnări ale celor doi frați Sion.] „*România literară*“, V, nr. 42, joi 12 octombrie 1972, p. 7.

STOIKA (Constantin T.)

Ceașescu (Gh.) — Constantin T. Stoika. Comemorarea a 80 de ani de la naștere — *Lucrețiu: De rerum natura. Triumful spiritului*. [Traducere] VII. *Alte traduceri. Spre o literatură sănătoasă prin traduceri din poezia latină*. [Fragment] „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom 21, nr. 4, 1972, pp. 713—716.

T

TEODOREANU (Ionel)

Cristev (Diana) — *Autoportret; Poarta albastră; Tristețe* [Poeme.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 56—63.

TEODOREANU (Păstorel)

*** — *Cenaculului* [Versuri] „*Tribuna*“, XVI, nr. 41 (825), 12 octombrie 1972, p. 14.

TOPÎRCEANU (G.)

Curticeanu (Mircea) — Două scrisori către C. Ș. Făgețel. [Din anii 1911 și 1929.] „*Echinox*“, IV, nr. 10, octombrie 1972, p. 22.

V

VIANU (T.)

*** — Texte inedite. *Stilul naturii și stilul artei. Formele artei. Funcțiunea artei. Ce știm despre cărți*. [Conferințe ținute în anii 1933, 1937, 1963.] „*Secolul 20*“, nr. 5 (136), 1972, pp. 9—26.Papadima (Ovidiu) — *Glossa* lui Eminescu. [Caiet de seminar.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 38—41.Țundrea (Iulius) — *Eminescu. O altă imagine a lumii. Celebrînd cartea*. [Conferințe radiofonice.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 45—48.

VINEA (Ion)

Brezu (Constandina) — « Niciodată nu te desminți... » Maxime. „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 54, 55, 72, 101, 169, 176, 185.

VLAD-DELMARINA (Victor I.)

*** — Corespondență inedită. [Două scrisori din Arhivele Statului din Sibiu.] „*Orizont*“, XXIII, serie nouă, nr. 31 (249), joi 30 noiembrie 1972, p. 3.

VLAHUȚĂ (Al.)

Oprescu (Horia) — Vechi prieteni: Vlahuță, Caragiale, Coșbuc... [Însemnări și o poezie de Al. Vlahuță din anul 1910.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, p. 182.

VOICULESCU (V.)

*** — Inedit? [Versuri.] „*Orizont*“, XXIII, serie nouă, nr. 27 (245), joi 2 noiembrie 1972, p. 7.*** — *Poetul Novalis*. Conferință la Radio. „*Steaua*“, XXIII, serie nouă, nr. 22, 16—30 noiembrie 1972, pp. 10—11.

VORONCA (Ilarie)

Roll (Ștefan) — Ilarie Voronca — inedit. Fragmente. [Versuri traduse din limba franceză de Ștefan Roll.] „*România literară*“, V, nr. 51, joi 14 decembrie 1972, p. 19.

X

XENOPOL (A. D.)

Zub (Al.) — Xenopol-Maiorescu, scrisori inedite (I, II). [Din anul 1867.] „*Convorbiri literare*“, nr. 23, 15 decembrie 1972, p. 10; [Opt scrisori din anii 1869—1897.] „*Convorbiri literare*“, nr. 24, 30 decembrie 1972, p. 10.

Manuela TĂNĂSESCU

Iconografic

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Vasile Alecsandri (157,158); Costache D. Aricescu (32, 33); Nicolae Bălcescu (9, 13); Panait Cerna (48); Ilarie Chendi (129, 143); Pompiliu Constantinescu (78, 82); Lucia Demetrius (174); Henrietta Eminovici (162, 163); A. G. Golescu (40, 41, 42); Eugen Ionescu (151, File de album); Nicolae Iorga (147); Antim Ivireanul (170, 171); Titu Maiorescu (165); Thomas Mann (160); Gib. I. Mihăescu (117, 118, 119); Cincinat Pavelescu (133); Camil Petrescu (12); C. A. Rosetti (29, 30); Mihail Sebastian (175); Tudor Vianu (85).

FOTOGRAFII: Costache D. Aricescu (32, 36); Eusebiu Camilar (124, 127); Otilia Cazimir (120, 124, 127); Panait Cerna (46); Ilarie Chendi (129, 139); Constantin Ciopraga (124, 127); Pompiliu Constantinescu (77); Dumitru Corbea (124); Ion Creangă (124); Ion Dumitrescu (92); Zoe Dumitrescu-Bușu-

lenga (93); Alexandrina Ghica (44); Ion Ghica (17, 22); Octavian Goga (138); D. Ignea (124); Eugen Ionescu (File de album); Nicolae Iorga (146, 147); Emil Isac (177); G. Istratie (124); Panait Istrati (51); George Lesnea (124); Titu Maiorescu (165); Claudia Millian (104); Ion Minulescu (104); Cincinat Pavelescu (133); Florin Mihai Petrescu (124); Liviu Rebreanu (97, 104); Mihail Sadoveanu (coperta a IV-a); Mihail Sebastian (174); Nicolae Țafomir (124); Tudor Vianu (84, 88, 89, 92, 93).

DESENE: Anonimi: Nicolae Bălcescu (coperta I), Gh. Magheru (19), Thomas Mann (159); Eugen Ionescu (File de album); Silvan — Pompiliu Constantinescu (75), Panait Istrati (50).

Fotografiile din acest număr sînt realizate de Magdalena Buză.

Creșterea colecțiilor

(octombrie — decembrie 1972)

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA FILIALA CLUJ

Manuscrise și tipărituri vechi:

Manuscrise românești:

Miscelaneu religios de la Niertia, sec. XVII.

Ermologhion, Juc, 1767; copist: Vasile Munteanu.

Teologie moralicească, Urișul de Jos, 1795.

Rînduiala slujbelor canonice, sec. XVIII.

Acatist, sec. XVIII.

Octoih, sec. XVIII.

Plutarh nou..., tom. 5, sec. XIX; copist:

Teodor Nica.

Methodul Pedagogiei, 1850; copist: Ioan Teslovan.

Fondul Al. Viciu:

a) — manuscrise:

— *Flori de cîmp. Doine și strigături...*

— *Culegere cu notațiuni și Glosar.*

— *Însemnări din manuscrisul de la Niertia.*

— *Materiale folclorice: cîntece, poezii populare etc.*

— *Material onomastic și toponimic.*

— *Material onomastic adunat prin elevi*

— *Însemnări despre românii istrieni și graiul lor.*

— *Material folcloric privind pe istro-români și Glosar.*

b) — corespondență: I. Bianu, E. Botta, A. Gorovei, G. Weigand.

Carte românească veche:

Ceaslov, Blaj, 1778.

Micu, Samuil, *Propovedanie sau învoățături la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj, 1784.

Philippide, Dimitrie, *Istoria României*, Tom. I, partea I, Lipsca, 1816 (în grecește).

Vulcan, Samuil, *Cartea prea luminatului episcop...*
Oradea, 1824.

Caian, Demetrie, *Predică despre statul militaresc și semnele lui de învingere*, Blaj, 1827.

I. GABOR

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE STAT

Manuscrise:

Cunțan, Maria — versuri: *Grai de mamă; Pe drum spre casă; Mă duc; De ziua nașterii; Celei ce s-a dus; Copii săraci; De ce?; Pe urmădar...; Tovarășii; Călătorul; Adelinei; Blestemuri vechi; Parastas; La moară.*

Ilieșu, Iustin (folclor): *Doine; Bocete adunate din munții Rodnei; Basme.*

Mușatescu, Tudor: *Sendrofia (O soarea)*. Comedie într-un act, un prolog și un epilog.

Manuscrise românești:

Pomelnicul bisericii din satul Reci, 1804.

Pomelnicul bisericii Scăueni, 1809.

Correspondență:

Ovid Densusianu, Victor Eftimiu, Gh. Folescu, Octavian Goga, Perpessiciu, Vasile Voiculescu, Alexandru Xenopol, Mario Rocques.

Carte românească veche:

Meletie Sirigu, *Întîmpinare la principiile catolice* (lb. greacă), București, 1690.

Octoih; București, 1792.

Triodion; Buda, 1816.

Alecsandri Vasile: *Doine și lăcrămioare*, ed. a II-a, Iași, 1863. (Cu dedicația autografă a autorului.)

Pastels, poésies roumaines de... traduites en vers français par George Bengesco. Bruxelles și Paris, 1902. Ediție bibliofilă, exemplar nr. 4.

Incunabile:

Nicolaus de Lyra, *Postilla super actus apostolorum*. Mantua, 1480.

Platina: *Liber de vita Christi ac pontificum*. Nürenberg, 1481.

VIORICA SECĂRESCU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuserise:

Pompiliu Constantinescu: *Tudor Arghezi* — (monografie).

Cronici la: M. Sadoveanu — *Țara de dincolo de negură*; *Hanul Ancuței*; L. Blaga — *Meșterul Manole*; Ion Pillat — *Biserica de altădată*; C. Baltazar — *Biblice*; F. Aderca — *Femeia cu carnea albă*; Gib. I. Mihăescu — *La Grandiflora*.

Oscar Walter Cisek: *Pirjolul* — roman în limba germană (12 caiete).

I. Vineanu: *Poama crudă* (piesă) — traducere.

M. Blecher: *Înimi cicatrizate*.

Acte personale — Pompiliu Constantinescu: Citație la procesul lui M. Eliade — 14. II. 1938; adresă de numire ca secretar la Direcția mișcării culturale — 24. XI. 1934; certificate de absolvire a școlii elementare (1912), și a liceului (1920), a Facultății de filologie (1924); ordin de numire ca profesor la Cîmpina (1926).

Correspondență:

Gala Galaction (scrisori-jurnal, 1902), E. Lovinescu, Perpessicius, Camil Baltazar, Iulian Vesper, Al. Rosetti, Ion Pas, Toma Stelian.

Fotografii:

Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, T. Arghezi, Șerban Cioculescu, Camil Baltazar, P. Comarnescu (foto-grup), E. Lovinescu, T. Vianu, E. Jebeleanu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu (foto-grup).

VIORICA CĂLNICEANU

The second "Manuscriptum" issue for 1973 begins with several documents on the 1848 revolution — a historic moment which has acquired special poignancy in the Romanian people's consciousness during the last decades.

The writer Mihnea Gheorghiu signs a preface for the testimonies and letters written by most prominent personalities of those times, such as C. A. Rosetti, Ion Ghica and A. G. Golescu, the last one of these writing to general Tell and to Eliad. We also ought to mention the Journal signed by C. D. Aricescu — who was a witness of the events — and a letter of C. Negri's related to the Union of the Principalities. The whole of this material represents an important contribution, occasioned by the 125 years which have passed since the 1848 movements, and it emphasizes the writers' part in the development of the events.

The choice of texts in the columns: Poetry, Prose, Criticism offers the surprise of some verses by Panait Cerna written while studying at Leipzig, of a story by Panait Istrati, and of an analysis of Eminescu's poem called The Epigones written by the critic Pompiliu Constantinescu when being an undergraduate.

The literary relationships between our country and foreign countries are represented by professor Eric Tappe's correspondence from London called Vasile Alecsandri at the British Museum and by a letter of Thomas Mann's found in a private collection.

We could say that the three groups of subjects mentioned above

Le deuxième numéro de „Manuscriptum", de 1973, commence par une série de documents concernant la révolution de 1848 — moment historique qui a acquis les dernières décennies, un important relief dans la conscience du peuple roumain.

L'écrivain Mihnea Gheorghiu préface cette série, constituée de témoignages et de correspondance, signés par des personnalités de première main, de l'époque, tels C. A. Rosetti, Ion Ghica et A. G. Golescu, le dernier s'adressant au général Tell et à Eliad. Des pages de Journal, appartenant à C. D. Aricescu — témoin oculaire des événements en question — de même qu'une lettre de C. Negri, à propos de l'Union des Principautés roumaines, s'y ajoutent. Tout ce matériel représente une importante contribution, causée par les 125 années qui ont passé depuis les mouvements de 1848, relevant la participation des écrivains au déroulement des événements.

Le choix de textes des rubriques: Poésie, prose, critique, présente la surprise de certains vers de Panait Cerna datant de la période de ses études à Leipzig, celle d'un récit de Panait Istrati, et celle d'une analyse des Epigones de Eminescu, faite par le critique Pompiliu Constantinescu lors de ses études universitaires.

Les contacts littéraires entre notre pays et l'étranger sont représentés par une correspondance de Londres provenant du professeur Eric Tappe, intitulée Vasile Alecsandri au British Museum, de même que par un témoignage épistolaire de Thomas Mann, appartenant à une collection particulière.

Nous pouvons dire que les trois séries de matériels déjà présentes

„Manuscriptum“ Nr. 2, 1973, beginnt mit einer Reihe von Dokumenten zur Revolution von 1848 — einem historischen Moment, das in den letzten Jahrzehnten besonders tief ins Bewusstsein rumänischen Volkes eingedrungen ist.

Der Schriftsteller Mihnea Gheorghiu zeichnet das Vorwort zu dieser Reihe, die Bekenntnisse und Korrespondenz erstrangiger Persönlichkeiten enthält: C. A. Rosettis, Ion Ghicas und A. G. Golescus; letzterer schreibt General Tell und Eliad. Es folgen Teile aus dem Tagebuch von C. D. Aricescu — dem Augenzeugen jener Ereignisse — und ein Brief C. Negris über die Vereinigung der rumänischen Fürstentümer. Dieses Material ist ein bedeutsamer, der 125. Wiederkehr der 48-er Revolution gewidmeter und hebt die Rolle der Schriftsteller in jener Periode hervor.

Die Textauswahl der Rubriken: Poesie, Prosa, Kritik überrascht den Leser mit Versen aus der Leipziger Periode Panait Istratis, mit einer Analyse des Eminescu-Gedichtes Die Epigonen, die der Kritiker Pompiliu Constantinescu in seiner Studentenzeit geschrieben hat.

Die literarischen Kontakte zwischen unserem Lande und dem Ausland werden veranschaulicht durch eine Korrespondenz aus London von Professor Eric Tappe (V. Alecsandri im British Museum betitelt) und durch Briefbekenntnisse Thomas Manns, die einer Privatsammlung entnommen wurden.

Es kann behauptet werden, dass diese drei Kategorien von Materialien den Kern der vorliegenden Nummer des „Manuscriptums“ bilden.

Второй номер журнала «Манускриптум» начинается рядом документов, касающихся революции 1848 года, этого исторического момента, который за последние десятилетия ярко отразился в сознании румынского народа.

В своем предисловии, писатель Михня Георгиу представляет нашему вниманию признания и корреспонденцию выдающихся личностей этой эпохи, какими были К. А. Росетти, Ион Гика и А. Г. Голеску — последний в письмах к генералу Теллю и Элиаду. К этому следует прибавить страницы из Дневника К. Д. Арическу, который был очевидцем этих событий, а также и письмо К. Негри по поводу присоединения Княжеств. В связи со 125-летием со времени революционного движения 1848 года, этот материал является ценным вкладом, доказывающим участие писателей в разворачивании этих событий.

Тексты по разделам: поэзия, проза, критика поражают нас стихотворениями Панайта Черны, написанными им в период студенчества в г. Лейпциге, рассказом Панайта Истрате, а также критикой стихотворения Эпигоны Михая Эминеску, написанной Помпилием Константинеску, так же в студенческие годы.

В области литературы, связь между нашей страной и заграницей отмечается перепиской с проф. Эриком Таппе из Лондона, озаглавленной В. Александри в Британском музее, а так же посланиями Томаса Манна, принадлежащими частной коллекции.

represent the central part of this "Manuscriptum" issue. However, there are several additional documents among which the memories of some of Tudor Vianu's assistants and disciples, such as: Șerban Cioculescu, Al. Dima, Edgar Papu and Zoe Dumitrescu-Bușulenga who write about the learned professor. There are also an analysis of the prose writer Gib. I. Mihăescu's creative laboratory, some travel notes by Liviu Rebreanu, Ilarie Chendi's letter writing, and poet Otilia Cazimir's paper on O'Neill's play *Desire Under the Elms*. Of particular interest are « An Instigator's Documents » on the impact of Nicolae Iorga's ideas on the peasants during the 1907 uprising.

The summary is completed by two « corrections » concerning Mihai Eminescu (a letter of the poet's sister, Henrieta Eminovici) and a document Titu Maiorescu. A new column called Sentimental Records is dedicated to the relationships between writers at different moments in their lives.

As it is noticed, almost all periods of Romanian literature are included in the documents this issue of the magazine provides. We can also add the Bibliographical Catalogue of the documents unpublished before which appeared in the literary press last term, a review of editions, a very suggestive iconography and a useful reference to the increase of collections in the main archive stocks.

Dragoș VRÂNCEANU

Writer, Visiting Profesor at the University of Urbino (Italy)

forment la partie centrale du présent numéro de „*Manuscriptum*”. Autour de ce noyan gravite toute une gamme de témoignages documentaires. Nous voulons mentionner les souvenirs de certains collaborateurs et disciples de Tudor Vianu, tels Șerban Cioculescu, Al. Dima, Edgar Papu et Zoe Dumitrescu-Bușulenga, des témoignages concernant l'érudit professeur, l'analyse du laboratoire de création du prosateur Gib. I. Mihăescu, le journal de voyage de Liviu Rebreanu, l'épistolaire de Ilarie Chendi et un référent de la poétesse Otilia Cazimir sur la pièce de O'Neill, *Le Désir sous l'orme*. Un intérêt tout particulier présente un « Dossier d'instigateur » concernant l'écho des idées de Nicolae Iorga au sein des masses paysannes pendant la période de l'émeute de 1907.

La table des matières est complétée par deux « restitutions » à propos de Mihai Eminescu (une lettre de la sœur du poète, Henrieta Eminovici) et un document Titu Maiorescu. Une nouvelle rubrique, *Archive sentimentale*, est dédiée aux relations des écrivains, à différentes époques de leur vie.

À ce qu'on peut voir, les documents que ce numéro de la revue met à notre disposition comprennent plusieurs époques de la littérature roumaine, à part le *Fichier bibliographique* des inédits parus le trimestre précédent dans la presse, une chronique des éditions, une suggestive iconographie et une utile mise en évidence de l'augmentation des collections des principaux fonds d'archive.

Dragoș VRÂNCEANU

écrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

Darum kreist jedoch eine ganze Reihe von dokumentarischen Texten. Hier wollen wir erwähnen die Erinnerungen von Mitarbeitern und Schülern des Gelehrten Tudor Vianu: Șerban Cioculescu, Al. Dima, Edgar Papu und Zoe Dumitrescu-Bușulenga, die Analyse des Schaffensprozesses beim Prosaschriftsteller Gib I. Mihăescu, das Reisejournal Liviu Rebreanu, Briefe von Ilarie Chendi und das Referat der Dichterin Otilia Cazimir zu O'Neills Theaterstück Gier unter Ulmen. Von besonderem Interesse ist ein «Aufwiegler-Dossier» über den Anklang von Nicolae Iorgas Ideen in den Reihen der Bauernmassen zur des Aufstandes von 1907.

Der Inhalt wird ergänzt durch einen Brief von Eminescus Schwester, Henrieta Eminovici, und durch ein Titu Maiorescu-Dokument. Eine neue Rubrik — Gefühlsarchiv — ist den Beziehungen zwischen den Schriftstellern in verschiedenen Lebensabschnitten gewidmet.

Wie man sieht, beziehen sich die in dieser Zeitschriftennummer veröffentlichten Dokumente auf fast alle Perioden der rumänischen Literatur; dazu kommen noch der Zettelkasten der im vergangenen Trimester in der literarischen Presse veröffentlichten unbekannten Schriften, eine Chronik der Ausgaben, eine suggestive Ikonographie und eine nützliche Bestandaufnahme über das Anwachsen der Sammlungen in den wichtigsten Archiven.

Dragoș VRÂNCEANU

Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

Можно сказать, что эти материалы являются существенной частью настоящего номера «Манускрипtum». Кроме того, здесь дана и целая гамма документов, среди которых отмечаем воспоминания о просвещенном проф. Тудоре Виану, его сотрудников и последователей, как напр.: Шербан Чокулеску, Ал. Дима, Эдгар Пану и Зоя Думитреску-Бушунга; анализ творчества прозаика Жиб. И. Михасеску, путевые заметки Лиану Ребряну, эпистолы Илария Кенди и доклад поэтессы Оттилии Казимир о пьесе О' Нилля — *Любовь под вязами*. Особы интерес представляет «Дело подстрекателя» в связи с откликами на идеи Николая Йорги среди крестьянских масс в период восстания 1907 года.

Содержание дополняется двумя «восстановительными» документами о Михасе Эминеску (письмо сестры поэта, Генриетты Эминович) и письмо Титу Майореску. Новый раздел *Сентиментальный архив* посвящен отношениям между писателями в разные моменты их жизни.

Как видно из документов представленных в этом номере журнала, ими охвачены почти все периоды румынской литературы. Кроме этого, там дается: Библиографический справочник неизданных произведений, вышедших в свет в прошлом квартале в литературной прессе, хроника изданий, внушительная иконография и полезное сообщение об обогащении коллекции главных архивных фондов.

Драгош ВРЫНЧАНУ

писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

CARAGIALE ACUZAT DE PLAGIAT.
CALOMNIATORUL CHEMAT
ÎN FAȚA JUSTIȚIEI.
DOUĂ ÎNFĂȚIȘĂRI
ȘI UN NEDREPT VERDICT DE ACHITARE.
DUPĂ 70 DE ANI, UN NOU VERDICT,
CU UN COMPLET DE JUDECATĂ
FORMAT DIN SCRIITORI CONTEMPORANI.
MĂRTURII DIN PRESA VREMII,
DOCUMENTE, CARICATURI, FOTOGRAFII.

PROCESUL CARAGIALE-CAION

DOSARUL REVIZUIRII

O LECTURĂ ANTRENANTĂ ȘI INSTRUCTIVĂ.
VOLUMUL,
ÎNTR-UN TIRAJ SPORIT,
SE POATE PROCURA
LA TOATE LIBRĂRIILE DIN ȚARĂ
ȘI
CHIOȘCURIILE DE DIFUZARE
A PRESEI.

Ceasornic din Fondul
„Mihail Sadoveanu”
al Muzeului literaturii
române.

[...] Și cite o dată seara în trap de telegari
Un fior mă cuprindea pe drumurile mari,
Cînd singerează-amurgul prin plopi neclintîți,
Și parcă lingă mine zăream doi ochi cumînți
Ce mă priveau prelung și plini c-o rugămintе...

Ș-atunci simțeam în mine cum se deschid morminte.

Ion PILLAT

IOACHIM (jucătorilor): Din ce zvirlîți voi într-o seară, s-ar
îdestula flăminzii ani de zile.

UN JUCĂTOR: Să se îdestuleze din munca lor!

UN CETĂȚEAN: Din munca noastră vă îmbuibăm pe voi.

JUCĂTORUL: Noi nu întindem mina...

CETĂȚEANUL: Dar jupuiți cu ea.

(G. CIPRIAN, Ioachim — fiul poporului)

În momentul acela oceanul se retrăgea în reflux, foșnindu-și
valurile dantelate ca niște rochii de bal cu broderii albe și
spumoase, ieșind în profunzime de sub taftaua irizată, în delicate
nuanțe verzul și cenușii.

Era acesta aspectul de toamnă, în vejnica [sic!] lui măcinare
a cazanelor de apă, era tabloul ei somptuos lingă fierberea
imensă din larg, unde spumele deveneau mai galbene și mai
murdare, iar valurile în ciocotele lor păreau ciubărul înfinit
în care se spălau mereu rufe murdare.

(M. BLECHER, Berck — scene și fragmente)

Versurile lui Al. Macedonski și Ion Pillat, fragmentele repro-
duse dintr-o fabulă politică a lui Delavrancea, din proza lui
M. Blecher, din amintirile lui Vladimir Streinu despre Ion Barbu
și din comedia lui G. Ciprian, Ioachim — fiul poporului,
fac parte din sumarul numărului viitor, din care mai spicim:

Miron COSTIN — adnotări și autografe;

Liviu REBREANU — prin metropole europene;

Ion BUDAI-DELEANU — documente din Lwow;

Vasile VOICULESCU — în amintirea lui URMUZ;

Camil PETRESCU — Fals tratat pentru uzul autorilor
de scenarii cinematografice.

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit

W

